

BALÁZSI DÉNES

SZÉKELYSZENTLÉLEK

670 ÉVE

Székelyszentlélek
2003

Extravilanul sotului Bisericii
 Szentlélek falu külterülete
 I. határa

Scara - Méretarány: 1:25 000

Ábránd - Felmagyarázat:

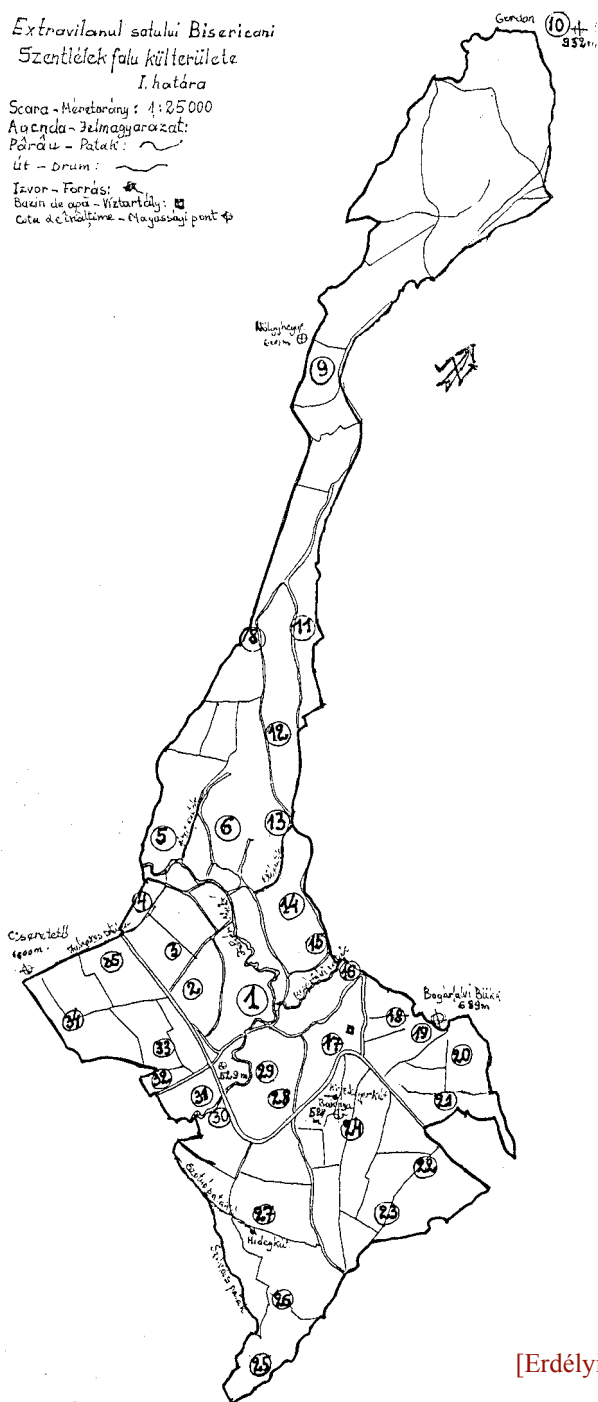
Póráz - Patak: ~~~~~

út - Drum: ———

Izvor - Forrás: ✖

Bazin de apă - Viztartály: □

Cămin de cultură - Művelődési pont: ⬢

Balázi Dénes

**Székelyszentlélek
670 éve**

Dr. P. Benedek Fidél Általános Iskola
Székelyszentléleki Vadrózsák Művelődési Egylet

*

Udvarhelyszék Kulturális Egyesület
2003

Szerkesztette

Balázsi Dénes

Szerkesztő munkatársa

P. Pap Leonard OFM, Fábián Lajos

Műszaki szerkesztő

Szócs Endre

Borítófotó

Dobai-Pataky Zsuzsa

Grafika

Kovács Ilona

Fotók

Balázsi Dénes, P. Buzogány Árpád
Dávid Sándor, Gál Gyula

Fordította

Popa Ioanidă, Popa Gabriella, Szabó Zsuzsa

ISBN-973-0-03289-0

© Balázsi Dénes

A könyv kiadója

UDVARHELYSZÉK KULTURÁLIS EGYESÜLET

A kiadvány támogatói

Erdélyi Ferencesrend, Illyés Közalapítvány

**Székelyszentlélek
670 éve**

Dr. P. Benedek Fidél OFM: Szentlélek falu monográfiája

Ajánlás

Az iskolánk névadása közel hozott a kolozsvári ferencesekhez, első-sorban Pap Leonárd atyához, aki ügyünk pártolója lett, és arra biztatott, hogy folytassuk tovább következetesen a P. Dr. Benedek Fidél szellemében elindított munkálkodásunkat. Így kerültek hozzám azok a dokumentumok, amelyek betekintést nyújtottak iskolánk névadójának életébe és tevékenységébe. Ezek között örömmel fedeztem fel azt, ami Szentlélekre érkezésem óta engem is foglalkoztatott: a falumonográfia kéziratát, amelyet azóta iskolai rendezvényeinken többször is hasznosítottunk (kirándulások előkészítése, és „aki tud, az nyer” versenyek lebonyolítása alkalmával).

A közzététel szándéka már régen megfogant bennem, de a szerző sajátos kézírásának (a betegség után) és a jegyzeteknek a megfejtése, ellenőrzése sok és alapos munkát ígért, amire nem volt lehetőségem, míg teljes óraszámmal tanítottam. Most első szabad nyugdíjas évemben Leonárd atya segítségével, aki Benedek Fidél egyik közeli tanítványa, sikerült kislilabizálnunk az írást, és hozzáálltam a jegyzetek tanulmányozásához is. Minél többször olvastam, annál mélyebbre jutottam értékeinek felismerésében. Benedek Fidél a történész szakavatottságával és tájékozottságával járta be a dokumentumok hol gyérebb, hol sűrűbb rengetegének évszázadait, és a tények feltárt világát logikus következtetésekkel egészítette ki. Mindezt olyan kö-zérhető nyelven tárta elénk, hogy a nálánál kevesebb iskolát járt falusfelei is könnyen megérthessék. Munkájában a történészi tárgyilagossághoz társul az otthoni tájhoz és emberekhez való meleg ragaszkodás, megbecsülés és tisztelet. Ha néha feddő is a valóság, a megértő fiú feloldozást keres szülőfalujának a bocsánatos tévelygésére. Belülről látja és láttatja a faluját, mintha mindig otthon élt volna benne. Mégis észreveszi azt, amit az otthoniak nem vesznek észre, csak az, aki most tért haza hossza vándorútról, ahol sokat látott és tapasztalt, s van összehasonlítási alapja a hazai dolgok megítélésében. Ízes székely nyelv huszadik század elején művelt változatát kóstolghatjuk a fejezetek olvasásakor. Élvezhetjük a történész írói nyelvezetének színes, hangulatos, gazdag világát. Keménység és gyöngédség ikertestvérek ítéleteiben. Nem adja a szenvtelen, a pártatlant és a csalhatatlant. Megmarad írónak is annak, aki a maga valójában: jó székely, hithű katolikus ember,

még bocsánatos elfogultságában is, ezért hiteles. A nép életét saját élményei alapján mutatja be, ezért olvasmányos.

Számomra nagy kihívás Benedek Fidél monográfiájának közreadása. Ne vegyék szerénytelenségnek, hogy ugyanebben a kötetben merészkedem megjelentetni azon írásaimat (túloznék, ha tanulmányoknak nevezném), amelyek ugyancsak Szentlélek faluhoz és vidékéhez kapcsolódnak, ahol közel négy évtizede élek és dolgozok. Témáim azonosak a Benedek Fidélével, csupán annyi a különbség, hogy én egy-egy témánál többet elidőzök, és nyilván másképpen közelítem meg. Merem vallani és vállalni, hogy írásaim „fidéli” indíttatásúak. Szeretnék én is közvetíteni valamit az utánunk jövő nemzedéknek azokból a maradandó értékekből, amelyeket itt-tem alatt a falu lakóinak múltjából és jelenéből kiszűrtem, hogy megtartó erőül szolgáljon számukra egy teljesebb jövő felé vezető úton. Munkám esetleges fogyatékosága ösztönzés legyen a további kutatásra és szerencsés felfedezésre, hogy „kincstárunk” egyre gazdagabbá váljon.

Balázsi Dénes ny. tanár

Fidél atya, a nevelő

Benedek Simon, Páter Fidél neve méltán díszíti a szentléleki iskola homlokzatát, hiszen az ő életét a tanulás mellett a tanítás, nevelés töltötte ki szinte megszakítatlanul. 1933-1939 között Csíksomlyón a papi hivatásra készülő ferences növendékek lelki-irányítója, magisztere volt, ugyanakkor középiskolai tantárgyakat is tanított. Növendékei gondos nevelőként emlegették.

Egy másik csoport a ferencesek, harmadikrendiek közössége volt Csíksomlyón, Kolozsvárt és egész Erdélyben, akiket szintén ő vezetett a ferences eszmény útján. Ilyen ferences csoportok a zárdák körül létesültek, de elszórtan még nagyon sok plébánia területén voltak, amelyeknek a lelki vezetése, irányítása szintén Fidél atya hatáskörébe tartozott.

Fidél atya Szent Ferenc harmadikrendjének lelkes felkarolója, gondos atya volt. Ebben a ferences lelkiségi csoportban fedezte fel a keresztény megújulás egyik lehetőségét. Valóban, ahol ilyen kis körzetek alakultak, ott a hitélet virágzásnak indult. Tudott lelkesíteni, a keresztény eszmék melletti kiállásra nevelni férfiakat-nőket, fiatalokat-gyerekeket.

A harmadik csoport, amelyre vezetőként, rendtartomány-főökként hatni tudott, az a kommunizmus alatt Máriaradnára s később Désre, Esztelekre, Körösbányára összegyűjtött, kényszerlakhelyre ítélt 122 ferences volt, akiket a hitben és egyházhűségben való kitartásra sarkallt, bátorított.

Fidél atya az elvek embere volt. Egy tapodtat sem engedett az akkori istentagadó hatóságok csábításainak a vallás kárára. Ezt az elvhűséget át tudta sugározni a rendtagokba is, s így a ferencesek töretlenül, a hitből való elhajlás nélkül átvészelték a kommunizmus kemény vallás- és szerzetesellenes támadásait.

Mindezek mellett ecsetelni szeretném Fidél atya könyvének, Szentlélek monográfiájának a létrejöttét, illetve az érintettek viszonyulását, hozzáállását a készülő munkához. Egy község életében nem kis pillanat, amikor annak lakói kézhez kaphatják szülőföldjük történetét, összefoglaló leírását. Ez a monográfia több lelkes embernek a szorgalmas munkájából született meg. Ennek az együttműködésnek Fidél atya a lelkes elindítója volt.

Jelen sorokkal, mint tanítványa, hosszú időn át közelében élő rendtársa, szívós munkásságának csodálója, szeretném felidézni a történész-kutató emlékét. Fidél atya lángeszű ember volt: gyors észjárású, sokoldalú, körültekintő, nemes ügyért könnyen lelkescső. Mint történész, az igényes kutatások híve, szakmájának állandó tökéletesítője, a forrásmunkák felkutatásában különös érzékkel megáldott talenter volt. Ha egy téma megvillant, egy

gondolat megfogant benne, gyűjteni kezdte hozzá az anyagot: kis papírszeletekre jegyezte föl egy-egy fejezethez a gondolatait, külön tasakba gyűjtötte jegyzeteit. Mikor képzeletében összeálltak a könyv fejezetei, s elég anyag állt a rendelkezésére, nekiállt a munkának: apró betűvel, sűrű sorokban írta a könyvet, cikkeket, füzeteket.

Fidél atya saját lelkesedését át tudta adni másoknak, szenvedélyes ügyszeretete másokat is föllekesített, magával ragadott. Tanítványait felkészítette az életre. Minket, ferenceseket gyakran helyeztek egyik zárdából a másikba. Erre való tekintettel ezt az elvet sulykolta belénk: - Minden áthelyezésnél az legyen az első dolgok, hogy az illető zárda történetét alaposan ismerjék meg, utána a települést és annak környékét.

1933-tól Csíksomlyón az ifjúság neveléséért felelős magiszter, majd 1937-től a Collegium Seraphicum prefektusa volt, és a házfőnök-helyettesi tisztelet is betöltötte. Hat évig tanított itt, miközben maga is tanult. Különösen a rendtörténet érdekelte. Mélyen foglalkoztatta a rend, a rendház, a kegytemplom, a Mária-kegyszobor és az iskola múltja, de ehhez nélkülözhetetlen volt a vidék, Csík történeti és földrajzi adottságainak ismerete. Nemcsak a dokumentumokat vallatta, de gyalogtúrákat és kirándulásokat szervezett a vidék megismerésére. Ez különben élete végéig kedvenc időtöltése maradt.

Első rendi tárgyú dolgozatában a mártírhálált halt somlyói Fráter Miklós emlékét idézte föl. A kolostor történetének kutatásában visszanyomozott IV. Jenő pápa leveléig. Utánanézett a Mária-kegyszobor eredetének, felvázolta a búcsúk kialakulásának történetét. Kutatta a somlyói oktatás történetét. Bemutatta Kájoni János életét és tevékenységét. Hozzászólást írt Vasile Mocanu hasonló tárgyú cikkéhez. Csíksomlyóhoz való kötődése egy egész életre szólt. Amikor a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen történelem-földrajz tanári szakdolgozatát kellett megírnia, témául Felcsík geológiai kialakulását választotta. Doktori értekezése megírásakor is visszatért ifjúsága színterére, munkájának címe: Tatárbetörés Csíkba 1661-ben.

Kolozsvári tartózkodásának (1939-1951) gyümölcse szintén sok idevágó témának a megírása lett, és az egész életmű száznál több hosszabb-rövidebb tanulmányt és újságcikket tartalmaz. Ezekből csupán 14 jelenhetett meg nyomtatásban 1947-ig, mert ezután kezdődött a Rend és általában az erdélyi római katolikus egyház és más felekezetek ellen tervszerűen kidolgozott elnyomási akciók sorozata, amelyek közül első az oktatási és könyvkiadási intézmények államosítása volt. Elveszett öt írása. A Rend történetével foglalkozott 47 írásában, az erdélyi római katolikus egyház történetéből dolgozott fel témákat 14 dolgozatában. Közölt az egyetemes történelem köréből is. A székelyek eredetétől eljutott a madéfalvi veszedelemig. Mindenütt kereste-kutatta szülőfaluja népének jelenlétét. Erdély és Magyarország olyan kiválóságairól írt életrajzot, mint Fráter György, Hunyadi János,

Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, Petőfi Sándor és Avram Iancu. És hány félbe maradt és tervezett munka nem érthette meg a kiteljesedését a kommunista diktatúra elnyomó terrorhadjárata miatt! Hatévi nehéz börtönt szenvedett, ahol súlyos betegséget szerzett. Márton Áronként állt mindvégig a ferencrend élén, mint tartományfőnök. Mártírúma volt a legjobb nevelői ösztönzés.

Ennek a megemlékezésnek ezért adtam e címet: Fidél atya, a neveő, mert ő most ezzel a monográfiával is tanít a szülőföld megismerésére és megbecsülésére. Ha ismerem gyökereimet, családom múltját, önmagamat becsülöm meg. Ha tudom falum történetét, akkor beilleszkedek a közösségébe, segítem azt, ezen keresztül ismerem meg népem küzdelmeit, fennmaradásának törvényszerűségeit, és részt vállalom az önazonosságáért folytatott harcában. Fidél atyának már nem volt elég energiája a börtönévek után ahhoz, hogy a monográfiát teljessé tegye. Amit megvalósított, az így is nagy teljesítmény. Hálás lehet Szentlélek faluközössége, hogy Fidél atya nyomdokába léphetett Balázs Dénes tanár úr, aki a közösség monográfiáját kiegészítette és előkészítette a kiadásra, s így sokan kézbe vehetik, olvashatják, tanulhatnak belőle. Fidél atya nem érthette meg munkájának ezt a beérését, de ő így is örvend az eredménynek.

Kívánom, hogy Szentlélek történeti áttekintésének a megjelenése szolgáljon sokak örömére, a további kutatások folytatására, a közösségi összetartozás erősítésére.

Pap Leonárd ferences

Bevezető

Mikor hajdanában az egyetemi földrajzi dolgozatom elkészítésére készültem, elmentem Kelemen Lajos levéltári főigazgatóhoz is, egy kis tájékozódásra. Mikor hallotta, hogy Felcsíkról lesz szó, és azt a tételt én választottam, fellélegzett, mélyet sóhajtva: - Na jó, hogy egyszer már hazajöttünk!

Nekem a század elején egyetemi tanárom jelölte ki, hogy egyik Adriai tenger-melletti szigetről értekezsem. Most már még közelebbi hazai tárgyat veszek elő, mert a szóban forgó kis helység az én szülőfalum. Rég kísért valamelyest kötelezettségérzet, hogy foglalkoznom kell vele. De sehogy sem kívánok tüntetni vele. Inkább a kegyelet visz erre, mint a szaktudomány vagy soron kívüli zászlólengetés.

A falunak semmiféle írott története nincsen. Valamikor érintetlen íratára lehetett, mert mikor az első háború keresztülment rajta, a községháza kiégett hátsó sarkánál részint elégték, részint kihullottak a sárba az iratok, és onnan elhordták. Nem törődött vele senki. Be szeretném mégis mutatni azt, amit apránként és alkalmilag össze tudtam szedegetni.

Hangsúlyt kap az alcím: falumonográfia. A faluról szól, amely nem község. A község is megért már jó néhány évtizedet. De ennek megírását másra hagyom. A falu története a megyésítésig tartott formailag, 1876-ig. Ekkor kapta a falu a község nevet. Azonban egyszerre meg nem vedlett még. Gyakorlatilag elhúzta még sajátos életét az első háborúig. Ekkor átment a világ a falun s a falu a világon, ami gyökeres változást hozott.

A saját faluját értékelő, szerető s ezért benne maradó hírneves festő, zsögödi Nagy Imre mondta az 1970-es évek elején: „Itt ennek a századnak folyamán örökre megszűnik egy életforma. A természetes és a természetből élő, azzal nap, mint nap megharcoló, de attól elszakadni nem tudó s nem is akaró ember életformája. Hírt kell adni erről a kivészó életformáról, hogy nyoma maradjon, ne temetődjön el örökre.”¹

Az nyilvánvaló, hogy teljes egészet nem tudok adni. Elégségest is alig. Mert ez már nem áll módomban. Pedig még lehetne a múltban ásni, és értéket találni, ha akad rá még ember. Egyelőre fogjuk meg azt, ami van, valamennyire eligazít. A megírásban a magam módszerét követem. Ahogy jónak láttam összeállítani. Köszönet azoknak, akik helyyel-közzel eligazítottak.

¹ Nagy Imre: Följegyzések, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 9-10

Annak örvendek, hogy majdnem egyidejűleg, saját kezdeményezésük-
ből és erejükből, egy falubeli régi székely házat megmentettek, berendezték,
és múzeummá kezelték. Fogható bizonyíték a múltból, maga is beszélő
történelem. S jó, hogy az átmenő nagyvilág is lássa. Sokkal jobban megelőzi
az írást, a maga részletében.

P. Benedek Fidél

1. A falu bemutatása

1.1. Rátalálás a falura

Szentlélek, ez a kicsi ősi falucska az egykori Székelyföldnek s egyben Udvarhely-(megye)széknek a közepén található meg. Alig van helység, melynek szélén annyi autóbusz menne át. Vasútja nincs. Mégis annyira a szélén van a forgalomnak, hogy még mindig ki lehetne menni innen Lengyelországig az erdőkön keresztül. Udvarhely, Maros és Beszterec egy vonalba eső északi-keleti negyede erdős rész és ma is lakatlan. A falu a Székelyudvarhely és Szováta közt futó országút mentén fekszik északi irányban, Udvarhelytől 10, Szováatától visszafelé 44 km távolságban. Fekvéseleg mégis úgy elrejtve Udvarhely felől, hogy míg szinte a házak tetejére nem lépünk, nem látunk belőle semmit. Ha Szováta felől, északról jövünk, csak fakó peremét láthatjuk, de csak a közeli farkaslaki dombról. Ha a nyugati bekötőútról érkezünk, akkor csak a templomtornyot látjuk, egészen közelebről a faluból csak a nevét jelző táblát.

A Szejkétől az út menedékesen emelkedik. A délnyugati Rézteő lábát tapodjuk rajta. Előtünk csak a határ és az ég látszik. E kettő egymásra borul. Csak mikor elértük a határ élét, akkor és egyszerre bukkan elénkbe a mélyben a falu, nemcsak szemünk elé, de szinte a lábunk alá is. E részen, hirtelen merész völgyben fekszik. A régi országút a falun vitt keresztül. Jobb felől nagy kanyarral, szempentinnel húzott kifelé, melynek egykor Sirűő volt a helyi neve. Most ez felhagyva, az új betonút jobb felől jön ki a faluból, ugyancsak kanyarral és merész emelkedéssel. Sírnak az autók kifelé. Az út a falu nyugati vége mögött fut el. Annyira, hogy a közeli templomon és iskolán kívül egyébként nem látható.

Hanem az Udvarhely felőli tetőtől, melynek Baknya a neve, látható az egész falu annyira, hogy szinte a tenyerébe vehetné az ember.

A jobbra eső éles völgyben, Szentlélekkel összenőve láthatjuk Bogárfalvát, északra a nagy út mentén Farkaslakát, felette a domb alatt Pálfalvát, a nyugati völgyben Malomfalva részét. Azon túl a hegyek és az ég ismét egybeborulnak.

Szentlélek keleti irányban egészen nekifekszik a hegy lábának. Annak irányát követi, szinte félkörű alakban, elhúzódva a nyugati vizes tájtól. A hegylábak szabályozzák a folyóvizet, a víz folyása pedig a települést. Három oldalról teljesen zárt völgykatlanban fekszik, szinte szigorúan kimért területen. A település nem nagy. A középén még így is megszakad és két résztől áll: Alszeg és Felszeg. Ezt a víz járása szabja meg. A nap délről és nyugatról éri jótékonyan. Déli és keleti része árnyékos, északon magas hegy emelkedik

határtávolságban a falu felett. Délen magas dombok vannak, nyugaton valamivel szelídebb, de hosszú dombvonulat. Keleten ismét magasabb dombok övezik. Egyedül északra van tágasabb nyílása. De ez sincs messze, mert itt is a záróhegytetőknek fái már jól benéznek a faluba. Aki külön nem megy be a faluba, az a fenti Baknya-tetői részen kívül egyebet nem lát meg belőle. De mi majd bemegyünk és szétnézünk a faluban az alábbiak során.

1.2. A tűz és víz szülöttje

Először volt a víz az ősidőkben. A vízre jött a tűz. Ez is nagyon régen, de víz után. E kettő szülte, alakította azt a felszíni tájat, amelyre a falut egykor betelepítették. Avatott szem maga is megláthatja ezt. A falu mély fekvése, katlanos közelsége, a keleten, délen és nyugaton látható kúpos oldalak, a bezáró magas halmok is a víz műve. Az északon álló magas hegy, annak keleti és nyugati kinyújtott karja egyenlő szinten, szilárd fekvésben a tűz maradványa.

Az ősidőkben tenger borított itt be mindent, úgy a hegy, mint a völgy felett. A Hargita és Görgényi-havasok innenső szélcég verdesték a hullámok. A csiki és gyergyói rész kiemelkedett, mert magasabban állott. Ma is 200-250 m a szintkülönbség. A szárazföld és a tenger találkozásánál a föld mélye megrepedt, és sorra kitortek a tűzhányók. Halomra alkották meg a Hargita-, Görgényi- és Kelemen-havasok magas hegláncolatát. Jól látszanak a Hargita tetején a tüzet okádó kráterek, amelyeket szép székelyesen "Tűzhányó üstjének" is mondanak. Ilyen valóban üstalakú délen a Lucs-mejjéke, északon a Somlóhegy krátere, Gyergyóban. A keleti magaslaton hullott le a sok hamu és láva. Megkeményedett s lett belőle a hegyeinket alkotó andezitkőzet. Csikban szárazra hullott s ezért piros, nyugaton a vízbe hullott s ázás folytán szürke szint kapott.

A láva és hamu a kilövés erejénél fogva a tengervízben mintegy 25 km szélességben terült el. A hegyek iránya e távolság vonalát követi. Széle leér a falu birtokhatáráig, nálunk a Hegyben végződik. Azonosan formálódott oldalt a Kalondán és az oroszhegyi fennsíkon. Sőt a mi Hegyünknek három azonos társa van: nyugaton a Firtos, keleten a Deság Zetelaka felett és délkeleten a Szarkakó Udvarhely felett. Ezek négyen eredetben és alakban édestestvérek, szinte azonos a magasságuk: a Firtos 1060, a mi Hegyünk, a Gordon 953, a Deság 894, a Szarkakó 886 m magas. Egyforma külső alakjuk is: mindenik kigombolt fehér mellénnyel jelenik meg, mutogatja fehér sziklás oldalát. Mivel a láva a vízbe hullott, vízszintesen oszlott el. Ennek képződménye a nevezett hegyek mögötti fennsík, a következő tagolódásban: var-sági, kalondai, gordonai, oroszhegyi fennsík és Homoród vidéke. A fennsíko-

kat láz névvel is emlegetik. Ebbe a csoportba tartozik a mi havasunk is a Felső-Küküllő partján.

A láva terjeszkedési határát szigorúan betartotta. A hegycsúcstól lennebb csak üledék, por és szélhozadék hullott az alsó tengerbe. Ezért maradt mélyben a völgy, mintegy 500 m süllyedéssel. A lenti völgyben, nem is olyan mélyen, megtalálható az egykori őstenger fenéke. A közelebbi években, a termőhatár északi mezős részén, a Lok nevű lapályos területen vízvető árkot ástak, nem is olyan mélyet. A fenékén elértek, és feltárult a hajdani tengeri pala-réteg: világoskék színű, finom, nagyon préselt üledék. Lábbal tapintottuk gyermekkoromban a Nyikó vízének a fenékén, csak nem tudtuk, hogy mi az. Néhai Péter András bá' kertje alján güböt vetett a Nyikó vize. Magas part állott a víz felett, feletté földdel. A part alatt, a mélyült vízmeder szélén palaréteg volt a vízben. Arra átmentünk, s róla sikultunk be a güböbe vetődéssel. Itt és így tanultunk meg úszni.

A tengerfenék őszállapotában, a völgyben is tükörsima volt. Most azonban girge-görbe dombok láthatók. Ezt a víz felszíni munkája csinálta, szaggatta össze, de nem a szelídnek mondható folyóvizek, hanem a magaslati tengernek tömeges lefolyása. Nagy erővel zúdult le a víztömeg, összevágta az előbb nyugodt és sima felületet. Ez is látható nyomot hagyott. A pálfalvi magas, szép kerek hegyet a körülnyaldosó tengervíz alakította ki. Félkerekességben mása ennek a Baknya feletti bükkhát. A határban levő völgyeket, a szentléleki lejtős lapályt, a kerek katlant ugyancsak a zuhogó nagy víz mosta ki. Nekizúdult a déli oldalnak, de megtorpant a Rézteső lábánál, kotró örvényt kavart, és ez kivájta mélyen a völgyet.

A már lankadó, de még mindig nagy víznek látható hagyatéka ott fekdűt évszázadokon át a temető mögötti kert szántóföldjén, és a vele egy szinten a Tököli-kert mögötti szénafüvön: mintegy félköbméteres kövek halma. Azok akkor folyami kavicsok voltak. A megtorpant víz ereje már nem tudta tovább gurítani ezeket. A hatalmas andezit-kavicsokat csak a legújabb időben hasogatták össze és használták fel. Így alakult ki a falu medencés fekvése és dombos vidéke. A helyzet egészen sajátos: a falu északi határában találkozik a vulkanikus havasi magaslat és a vízmosta mezőségi táj, a magasság és a mélység, a fennsík és a dombvidék. A hegy jelzi a havasi határt. A falu völgyben van, belső termőhatára már teljesen dombvidék és kifejezetten mezőségi táj. A só-vonal is jelzi a hegy és völgy alakulásának találkozó határát. Mikor a nagy víz zöme a magaslatról már lejött, a meglevő völgy tengerének széle behajolt a hegybe és lerakta a magával sodort sót. Az itteni só-vonal iránya így alakult: Szováta, Korond, Szejke, Homoród-völgye, Lövete.

1.3. Gordon

A falunak említett hegye hivatalosan Gordon nevet visel. Álljunk meg mellette és fölötte. A név jelentését eddig nem sikerült megtalálni. A hangzás után ítélve, de nem állítva, valami hadi jelentésre látszik utalni. Mint-hogy a hegy erre való, és közelben találunk hadi helynevet. Nagyalamb-falván is fordul elő hasonló, ha nem is éppen azonos kiejtésű helynév. Az itteni régi vár közelében három halom van. Ezek Három-Gárdon nevet viselnek² A vár közelsége a Gárdonnak valami vonatkozó jelentésére látszik utalni. Ez valószínű, hiszen Orbán Balázs véleménye szerint is katonai őrállomások lehettek e halmok. A Gordonnal kapcsolatosan is találunk ilyesmit. Egy kissé távolabb, az oroszhegyi részen, valamivel magasabban áll az Őrhegy.³ Ezt használták már a rómaiak is a határvédelemben. A központi nagyobb erődök mellett léteztek peremtáborok. Katonai ellenőrzés alatt állott ez a vidék is. Énlaka és Udvarhely tábor volt: határsánc vonult végig itt, a magaslatokon őrtornyok állottak. Énlakának egyik fele kapcsolatot tartott Sófalva, a másik Oroszhegy felé. Őrhegy emelkedik Marosszéken is, Teke felett. Erről látszik az egész Mezőség, a Tordai-hasadékig és a Firtosig. A siklódi Nagy-kő őrtornyával és a Firtos várával állott összeköttetésben.⁴

A Gordonnak másik szelídebb, és inkább már földrajzi neve: Szarvaskő. Régi név, említi egy 1598. évi határkijárási jegyzőkönyv.⁵ Megjelenési formája rokon a Szarvaskővel, Desággal és Firtossal. Kinyíltott oldaluk fehérés színű. Finom vulkáni hamuból alakult a szikla. Vízszívó, ezért szint is változtat: napsütéses időben fehér, nedves idő jöttekor szürke. Sziklaomladékai közt több üreg van, egyiknek neve Sárkánylik. A mese szerint sárkányok őrzik itt a kincset. A másik neve Nagy Ferenc Lika: ez már konglomerátba, több öl hosszúságú, bevéselt üreg.⁶

A falu népe egyszerűen csak hegynek mondja, nagyon otthonosan. Valóban hegy volt nekik, mikor meredekét gyakran járni kellett. A Hegy turisztikailag is jelentőssé válhatna. Remek kilátás nyílik a messzi tájra. A Gordon tetejéről 15 falu látható köröskörül, az egykori mélyebb tengerfenék helyén, a mai dombvidék halmai közt.

2 Orbán Balázs: A Székelyföld leírása I. Udvarhelyszék, Európai Idő Kiadó, Eurid kft., Sepsiszentgyörgy, 1991, III. fejezet 26-31.

3 O. B. XVII. 104. o.

4 O. B. XXIX. 142. o.

5 O. B. XVII. 106. o. , Székely Oklevéltár VIII. 337-343

6 O. B. XVII. 106.

1.4. A Nyikó-könyök

A falu folyóvize a Fehér-Nyikó, helyi és szomszédos kiejtéssel Férnyikó, mely átfolyik az egész falun. A régi nagy vizek irányát követi, azoknak vájt medrében kigyózik. A farkaslaki Veres Máté taplocájából és a Fekete Pálné nevet viselő havasi részről, meg az oroszhegyi Nyírből ered. Indulásánál tiszta forrásvíz, Keresztúrnál ömlik bele a Nagy-Küküllőbe. A Nyikó nevet Szentléleknél lennebb kapta, a Szent Miklós helységtől. A Miklós-név régi kedvenc változatai közt találjuk a Nikó alakot is.⁷ A fehér előnevet szintén valós természeti adottság után vette fel. Fiátfalván alól van egy Fehérszék nevű ingovány, iszapvulkán. Ebből az ingoványból fehér víz fakad és folyik bele a Nagy Küküllőbe.⁸ Függetlenül a Nyikótól, Udvarhely város határában szintén találtunk hasonló nevet: a Fehéres-patak.⁹ Siménfalván fut a Nyikóba az Alba pataka. A partján levő fehér földet mosni is használták.¹⁰ Ma a Nyikó elég szelíd és átlag csekélyhozamú víz. De hajdan nagy helyt járt. Hátrahagyta jól látható három teraszát a nyugati mosható részen. Keleten a Nagyhegy oldalát simította, a Valpad oldalát mosta. Nyugati részen, a határban Cserehágó mutatja a régi nyomát. Ott locsogó hulláma mosta ki hosszában a hágót, a malomfalvi úton utóbb vágott Kerek-dombot. Egyenesen délnek vágva, Szotyó felett, beleütközik a Rez-hegy lenyúló lábába, teljes derékszöget vájt ki mérges sodra. A derékszög szinte mintha vésővel volna vágva a sarkánál, elég nagy magasságban. A visszahúzódó víz második, alacsonyabb terasznyomát őrzi nyugaton a Simó-rét, Temető-utca, Pap-utca, a papi kert alja és a templom mögötti hirtelen lejtő. A Kicsi-rét délkeleti sarka pontosan őrzi a Szotyó-beli sarok-vájatnak mását, hol a sodrás derékszögben megtört. Harmadik terasza a mai meder partja, helyenként alacsony, helyenként magasabb parttal.

A Nyikó vize a falu közt elnyúlt félkört ír le. Felülről nézve mintegy behajlított fél kar. A faluból kilépve, az említett derékszögbe ütközik, s ily alakban törik meg. Ez a falubeli nagy kanyar, főleg azonban a déli derékszögű törés alkotja a Nyikó-könyököt, a természetes alakzat után. A Nyikó

⁷ O. B. XX. 117. o.

⁸ Vofkori László dr.: Adalékok az Udvarhelyszéki medence iszapvulkánjainak ismeretéhez. In Hargita megye természetes gyógytényezői, Csíkszereda I. 1974. 396.o. (B. F. kéziratában Nyikó szerepel, az elírást helyre igazította B. D.)

⁹ Székelyudvarhely Városterkép, Térképezte és szerkesztette Vofkori László dr. és az Agat kft. TO-PO-GRAF Térképészeti Irodája, Budapest, 1996. (A Fehéres-patak DK-ÉNy irányban folyik, átszeli Székelybethlenfalvát és a Nagy-Küküllőbe ömlik - megj. B. D.)

¹⁰ O. B. XX. 117./jegyzet: 4.

körös és szöges törése a térképeken jól látható. A faluban és határában más forrásoszó folyóvíz nincs. Valami kevés szivárgás látható a Kis-erdő dombján, olykor a Temető-pataknál.

A Nyikó szomszédos mellékvize a Bogárfalvi patak. Észak-keleti irányból szalad le Bogárfalván keresztül. A malomnál szalad a Nyikóba. Csekélyke vize van ennek is, de nyáron teljesen kiszárad. Inkább esős időben vízgyűjtő és levezető. Esős időben, váratlan felhőszakadás esetén mindkét víz veszedelmessé válhatik. Nagy területű hegyoldalról gyorsan dobja be vizet, mely ilyenkor tör- zúz.

Sírfeliratok hirdették veszedelmes voltukat:

Bíró Véri hamvát fedi
E gyászos sir kebele,
Kit a vízár gonosz keze
Korán sírba temete.

(1893. június 7-én, 4 éves korában)

Bíró Pálné, Imre Erzsi,
Ő is itten nyugszik.
A véletlen halál által
Ő is elsorvadtaték.

(1893. június 7-én, 66 éves korában)

Geréb Etel Geréb Domokosné szintén felírással jelentéssel, és kislánnyal. De a kő kopottsága miatt további szöveg nem olvasható.¹¹ Az 1913. évi

¹¹ Szentléleki Római Katolikus Egyházközség Domus Historiája (Lázár Albert plébános kézirata) 43-44. o.: „Péterffy idejében történt az 1893. évi árvízkatasztrófa. Június hó 7-én, délután óriási felhőszakadás következtében a bogárfalvi patak annyira megáradt, hogy mindent, amit útjában talált, magával sodort. Tizennyolc kisebb-nagyobb épületet pusztított el. Tizennyolc család maradt hajléktalanul, s hét emberi élet is áldozatul esett. Bogárfalván az árvíz többek között elsodorta a községházát, Gáspár Józsefné Sz. Fancsali Veronika szüleinek házát, csűrét és melléképületeket; Szentléleken Geréb Domokos házát, csűrét, melléképületeket, Bíró András házát, Bíró Mihály házát, Bíró Mózes csűrét, Geréb István házát, csűrét és Czigány Sándorné házát. Amikor Bogárfalváról a megáradt patak hozta az épületeket, s Szentlélekre Geréb Domokosékhöz értek az épületek, ott a patakparti fákban megakadva, úgy feldugták a vizet, hogy hamarosan keresztül loccsant a Geréb Domokos csűrénck tetjécn. A hét vízbe fült ember közül négynek a nevére emlékeznék a mostani öregek. Ezek a következők: Geréb Domokosné sz. Geréb Etelka, ennek 3 éves kislánya Etelka, Bíró Mihály édesanyja, ez utóbbinak 3 éves kislánya, Veronika. A többi háromnak a nevét a mostani emberek nem tudják. Péterffy plébános a fenti szomorú dolgot jelentette a püspökségnek, s Ferenc püspök 50 Ft. segélyt küldött az árvízkárosultaknak.”

nagy árvíz elvitte Felszeg fedeles nagy hídját. De úgy meg volt csinálva, hogy nem szedte szét, megmaradt egy darabban. Elvitte Alszeg országútjának hídját. Ezt is egy darabban emelte ki helyéből. Komoly terv volt Alszegben az utat feltölteni, és az új hidat magasra emelni. Valamennyi töltés történt is. A többi elsodorta az első háború. A felemelt, és előre megöntött négy beton hidpillérfő még ma is a levegőbe emelkedik.¹²

1.5. Időjárás

A falu fekvésénél fogva időjárása is eltér az átlagtól (annyira, hogy meg kell említeni ezt is). A hegyes fennsíkon, a 900 méteres magasságban átlagosan havasi az időjárás. Hűvös, és a szelek kedv szerint fújnak. A völgykatlannak van egy helyi sajátossága. Mivel zárt völgyben fekszik a falu, levegője nehezen mozdul. Nehezen tud betörni az időjárást hordozó szél. A legjötevébb nyugati áramlatot egész hosszában akadályozza a nyugati széles hegyhát, a Cseretető. Így a nyugati szél nehezen jut be a katlanba. Viszont ha betör az eső vagy a köd, akkor beszorul, megülepszik, nehezen távozik és oszlik el. A nyugati Cseretető vétké az, hogy a rendszeren nyugatról jövő esőfelhőket, a jótékony esőket kitéríti útjukból. A rohanó felhők megütköznek a magaslaton, s így a két szélen, az északi kecseti és a déli sülkői völgyre csapnak le. Lehet látni Kecset felett, a hegy alatt a jótékony eső

¹² Sente Dénes id. (1893-1980) közlése: „Az 1893-ás árvízről mesélték, hogy 9 embert vitt el az árvíz Bogárfalváról és Szentlélekről. Az akkori pap, Péterffy méltóságos úr, bement a harangozóval a csürkertbe, hogy takarjanak fel egy buglya szénát a Nyikó martján. De olyan sebesen jött az ár, körülvette őket. Fel kellett menniük egy kőrishára, egymást felhúzták, egymásnak meggyóntak félelmükben, mert nem reméltek szabadulást. 1913-ban akkora volt a Nyikó, hogy a felszegi fedeles hidat lehozta a Simó-rétbe, a bogárfalvi hidat elvitte, s temetőnél való nagy hidat is, pedig új volt az. A paplakot építette Bándi, s én is ott dolgoztam. Lementünk a temetőhöz, hogy az árvizet megnézzük. Hajdó Mátyás 30 kalangya búzáját hozta a víz. Jött két koszorúfa, keresztbe fordult a hídnál, nekinyomta a sok vizes búzát a gerendáknak, nagyot recscentek, szerencsére az ár tovább sodorta a törött gerendákat s a búzát, így nem vitte el Simó Áron házat. A víz feljött egészen hozzánk, a Sente utcába. Velünk szemben a Csáki utcán a malacot vitte lefelé az ár.” A B. F. említette beton hídlábakra a második világháború után fahíd épült, amely helyett az 1970-es évek elején a Farkaslaka község néptanácsa (az 1968-as területi átszervezés után Szentlélek falu is ide sorolódott, egyike a 9 helységnek: Farkaslaka, Nyikómalomfalva, Bogárfalva, Kecset, Kisfalud, Firtosvárálja, Szekelypálfalva és Szencsed) új beton hidat építtetett a község költségén. A felszegi fedelesthíd helyébe többször is megújított fahíd került, de az emlegettethez hasonló zsindelellyel fedett hidat csak az 1990-es évek elején épített a falu közmunkáival Balog Kálmán bíró vezetésével - megj. B. D.

hullását, míg Szentlélek száraz marad. A neki járó esőt is a távoli északi és déli szomszédtság kapja meg. Megtörtént, hogy helyi eső nélkül a két széli felhőszakadás árvizet zúdított a falura.

Öreg emberek mondják, hogy Alszezen, főleg a Pap utca dombján, a hídig el, huzatot éreznek, mikor jönnek. Igazuk van. A Nyíki szűk völgyének nyílása nyugaton, és a bogárfalvi patak hosszanti völgye észak-keleten, egymással kapcsolatba jutnak a légáramlás törvénye alapján s létrehozzák a huzatot. Szerencse, hogy a nyílásvölgyek egymástól kissé távol vannak, és nem egyenesen esnek szembe egymással. Így lecsökken a huzat ereje, és rendes járatát csak az öregek érzik meg. Legtöbb szelet a falu északról kapja, erre esik szélesebb nyílása. A keleti szél a bogárfalvi völgynyíláson át hetekig fúj hidegen. A régi mondás azt tartotta, hogy: „Kifújja a kenyeret az asztalfiókjából.”

1.6. A falu neve

Ismert nevét - Szentlélek -, a templom után kapta. A templom a Szentlélek-isten tiszteletére épült és van felszentelve. Egyébként sok hasonló eset van: a sok Szentmárton, Szentmihály. A szomszédban Szenttamás és Szentkirály. A nyugati kereszténység hatása ez a XII. század végéig. Divatba jött a magyar tájakon is a templom szentjéről nevezni el a helységeket. A Szent neve falunév is lett egyben.¹³ A templomépítés előtt más ősi neve is lehetett, mint ahogy fennmaradt egy pár kisebb helységnek a neve, például Kecset, Ülke, Sükő. A falunevek végződéséből megállapítható az is, hogy milyen sorrendben keletkeztek. Első a „laka” végződés. Például Farkaslaka, Zetelaka. Későbbiek a falva végződésűek. Például Bogárfalva, Malomfalva, Pálfalva.¹⁴

Szentlélek nevű helység 1882-ban 8 volt az országban.¹⁵ Hiánytalanul felsorolni nem tudom. Ismertek ezek: Szentlélek, a mienk, Csíkszentlélek, Kézdiszentlélek, Pilis-Szentlélek a Dunántúlon, Szentlélek Baranya megyében, Úzsa-Szentlélek Zala megyében. Másik kettőt megnevezni nem tudom. De volt Szentlélek helység és vár Temes megyében. Ezt a nevet fedi Szent

¹³ Jakab Elek – Szádeczky Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849 - ig , Pállás – Akadémia, Csíkszereda 1994, 204. o.

¹⁴ Beke Antal: Az erdélyi egyházmegye képe a pápai tizedjegyzék világánál, Magyar Sion, 1894; SzOkI II.218 - 220

¹⁵ - Szent-Lélek, A magyar korona országainak helységnévtára. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. 1882, Az Atheneum R.T. Nyomdája, Budapest

- Szentlélek, romániai helység..., Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, II. kötet L-ZS, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, 562.o.

Gerice, a Szentlélek galambalakjából képezve. A mi Szentlélekünk a többi között vezet, a legelső helyen áll, törvényes megállapítás folytán. A várme-gyék létesítése után (1876) hozzáláttak a falvak és helységek anyakönyvelé-sének az 1886. évi XXII. törvénycikk alapján. Felkutatták mindeniknek a nevét, korát, eredetét, történetét. Az 1898 évi IV. törvénycikk ismételtén foglalkozott ezzel. A vizsgálatot és minősítést maga a Belügyminisztérium végezte el. Amely helységnek neve előtt csillagjelzés van az országos Hely-ségnévtárban, az azt jelzi, hogy a helység neve a Belügyminisztérium által véglegesen megállapított és országos keretben törzskönyvelve van.¹⁶ A mi falunk neve előtt csillag van. Az országban az első Szentlélek, egyszerű kiejtéssel, minden más előnév nélkül. A többi Szentléleknek megkülönböz-tető köteves előneve van. Így tehát teljesen önkényes, helytelen és eljtenő az előneves megkülönböztetés, helytelen és eljtenő az előneves megkü-lönböztetés, jelölés és írás. Ez a falu csak Szentlélek, mert csillagos.¹⁷

1.7. Település

A települést, a falu fekvését a terep lehetősége szabta meg, mondhatni, elég szűkre. Minden helység lakossága igyekszik víz mellé vagy annak közelébe húzódni. Szentléleken is a Nyikó vize lényegesen befolyásolta a települést. A Nyikó-könyökben fekszik. A Nyikó partjára épült majdnem az egész falu, követi annak nagy kanyarját. Szorosan a hegy lábához húzódik, de a hegyre nem lép a keleti oldalon. Viszont gondosan kikerüli a vizenyőséget a nyugati részén. A völgyi vizenyőség miatt is áll a falu két részből, Alszeg és Felszeg megnevezéssel. Rétek választják el egymástól, a Nyikó mindkét partján. Áradásos helyek, ide telepedni nem lehetett. De még földet művelni sem. Csak fű terem, ha a víz azt is el nem nyomja.

A kezdeti település természetesen a dombosabb helyeket tilte meg. De amúgy is leolvasható, hogy hol lehettek az első porták. Akkoriban igazán kicsi volt a falu. A falu nyugati végén és szélén áll a templom és egyházi település, a Firtos hegynek legelső szép teraszán. Intézményesen telepítette ide a hajdani hatóság. A templomot négy falu, Szentlélek, Malomfalva és

¹⁶ I. m

¹⁷ I. m.; Hargita megye útikönyve (Csíkszereda, 1973) 45.o.: „A székelyszentléleki útelágazásnál Parajd fele...” a Magyar Autonóm Tartomány idején a sajtóban és a köznyelvben a könnyebben megkülönböztetés végett a Csík- és Kézdi-Szentlélektől kezdték használni a „Székely” alakot a szomszédos Udvarhely rajoni falunak mintá-jára. Megjegyzí: Balási Dénes.

Bogárfalva részére építették. Azért a falu végére, hogy egyenlő távolságra legyen mind a négynek. A Nyikó falu közötti két partja a központban egyelőre üresen maradt. Alszezen megülték még a Pakot utca és Bogárfalvi út dombos martját. Felszezen kisebb volt a település. Három ponton lehetett élet: a hegyi őstelepülés a Hegy lába alatt, a Lok-felőli Sebestyén utcában a nyugati bejárónál, és az északra eső Hajdó domb körül. A Nyikó itt is sokáig üres téren locsogott át. A falu közötti vízközöket később ülték meg, ahogy a falu növekedett és a Nyikó kisebbedett.

Földrajzi nyelven Szentlélek utca-falu típust képvisel. Alszeg házai a templomtól kezdve a nagy út két oldalán sorakoznak a Baknya-aljáig. A Pap utca a falu házáig, innen a Szente utca a falu végéig tart. A faluházától indul ki a másik egyetlen főutca észak, majd észak-keleti irányban, de ez már szolgálati jelleggel: összeköti Alszeget Felszeggel. Ez a bogárfalvi közút, ez vezet a Hegybe, a további havasi részekre. A havasra még más hat falu is feljár. A Nyikó hídja mellett nyílik be egy rövid zsákutca. Hajdan a malom-bejáró volt csupán, ma hívják Temető utcának, egykori lakója után Tököli-dombnak is. Felszezen közepén folyik a Nyikó. Két partját szekerút övezi és két sor ház. A Hegybe külön kijáró útja van. Nyugaton mezei út köti össze Alszeggel.

A falu házainak száma 1576-ból ismeretes: 23 porta. De még így is a nagyobb, a közepes falvak közé tartozik. Udvarhelyszéken ezidőben Szentlélek a 20-ik helyet tartja. Ma a 60-ik helyen áll.¹⁸ Településileg pedig csak a régi helyet építette be kevés kivétellel. Így a település ma sűrűn lakott. Az udvarok és belső kertek kicsinyre húzódtak össze. Szép fióktelepülés indult volt a falu Szencsed nevű havasán házakkal, kertekkel, termőfölddel, szénafüvekkel. Volt iskolája, kápolnája. Számlált már 82 lelket. Üzettel, jó gazdasági menettel bírt. Lakói úgy származtak be más havasokból és falvakból. A szentlélekiek nem voltak hegylakók. Hagyomány őrzi Péter-falva nevét. A Gordon alatti füves helyen állott valamikor. Nyomát jelzi téglá és cseréphulladék. Neve után Pálfalvának látszott társfaluja lenni. Vagy elpusztultak, vagy léköltöztek lakói. A jelek szerint nem volt nagy helység. A neve azonban még fennmaradt.¹⁹

¹⁸ SzOkI IV.37-46; SzOkI ÚS IV. 104. o.

¹⁹ O. B. XVII. 106. o.

2. A falu történetéből

2.1. A falu eredete

Erről ismert írásunk nincsen, de alig is lehet. De azért nem tévedünk el. Sem találgatásokba nem merülünk. Az egészséges történetírásnak, ahol nincsen írott adat, igen jó és tárgyí segítségét nyújtanak a helyi belső bizonylatok. Amint mondani szokás: a sziklák beszélnek. Egy máris bizonyos: a falu credeti, ősi és hiteles telepítés. Elsőségét, mint láttuk, a Belügyminisztérium Vizsgáló Bizottsága állapította meg és törzskönyvelte hitelesen.

A telepítés idejét és megközelítőleg megtaláljuk. Azonban a történetből teljesen ki kell kapcsolni a dicsekvő mondai részt. Hogy a csillagösvényen jártak. De még azt is, hogy a magyarok bejövetele előtt itt voltak. Hetvenhétszer falták volna fel a keletről betörő ellenségek, ha magukra éltek volna. Még királyi és közös védelem mellett is folyton pusztításnak volt kitéve utóbbi földjük területe. Képzelettel föl nem érhető támadások folytak itt le. A székelyek a magyarokkal együtt szövetséges és egyezésem alapon jöttek be. Első telepedésük azonban nem a keleti Székelyföld volt. Erdély még üres terület volt akkor, Töhötöm és Kaplony vezérek foglalták el a közepét. És csak Szent-István szervezte meg a megyésítés által és kapcsolta be az országba, több mint száz évvel a honfoglalás után. Bizonyosság kedvéért kissé már kései történeti meghatározó adatot veszünk fel arra, hogy a székelyek teljes nyugalmi helyzetben lakták a mai földjüket. Az 1333-1334. évi pápai adójegyzék felsorolja a Székelyföld összes helységeit, falvait, templomát, papjait és egyházi adójukat. Ebből joggal lehet következtetni, hogy legalább száz évvel korábban itt voltak.²⁰ Hogy pedig az 1160-as éveknél korábban nem lehettek itt, azt a helyi állapot mutatja. Ez években építette az ország királyi vezetés mellett már a harmadik, eddig legnagyobb keleti határvédelmi vonalat a korábbi besenyő és az azt követő sűrű kun betörés után. Ezúttal a hatalmas bizánci császárság hada a kijevei fejedelem szövetségében, akik egyszerre kétfelől, a Töröcsvári és a Borgói szoroson át törtek be az országba, s vittek végbe elképzelhetetlen pusztítást. Ez az új és erős védelmi vonal, 80 km töltött egyenes úttal és övező erődítményekkel, a Barcaságtól a Csicsói Hargitáig vonult át a nyugati részen. Országhatár és Fejedelmi méta a neve, átszeli Udvarhely keleti részét. Itt hát lakosságot hiába keresünk. Itt lehetett azonban a sorozatos székely katonaság, mint szolgálatos.²¹ Az itteni

²⁰ Jakab E. – Szádeczky i. m. 205. o.

²¹ Székelytelepek Magyarországon c. értekezés, Ín Századok, 1896. VII., VIII. Fűz. 159. o.

székelyföldi letelepedés, így a mi tájunkon is 1220 körül történt meg. Sietette ennek befejezését a Szászföld kimerése és önállósítása (1224). Azt is megtudjuk bizonyosan és hitelesen, hogy honnan jöttek be a székelyek tájainkra. A későbbi Udvarhelyszéknek első és ősi helyi neve Telegd volt. Telegdi főesperesség néven szerepelt és őrizte meg nevét századokon át kora egyházszervezete, később írásban a pápai tizedjegyzék és az egyházmegyei nyilvántartás is.²² Magába foglalta Marost, Erdőhátat és utóbb Csikot is. De be is mutatkoztak önérzetesen: Mi, a telegdi székelyek közössége.²³ Eleink tehát Biharból jöttek be új földjükre. Első telepünk Telegd vidékén volt, a kezdő országnak akkor nyugati felén, az erdélyi herceg, a magyar kiskirály, a trónörökös fennhatósága alatt. A telepítés intézményesen történt. Láthatólag teljesen szabad területeket osztottak ki. Előzetesen gondosan kidolgozták, megjelölve a falvak helyei és hozzátartozó határait. Hogy ki melyiket kaphatta, és melyik csoportba tartozott, azt nem az önkény, hanem a sorshúzás döntötte el. Ez egyébként így volt minden törzsszervezetben elő népnél. Józsué így kapta parancsba az Úrtól²⁴ Palesztina elfoglalása után, hogy annak földjét „sorssal ossza el.” Ugyanígy az ellenséges király vezére, Lizias is, hogy „sors által ossza el földjeiket”.²⁵ Érdekes, hogy Szentlélek birtokát nem egy tagban, hanem négy különböző helyen mérték ki. Tekintettel voltak arra is, hogy a távolabbi falvak is közelebb jussanak havasi részükhöz.

Aligha sikerül megtudni azt, hogy Szentléleknek ide telepített első népe, a székelység melyik neméhez és ágához tartozott. A székelység nemzetségében volt hat törzs, amit nemnek neveztek. Mindegyik nemben 4 ág volt, a törzsek is, ágak is saját nevükkel szerepeltek. Így a tőlünk nem szese eső Énlaka a Jenő törzset sejteti. A bethlenfalvi Balásy-család a Jenőnemnek volt egyik ága.²⁶ Az udvarhelyi Telegdi-család az Adorján-nem tekintélyes ága volt. Az udvarhelyi Budvár szintén egyik ágnek nevét viseli csupán.²⁷

A falu településének tanúja és helyi bizonyítéka, a templom később épült, de annak is csak a hajója; mai szentélye még később épült, legkésőbbben a tornya. A hajó alakja hirdeti építésének korát. Belvilága szinte teljesen kocka alakú, még a bazilika-stílus jegyét viseli magán, a XI. század hatását. Félkörös két ajtója pedig a román stílusú építészet beszédes emlékeként maradt fenn. Építése 1200-1250 között történhetett. De a kőtemplom is csak

²² Jakab E. Szádeczky i. m. 195 - 196

²³ Jakab E. –Szádeczky i. m. 195-196

²⁴ Józsué könyve 13, 6

²⁵ I. Makkabeusok könyve, 3, 36

²⁶ Nagy Iván: Magyarország családai, Pest, 1862 13. k. 46. o.

²⁷ Jakab E. – Szádeczky 95/J. 3. , 139/J. 1.

utóbb épült meg, nyugalmi időben. Az egyházi életet fatemplommal kezdték.²⁸ A falu határa még őríz két ős-helynevet, alighanem még a pogány korból. Egyik Dankos-útja Gordon mögött.²⁹ E neveket megfejteni nem tudjuk.

2.2. Szencsed

A falu havasi birtokát nevezik így. A Küküllő fennsíkján fekszik, fél-napi járásra a falutól. A név és hely koratörténeti hagyomány emlékét őrzi a tatároktól. A kunokkal való korábbi hadakozás után, a keletről betörő tatárokkal gyűlt meg nagyon az ország baja. Mellesleg, ez is igazolja a település idejét. A hagyomány a kunokról nem tud semmit, pedig hatalmaskodtak a XI. század végéig. Hanem minden bajt egyedül csak a tatárookra fog, akikkel már itt találkoztak. Egyelőre két korai tatár-emléket őríz a falu hagyománya.

Az országpusztító tatárhad egyik része az Ojtozi-szoroson jött be s vonult át Erdélyen 1241-ben. Szervezett ellenállás itt nem volt semmi. A székelység elrejtőzött a rengetegben. Ez volt utóbb is a mentsvára veszély idején. Még 1661-ben is azért szidták a vezetőséget, hogy miért nem gondoskodott az elrejtőzésről. A hagyomány úgy tartja, s ez valószínűnek is látszik, hogy Szentlélek falu kevés lakossága a messzire eső harmadik birtokára, a havasi részre, Szencsedre menekült. És itten huzamosan is tartózkodtak, messze az emberlakta vidéktől és a hadak útjától. A havas Szencsed nevét ekkor kapta volna, éspedig az Oltáriszentség után: magukkal menekítették, és fent is maguknál tartották az Istentiszteletek során. Elég méltó nevet kapott a havas...

Van Szencsed havas tartozékában egy másik tatáremlék is. Ez már kevéssel későbbi időből. A Szencsed havasáról a közeli Küküllő-völgybe bemenő meredek erdei utat Tatár-útjának nevezik. Ez már történeti valóságot őríz. Ezt a tatárok meg is járták utóbbi betörésükkor. IV. Kun László király idején, 1285-ben összekalandozták Erdélyt, gyilkolva, rabolva. Ezúttal még Erdély közepében is a székelyek riasztották meg őket. Torockó vára alatt a székelyek jól megverték a betörőket. A tatárhad egyik része a már ismert keleti irányba vette útját. A havasokon át igyekezett menekülni, ahol biztonságosnak vélte azt. De eléjük jöttek itt a gyergyói székelyek és szétverték a tatárokat. A tatár a nyílt harcban nem volt olyan vitéz, mint a rablásban.

²⁸ Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981, 341. o.; Erdély rövid története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 134.,153. o.

²⁹ O.B. XXV. 132. o.

A falu harmadszor is találkozott a korábbi tatárokkal. De most már nem itthon, hanem szomszédos otthonában, és csak katonanépe ütközött meg velük. Moldva területén tanyáztak a tatárok, igen közeli és veszélyes szomszédságban. Végül is emberükre akadtak Nagy Lajos király személyében. Nagy hadat vezetett ellenük és otthonukban alaposan megverte őket 1345-ben, annyira, hogy azután sokáig csendben maradtak. Mikor a király személyesen vezette a hadat a háborúba, s hozzá még keletre, a fennálló törvény alapján a székely harcosoknak legnagyobb része kellett kövesse. Mivel teljes hadfelkelés volt, ebben a hadjáratban ott kellett legyenek s a győzelemben is részesek voltak a szentléleki hadkötelesek.

Szencsed egyházilag ma az újlag létesített korondhegyi plébániához tartozik, területileg és közigazgatásilag pedig Szentlélek faluhoz. Szencsedben egy út bevágásakor régi páncélokra, vassisakra és régi fegyverekre találtak. Lévnék akkor osztrák uralom, ezek a bécsi múzeumba kerültek.³⁰

2.3. Tartód vára

Felmenet északra, a Nagy-Küküllő völgyében ismerhetők még fel romjai, a folyóvizek által kerekre mosott dombtetőn. Jobb felől a Tartód-pataka, bal oldalról a Küküllő vize zuhog el alatta. Három oldalról meredek mélység övezi. Az északi nyakon volt hajdan a bejárata, 90 m. magasságban. A vár kerülete még látható. Tojásdad alakban épült meg, meleg mészhabarcossal. Hossza 75 m, szélessége 37 m, falvastagsága másfél méter. Tornya nem volt. Belső erődítésnek, külső védősáncnak nyoma sincs. Oklevél róla nem beszél, hagyomány sem maradt fenn. Csupán a képzelet ékesíti fel tündérregével.

Fenti építési jegyek azonban keletkezése korát biztosra jelzik. Építési módja: a toronynélküliség, a darabos kövek, mészhabarc és a tojásdad alak a XI. század végét jelzi. Újabban ásátás és vizsgálat folyt a helyszínen. Nem találtak egyebet, mint füstös tűzhelyet és néhány tört cserépanyagot. Tartód nem volt urasági vár, nem is lakták állandóan. Nem volt sem dáki vár, mert a kornál sokkal később épült, sem római vár, mert a római védelmi határ keletebbre esett.

Biztos építési kora rámutat a történeti valóra. Tartód vára a magyar keleti határvédelem erődítménysorozatának egyik összekötő láncszeme volt. Ismeretesek a köztörténetből a kunok sűrű és konok betörései az országba, Szent László és Kálmán királyok harcoltak velük sokat (1068, 1083, 1091).

³⁰ O. B. XVII. 104. o.

Az első határvédő gyepevonal már oltalmat nem jelentett. Így építették meg a királyok az első védelmi várrendszert a keleti betörések ellen. Tartód ennek a vársorozatnak egyik tartozéka volt. E védelmi vonal a Hargita nyugati oldalán vonult el. A védelmi vonal közeli tagja: Vécs, Rapsonné vára, Firtos, Budvár, Kustályvára volt. Tartód vára a szovátai Rapsonné vára és Budvár között teljesített szolgálatot. Feladata volt vigyázni a Libán felől Udvarhelyre vezető utat kelet felől, és a Küküllői-fennsíkot nyugat felől, hogy a Nyikó-völgy fejjénél Parajd és Keresztúr felé eső átjárást biztosítsa. A vártetőről messze el lehetett látni és jelezni.

Tartód katonai szolgálata nem tartott túl sokáig. Az országhatárt keletrebbre terjesztette ki a királyi hatalom. Ide épült meg az új katonai út, meg erősebb védelmi várrendszer közel egy század múlva, 1160 körül.³¹ Tartód várát és társait a szolgálatból kivonták, mert jóval nyugatra maradtak. Tartód elárvult. Az új védelmi vonalat és a keleti védelmi szolgálatot az itt már megtelepedett székelyek látták el.

2.4. Írott emlék

A falu neve leírva 1333-ból maradt fenn. A pápai tizedjegyzék őrizte azt meg, pennával írva a római levéltárban. Aztán nyomtatásban is megjelent. A pápa ebben az időben Avignonban, Franciaország egyik városában székelt. Nem volt neki itt olyan módja, mint Rómában. Ezért adót szedtek részére a papoktól, Magyarországon is. A pápai adószedőket saját kerületében elkísérte a teledí sziperes Benedék kanonok, aki kerületében akkor megbízott al-adószedő is volt.³² Az adójegyzékbe beírták sorra elszámolás végett a helységeket, ahol jártak, azok papjainak nevét, és hogy mennyit fizettek. Így került az adólistára Szentlélek neve is, latinul: Spiritus Sanctus - Szentlélek. Papja ekkor Jakab volt. 1333-ban fizetett pápai adóba 3 banálist, 1334-ben pedig 4 régi banálist.³³ Ez a banális akkor pénznem volt, apró, szegény pénz. Rézből verték, nem is a királyok, hanem helytartóik, a bánok, innen kapta a nevét. A bánok viszont elég nagy emberek voltak. Ennél fogva többféle banális pénz volt forgalomban. Ismeretesek voltak a régi, az új, a verőcezi, a kolozsvári banálisok. Erdélyben a kolozsvári banális járta.³⁴ Azt megállapíthatjuk az adófizetésből, a tizedből, hogy a szentléleki pap elég szegény volt, legalábbis pénz dolgában. Csak krajcárokat tudott fizetni. Így nem sok forintja lehetett. Egy forint 44 banálist tett ki. De szomszéd paptár-

³¹ O. B. XXV. 132. o.

³² Beke i. m. 933. o.

³³ Jakab E. - Szádeczky 194/j.1., 2.

³⁴ Jakab E. - Szádeczky 194 / J. 1., 2.

sai sem állottak jobban. A tizedjegyzék szerint a farcádi 4, a tarcsafalvi 5, az énlaki 2, a siménfalvi 4, a dobói 3, a zetelaki 3, a kányádi 2 banálist fizetett. A szentléleki még vezetett közöttük.

2.5. A templom bővítése

Az ország fejlődése folytán gyarapodott a nép és az egyház is. Megfigyelhető építő hullám vonult át még a Székelyföldön, s így Szentléleken is. A templom új alkotással még egyszer akkora lett, mint volt, a rátoldás jól látható. A hajóhoz még egy akkora szentélyt építettek kőből és díszesebben. A királyi kincstár jól állott és ismételten adakozó kedvében volt. Az építés idejét az épületről lehet leolvasni: a XVI. század elejére, esetleg Nagy Lajos korára mutat. Az új szentély korai csúcsíves alkotás; jellemzője, hogy a meglévő hajóhoz mérték magasságát, egy szintben építették vele. Elkészítése kissé darabos, ablakait pedig a korábbi félkörörsre rakták ki. További jellemzői: a szentélynek a nyolcszög felével való záródása; a külső támfalak, melyek valójában a belső boltozat oldalnyomását ellensúlyozzák; a mennyezet kőbordázatokkal és osztott mezőkkel való megoldása.

Szentlélek nem az egyedüli eset, ez időben sok helyt bővült még a templom. Nagyon hasonlít hozzá a gelencei régi templom és a nyújtódi Kézdiszéken; hiteles társa Udvarhelyszéken a böngözi és székelydályai (mind a XIV. századból valók).³⁵ A sekrestyeajtó is csúcsíves, faragott kőből rakták.

2.6. A székely hanyatlás előjelei

A székely nép ősidőktől teljes szabadságban élt. A három rendre való belső tagozódás a szabadságot nem érintette. A primor, a lófő és közszékely állapot csak a gazdasági fokozatot, s ennek alapján a katonai kötelezettséget jelezte. Az alsóbb rendből át lehetett lépni a magasabba, ha valaki vagyoniilag elérte ezt a fokozatot. De lassanként megingott az országos fékezőerő. A gazdagabbak kezdtek hatalmaskodni. A panasz már Mátyás király korában jelentkezett. Mátyás király még meghúzta a féket s megvédte a jogot. Mátyás után beállott a központi gyengülés. A Székelyföldön is kezdtek elnyomni a gyengébbeket. Báthory István erdélyi vajda nem sokat adott már a gyenge Ulászló királyra: mint gögös nagyúr lépett fel, önkényesen. A székelyeket megvetette, gyűlölte és gyalázta. Vásárhelyt és Udvarhelyt a kostonorokat erőddé alakította át, és kezdte önkényes szolgálásra kényszeríteni

³⁵ Dávid L. 75. , 259.

a székelyeket. Rút erőszakossággal kezelte őket. Zetelaka többször jött szóba a sanyargatásban. De kapott belőle biztosan Szentlélek elcédigg nyugodt népe is. Ám ezúttal az udvarhelyi székelyek még egyszer le tudták szerelni a hatalmaskodó vajdát. Keményen felírtak a királynak 1493-ban. Védelmet és orvoslást kértek a vajda kegyetlenkedése ellen. Ha nem, úgy elköltöznek az országból - fenyegetőztek. Báthori vajda megbukott. A király leváltotta őt.³⁶

2.7. A közsékelyek eljobbágyosítása

Erdélyt 1551-ben Fráter György átadta Ferdinánd királynak. A török ezt nem bocsátotta meg. 1552-ben hatalmas sereggel Ferdinánd ellen indult. Ferdinánd nem tudott ellenállni, Erdély helytartója, Castaldó sem. A török ekkor foglalta el Magyarországnak nagyobbik részét. Hatalmas menekülés folyt le, főleg Horvátországból és a magyar részekről Erdélybe. Ezeknek hely és méltóság kellett. Az erdélyi kormányzás horvát jellegű volt, rokonság a menekültekkel. Pártfogolta őket. A régi helyzet felfordult. A székelyek nagy nyomás alá kerültek. Törvénybe hozták, hogy a székelységnek a katonáskodás mellett adót is kell fizetnie, és a székely örökség büntetésként elveszítendő. Ez a kettő soha nem létezett. A székelység adója a katonáskodás volt. A terhelés erőn felül volt. Nem bírták. Állandóan kérték a székelyek, hogy könnyítsenek rajtuk. Nem hallgatták meg őket. 1562-ben hadfelkelést hirdettek. A közsékelyek (vagy negyvenezren) az ország ellen mentek, hogy megvédjék, illetve visszaszerezzék elvesztett jogait. A közeli pálfalvi Nagy Györgyöt tették meg vezérükké. A felvonult székelyeket a jobban felszerelt fejedelmi had megverte. A mozgalmat kegyetlen bosszúállás követte, a kormány gyengesége folytán. A vizsgálat elismerte, hogy nem volt lázadás, sem rosszakaratú támadás, hanem jogkeresés, és védelem. De ezt nem vették tekintetbe. Vér s megtorlás következett. Százakat kivégeztek, megcsönkítettak. Segesvár piacán vékával mérték a levágott füleket.³⁷ A bosszút még nagyobb baj követte. Az 1562. évi segesvári Országgyűlés az egész közsékelységet törvényileg jobbágygá tette, addigi szabadságuk teljes elvesztésével. Egyik részét a görgényi, valamint az épülő udvarhelyi és háromszéki vár szolgálatára rendelték, másik felét kiosztották a sok adományos és idegen úr között. Ilyesmi még nem történt Székelyföldön, fennállása óta. Megrohanták az új adományos urak a Székelyföldet. Osztotta köztük János Zsigmond

³⁶ Horváth Mihály: Magyarország története, III. k. 261-262. 11. ; SzOkl III. 124. o. (A székelyek panaszait közli a Századok c. folyóirat), Bözödi György: Székelybánja, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1997. 27-28

³⁷ Bözödi Gy. i. m. 42-43 (B. F. kéziratában tévesen Udvarhelyt nevezi meg a büntetés végrehajtásának színhelyéül – megj. - B. D.)

fejedelem a földet és a jószágot. A segesvári országgyűlés büntető végzése között ez állt: „A faluban az urak a hatalmasok. A főnépnek a földlakókat mint jobbágyik és a többi községet megróhassanak.”³⁸ Szentléleken is adományozott el János Zsigmond fejedelem székely örökséget. 1570-ben új adományba adta többek közt Sófalvi János malomfalvi lakosnak Szentléleken levő örökségét.³⁹

2.8. A vár-jobbágság

Szentléleknek jobbágyá tett közrendű népe az ekkor épült udvarhelyi vár szolgálatába kapott beosztást, más huszonnégy faluval együtt. Kitétszik ez Báthori Zsigmond fejedelem egyik későbbi leveléből, melyben ez a kitétel áll 1597-ben: Szentlélek falu Udvarhely székben előzőleg az udvarhelyi vár tartozékát képezte.⁴⁰ A várat megvető csúfolódásból kezdetben Székelytámadt várnak nevezték. A leszelídült időben vette fel az udvarhelyi vár nevet. Itt aztán akadt dolguk, és egyelőre nehéz volt a sorsuk. Azt elképzelni sem lehet, hogy mennyi munkanapot kellett teljesíteniük saját kenyertükön. Mennyi ígás fuvar a föld-, kő- és fahordásra, tetejébe gorombasággal a felügyelők részéről! Ez időben Pekry Gábor volt az udvarhelyi vár és Udvarhelyszék főkapitánya. Gyűlölte a székelyeket és sanyargatta. A sanyargatás és az új földesurak sarcolása annyira ment, hogy azt a fejedelem is megsokallta.⁴¹ Azonban nem sokat adtak a fejedelemre. Megtudhatjuk az elvégzendő munka egy részét is. 1571-ben kelt az oklevél, mely szerint Báthori István fejedelem biztosa, Losoncz Pál előtt vallják az udvarhelyi jobbágyok, hogy milyen szolgálati kötelezettségeik vannak: évente három hétig szolgálnak a vár építésénél. Elvetnek 400 köből őszi, és ugyanannyi tavaszi gabonát. Az irtványokat megkaszálják és betakarítják. Adnak a várhoz 200 szekér szénát és hordanak 1000 szekér fát.⁴² Egy várjobbágy szolgálata az 1765. évi összeírás szerint: minden jobbágynek, akár marhával, akár pedig gyalogszerezrel egész szolgálata három napból állott kéthetenként a

³⁸ Demény Lajos: Az 1562. évi felkelés, In Székely felkelés 1595-1596, előzmények, lefolyása, következményei, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 59-70

³⁹ Jakab Elek – Szádeczky Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya, Budapest, 1927, 122. o. ; SzOkl II. 305-309

⁴⁰ SzOkl III. 341. ; SzOkl VIII. ,291-293

⁴¹ SzOkl VIII. 291.

⁴² SzOkl III. 320-321; 324-325

magá kenyerén.⁴³ A székelyből azonban sohase lett vérbeli jobbágy. Elvégezte, amit rákényszerítettek, de túljárt rajta. A belső feszültség, az új menet és a saját jog között fennállott. A székelyek vitték és élték a maguk életét tovább. Csíkbán Delnén egy tagban levő hat tulajdonos szénafüvét odaajándékozták egy uraságnak. A székely tulajdonosok elmentek, lekaszálták, s a szénát hazavitték, mint máskor. Azzal védekeztek, hogy az az övéké való volt és most is az. Érdekes volt az állapot Szentléleken is. A régi állapot szerint említették a lakosságot 1575-ben, országos viszonylatban is. Az országgyűlés soron kívül adót vetett ki. Mikor szedték fel az 50 dénáros adót, a falu lakossága, mind a 23 kapu a „főemberek” között szerepelt a listán. Szó sem volt jobbágyról. Fizettek együtt 11, 50 forintot.⁴⁴ Ebből két dolog világlik ki. Egyik: megtudjuk, hogy Szentléleknek 23 kapuja, családja volt. A másik, hogy a faluban nem volt adománys földesúr. Mind egy szálig a fejedelemsnek fizettek. Farkaslaka már fizetett Gálfi Mihály úrnak az adóból 5, 50 forintot, Semjén Péter özvegyének 50 dénárt, Tiboldi Györgynek 50 dénárt. Malomfalva Hadnagy Jánosnak és Péternek 50-50 dénárt.⁴⁵ A jobbágyosítást követően azonban nagyon meglepő esettel találkozunk. Már idegenek, jövevények jelentek meg a faluban és jártak elől. 1566-ban János Zsigmond háborúzott Miksa császárral. A végén összeírták, hogy kik vettek részt a háborúban. Szentlélekről csak két nevet említettek meg, szentléleki főembereket: Pakocs Antal és Csűr Jakab.⁴⁶ Hát ezek nem székelyek, se nem szentlélekiek. A két ember horvát jövevény volt. Lehet, hogy már adománysos. A székelyek akkor nem vonultak be. Ezzel tiltakoztak jogfosztásuk ellen. De nehéz is lett volna behívni őket, felbomlott a régi biztos hadrend.

⁴³ Jakab Elek – Szádeczky Lajos: Udvarhely vármegye története... 264. o.; Eröss József: A székelyek története, Turóczy István Könyvnyomdájában, Kézdivásárhely, 1913, 83. o.

⁴⁴ SzOkl ÚS IV. 40. o. ;(Megj. – B. D. : Az 1475. évben ez áll: „Zentlelek 11/50 (Summa: 1 fl. 145)” -Főcember, nemes, földbirtokos a „principis”: fejdelem, csak ő fizet adót a falu után, illetve neki tartozik a falu. Ellenben az 1602. évi összeírásban szerepel a B. F. által említett 23 kapu, ahol jobbágy megjelölés már nincs, szabadoknak stb. nyilatkoznak. Később sem ismerik el a szentlélekiek, hogy ők jobbágyok vagy valamilyen hűbéri viszonyban lennének. – Lásd az 1820-as Urbáriumot (összeírást) Marosvásárhelyi Állami Levéltár 365/1820 „Mi Ugyan értyük és halyuk azon előnkbe felolvastatot(t) kérdéseket, de minthogy itten ma semmi jobbágy vagy zsellér, vagy azok után járandó jószág nincsen sem kün(n) , sem ben(n), azért semmit is felelni nem tudunk. Szentlélek, 1820. július 10. Vallomástevők: Hajdó Antal m. k. bíró, nótárius Kerestély József, Amorus Josef, Hegyi Lukats, Imre Josef, Geréb István, Hegyi Josef. Kirendelt összeírók: Dakó Sándor, Simó Ferentz” – megj. B. D.

⁴⁵ SzOkl ÚS 40. o.

⁴⁶ SzOkl ÚS II. 160-161,182/9, 171/33

Sokan közülük elbujdostak, hogy meg ne találják őket. De nem is nyugodtak soha bele a székelyek a jobbágyságba. Háború esetén csak alkudozni tudtak velük. Mikor 1595-ben országos hadfelkelés volt a török megtámadására, a jobbágyosított közsékelyek nem mozdultak. Kikötötték, hogy csak akkor mennek, ha visszakapják szabadságukat. Báthori Zsigmond fejedelem visszaadta. A győztes háború után a birtokos urak visszavonták a szabadság megadását. Ezzel kényszerítették a székelyeket Mihály vajda szövetségébe. Kedvencő lévén az alkalom, az udvarhelyi új várat 1599-ben lerombolták a székelyek. Felépítését újra elrendelték. De csak lassan, ímmel-ámmal ment a munka. A vár nem kapta vissza előző erejét és szigorú jellegét.

2.9. A falu vallási megkényszerítése

Nagyon boldogtalan idő volt a XVI. század második fele. Nagyon gyenge volt a fejedelem. Kalandorok vették körül: a háromszoros hítehangyott Davidis Ferenc szász pap, az akasztófa alól menekült Blandrata olasz kalandor. Új vallást gyártottak a lutheránus és kálvinista mellé, az unitáriust és azt hatalmi erővel el is terjesztették. Az egész országot rá akarták erre vinni, lévén udvari emberek és közelállóak a törvényhozáshoz. Az 1566. évi tordai országgyűlésen törvénybe iktatták a katolikus vallás eltörlését és az új vallás kötelező bevezetését ilyen formán: „Egyenlő akarattal végeztük, hogy az a féle egyházi renden való személyek, kik a pápai tudományhoz ragaszkodtanak és abból kitérni nem akarnak, az ő felsége birodalmából mindenükkel kiigazítassanak.”⁴⁷ A törvényt a még katolikus helyeken végre is hajtották. A fejedelmi s karhatalmi bizottság sorra járt. A papokat kitétték s beültették a magukkal vitt prédikátort. Hogy mily hatalommal jártak el, azt a csiki helyzet mutatja: ott nem ismerték el a törvényt s az oda is bevitt prédikátorokat kirakták Csíkból. Ezért fejedelmi haddal indultak Csík ellen. Csakhogy a csikiak a fejedelmi hadat is megverték. Udvarhely falvaiba beültették a prédikátorokat mindenhol, Szentléleken is. A jobbágynépet nem kérdezték meg (az udvarhelyi kapitány parancsolt nekik). Kivételt képezett Háromszéken Barót és Torja, ahol a főúri és helyi asszonyok seprűvel várták és rendezték el a végrehajtókat. Pekry Gábor kapitány gondosan vigyázott a prédikátorokra. A nép zúgott, nem szívesen vette. De tehetetlen volt. A

⁴⁷ Veszeli Károly: Erdélyi egyháztörténeti adatok, Kolozsvár, 1860, I. 176. o. ; Marton József: Az Erdélyi (Gyulafehérvári) Egyházmegye története, Gyulafehérvár, Glória nyomda, Kolozsvár, 1993./ 2.3. "Hitújítás a magyarok körében" 51-55. o.; Erdély rövid története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, 253-258. o.: "Művelődés és reformáció. A vallási türelem"

fejedelem is külön oltalmába vette a prédikátorokat, különösen Udvarhelyt.⁴⁸ Nyikómente lefelé ma is unitárius. Oroszhegyi Péter katolikus pap áttért. 1610 után sorozatosan prédikátor volt Oroszhegyen, Szenttamáson, Zetelakán. Felesége, Simófi Márta tanúskodott erről 1651-ben. Zetelakán sokáig nem volt katolikus pap. Baczoni András prédikátor uralta a helyzetet sokáig. Mikor Zetelaka meghívta Oroszhegyi Pétert, kikötötték, hogy csak prédikáljon, de miséznie nem szabad. Bogárfalvi Márton deák vallotta a vallási perben, hogy Zetelakán emberemlékezet óta misét nem mondtak.⁴⁹ Oroszhegynek és Szentkirálynak 1606-ban közös prédikátora volt. Tasnádi Mihály főprédikátor előtt panaszkodtak a rendtartás végett. Oroszhegyen és Szenttamáson Szászvárosi Gergely volt a prédikátor. 1615 körül Zetelakán Baczoni András volt a prédikátor, Korondon 1625-ben unitárius a prédikátor.⁵⁰ Szentléleken 1599-ben egy Kányádi nevű volt a prédikátor.⁵¹ Szentléleken egyébként az unitárius prédikátor ott hagyta százados nyomát a templomban azzal, hogy 441 év óta meszelve van, s nem maradt egy gyufaszál emlék sem a régi templom berendezéséből. A prédikátorok, ahogy a templomot átvették, mindenhol első dolguk volt: minden berendezést és felszerelést, leltárokat, könyveket, keresztekét, képeket, ruhákat rögtön kirámoltak és megsemmisítettek. A falfestményeket levakarták, bevakolták és lemeszelték. Csak a puszta falak maradtak meg. Hogy miként ment végbe a templomok kirámolása és a felszerelés megsemmisítése, arról is közeli tanút idézhetünk. 1630-ban per folyt az udvarhelyi nagy templom ügyében. Bogárfalvi Gellért 70 éves ember ilyen vallomást tett: „Tudom, mikor Luther Márton ide bejőve, kihordták a templom ékességeit és egy Kovács Jakab nevű ember gyűjtá meg, úgy égették el”.⁵² Így csinálták Kolozsvárt is. Így a közeli szomszédban is. 1583-ban Ószi András istentelen ember, embe- reivel berontott az oroszhegyi templomba. Az ott talált 40 embert kiűzte és ruhájuktól is megfosztotta őket.⁵³ Mikor pedig az udvarhelyiek visszaperelték a nagy templomot, már a katolikusok, a kirámolás korábbi állapotát egykori feljegyzés így mutatja be: „Az udvarhelyi templomot, Szent Miklóst megadák a katolikusoknak, igen pusztán ugyan 1633 esztendőben.”⁵⁴

⁴⁸ SzOKI VIII. 291. o. Már Telegdi Mihály megkapta a fejedelmi parancsot a protes- táns prédikátorok védelmére. – Megj. B.D.)

⁴⁹ Veszeli i. m. 316. o.

⁵⁰ Veszeli i. m. 283, 285, 288, 289. o.

⁵¹ Veszeli i. m. 301., 338. o.:Szigethi Gyula Mihály: Nemes Udvarhelyszék statisztikai leírása, Nemzeti Társalkodó Nr. 10.,1831. márc. 5.

⁵² Veszely i. m. 335-338. o.

⁵³ Veszely 316. o.

⁵⁴ Veszely 144. o.,397-407

2.10. Új földesúr Szentléleken

Az 1576. évi adólista szerint az udvarhelyi váron kívül Szentléleken más földesúr nem volt. Az 1598. évi jegyzőkönyv alapján a szomszéd faluban az alábbi uraságok voltak a váron kívül: Malomfalván Gyulafi Léstár, Oroszhegyen Mindszent Benedek, Farkaslakán Gálfi Mihály, Bogárfalván Halmágyi Bálint, Lengyelfalván Óvári István.⁵⁵ Az évben Szentlélek is megkapta új földesurát a vár helyett, a szomszédokénál nagyobb urat. A szentléleki új földesúr, nagy fejedelem udvari embere és lovas kapitány volt, horvát eredetű. Ő menekült be családjával Erdélybe. A Perusics-család Horvátország délre eső, a dalmáciai partok közelében fekvő megyéjében, Lika-Korbavában honolt sokáig. Volt váruk, birtokuk és vezető szerepet vittek ottan. A török foglalás miatt elveszítették ezeket és bemenekültek Erdélybe. A földesúr nagyapja, Perusics Gáspár jött be elsőnek. 1550-ben már itt volt. Jó fogadtatásra talált, mint Fráter György sógora. Fia, szintén Gáspár, beházasodott Erdélybe. Birtokosok lettek Biharban, Fráter György jóvoltából.⁵⁶ Az unoka, Perusics Máté már 1594-ben adományba kapta Farcád, Pálfalva, Váralja, Farkaslaka falvakat, mint az udvarhely várhoz tartozó jobbágyságot. Hozzászerezte nemsokára Szentléleket is. Báthori Zsigmond fejedelem Perusics Máté udvari emberének adományozta 1597-ben Szentléleket is: „a mi egész és teljes birtokrészünket Szentlélek faluban, Udvarhelyszékben, mely előbb az udvarhelyi várhoz tartozott.” (Kivéve a helyi főembereket és a szolgálatos katonákat.) Ha Perusicsnak utódai nem lennének, úgy rokonára, Apafi Mihályra szálljon át a birtok örökre. A birtokba való beiktatást a fejedelem elrendelte 1597. május 11-én. Tíz kancelláriai jegyzőhöz szolt a levél, személy szerint megnevezve őket. De elégséges volt, hogy a tíz vidéki úr közül csak kettő szálljon ki határ- kijárársra és beiktatásra. Ez a két úr Sámbockréti Mihály Derzsről és Bogárfalvi Mihály, akik 15 napi birtokbejárás után a beiktatást elvégezték és erről fejedelemnek jelentést tettek.⁵⁷ A beiktató urak a határkijárársra megidéztek a szomszéd falvak képviselőtét a maguk faluja és földesuraik nevében: Szentlélekről Bartók Sebestyén és Hegyi Lukács nemes embereket; Bogárfalváról Bogárfalvi Mihály lófőt; Malomfalváról Sófalvi Gáspárt, a bírót, Hadnagy László és Szász Pál nemeseket Gyulafi Léstár nevében; Ülkéből István László gyalogost, Menyhárt János bírót és Demény György szabadost; Oroszhegyről Pál János bírót, Demény Balázs, András János szabadosokat; Bogárfalváról Barabás Demeter bírót, Kolozsvári Littearti Istvánt; Farkaslakáról Ko-

⁵⁵ SzOkl ŰS 40. o.-tól

⁵⁶ Nagy Iván: Magyarország családai, Pest, 1862, IX. k. 14. o.

⁵⁷ SzOkl V. 302. o., VIII. 323. ,324. ,337. , 341. ; 344. , 345. o.

vács Márton bírót, László János gyalogost, Magyar Balázs, Balázs Gergely szabadosokat; Lengyelfalváról Gergely Mihály bírót és Óváry Istvánt. 1598. január. 28-án szállott ki a beiktató határjáró bizottság, az egyes falvak képviselőivel. A beiktatás során ellentmondások mutatkoztak Malomfalva, Farkaslaka, Bogárfalva, Lengyelfalva és Oroszhegy részéről. Ülke nem szólt, Szentlélek pedig hallgatott. Az ellentmondások nem a szentléleki érdeket érintették, hanem a saját érdekében szólaltak meg, védve azt, nehogy a szentlélekibe számítsák be, és így Perusics elfoglalja. Perusicsot így a szentléleki közrendű emberek részbirtokába beiktatták, az említett ellentmondónak válaszára a fejedelmi udvarban idézték 15 napon belül. Így Szentlélek köznépe az udvarhely vár helyett Perusics jobbágya lett.⁵⁸ A Perusics és Apafi-rokonság beiktatása örök időre szólt. De ez az örök idő eléggé megrövidült. Perusics a jelek szerint Kendtelkén lakott, Doboka megyében. Ezzel az előnévvel szerepelt. Nem lehetett kedvelt földesúr, mert birtok-leveleit valahol tőle ellopták. Ez abból tűnik ki, hogy Básta György, akkori erdélyi német helytartó parancsba adta Doboka megye tisztjeinek 1603-ban, hogy Perusics Máté ellopott birtokleveleit szerezzék neki vissza.⁵⁹ De levelei után hamarosan életét is elveszítette. Mint kapitány, Székely Mózses fejedelem-jelölt oldalán elesett a brassói csatában 1603. július elején.⁶⁰ Hogy a beiktatáskor örökösként szereplő Apafi-rokonság tartott-e igényt a további birtoklásra, annak nyomát sem találjuk.

2.11. Szentléleki főemberek 1602-ben

Érdekes kettősség kísérte a falu lakosságát. 1576-ban hivatalosan az udvarhelyi vár jobbágysági közeimberek, de az adólistán mind főemberek szerepeltek. 1602-ben Perusics jobbágysági voltak, de ez évben országsszerte fel kellett esküdni Rudolf császár hűségére (Básta helytartó személyére). A szentléleki összeírás és felesküvés 1602. augusztus 11-én történt meg. Jobbágyról nem esett szó. A szentlélekiek az írásban egy szálíg főemberekként szerepeltek. Erre magyarázatot alig találunk. Csak az történhetett, hogy a névsort nem a hivatalos hatóság, se nem Perusics úr adta le, hanem maguk a falubeliek, vagy az ő bementésük szerint az eskető tisztviselők. Így a jobbágysságot ismét nem ismerték el, magukról ezt ki nem mondták. Megtartották székely régi nemzetségi fokozatukat. Saját nyilatkozatában nem tartotta magát jobbágynek senki. Megkaptuk hát 1602-ből a falu névsorát. Ez az egyetlen, amit ismerünk. Sem előtte, se utána nincs még ismert névsor. A

⁵⁸ SzOkl V. 223-224. o.

⁵⁹ Veress Endre: Básta György levelezése, Budapest, 1913, II. 169. o.

⁶⁰ Eröss J. i. m. 87. o. ; Bethlen Farkas Történelmi műve V. 4/5. o.

nevek előtt betű jelzi, hogy ki melyik székely rangfokozatba tartozik. Az *l* betű lófő. A *d* betű darabont. A *z* szabados.

l Hegyi Lukács	z Barthó Pál
z Barthó Péter	z Gergely Pál
z Barthó János	z Gere Antal
l Barthó Ferenc	d Ambrus Bálint
l Pakott Mihály	z Antal Gergely
z Sándor Barabás	z György Mihály
z Pakott Márton	z Máthé János
z Ötvös Márton	z Gellért Benedek
z Szente Péter	z Jakab Pál
z Miklós János	l Sándor Antal
z Lukács Jakab	z Szilveszter Pál
z László Demeter ⁶¹	

Az 1598. évi beiktatás értelmében csak a négy lófő és az egy darabont volt nemes, és jöhetett a főemberek számába. A tizennyolc szabados közsékelynek, jobbágnak számított volna. A fenti írás szerint nem azok, hanem ők is főemberek voltak.

A délszlávós túltengésre lassan következett a feloldódás kora, ha nem is éppen teljében. Báthori Zsigmond egyszer visszaadta a székelyek szabadságát. Bocskai István fejedelem végrendeletében intette az országot, hogy a székelyek iránt legyen becsüléssel. Bethlen Gábor és a Rákóczi fejedelmek sorozatos katonai szemlét tartottak, és rangemeléssel jutalmazták a székelyeket.

2.12. A templom visszaszerzése

Az új unitárius vallást és a protestáns prédikátorokat az erőszak tartotta valameddig a faluban. De e téren is engedett valamicskét a légkör, úgyhogy ki lehetett bújni okkal alóla. Megvolt a havasalji falvakban a régi, még el nem fogott belső erő és megújulási készség. Legnagyobb baj az volt, hogy már kihaltak a katolikus papok, akik adott időben még visszajöhettek volna a meglévő segítséggel. A visszaállás pontos idejét nem tudjuk, de a körülményekből és adatokból meghatározhatjuk. Oroszhegyen és Szentkirályon a tisztulás megtörtént 1622-ben. A veszekedő prédikátoroktól mentes volt mind a két falu. Ez évben Fejér Miklós katolikus püspöki helytartó hagyta jóvá az istentiszteletek tartásának sorrendjét.⁶² Zetelakán Mikes Zsigmond

⁶¹ SzOkI ÚS IV. 104. o.

⁶² A jegyzőkönyvet közli Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténeti adatok, Kolozsvár, 1860, I. 335-338. o.

főúr járt közbe, hogy a falu engedje be a katolikus papot 1651-ben. Misézni kezdtek. Udvarhely már 1593-tól bent voltak a rendbe hozott vártemplomban a jezsuita atyák. Két fő tényező jött a szegény katolikusok javára. Az udvarhelyi vár- és széki főkapitány 1592-től vérbeli katolikus főúr, a katolikusok pártfogója volt, 1601-ben királyi helytartói tanácsos. Udvarhelyt a nagy templom a kálvinisták kezén volt. Így a katolikusok a várbeli volt domonkos-templomot hozták rendbe és vették egyelőre használatba. Egy udvaron Mindszent főkapitánnyal: ő állt mögöttük és felesége, Bánfi Anna. Az udvarhelyi felső templom perében Drága Farkas udvarhelyi ember vallotta: „Tudom, kálvini az apok, deákok laknak vala itt. Ezután Mindszenti idejében lőnek pápisták.”⁶³ Mindszenti vicei előnevet viselt. Állítólag a Székelyföldről származott el. 1595-ben a székelyek fővezére volt a török háborúban. „Az erdélyi katolikus anyaszentegyháznak nagy férfია vala” - vallja róla a protestáns író. (Juhász István: Székelyföldi református egyházmegeyék)⁶⁴ Másik, még nagyobb segítség volt a jezsuita atyák jelenléte és missziós működése. A jezsuitákat is szigorúan kitiltották volt az országból 1588-ban, de Báthori Zsigmond alatt visszaszivárogtak. 1592-ben Udvarhelyt tevkenykedett János nevű jezsuita. Utána lépett fel Marosvásárhelyi Gergely jezsuita. Székely ember volt. Hatalmasan dolgozott és hódított. Plébániát létesített, iskolát alapított. Helyben és vidéken több mint kétezer hívőt térített vissza a katolikus hitre⁶⁵ A kétezres szám nagy dolog, hiszen Szentléleknek alig volt akkor száztizenöt lelke. Udvarhelynek se volt több negyszáznál. Tehát vidékre is jutott ebből. Beleszámíthatjuk a talpra állt szentlélekieket is. A jezsuiták biztosan kijártak a faluba. A felbátorodott népek a prédikátorokat helyenként megriasztották és útjukat is kiadták. Vagy önként távoztak el.⁶⁶ Szentléleken a rend, nyugalom és katolikus egyháziasság abból tűnik ki, hogy 1622-ben egyházi vizitáció folyt az egyházközségekben, mind a négy falu jelenlétében.

⁶³ SzOkI ÚS I. 222. o. ; Monumenta Antiquae Hungariae III.(1587-1592), Edidit Ladislaus Lukács, S. I. Romac, 1987, 120. o.; Veszely i. m. 144. o. ; Pálmai i. m. 163. o. és Pálmai Pótkötet 21. o.

⁶⁴ Erdélyi Tudományos Füzetek, 20, Kolozsvár, 1947, 30-37

⁶⁵ Monumenta Antiquae Hungariae III. 120.(Köszönet Albert Dávidnak a 400 éves a Tamási Áron Gimnázium című munka szerzőjének, könyve jegyzetanyagának felhasználásáért – B. D.)

⁶⁶ Koncz József: Levéltári kutatások Vásárhelyi Gergelyről, Figyelő: XXVI. 1889/239. ; Bíró Lajos: Neves jezsuita plébánosok és írók a székely anyavárosban, 1937.

2.13. Tárgyalás a harangláb alatt

Az 1622-26 közötti valamelyik évben hivatalos egyházi látogatás esett meg Szentléleken. Jegyzőkönyve fennmaradt, de az évszámot kifejejtették belőle. Így csak a nevek után számítható ki, hogy a fenti négy év alatt kellett megtörténnék az.⁶⁷ Ez is ritka dolog, és az újrainduló katolikus élet jele volt. Eddig nem volt a katolikusoknak még vezetőjük, püspöki helytartójuk sem. Az itt szereplő a legelső volt. Bethlen Gábor fejedelm nevezte ki. Őt pedig a nagy katolikus térítő, Pázmány Péter primás éreke szorította rá egy politikai nyomással is. Jelen voltak: csíkszentléleki Fehér Miklós, szilágysomlyói plébános, erdélyi püspöki helytartó; ugyancsak csíkszentléleki Forró Péter udvarhelyi plébános és főesperes, az udvarhelyi szentszék ülnöke; Tiboldi Tamás nemes ember, a világi hatóság részéről. Megjelent az egyházközség négy falujának képviselője. Helybeli papot nem említ a jegyzőkönyv. A tárgyalás a szabadban folyt le a templom mezején, ahogy azt a jegyzőkönyv mondja: „Midőn valának a szentléleki templom előtt való harangláb alatt.”

A hívek közötti vitás kérdések kerültek tárgyalásra. Nem értettek egyet Szentlélek és a többi falu a tanító fogadása, a pap és annak eltartása felett. A szentlélekiek azt terjesztették elő és kívánták, hogy az ő ellenükbe a másik három falu ne fogadjon papot és deákot, mivel ezek itt laknak a templomos faluban, s így ez rájuk nézve hátrányos lenne. A másik három falu ezzel szemben azt kívánta, az ország törvényes alapján, hogy a hívek többsége fogadhasson papot és deákot, a kisebbik rész köteles azt elfogadni. Mivel a négy falu együtt alkotja a megyét, a többség válassza meg a papot és deákot. A kisebbik fél ezt elfogadni köteles. Másik nehézség a templom ügyében merült fel. Az asszonyok állóhelyeit el kell rendezni, többeknek széke van, sokaknak pedig állóhelyük sincs, noha egyenlő jogú hívek. Azt kérte a négy falu együtt, hogy minden ház után adjanak a templomban egy állóhelyet, vagy osszák fel a templom terét arányosan, hogy mennyi esik a falura. Döntés született: azonnal nagy bizalmi embert jelöltek ki, hogy az arányos felosztást elvégezzék a falvak számaránya szerint. Az asszonyok állóhelyeiről a székeket mind kirakták. A felosztásnál az első rész Szentléleket illette meg. A három falu a maga kiosztott helyét kebelileg rendezze el, ami a székeket vagy az állóhelyeket illeti. A harmadik ügy volt a templom mezeje. A szentlélekiek azt kívánták, hogy a másik három falunak ahhoz köze ne legyen, hanem a mező maguk által bekertelve, saját hasznukra legyen, legeltethessenek is rajta. A három falu azt kérte, hogy a szentegyház mezeje, mint eddig is, maradjon a templom javára, bővítésére, vagy a pap és a deák ellátá-

⁶⁷ Veszely I. 335-338

sának pótlására, és senki a faluból rajta ne legeltesen. Döntés: csak a templom célját szolgálja, a pap és a deák gyenge jószága legelhet rajta a megszábtott időben. Más hasznát azonban ők sem élvezhetik. A negyedik lett volna a szentegyház erdejének visszaítélése a templomnak. Lévén azonban ez birtokügy, vizsgálatot kívánt, rövid úton nem volt megoldható. A vizsgálat megejtését és a per lejárátását a püspöki helytartó Forró főesperesre bízta.

2.14. A Templom-erőd

Ma csak úgy mondjuk, hogy a templomkerítése. Valójában ennél többnek szánták megépítésekor. Ide tartozik a szentléleki templom vastag kőfallal, és belső tágas térrel körülvéve, mint akárhány más régi templom. A falunak ez volt a mensvára. A szükség hozta létre. Régebben szabadon állott a templom, míg az ország állapota biztonságban volt, de ez a biztonság Erdélyben nagyon felborult egy időben. A tatárok a törökök fennhatósága alatt 1657-1662 között szabadon kóboroltak Erdélyben, büntetésből, a lenygel háború és a belső fejedelmi trónvillongások miatt. A helységek maguk kellett hogy gondoskodjanak az önvédelmükről. A tatárok olykor kisebb csoportokban is száguldoztak szét a táborukból. Ezek ellen meg tudta védeni magát a lakosság a templom-erődben. Fel volt szerelve a védelemre. Láthatók a lőrések a falon, ahonnan riasztó vagy valóságos célzó lövéseket adtak le a támadókra. A kőkerítés nem a templomnak, hanem a falu népének volt menedéke. Láthatólag tágas területet zárt be. Veszély estén ide menekült a falu népe, jószágával és értékes holmijával. Mindig hagytak meg a faluban katonamebereket, akik a védelmet irányították. A templomi mozsárágyúk ebből az időből maradtak meg. (Ma a Tájház gyűjteményében található - megj. B. D.) Csak később fogták be díszlövések leadására. Ezek a templom-erőd tartozékai voltak. Gyorsan lehetett tölteni, hordozni, oda vinni őket, ahová kellett a riasztó lövések leadására, vagy később a tavasi határszenteleltskor a díszlövés eldurantására. Ilyen ágyúkkal zavarták, és szalasztották meg Csíksomlyón a toronyból 1694-ben a zsákmányoló, már jól megrakodott tatárokat.

Védelmi szempontból a kerítésnek a templom előtti része nem kör alakú volt, hanem egyenes fal húzódott el. Itt kellett legyen a legerősebb védelmi pont, a bejáró ajtó előtt és felett. A bejáratokat komolyan meg kellett erősíteni és védeni. Erős kapuval és toronnyal látták el. A kapu elé külön védőművet építettek, amelynek barbakán volt a neve. Csak ezen át lehetett bejutni az erődbe. Valószínű, hogy a déli oldalon volt még egy megfigyelő torony. A kerítés melletti papi sírok közelében jól kivethető a földben egy

szabályos négyszögű alap, a szentélyhajó találkozásával szemben, közel a kerítéshez.⁶⁸

A templom-erőd jellegét világosan jelzi még, hogy az egész kőfalat végig körben széles és mély árok vette körül. Azért, hogy a támadók ne tudják megközelíteni a falat. Az árok gödre a falon kívül, a délnyugati füves részen még jól látható ma is.

2.15. A semjén-háború

Havasalföldön folyt le 1655 júniusában. A havasalföldi vajda udvari katonasága viselte a semjén nevet. Zsoldos sereg volt, vegyes gyűjtésből: külföldről bemenekült, szolgálatot kereső emberek voltak a tagjai. A zsold miatt kezdődött a baj 1655 februárjában. Matei Basarab oldalán részt vettek a moldvai háborúban, de nem kapták meg a zsoldjukat. Többször követelték, de hiába. Ezért lázongani kezdtek. Matei vajda a kapott sebébe belhált. Utóda, Serban Constantin le akarta építeni a semjéneket. Ezek erre feltörték a kincstárt. Elkezdődött a szélsőséges rablás, gyilkolás, égetés és a nagy menekülés. A vajdát fogságba ejtették. A népet fellázították. Maguk közül tettek vajdát. A megszorult Constantin vajda Rákóczi György erdélyi fejedelem és a moldovai vajda segítségét kérte. Mohamed szultán is szorgalmazta a fellépésüket. Rákóczi György 1655 júniusában indult el a Bodzaiszoroson át. Terve volt Stefan moldovai vajdával találkozni, s együtt hadakozni. Az erdélyi sereg leereszkedett a Teleajen folyócska völgyébe. A had nagy része székelyekből állott. Igen ám, de a semjének is gyorsan felvonultak ugyanoda. Meg akarták akadályozni Rákóczi és Stefan vajda seregeinek egyesülését. Ezért Rákóczit váratlanul, azonnal megtámadták. Bekerítették egész seregét. A támadás nagy lendülettel történt, és veszélyesnek is látszott. Szerencsére a semjének ágyúit vontató bivalyok, mert meleg volt, ahogy a vízhez értek, ágyútól együtt belerohantak a patakba. Azonban hamar dologhoz látott az erdélyi sereg is. Először ágyúval kezdték löni a semjéneket, utána kézfegyverrel. Ezt követte a népes lovasság rohama. A semjének rendje felborult. Megszaladtak. Akik el nem hullottak, azokat Ploiestiig kergették. Constantin vajdát visszahelyezték székébe. A maradék semjéneket aztán ő elrendezte.⁶⁹ A csata napja 1655. június. 17. volt. Rákóczi a győzelem után nagy lakomát adott. Ebben a hadjáratban és csatában szerepeltek a

⁶⁸ A közleményt Benedek Fidél a templomkertben végzett ásásai és megfigyelései, valamint a falu öregjeivel folytatott beszélgetései alkalmával rögzített észrevételeire alapozza. - Megj. B. D.

⁶⁹ Miron Costin: Letopisetul Tarii Moldovei, Bucuresti, 1956, 226-234, Magazinul Istoric Bucuresti, 1972. okt. 4.,3,7 ; Kemény János önéletírása II.37.

szentlélekiek is. Tanúskodik erről a kezdete és vége. Első bizonyíték erre nézve az, hogy Rákóczi fejedelem személyesen vezette a hadat. Ilyen esetben a székelység nagy része követte a fejedelmet. Jelen volt Maros, Csík, Udvarhely, ahogy ezt a kitüntetések jelzik. Az udvarhelyi zászlóaljok mentek legelől. Szabály volt, hogy a fejedelmi hadban elsőbbséget élveztek. Udvarhely-, Keresztúr-, Bardócz-székek zászlóaljai képezték háborúban mindig a fejedelem közvetlen testőrségét. A fejedelem oldalán mindig az első sorban harcoltak. Ez nem véletlen. Ezt az előjogot nem itt kapták. Hozták magukkal Biharból, szolgálatuk kezdetétől, amikor szintén Erdély hercegének, a kis királynak a testőrségét képezték. Jelenlétükre legnagyobb bizonyíték az, hogy Rákóczi fejedelem azonnal, még a hadiszálláson nagyon sok székelynek kitüntetésül rangemelés, lőfősítést adott.⁷⁰ Hálás volt nekik, hogy a hirtelen támadáskor megvédelmezték őt. Megállapítást nyert, hogy kezdetben veszedelmes kemény harc folyt. Rákóczi fejedelem a szentlélekiek közül is névleg lőfősített. Az okmány erről a Ploiesti melletti Stroicesti falu táborában kelt. A szentléleki új lőfők névsorát Kelemen Lajos levéltári főigazgató a királyi könyvekből kimásolta, és ideadta nekem. A jegyzet, sajnos, elveszett, próbálom fölidézni. Emlékezet szerint a székelyek között volt a szentléleki Miklós és egyik Sándor nevű vitéz. Utólag sikerült még megtudnom két más nevet is. Köztük volt szentléleki Bíró Márton és Csűr Jakab.⁷¹ A lőfősítés oklevele 1655. július 6-án kelt. Az említett két első, az 1602. évbéli Sándor és Miklós szabados gyalogosok utódai lehettek.

2.16. A lengyel hadjárat

Nem jól kezdődött, rosszul végződött. II. Rákóczi György Lengyelország királya szeretett volna lenni. Volt is valamennyi reménység hozzá. Egyik lengyel párt meg is hívta. Károly, a vitéz svéd király biztatta. Ezek szövetségében, szép erdélyi haddal 1657 elején elindult Lengyelországba. Egy darabig ment is valamire, de ügye elakadt. Főleg azért, mert erősebb szövetségese, a svéd király haza kellett menjen. Rákóczi egyedül nem győzte az iramot. A lengyelek kezdtek elszéledni. A tatárok pedig lesték, hogy mikor csaphatnak le a fáradt és megvert erdélyi hadra. A fejedelem külön és búsan hazajött. A hadsereget nem hozta. Kemény János főkapitányra bízta. A tatárok bekerítették, s az egész sereget elfogták.

⁷⁰ Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. 195.o.

⁷¹ SzOkl VI. 203-205

Lett ebből olyan tatárfogság, amilyen még nem volt. Nagyon kevesen szabadultak meg ebből, mert a tatárok akkora váltságdíjat követeltek, hogy azt csak kevesen tudták megfizetni. A sok szegény ember odaveszett. A székelyek látván és értvén a veszedelmet, okosabban cselekedtek. Testületileg kiváltak a rongyos hadseregeből, és elindultak hazafelé. A rövidebb úton, Moldván keresztül, de nagyon rosszul jártak, nem is sejtén semmit. Míkor Rákóczi értesült, hogy a székelyek otthagyták a sereget, és útban vannak hazafelé, átüzent a moldovai vajdának, hogy utolsó szálíg vágassa le őket. Szökésnek minősítette okos tettüket. A moldovaiak rárohantak a csendesen táborozó székelyekre, és megölték valamennyit. A székelyek így is jobban jártak a hirtelen halállal, mint akik tatárfogságra jutottak: ott keservesebb lett volna a sorsuk és a végük. A tatárok fokozatosan csonkították meg azokat, akik nem tudták kiváltatni magukat. Mintegy 7000 székely esett áldozatul Moldvában a fejedelem oktalanságának.⁷² Köztük voltak a szentléleki lófők és gyalogosok is, a falu katonaköteles és hadbavonult férfiai mind.

2.17. Tatárjárás

A sikertelen lengyel hadjárat nagy bajt okozott. Rákóczi fejedelem kegyvesztett lett a török szultán előtt. Üzent az országnak, hogy Rákóczit tegyék le és válasszanak más fejedelmet. Rákóczi nem mondott le, az ország pedig nem tette le őt. Három évig tartott a hercehurca. A szultán beküldte Erdélybe büntetésül a tatárokat. Ezek szabadon dúltak, nem volt, aki ellenálljon. Dúlták, pusztították az országot. Rákóczi a török elleni csatában kapott sebébe belehalt, 1660-ban. A Rákóczi-párt most sem engedett. Kemény Jánost választották fejedelommé, a meglévő török-párti Barsai Ákos ellenében. A szultán nem fogadta el. Mérhetetlen török és tatár hadat küldött be Erdélybe, Ali budai basa vezérlete alatt, hogy megbüntesse, és tegyen más fejedelmet. Senki szembe nem állott a töméntelen haddal. Szabadon gyilkoltak, dúltak, raboltak, égettek Most egész Erdélyt tönkretették, kezdve Temesvártól a Felső-Tiszáig.

Visszatérőben a nagy had Vásárhelyről Udvarhelyre jött. Egyedül Csík készült fel a csatára, de elárulták, és megkerülték őket. Csíkot teljesen tönk-

⁷² Benedek Fidél: Tatárbetörés Csíkba 1661 – ben, Magyar Tudományegyetem Történelmi Intézete, Szent Bonaventura Könyvnyomda, Kolozsvár, 1945, Források a 87. oldaltól. A „Tatárjárás” cím azt jelzi, hogy a népi tudatban még elevenen élt a nagy tatárjárás, az 1241-i, rómc emléke, amelyhez hasonló mértékű volt az 1661-i is. A történetész tudatja, hogy a szultán parancsára indított büntető hadjáratban csak segéd csapatok a krími tatároké, de pusztításuk talán fölül múlta a főhadakét is. – Megj. – B.D.

retették 1661-ben. A tatárok Udvarhely vidékét is feldúlták és felégették. Áldozatul esett Szentlélek és temploma is. Az udvarhelyi táborban 200 000 rab volt kötéltre fogva, de ennél sokkal többet megölték. Ebből a tatárjárásból őriz a hagyomány egy eseményt. A lovas tatár üldözöbe vette a szentléleki deákot. Ez nekivágott a Hegynek, fel is ért a sima tetőre. Látván a tatár, hogy itt már nem éri be, felhagyta az üldözést. Utána kiáltotta a deáknak: - Köszönd az istenednek, hogy megmenekültél! A deák így válaszolt neki: - Köszönöm a jó lovamnak! Erre a lóra rájött szüksége. Ilyenkor meg nem mozdítható. A tatár jól ismerte a „lótörvényt.” Odavágtatott, és a mozdulni nem tudó deákot levágta. Az Oroszhegyi Lázon látható halmot azért nevezik Tatárdombnak.⁷³

2.18. Tatárjárás után

Amit maga után hagyott az óriási tatársereg, azt elképzelni alig lehet. Volt sírás, szomorúság, addig nem látott szegénység. Elismerete maga a török író is, aki jelen volt a táborban: „Egy hadjáratban sem volt olyan pusztítás és kár, mint ebben.”⁷⁴ A tatárok munkájáról a Maros-széki Köpeczi János adott azonos helyzetképet, ama napokban írt levelében: „Kárvallott embernek tartom magamat. Bizony semmim sincs, mert mind Vásárhelynél, mind Csapónál sokáig fekvén a tábor, egy ebédre való sohult nem maradt. Házamat is mind elégettvén. Bizony ezt az egész Erdélyt mind elégette volt. Sárpatakon épület nem maradt. A falu mind elégett, a templom is, a nagy harang is. Idécen egy ház sem maradt meg, azt magam látom.” Keresi, hogy ki tudná eltartani, mert otthon nem tud kitelelni.⁷⁵

Apafi Mihály, az új fejedelem, 1661 végén szemlét akart tartani. A székelyeket haza kellett bocsássa. Nem volt semmiféle felszerelésük. Bélydy Pál kapitány írta a fejedelemnek: „Akik nem látják, nem tudhatják, mily nagy szegénységgel vagyon itt a szegény nép.” Ezért kérte Daczó János csíki kapitány is: „Éngedje haza a fejedelem az ínséget szenvedett és megszorodott székely nemzetet.”⁷⁶ Nem volt semmi fegyverük. Csak bottal a kezükben jelentek meg a behívásra.

Halljuk hát az udvarhelyiek hangját és vallomását is. Még 1665-ben folyamodtak az Udvarhely-széki katolikus községek Apafi fejedelemhez templomaik javítása ügyében: „Mi is tapasztaltuk a barbárok ellenséges környötlenységét. Majdnem minden javainkból kifosztva, Udvarhely-székünknek sok

⁷³ . A mondákat lásd a Népköltészeti gyűjteményünkben

⁷⁴ Benedek Fidéi i. m. 76. o.

⁷⁵ Benedek F. i. m. 78.o.

⁷⁶ SzOkI VI. 282. o.

katolikus temploma, nemcsak felszereléséből kifosztva, de elégetve, hamuvá téve. Ezek javításában mi teltt meggettük, de ínségünk akadályoz szándékunkban. Ezért folyamodunk. Nincs kazula, misekönyv, rituálé, evangéliumos misekönyv. Alig tudjuk kellő tisztelettel végezni az istentiszteletet...”⁷⁷ A szegény égettek és károsultak közt ott voltak a szentlélekiek is.

2.19. A falu özvegyei

Láttuk előbb, hogy a lengyel hadjáratból nem tért haza egyetlen férfi sem. Asszonyaik itthon árván, özvegyen maradtak. Szentlélek asszonyainak szinte a fele, az adottság folytán, a fiatalabbja özvegy maradt. Egyszerre és még 1669-ben is, 10 özvegy volt a faluban, az alig 25 házat számláló lakók közül. Ennek bizonyossága hiteles. Apafi Mihály 1669-ben összeíratta a marhaállományt, főleg az ökröket, az adózás végett. Akkor az állatok után vetették ki az adót. Szentléleken az összeírás során, az adólistán tűnt fel a névsorban a tíz özvegy. Valamennyinek a neve is fel volt írva. Sajnálatos, hogy elveszett az erről másolt jegyzet. Hiába várták 12 év múltán is vissza az emberüket. Nagy kérdés volt akkor a második házasság lehetősége: nem tudták eldönteni, hogy szabadok-e az özvegyek vagy nem. Esetleg nem él-e még a tatárfogságban az első férj? Az özvegyek névsorából meg lehetne állapítani, hogy kik vettek részt a háborúban, és vesztek oda a faluból a lengyel hadjárat során.

2.20. Osztrák uralom

A török fennhatóság megszűntével az osztrák császár vette át a hatalmat Erdélyben (I. Lipót, 1690-ben). Magyar király is lett volna, ám Erdélyben csak fejedelemként uralkodhatott, de azért csak Habsburg- császár maradt. A német érdeket nézte, nem éppen az erdélyit. A székely falu német éppen nem lett, de sokat veszített hagyományából, és változott a világ fellette. A hazai jog szerinti menet megcsorbult. A német uralom kezdete okozta azt, hogy ismét tatárokkal kellett hadakozni. A török nem nézte el a német beszállást Erdélybe. Megtette Thököli Imrét fejedelemnek, s török-tatár segédhadakkal beküldte Erdélybe. A német hadat először megverte, de az visszavágott. Thökölinek ki kellett mennie Erdélyből. Vert hada Udvarhelyen és Csíkon keresztül vonult ki. Az éhes és idegen had Udvarhely

⁷⁷ Veszely K. i. m. I. 414. o.

városát és környékét kiforgatta minden fogható javából, méghozzá ősz folyamán.

A német vezetés nem törődött a székely kiváltságokkal, sem az igazságos elszámolással. Az Udvarhely-széki ígás állatokkal rendelkező embereket nehéz fuvarozásra fogta. Rengeteg nagyméretű cserefát kellett hogy szállítsanak a gyimesi határra.

Szentlélek nagy része már lófő volt, nem tartozott ilyen közmunkával, de ez nem számított. Rengeteg panasz futott be a kormányzósékhöz: a hosszú út, a szekerek tönkremenése és az ingyen járás miatt.⁷⁸ Utóbb a parajdi só szállításával nyomorították őket. Oly csekély fuvarbért állapítottak meg, hogy azért senki sem akarta vállalni azt. A parajdi szabad só, ami a székely főembereknek ingyen járt, elvonták: csak pénzért adták, de úgy megdrágították a sót, hogy csempészetre kényszerültek. Moldvából hozták titkon a sót, mert ott sokkal olcsóbb volt.

Több rendben összeszedte a német hatóság a székelyektől a saját fegyvereiket. Feloszlatta ősi katonai szervezetüket. Nem volt többé székely fő- és széki kapitány. Utoljára 1690-ben a zernesti csatában voltak a saját zászlóik alatt a székelyek, de már panaszkodtak, hogy a méltó helyüket nem adták meg. Mondták is utána: - Miért nem engedtek minket előre, mi megkopjáztuk volna a török uramat.⁷⁹ Az udvarhelyiek három zászlóaljjal voltak jelen a csatában. A Rákóczi-szabadságharc folyamán, 1703-ban Rabutin a székelyek ellen vonult. Tige nevű tisztje volt Udvarhely parancsnoka. A várost és a környék falvait felégette.⁸⁰

Nagy huncutságot követtek el az 1721. évi népszámláláskor. Szentléleken egy pár nemes személyt beírtak a nyilvános kimutatásba. A falu lakosságát pedig úrbéres jobbágnak írták, akik nem nemesek. A helyzet pedig az volt, hogy Szentléleken már előzőleg a 28 kapuból 22 kiváltságos lófő és nemes volt. Az összeírás végén mégis elismerték, hogy nemesek és szabadok, de ez már nem jött hivatalosan számításba.⁸¹ Szentlélek lakossága a népszámláláskor mindegy szálíg főember volt. A csalást azért csinálták, hogy a falut tudják megadóztatni.⁸²

⁷⁸ Endes Miklós: Csík, Gyergyó, Kászonszékek, földjének és népének története 1918-ig, Budapest; Rugonfalvi Kiss István: A nemes székely nemzet képe I., Debrecen, 1939. Kemény János Önéletrása, Pest, 1856. ; Kazy Ferenc: História Regni Hungariae, 1601 – 1681. II. , Nagyszombat, 1741.

⁷⁹ Jakab E. Szádeczky 406 – 413.

⁸⁰ SzOkI VI. 203- 205. ; Eröss J. i. m. 94 – 97

⁸¹ Eröss J. i. m. 98 – 99.; Jakab E – Szádeczky 417 – 432.

⁸² Az 1733. évi erdélyi népszámlálás iratait közli a Magyar Statisztikai Hivatal; SzOkI II. 218 – 220., V. 30z. o.

2.21. A nagy éhínség

Székelyföldön az 1717-1719-es években nagy éhínség következett be. A tartós szárazság hozta magával. Minden kiszáradt. Nem lett semmi termés. Még a föld is égett. A hosszas éhínség rendszerint járvánnyal jár. Legyenül a szervezet. Nincs semmi ellenállása. Megjelent a pestis. Szedte áldozatait. Csíkban a lakosság felét eltemették. Szentléleken ma is él az éhínség emléke. Elmondogatták, hogy nem volt mit enni. Fakéregből, rég elszáradt kukoricacsutkákból őröltek lisztet, és sütöttek kenyeret; mindenféle fogható hulladékot megettek. Hát ez nem tartotta őket egészségben. A pestisjárvány falubeli áldozatairól nem kaptam adatot. A pusztítás biztos volt. A járvány nem került el a falut. Szerencse a falunak ivóvize volt. Bámulusot, hogy a Kerekeger forrása nem apadt el egészen. Odajárt vízért az egész falu. Újabbban, az 1946-os nagy szárazság idején is ez a forrás jól szolgált.⁸³

2.22. Toronyépítés

Nyugalmas időben történt. A katolikus vallás mindenfelé terjedt, és erősödött. A szentléleki templom már kicsinek bizonyult négy falunak.

Farkaslakán szép és nagy, új templomot építettek. Segítette őket ebben a falu szülőtte, a tehetős nagypap is. Nagy volt már a falu is. Előzetesen is volt a falunak kápolnája, ahová a szentléleki plébános időnként feljárt. Romjai a régi út melletti kertben, a falu között még felalálhatóak voltak a múlt században. Farkaslaka új templomával 1762-ben önálló plébánia lett. Szentléleknek az előző vallási együttélési megállapodások emlékére, az elszakadó Farkaslaka a Hegyben ordórést adományozott.

A szentléleki torony építésére a nagy lökést első fokon a farkaslaki nagy haladás adta meg. Messze látszik a farkaslaki templom dombon felmagasló tornya. Szentlélek sem akart csonkán maradni. Kicsinek mutatkozott a régi harangláb (róla már hallottunk). Szokásos volt a falusi templomoknál az ilyen kemény építmény, hogy a harangok súlyát, főleg pedig azok húzását megtartsa. Vastag cserefákból volt összeácsolva.⁸⁴ A szentléleki tornyot 1764-ben építették. A bejárat felett a torony falába mélyített évszám hirdeti ezt: Került 166 Forint költségbe Lakatos Ferenc plébánossága alatt.⁸⁵

Nagy kár, hogy a tornyot szorosan hozzáépítették a templomhoz. Ebben a korban sok tornyot építettek. Jobb megoldás lett volna, ha a tornyot

⁸³ Domus História 97. :Eröss J. i. m. 100 – 101. o.

⁸⁴ Gyárfás Tihamér: Erdély műemlékei, Közművelődés, Gyulafehérvár, 1909. dec. 30., 7. o.

⁸⁵ . Dávid Gyula i. m. 337. o.

külön építik meg. A torony így teljesen elzárja a templom ékességét, az ősi románkori félköríves ajtót, alagúttá tette a torony alatti bejáratot.

2.23. Papilak építése

Határozatot hoztak a harmincas években, hogy új papilakot építenek, de hiába, mert a falu nem mozdult meg. Megmozdította aztán az akkori főgondnok, aki egyszemélyben királybíró is volt. Mihály János királybíró volt a szentléleki egyházközség főmegyebírája. Kobátfalván lakott, itt volt a hivatalának székhelye. Unitárius vallású ember lévén a Keresztúri Unitárius Gimnáziumnak gondnoka és jótévője volt. Annyira népszerű volt, hogy az utókor emlékezetében egy szállóige élteti: „Meghalt Mihály János, oda az igazság!” Ennek tudható be, hogy a szentléleki katolikusok őt választották inspector-curatoruknak, és ezt a döntésüket az akkori böles püspök, Kovács Miklós is megerősítette. Amikor a szentlélekiek püspökük felszólítására sem voltak hajlandók hozzáfogni a papilak építéséhez, (pedig a falu lakóinak többsége ács- és kőműves mesterséghez értett, s építőanyagban sem szűkölködtek) akkor Mihály János inspector- curator átírt Mihály Jánoshoz, a kerület királybírójához, és ő élt egyházi és világi politikai hatalmával. Egy szép napon megjelent Farkaslakán, kirendelte a falut, s a határpásztorral behajtatta a szentléleki csordát. Addig ki nem bocsátotta, míg a templom építéséhez hozzá nem kezdtek.⁸⁶

Az építési munka beindult, és 1832-1833. évben felépült a papilak. Háttal feküdt a Nyikónak, a vízmart magaslatán. Elhelyezése szép volt, de hátrányos, mert az udvar lejtős részére helyezték, ahová éppen az esővíz befolyt. Lehet, hogy árkolták, de a víztől mentesíteni nem tudták. Alig is ért meg 80 évet. Az udvaron, a háztól egészen a messzi kapuig hatalmas, lombos eperfák sorakoztak, s adtak egész kuriális környezetet. Az országútról nagy székelykapu nyílik be tágas udvarra.

Az építéssel kapcsolatban történt egy érdekes eset Malomfalván. Egyik hetyke menyecske kitématta a bírót, elégedetlenkedve, vagy nagyozolva. Szóváltás keletkezett, minek folytán a menyecske kiverte a kalapot a bíró fejéből. Ilyesmit az akkori törvény nem nézett el. Az illetékes hatóság a bíró megsértéséért (ráadásul szolgálat közben) a menyecskét 12 Forint pénzbírságra büntette. Két tinó ára volt ez. Felét kapta a bíró jóvátételként. A sértő fél alaposan megszelídült.⁸⁷

⁸⁶ Orbán B. i. m. XVII. 111. o.

⁸⁷ Sz Okl IV. 40 – 41. o.

2.24. A templomkerítés bővítése

A bővítés abból állott, hogy a templombejáró sétány előtti, már említett egyenes falat, s az előtti lévő védelmi művet lebontották. A kerítés falát itt is szabályos kör alakúvá építették át. Így jóval kinnebb esett a falrészlet, és rajta át a templombejáró egyszerű fakapunál másabb, az új (a mostani) két-szárnyú ajtó lett. A kapu teteje téglafalazású és cserépfedelű. A lebontott régi egyenes falnak alapzata a földben, főleg az északi részen, a fűben jól látható, így igazolható is egykori fennállása. A bővítést és átalakítást felirat hirdeti. A kerítés külső falában, az észak-nyugati sarkon falba vésett betűkkel ez a felirat áll: Nagyult és újult 1853-ban.

2.25. Az 1848-as szabadságharc

A szabadságharcról írott emlék, vagy érdembeli hagyomány nem maradt fenn. Annyi bizonyos, hogy mint a többi székely, a helybeliek is elmentek, így részeseek Petőfi dicséretében: nem fajult el a székely vér. És úgy mentek, mint ma a menyegzőre.

Apró neszek mintha jeleztek volna valamit. Hajdó Kis Ferkó bá' gyermek volt 1849-ben. Sokszor emlegette, hogy a muszka sereg átvonult a falun. Vettek elő határkerüléskor olyan szépszívű, két hosszú csövű, hátul töltős revolvereket, melyek az akkori időből származhattak. Most csak tiszteletből lőttek velük, feltámadás ünnepén a határban. Mikor a villámhárítót szerelték fel a tornyon az utóbbi években, az elföldelésére a torony fala mellett gödröt ástak, onnan elég sok katonagomb került felszínre. Katonákat, ha nem tiszteket temettek ide. Csakis azoké lehetett. Látszott az is, hogy gyorsan temették, s nem kegyeletes falubeliek. Vajon nem ebből a korból való maradék-e?

2.26. Kis község

A falu kezdett elváltozni, intézményesen és felső beavatkozással. Az 1876. évi vonatkozó törvénycikk elrendelte s végezte az ország megyésítését egyöntetűleg. Megszűntek a külön székely székek, köztük Udvarhely is. Lett Udvarhely vármegye. A falvakból terjedelmük szerint nagy és kisközségek lettek. Szentlélek kisközség - így volt cintáblára öntve a falu végén.

Kötelek volt községházát építeni. Megépítették a Szenté és Pakoth utca sarkán, a nagy kút mellett. Emeletes, de mégis szűk volt, mint udvara is. Hogy a faluba helyezték a csendőrsöt, ez lefoglalta a községházát. Építettek egy kisebbet fából, a fogadó keleti büttijébe. A falu elveszítette régi önállóságát és önkormányzatát. Külső és belső urak szóltak bele életébe: a

minisztérium, a megye s az állam közvetlen képviselője, a közejegyző. A községi bíró és tanácsa inkább végrehajtó szerv lett, apró belügyeket intézett. Régente nem volt faluháza máshol sem. Községháza a bíró háza volt.⁸⁸

2.27. Liberális kor

A falu népe egyelőre nem vette észre a nagy változást. A régi nyomon haladt. Intéznivalóját most is a bíró lakásán rendezte. A községháza zárva ásitott. Csak akkor nyílt meg, ha országgyűlés volt, jegyző járt, vagy gyermekoltás volt. A bíró nem „tisztviselősködött” benne. Hozott azonban az új világ a faluba elég bajt: a falu megoszlását, belső feszültséget és súlyos belső harcot. A megyés, kisközséges világ egészen liberális volt. A szék vezető urairól, a jegyzőkről sok jót nem mondtak. Nem voltak a falu emberei. Idegen szelleműek és fölényeskedők voltak. 1918-ban a helybeliek még is rohanták a jegyző szekerét, s mindentől fel akarták fordítani. A baj ott ütött ki, hogy a tehetősebb emberek, a faluból kezdték járni a várost, az ottani urakat, s a maguk önző haszonlesésükkel kárt hoztak a falura, minek megosztás és ma is érezhető szellemharc lett a vége. Nevet nem említek. A magának élő, elzárkózott, más falvakból beszármaozott tehető gazda volt a község bírója, és egyben korcsmárosa. Egyszer csak a falu tudta nélkül behozta a faluba a zsidót üzletesnek, korcsmárosnak a saját telkén. Övé volt a Mátyus-kert. Ennek elejébe a nagy úti bejáratnál módos házat építtetett a zsidó részére, elől külön bejáratú üzlethelyiséggel és korcsmával. A haszonban megegyeztek, ők tudták hogyan, de busás haszonnal. Sőt a falu korcsmáját is felmondta, s a zsidóra testálta. Ezt utóbb mégis csak visszaszereztek. A korcsoma a falu tartozéka s tulajdona volt. A zsidó betelepülés egyébként e korban járványosan terjedt, a háttérben pedig jól szervezeten. Falusi zsidónk tekintetes úr volt, felesége tés'asszony.

2.27. Belső harc

Amint kitűnt, felsőbb katolikus vezetők folytán, a zsidóbetörés - és így a szentléleki alapítás is - a szociáldemokraták műve volt. Ezek pedig szervezeten és eréllyel dolgoztak. A szociális kérdés égető volt. Kellott ellensúlyozni a szociáldemokratákat. Prohászka püspök évekig értekezett a szociális kérdés megoldásáról. El is kezdődött egyféle szórványos mozgalom. Beindult 1897-ben, keresztény-jellegű fogyasztási szövetkezetek néven. Sok

⁸⁸ Tánics Mihály: Életpályám. Kv. 1971, 42. o.

helyt létrejött az ilyen szövetkezet. Az Alkotmány napilap szervezeten támogatta.⁸⁹ Csík vármegye főispánja 1906-ban sürgette, ajánlotta a népművelés műve végett. Majláth püspök százakat intézett egyházmegyéjében a szövetkezeti eszme felkarolására: egyházi és világi összefogást a nép érdekében. Létre is jöttek a szövetkezetek. De erős harc fejlődött ki. A kilyénfalvi pap ablakait beverték a szövetkezet miatt. Kászonban hecek voltak. Csíkszereda város lapja, az Őrszem 1907-ben elmarasztalta a papokat, hogy az üzletekkel foglalkoznak; Bálint Lajos csatószegei plébános védte ki.⁹⁰ A terv egészséges volt. Ment is egy darabig. Volt anyagi javulás.

Szentléleken is megvalósult a Keresztény Fogyasztási Szövetkezet. Üzlethelysége a korcsmával szemben levő alkalmas házban volt. Vettek nekem abban fanyelű bicskát. Jártam is benne. Fuchs Gusztáv helyi plébános volt a lelkes alapítója, mozzatója. 1907-ben, a faluba bérálni jött Majláth püspökkel együtt meglátogatták a szövetkezetet. Pár évig működött. Bővült: a Hegyi-kertben fűrész-gyárat is indítottak be, de nagy volt ellene a támadás. A falu nem értette meg, hogy miről van szó, a saját érdekéről. Igen jó lett volna, ha megértik. A szövetkezet megbukott, végleg bezárt. Fuchs papnak a faluból mennie kellett, a pártos emberek miatt. Időgenek zsebébe ment a falu pénze.

2.38. Pestről érkezett rontás

A szegénység a faluban nagyobb volt, mint eddig. A falu népe számban növekedett. A föld nem volt elég. Mentek kenyeret keresni, szolgálni. Pest nagy város, lehetett ott keresni. Szívta, hívta a fiatalságot: mentek rövidebb és hosszabb időre. A nagyváros rontott rossz levegőjével. Megjelent az első félcipő és nadrág, a beszélőgép és a sok mondanivaló. De ezzel megjelent a rontás is Szentléleken. Öt felnőtt gyermeke volt a szegény asszonynak, udvarukat szekér nem járta. Alig éltek. Két nagyobbik leánya elment Pestre szolgálni. Hazajöttek fertőzött betegen. Egyik kornyadozott és nemsokára meghalt. Másik késve férjhez ment, és terhelt gyermekei lettek. A játszókertben a szalmán ülve, a Pesten járt fiú valóságos erkölcsstelen előadást tartott hallgatóságának. Valami rossz lányoktól tanulhatta.

⁸⁹ Közművelődés. Heti lap. Gyulafehérvár, 1897, 22. sz.173. o.; Akadémiai Kislexikon I. k. , Bp. 1989. Prohászka O. róm. kat. püspök és Zichy János katolikus néppárti földbirtokos tevékenysége a dunántúli keresztény szövetkezetek megszervezésében , első sorban a szociális kérdések megoldására összpontosult, s csak másodlagos a nemzeti jelleg. Ú Lexikon, Bp., 1936. VIII. K. 39-55.- B. D. megjegyzése.

⁹⁰ Közművelődés. 1907 febr.28, 8. sz. 6. l

Még veszélyesebb volt egyes férfiak befogása. A szociáldemokraták a falusi szegény embereket fogadták és rendezték is. Eközben be is szervezték s megtöltötték tudományukkal. Nem mondhatni, hogy az egész sikerült. De akadtak jó tanítványaik. Az 1918-as forradalomkor ezeket szétküldték otthon bomlasztani. Szentlélekre is hazajött a pesti lakó. Hetyke emberke volt, tele új tudománnyal. Egyenesen elment a plébániára, provokálni akarta és mindjárt meg is pofozni a papot. De éppen ott volt egy másik szabadságos híve a papnak. Megragadta a kis emberkét, s ez az udvaron találta magát. Ez is helybeli háborús pillanatkép volt.

2.39. Papellenes klikk

Ez a liberális körből, az említett szövetkezeti harc idején alakult ki a zsidózó vezetők körében, és elég makacsul megrögződött vidéken is. Képviselei szinte megátalkodottan egyház- és papellenesek lettek. Próbáltak akadékoskodni és belenyúlni, ahova csak lehetett. Még az egyházak dolgába is beszivárogtak, s a falu nem nagyon vette észre. De a belső feszültség növekedett. Igaz, hogy kaptak jó ellenfelet Gegő plébános személyében. Ő ismerte fel őket s azt a szellemet is, mely betöltötte a liberális klikkeket.

Csatlakozott a mozgalomhoz a falubeli csendőr százados is. Egyházellenes lapot adott ki Villám címen, egyházellenes tartalommal. A „Villám” belesapott a templomtornyába. A százados nézeteit nem vonta vissza, nem tért meg. A pap ezért nem temette el. Erre a klikk erőszakosan betört a templomba és harangoztatott. A vétkesek egyházi zárlat alá kerültek. A zsidózó és magának gyűjtő vezér is meghalt. Ez sem tért meg. A klikk támadás alá vette a papot. Erővel elmarasztaltatták őt egyházi vonalon, és Gegő pap elhagyta a falut. Immár a második derék papot túrták ki.

A zsidók kihaltak. Házuk nincs meg. A szövetkezet győzött új színben, mert csak az maradt meg. Egyházi vonalon a liberális klikknek még mindig van maradványa, amit azonban jól tudnak már kezelni.

2.30. Új papilak építése

Az 1832. évben épített nem érte be a 100. évét. Megroskadt az épület, valószínűleg a vizenyösség miatt. Szükség volt újat építeni. A régi lakot lebontották. A plébános az iskolában kapott lakhelyet, később pedig a régebbi községházába. Az új papilakot az udvar északnyugati részén építették meg. 1913-ban. Északi része az útra néz. Belső része egészben déli napon van, de a keleti és nyugati nap kevés rajta. Építésébe hatékonyan besegített a

Katolikus Státus. Mint más helyeken is, a Status a szentléleki új papilak költségére I. részletül küldött 6000 koronát az erdélyi vallásalapból.⁹¹ Bizonyára megadta a II. részletet is. Az egyházellenes klikk vezére és társai itt is kárt okoztak. A Státus által kiutalt pénz letétben volt az udvarhelyi bankban. A klikkvezér és társai megkörnyékeztek az akkori udvarhelyi főpapot, kinek nevében az alapból pénzt vettek fel és saját céljukra elkezelték. Gegő pap is fellépett ez ellen. Ettől kezdve engesztelhetetlen ellenségei lettek. A hiány miatt nem lehetett a Státus tervrajza szerint befejezni az építést, ezért öszszébb vonták az épületet. Így lett a szentléleki plébánosnak egészen kicsi lakosztálya.

2.30. Világháború

Vígan indult, nyomorán végződött. Vígan kezdődött a faluban is. 1914 augusztusában a nagy mozgósításkor zúgott a falu az énektől. Teljes ünnepi díszben vonultak be a székelyek, a szomszédos falvak, szekerekkel s énekekkel a fogadóba, az úton végig. A régi hadba vonulás emléke... Az ének azonban kérdéssel kezdődött: Én istenem, hol lesz a sírom? És hogy a magyar nem enged, míg egy csepp vére meleg! (Népdal: „Megállj, kutya Szerbia...”)

Lassan elfogytak a legények. Kisgyermek-koromtól emlékszem három legényre is: úgy elmentek, hogy soha többé nem láttuk. Szomszédunkban két legény-testvér ment el s egy fiatalember. Vissza nem jöttek. Mentek a közepekorúak, a népfelkelők s végül a 18 évesek. Volt sírás, jajveszékélés itthon.

„Özvegy Csáki nénitől hoztuk a tejet. Hét éves koromban engem küldtek utána. Még nyár volt. Egyetlen fia alig pár hete vonult be. Csáki nénit zokogva találtam a hiú előtt. Kezében egy levél, arcát beletakarta kötényébe. Állott és nem tudott szólni. Én is álltam egy darabig. Aztán megkérdeztem: Néni, miért sír? Elesett a fiam a harctéren. Senkim se maradt, odalett a család, a nevük. Elvesztek házastul. Így az említett két legény-testvér apja és háza. Nincs nevük, semmi nyomunk.” (P. Benedek Fidél visszaemlékezése) Érkezett egy-egy lap, németül írva. Orosz fogságból írták haza.

Átélté a falu 1916 őszén elevenen is a háborút. Amikor a románok bejöttek. Három hétig állott a front a falu felett, a jó védelmű domboldal folytán. Láttuk a közvetlen fegyveres közelharcot, ismertük a gépfegyverropogást, az ágyúzást, a srapel-golyók deszkaluggatását (a néném térdét is megcsapta egy). Hullott a házra, mint a jégeső. Lepedős autók hozták a

⁹¹ Beszámoló az 1913-évről. Közművelődés. 1913. Nov.15. 6. l.

sebesülteket. Aztán átfésülték az anyás-gyermekes házakat s elvittek, amit lehetett. S a vége? Minden háború után járvány következett. 1918-ban a spanyolnátha szedte áldozatait sorra. Néhány katona képezte a falu nemzet-
őrségét. A korcsmában tanyáztak. Napközben lövöldöztek. De nagyobb kárt nem csináltak. Aztán nagy csönd lett, s elváltozott a világ.⁹²

2.31. A falu hősi halottai

I. Világháborúban elesettek névsora: Bíró Sándor, Csáki István, Geréb Pál, Hajdó Albert, Hajdó József, Hajdó Mátyás, Hajdó P. Ferenc, Hajdó P. Domokos, Hajdó S. Ferenc, Imre Ágoston, Imre János, Jakab Ferenc, Jakab Mihály, Kárpf Artur, Kerestély Ferenc, Miklós Domokos, Szász Dénes, Szász Ferenc, Szente Bertalan, Szente Domokos, Tököli Ferenc

II. Világháborúban elesettek névsora: Geréb Áron ifj. , Hajdó Áron, Hajdó Bálint, Hegyi Gergely, Hegyi Vencel, Hajdó P. Dénes, Lakatos Áron, Miklós Demeter, Szász Lajos, Tamás Ágoston, Tököli Árpád, Tököli Vilmos. (Forrás: Halottasanyakönyv, Székelyszentléleki Róm. Kat. Egyházközség)

3. A falu jellegzetességei

3.1. A falu jellege

Székelyföld közepén, Udvarhely anyaszék kebelén született Szentlélek, a legősibb székely települések egyike. Gazdag nem tudott lenni anyagi korlátozottsága miatt. Hivalkodóvá sem vált hangoskodással. Csendesen élt, de méltóságosan és önértetesen. Van benne valami zártság, a többitől való megkülönböztettség. Valami magasabb vonalat képvisel. Idők múltak, népe vegyült, de a falu ugyanaz maradt, s a maga képére ötvözött át mindent. Lelkiségben, szellemben emberibb lett az átlagnál. Jellemző adatot idézek föl erről. Vásárhelyi tanár szomszéd faluba járogatott rokonság folytatán. Szentlélekre is be-benézett. Lelkesen szól: Ilyen szépet rég nem láttam!

Ő időktől teljességgel nemes falu volt, székely viszonylatban. Ezt a nemességet nem tudta eltörölni sem a népesség változása, sem a külső erőszakos jobbágyosítás. Ez nem úri tempó, sem vármegyei előkelősködő ne-

⁹² . Domus História

messég, hanem belső, lelki, szellemi tartást jelent. Segura püspök mondta az osztrák uralom alatt: Csodálkozom, mintha nem is volna német uralom itten! Régen kiköltözött s elhonosodott valaki, amikor hazajött, felsóhajtott: - Jaj, be jó köztetek!

Külsőleg is nemességet sugároz. Századokon át önálló életet élt, zárt jelleggel. Önmagát kormányozta, intézményeit fenntartotta. Bíróját maga választotta, papját, kántorát is. Végrehajtói hatalom a helynevekben tükröződik. A falu végén, a keleti irányban ott van az akasztófa-domb. Ha neve fennmaradt, szükség esetén saját hatáskörben használták is. Ettől nem mes??sze a mai úton túl, délre találjuk a Valpad helynevet. Öreg emberek úgy emlegetik, hogy vallató pad volt ottan, a vizsgálat lefolytatására. Ennek közelében van a Baknya helynév, a bakó nevéet sejtik benne. Tartott egy sátoralja cigányt, mint az egykori városok. Szerződéssel adott nekik telket, házat s házankénti évi járandóságot, hogy az elhullott állatokat eltakarítsák, s a falu köztisztaságát szolgálják. Csak a fejedelemnek kellett a faluban.

Saját törvényei szerint élt. Új embert csak a falu engedhetett be lakónak. De feltételekhez kötötte ezt is. Akármilyen úr vagy nemes lehetett, annyira hasonlóvá tette önmagához, hogy aki ide költözött átalakult szentlélekivé testben, lélekben, ruházatban, életben, elfelejtett régi kivoltát.

3.2. Lakossága

A falu sohase volt túl népes. A lehetőség szűk volt, s az szabályozta a létszámot. Fejlődésre adottsággal nem rendelkezett, a főlöszleg mindig kiáramlott a faluból. Általában hosszú századokon át a falvak lakossága kevés volt. Zetelaka, Udvarhely 60-70 portával szerepelt. Volt idő, mikor Bolgárfalván csak 4 porta találtatott. A falu őslakossága betelepedett székely, valamelyik törzsnek egyik ágához tartozott. Alaptörvény szerint a lakosság személyi része mindig hullámzott, nem volt azonosan állandó. Jöttek-mentek az emberek.

Szentlélek lakossága hosszú ideig átlag 25 portával, kapuval, házzal, családdal szerepelt. A jó közepes falvak közül számláltatott, amíg gyözte a lehetőséggel. Eddig a legelső létszámot 1576-ból ismerjük, csak szám, de nem név szerint. Báthori Istvánnak adót fizetett 23 fő. Mint láttuk, szám és név szerint az 1602 évi összeíráskor 25 a falubeli főembereknek, s így valamennyi itt lakónak a száma.

Az eddig ismert lakossági adatok az alábbiak:

1602 - 25 porta, 5 személyt számítva, 4 lófő, 18 szabad, 1 darabont - 125 lélek; 1712 - 28 porta, lustrum: 1 nemes, 20 lófő, 6 gyalogos - 140

lélek;⁹³ 1893-ban házat nem említ, csak lakosságot, házállag 100, 497 lélek;⁹⁴ 1913-ban ház esetleg 120, lélek 594.⁹⁵ Egyedül ismert névsor 1602-ből van. A falu 16 székely nevű lakója mellett 7 jövevényt találunk: 1 magyart, Szente Pétert; 6 délszlávot, közülük 4 Barthó és 2 Pakoth. A hetedik a Csűr nevű, aki itt már honos nevet vett fel (Lukács).

3.3.1. Szentléleken meggyökerezett családok

A falu legősibb lakója a Hegyi család. Soká fennmaradt, de végül kihalt a Sándor, Pakoth, Ambrus család. A Hegyi és Miklós családok utódai élnek, a Szenték is. A többiek mind eltűntek, közben 17-en elszéledtek. Az 1602-es évből többeket ki kell emelni. A falu első családja volt a Hegyi. Úgy mondhatjuk, hogy a Nagy Hegyi, mivel sok kisebb Hegyi rajzott ki belőle. A régi magyar nyelvjárás szerint a név végi i-képzővel a valakihez tartozást fejezték ki. Személynévnel azt jelentette, hogy a névjelzés az illető birtoka.⁹⁶

Valóban ősbirtokos: a Hegytől kapta nevét, melynek tövében állt a háza és udvara. Birtoka pedig bent volt a falu területén, és kiterjedt felszegre; végig tisztos család volt. Feltekintettek rá. Védte is a méltóságát. A falu azonban magához tette hasonlóvá. Harisnyában jártak, s egy. XVIII. századbeli tanúvallomás az akkori egyik Hegyi-fiút pendelyes gyermeknek mondja, vagyis hosszú ingben járt nyáron, mint a többi falusi gyermek. De méltóságuk tudatában voltak. Egyben pedig legelső vagyonos emberek is voltak a faluban.

Szentléleki Hegyi Lukács löfőséget nyert Báthory Zsigmond fejedelemtől 1591. március 26-án. Szentléleken, Bogárfalván, Malomfalván, Bikafalván kúriával levő birtokaira új adománylevelet kapott. Nemességet is nyert a család 1741-ben Rákóczi Györgytől. Hegyi Ferenc, Péter és István igazolták nemességüket, és nemesleveleiket bemutatták. Címerüket, nemeslevelüket Pálmay József őrizte magánál.⁹⁷ Így valahol még megvan.

A faluban 12 Hegyi család eredt tőlük. Belső birtokuk Felszegben kiterjedt a Nyikó mindkét partjára, és sorban leolvasható a kései utódok házsrából. Most még látható. Leányágon kihalt utóbbi években. A Hegyi család tulajdonában egy-két ház van, a Benedek család kertje sarkában. De a Benedek- és Hegyi- birtok is magántulajdon volt.

⁹³ SzOkl VII. 191. Udvarhelyszék lustrumának összegezéséből

⁹⁴ Magyarország helységnévtára, Bp., 1893., 757.

⁹⁵ Schematismus 1913, 140.

⁹⁶ Kálmán Béla: A nevek világa. Bp. 1969, 144

⁹⁷ Pálmay József: Udvarhely vármegye nemes családjai. 1906. Pótkötet, 15.

3.3.2. Délszláv jövevények

Sokra vitték a faluban. A jobbágyosodás idején jöttek be és törtek fel. Horvátok és rácok voltak. Őket meg a török úzta ki a házukból. 1552-ben Erdély átadása miatt a török hatalom hadjáratot indított Magyarországra ellen, és hatalmas foglalásokat tett. A délvidéki török foglalás idején és a rabság elől százezres főnyi rác és délszláv menekült nyomulva be Erdélybe a Maros-völgyön fel, 13 ezer szekéren.⁹⁸ Királyi engedély folytán sokan telepedtek le a Székelyföldön, így sok faluban találkozunk szláv-névűekkel. Kérdés, hogy Szentlélekre mikor jöttek be. A falu fogadta be őket a jobbágyosodás után. Inkább akkortól, 1566-tól vannak jelen a faluban.

3.3.3. A Pakoth család

Teljesen szláv név, kaszást jelent. Valójában szlávosan Pakocsnak ejtik a nevet. Csak Pakoth-nak írták, így olvasták és őrizték meg. A nagy forradalmi vezér Pakovics is így írta nevét: Petrovitz, de nem így mondták. A 1566. évi nyilvántartás szerint főember Szentléleken Pakocs Antal volt. Keresztnéve után horvát kellett legyen. Az 1602. évi névsorban két Pakocs szerepelt: Pakoth Mihály lófő, Pakoth Márton szabad. Egy bizonyos, hogy már elszékelyesedtek a jelzés után. A család nemességét kapott, vagy esetleg hozta magával. Címerüket láttam okmány viaszpecsétjén: szembenálló egyedüli szárnyát emelgető madár. Otthoni hagyomány szerint Csíkdélnéről jöttek Szentlélekre. Inkább menekültek. Úgy látszik, Csíkban adományosok voltak. A csíkiak elkergették őket.⁹⁹ Csíkban, Szentmártonban volt még Pakoth nevű 1654-ben. Szentléleken a nemességét nagyban tartotta, mint birtokos, és mint közéleti ember. Annak köszönhető, hogy tanult ember volt, tekintetes úr. Utca őrző nevét a bogárfalvi és a havasra vezető részen. A Pakoth-utca bal fele a malomárokig az ő tulajdona volt. A Pakoth-utca felső jobb sarkában lakott az udvarbíró. Vele szemben, a Nyikóra nyíló kis utcácskán van a Pakoth udvarra és malomba a bejáró. A gazdasági udvart bejárónak használták (a bogárfalvi patakkal szemben). Az előkelőbb családi ház, azaz kis kúria fennebb volt ennél, a Malom-kertben. Nagy udvarház volt, 1904-ben nagyobb részét lebontották. Egykor tekintélyes birtokkal rendelkeztek. Két malmot építettek, egyet a ház közelében, másikat az udvar alsó részében. A felső malmot és kis kúriát az 1913. évi árvíz elvitte fedelestől, gépekkel együtt. Az alsó malmot eladták. Pakot Ferenc tekintetes úr volt a család utolsó férfitagja. Leánya Pakoth Berta, Kiss Károlyhoz ment

⁹⁸ Dr. Veress Endre: Déva és környéke Castaldo idejében, Századok, 1898, 770.

⁹⁹ Pakoth Antal lánya Kiss Anna, Bálint Imréné, bemondása szerint. 1954.

férjhez, az alsó kertben levő udvarban laktak. Velük kihalt a család 1943-ban. Szentléleki Pakot Sándor nemes ember volt. Udvarhelyen 1651. szeptember 18-án II. Rákóczi György parancsára Lajos György szentkirályi nemes emberrel a zetelaki valláskérdésben tanúkihallgatáson volt, és arról a fejedelemlennek jelentést tett.¹⁰⁰

Pakoth István Udvarhelyszék táblabírája és pénztárnok volt 1836-ban, azután a keresztúri unitáriusok gimnáziumának gondnoka. Akikről még került adat: Pakoth Elek – alabárdos - 1815-ben, Ifj.Pakoth István ugyanaz 1836-ban.¹⁰¹

3.3.4. A Csűr család

A Pakottal együtt jöhetett be, és szerepelt már 1516-ban. Láthatólag ez is horvát menekült volt. Tuskó névre hallgatott. Lévén főember, biztós címere is volt, annak története ismeretlen. A hagyomány szerint a Pakoth-szomszédságban volt malma, háza is a Jakab Ferenc-féle telken. A malom mélyült helye s az árok még jól látható. A Csűr családnév mint ilyen, a faluból eltűnt. Ez a név nem is szerepelt az 1602. évi névsorban. A képzelet aztán eltűnését kiszínesítette az ismert mesés jelenettel. E szerint Csűr malma elromlott. Nem tudta sehogy se kijavítani. Megjelent az ördög s elvállalta, hogy megjavítja, de mit kap érte? Csűr ígért egy hegy aranyat és egy völgy ezüstöt. Mikor az ördög készen volt, jelentkezett a fizetésért. Csűr összehúzott ujjai hegyére egy-egy aranyat, markába egy ezüstöt tett, mondván: itt a fizetés. Az ördög erre megharagudott és magával vitte Csűrt. A rege még ma is él. De máshol is ismert. Azonosan a nyárádtói várnál, Raffonia váránál. Így mondta el az öreg pásztor. Csűr eltűnt, az igaz, de nem vitte el az ördög. Hanem megunta a korabeli egyik utód a Csűr nevet, ezért a Lukács nevet vette fel és használta. Alighanem ott találjuk az 1602. évi Lukács név mögött. A Csűr mégis előbukkan utóbb: Szentléleki Csűr Péter lófősegi rangemelését és lófősítési levelet kapott Rákóczi György fejedelemtől 1655. július 6-án.¹⁰² Lehet, hogy új ember volt, mert a mi Csűrünk 1566-ban már főemberként szerepelt.

3.3.5. Bartó család

Hangzás után horvát eredetű lehetett. Mint adományosok jöhetnek be a faluba. 1602-ben népeseek voltak négy fővel. Már elszékelyesedtek, nagy

¹⁰⁰ Veszely Károly: Erdélyi Egyháztörténeti Adatok, 316. o.

¹⁰¹ Nagy Iván. Magyarország családai. Pest, 1862. IX. K. 14.

¹⁰² Pálmay József i.m. Pótkötet 6. o.

lőfő és szabad székely volt a jellegük. Nemesemberek és falu-viszonylatban jómódúak kellett hogy legyenek, mert a Bartó-rét a Nyikó bal partján és a Bartó-kert Alszezen, a Bogárfalvi patak magas partján erre mutat. Ők eltűntek, valószínűleg elköltöztek, de nevük fennmaradt. Kapcsolatban állhattak a csíkiakkal. Mert Csíkbán találkozunk még a Bartók névvel. Csíkrákoson az 1602. évi összeíráskor szerepelt öt lőfő Bartó és három darabont Bartó (1602 aug.7).¹⁰³

Ugyancsak Rákoson élt Barthó István. Hatósági perét tárgyalta a csíki főesperesi-szentszék 1681. június 18-án.¹⁰⁴

3.3.6. Ambrusok

Találjuk az 1602. évi összeírásban Ambrus Bálintot darabont előjelzéssel. A darabont azt jelentette, hogy az udvarhelyi várnak volt beosztott szolgálatos katonája. Így kiváltságos személy volt. Az udvarhelyi darabontok szolgálat idején a Bethlen utca helyén laktak, amolyan kaszárnya jellegű szálláson. Látszólag Oroszhegyről szállott be a faluba. Oroszhegyi Ambrus Péter 1655. július 6-án kapott lőfősítést s erről oklevelet. Ivadékait részben Szentléleken, részben Farkaslakán találjuk.¹⁰⁵ Katonai vár- és városi szolgálata az átlagnál képzetebbé tette. Innen van az, hogy a hagyomány szerint az Ambrus-család tagjai voltak a falu jegyzői. Ambrus János e század elején a Sente utcában épített házat és ott lakott. Utódok nélkül halt el.

3.3.7. A Sándor család

A névsorban két Sándorral találkozunk: Sándor Antal lőfő és Sándor Barabás szabad székely nevével. Utóbb ő is lőfősítve lett. Melyik gyökerezett meg hosszú időre, el nem dönthető. Sándor Ferenc bácsi élt még a század elején. Szép, okos ember volt. Látszott rajta, hogy az értelmesebb emberek közé tartozott. Háza is elütött a többitől. Kert közepén, amolyan úriás formában állott Felszegeben, nem messze a loki bejárótól. Ez a család sokra vitte, neves közéleti tagokat adott. Egyik ága udvarhelyi előnévvel, másik szentléleki jelzéssel jön elő. Sándor Ferenc és Boér Sára fia Ignác, 1840 körül a dévai királyi uradalom főfelügyelője volt. Neje Szentléleki Sándor Apollónia volt, fiaik János és József, hírlapírók. János 1848-ig királyi kincstári fogalmazó volt, 1861-ben Kolozsvár-megye úrbéri törvényszéki választott ülnöke. Leánytestvéreik voltak: Antónia, Alojzia és Teréz. Szentléleki

¹⁰³ Székely Oklevéltár V-223-224

¹⁰⁴ Pálmay, Pótkötet 6.

¹⁰⁵ Pálmay J. Dr. Vass Miklós után i.m. Pótkötet I. o.

Sándor Jánosnak gyermekei az említett Apollónia, valamint Albert, királyi tiszt volt. Meghalt 1855-ben.¹⁰⁶

Homoródszentmártoni Lokodi Jánosnak neje volt szentléleki Sándor Anna. Meghalt 1904-ben Marosvásárhelyt.¹⁰⁷

Sándor Apollónia fia, Sándor József neves pályát futott be. Kolozsvárt vitt nagy szerepet a színház életében és fejlesztésében. 1865-ben, felléptével a színház vezetésében lényeges változás állott be. Megválasztották jegyzőnek. A titkári tisztséget haláláig vitte. Ötvenhárom színész volt alkalmazva: 31 férfi és 22 nő.

1871-ben világítottak először gázzal a színházban. 1866-ban tárgyalást folytatott Pesten az Országgyűlés által kiküldött Radány Kelemen bizottsági taggal, 1869-ben Péchy Mária királyi biztossal, hogy a királyi alapból kapjon segílyt a színház. 1870-ben a tárgyalás alapján a királyi alapból, művészeti célra, mint a királyné adományát 15. 000 forintot kapott. 1883-ban felszólításra emlékiratot szerkesztett, hogy a színházat a belügyminisztérium vegye át és vezettesse azt felügyelővel, mint az ország második színházat, a budapestinek fiókját. Elfogadtak segílyt 20. 000 forintot. A művészeti felügyelő scgítője Sándor József titkár volt, cgyben a színház vagyongkezelője és az igazgató ellenőre. 1885-ben miniszteri felügyelő, és Eszterházy Kálmán vezetése alatt a miniszteri bizottság főtitkára volt. Meghalt Kolozsvárt, mint titkár 1889. március 12-én.¹⁰⁸

3.3.8. A Szente család

Egyszerre tűnt fel Szentléleken és Bogárfalván. Szentléleken az 1602. évi sorban először Szente Péter neve jelent meg. 1598-ban szántóföldje volt a hegyben. A név nem székely, hanem külső helyi eredetű, hogy honnan jött be, nem dönthető el, mert több Szente helység van. Így Boszniában, Rácország és Bosznia vajdája ura Szente várának 1396-ban. 1407-ben ismét szerepel Szente területe. Magyarországon Szente Bálint nagy úr volt 1681-87-ben Almádon, Baranya megyében, 1454-ben Szente Lukács jobbágy volt Lak helységben. Erdélyben Szentegyeden 1580-ban jelent meg pujoni (Doboka m.) Szente Miklós, birtokot vásárolt. 1866-ban, mint birtokos élt

¹⁰⁶ Török Antal közlése után Nagy Iván: Magyarország családai - Pest, 1863. 47-48.

¹⁰⁷ Pálmay, i.m. Pótkötet, 21.o

¹⁰⁸ Dr.Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színházat és színház története. Kolozsvár, 1897, 437-501.o.

Szente Ferenc Marosvásárhelyen. Szente helység, kisközség ... van.¹⁰⁹ Egy bizonyos, hogy külső részről, megyei területről jött be, neve után ítélve. 1613-tól megnevezve bogárfalvi Szente János nemes ember, tanúskodik a templom érdekének perében. De Szentléleken lakott, hol az apja deák, kántortanító volt. Szavát is halljuk: „deák - gyermek lévén in scholában laktam.”¹¹⁰ Szentléleken azon időben Szente Péter szántogatott. 1619-ben pedig Szemlén jelent meg a név. E családnemzetség a faluban megállapodott. Egész csoportot alkot, vagy 10-12 Szente család éldegél ma is: Szente Gyula, Szente Péter, Szente Simon, Szente László, Szente Albert, Szente Dénes, Szente Gábor, Szente Ágoston, Szente Dénes. Főutca van róluk elnevezve.

3.3.9. A Hajdó család

Nincsenek benne az 1602. évi névsorban. De ezt követőleg megjelentek. A Hajdó név eredeti alakjában régi, pásztorfoglalkozást jelentett, a hajtó névből és foglalkozásból eredt. Mert az ország ép és gazdag volt, virágzó állattenyésztés folyt. Ezrével hajtották a magyar csordákat Német-, Cseh-, Olaszországba. Nádasdy Tamás birtokán a pásztor hajtónak mondták. Nagyon sok pásztor tartottak. A magyar hajtó szót a sok szláv pásztor a XV. század végén szlávosan hajdónak ejtette ki. A hivatalos iratokban is még Hajtók néven szerepelnek. A székelyeknél a faluban is megmarad a régies alakja, nem Hajdó hanem Haitó.¹¹¹ Osztrák okmányban tisztán használták 1621-ben a Hajdó nevet.

A török foglaláskor a régi élet megszakadt. A sok pásztor állás nélkül maradt. De csatlakoztak hozzájuk más, föld és otthon nélkül maradt alföldi magyarok is. Nem lévén semmijük, felcsaptak csapatosan katonának saját módjuk szerint, karddal szerezték kenyereiket. Aki felfogadta s megfizette őket, annak szolgáltak még a két király között is. Kialakult egy népes csoport, hajdúk néven. Erdélyben Bocskai István fejedelem állott melléjük s rendezte el nagyjában őket, mivel segítették háborújában. Letelepítette őket a Hajdúságban, földet, kiváltságot adott nekik Kutrín kapitány alatt. Nem éppen minden hajdú telepedett egy csoportba. Járták szélteben az országot. Így került az első Hajdó Szentlélekre, kb. 1606 táján. Egy bizonyos, hogy a Hajdók Szentléleken ma is népes csoportot alkotnak. Szintén több családot

¹⁰⁹ F. Özséb. Acta Bosniae, Zágráb. 1892, 57, 86- Nagy Iván: Magyarország családai X. 612 - Székely Okmánytár Budapest 1899 IX. 439 - Kádár József: Szolnok Doboka m. monogr. Dész VI. 334,-338- Magyarország Helységnevsora Budapest 941, 316.

¹¹⁰ Veszely K. közli Fancsalí Dániel után, Egyházt. Adatok 338.

¹¹¹ Török Sándor, Régi pásztornépünk élete. Rajzok a törökvilágból, Budapest 1915. II. 261-263.

ismerünk: Hajdó Ferenc, Hajdó Lőrinc, Hajdó A. Lajos, Hajdó Mátyás, Hajdó M. Antal, Hajdó M. Károly, Hajdó László, Hajdó Sándor, Hajdó János 1, 2, 3, Hajdó Márton, Hajdó Ignác, Hajdó Lajos 1-2, Hajdó Katalin, Hajdó Róza, Hajdó Antal, Hajdó Márta. Kivált közülük Hajdó Márton csendőr százados, aki királyi kamarás címet szerzett. Kimutatott 16 őst Hajdó ágon. Anyai ágon a farkaslaki Tamás és a kecseti Balak család volt az őse. Székely alapon haladt. Címere nem családi, hanem a székely nemes közös címer volt, amit használhatott minden lófő.

3.3.10. Gerébek

A falubeli népes családokhoz tartoznak. Nevükben, leiratokban, jellemükben szász eredetűek. A név a német Grab-ból alakult hangzással Gréfe-, Gréb-, Gerébre. Elmagyarosodtak, elszékelyesedtek. Vingrádi Geréb László például erdélyi püspök volt (+1514). A név alakulását jelzi, hogy a szebeni szászok Kolozsvárra küldték levéllel berethalmi Gréb Gáspárt.¹¹² Székely viszonylatban is nagy családnak számított. Korán a Székelyföldön találjuk. Árapáton 1550-ban, korábban Árkoson 1404-ben jelentek meg. A fiatfalvi előnevet viselték. Ez az ág Geréb Benedektől származott, ki Geréb Jánossal Bethlenfalván 1583-ban szerepelt. Tovább rajzottak Felekre, Szederjesre, Kishavasra, Sárdra. Családi kastélyuk Fiatfalván van. Báthory Zsigmond Geréb Jánosnak és Miklósnak Szentmihályon kúriával, Alsó-, Felső- Bencéden, Firtosváraán levő birtokaira új adománylevelet adott. Bethlen Gábor fejedelem 1625. augusztus 8-án Geréb Jánosnál 21 helységben levő részjószágaira adott új adománylevelet, többek közt Fiatfalván, Farkaslakán, Siménfalván, Keményfalván és Fenyéden. Magyar nemesek voltak, címerük: zöld pajzsban korona, nyugvó aranyoroszlán, jobbában karddal, azon törökfej.¹¹³ Egyik ág közel állott Szentlélekhez. Így a szomszédból jöhettek be Szentlélekre. Bejövetelük idejét nem tudjuk. Bizonyos, hogy Szentléleken a nagyobb úri módból leadtak. De megmaradtak vezető és kiemelkedő családnak. Geréb Márton a falu halottkéme volt. Fia, a nemrég elhunyt Geréb Márton volt. Szép szál ember, csupa intelligencia, állandóan községi vagy megyebíróként szerepelt, kiváló szónok volt. A Geréb család népes csoportot képez Szentléleken. Három nagy testvér volt: Geréb Márton, Geréb András, Geréb György. A többi Gerébet is megemlíti: Geréb István, Geréb Károly, Geréb Áron, másik Geréb Áron, Geréb András, Geréb Ferenc, felszei Geréb Áron.

¹¹² Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I. 195.

¹¹³ Pálmay József: Háromszék vármegye nemes családjai. Sepsiszentgyörgy, 1902, 175-176. Pálmay: Udvarhely vármegye nemes családja. Pótkötet, 12.

3.3.11. Tököliek

Nemes úri család tagjai voltak, akik Szentléleken elszékelyesedtek, legalább látszólag. Eredetük szerb: I. József király nemesítette meg őseiket 1705-ben, mert katonailag megsegítették őt a háborúban. Ősök Tököli János, a marosvidéki határőrség főkapitánya volt, Arad székhellyel és parancsnoksága alá tartozó sok határlakossal. Kevermesen és Viresen volt székhelyük. Temes nemesi előnevük is volt. Jól ment a dolguk a határőrségnél. Meggazdagodtak, Kevermesen kastélyt építettek és főúri életet éltek. A török világ és veszély elmúltával Mária-Terézia királynő a határőrséget feloszlatta. Tököli János három unokája közül egyik megmaradt az országban, mint gazdag földbirtokos. A család jeles alakja volt Tököli Sebő, kiváló közeleti ember. Tököli Péter annyira kedvelte a határőrségi állapotot, hogy elszegődött határőrnek Katalin cárnőhöz, és kiment Oroszországba határőr szolgálatra. Grófságot kapott, főgenerális lett belőle. Sok ezer szerb határőr katona ment ki vele. A kisebbik fiú Tököli... szintén ki akart menni, de a bécsi kormány szigorúan betiltotta a kivándorlást.¹¹⁴ Kimenése nem sikerült. Útközben, hogy el ne fogják, ki ne végezzék, lóhalálában beszökött Szentlélekre, kb. az 1760-as években.¹¹⁵ Az itteni családi hagyomány fiatalnak mondja. Szentlélekre nem éppen véletlenül került. Lehet, hogy a Pakot és Csűr család pártfogásba vette. Főleg azért, hogyha keresnék a törvény emberei, lóra kaphasson s hamar eltűnhessen a közeli erdőben. Megvette a Tököli dombon, a malomrajáró Csáki utca végén a Kerestély családtól a kenderföldet. Ott telepedett le, házat és csűrt építette magának. Hozzá vásárolta a közeli és külső nagy kertet is. Nem mutatkozott, hogy el ne fogják. Székely lett és gazdálkodott. Második, harmadik utódából, az apa és fiú Tököli Jánosból kiütközött azonban a szerb vér és nemesi tudat: letett a gazdálkodásról s az iparra tért át. Építész lett. Akkori gyakorlat szerint a vállalkozó intézett mindent, kulcsra készen adta át a megrendelőnek az épületet. A vállalkozáshoz pénz kellett. Az első Tököli János adogatta el nagy kertjeit, földjeit. A maradéktól pedig 1901-ben a bank fosztotta meg. Házépítést vállalt. Belebukott, kölcsönt vett fel. A bank elvette maradék birtokát, még a lakóházat is. Ezt Benedek Lajos váltotta ki szorgalmával, aki elvette János lányát, Tököli Veronikát. A felső kerttel korán elment a kerti kúria is. A kertutcaák szűk háromszögébe szorult vissza a Tököli örökség, hol valaha csak a jószág kifutója és itatója volt. A családi ház szűk bennvalóval második felesége fiának, Hajdó Jánosnak maradt meg, ugyancsak szűk helyen. Ez szinte csak a házat hagyta fiának, Tököli Jánosnak. A szentléleki Tököli-

¹¹⁴ Nagy Iván: Magyarország családai. 1865. XI. 289-290 Tököli J.

¹¹⁵ Tököli Géza Szentlélek, 1954, jan. 21. szóbeli közlése.

család akkor szétesett. Pedig elegen voltak. Tököli János első felesége Ilyés Anna, második Hajdó Róza volt, a kettőtől 15 gyermek született. De nem volt példakép okos apjuk nekik. Nem hagyott birtokot, de még lakást sem utódainak. Szétszéledtek az egész világon. A magyar Tököli úri nemzetség kihalt 1899-ben. Egy részük kivándorolt. A székely Tököli nemzetség szétszórtan, de tovább virágzott. Szentléleken élt férjével Tököli Róza, Ambrus Jánosné, Tököli Veronika, Benedek Lajosné. Utóbbinak egyetlen fia volt Tököli János. Szentléleken egy Tököli István maradt. Udvarhelyt két crós Tököli család élt: Tököli András és Lőrinc, népes családok, sok gyerekkel. Fogarason élt Tököli Imre pénzügyőri tiszt. Fia Tököli Imre Kanadában miniszteri főtisztviselő volt. Ennek fia II. Tököli Imre világhírű labdarúgó (futball-center, azaz középpályás) lett. Lánya Tököli Ildikó volt. Állítólag van Amerikában is Tököli-származék. Tököli Juliska Malomfalván él. Újságból olvastam Szilágy megyében egy Tököli nevű brigádosról és egy Tököli tanítóról a Dunántúlon. Tököli Menyhért utódai Budapesten élnek. Két Tököli munkáscsalád él Kalotaszegen. S tán még Párizsba is jutott belőlük.

A szentléleki anyakönyvben nemeseknek voltak 1848-59-ben bejegyezve. A Tököli nemzetség nemesi címere: zöld mezőben jobb oldalt két hátsó lábán áll egy aranyoroszlán, aranyzászlót tart két első lábával magasan, meglóbálva. Ez a király. Mögötte egy magyar ruhás vitéz vágat fehér lovon, kivont karddal. (Bejegyezve Királyi könyvébe; Liber Regnum XXVII. 100.; Kempelen Béla, Magyar nemes családok VIII. 403.; Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címeres levelei. IV. sz. 332; Márki: Arad tört. 290.) Ez volt Tököli János főkapitány. Az utolsó Tököli Jánosnak még megvolt 1914-ben a vésett viaszra való pecsétnyomója.

3.4. Betelepedett családok

3.4.1. Benedek család

Benedek Ferenc lófő Malomfalváról házasodott be Szentlélekre, az egyik Hegyi családba. Felesége Hegyi Anna volt. A család Lengyelfalváról származott Malomfalvára (Lengyelfalvára pedig Kadicsfalváról). Lengyelfalván az 1602-es összeírásban szerepelt lófő Benedek Mihály.¹¹⁶ Benedek Kata, Orbán Miklós felesége volt 1640-ben. Apósa, Orbán István 1609-ben Udvarhelyszék alkirálybírója volt. 1506 decemberében Agyagfalván nemzetgyűlést tartottak, amelyen Udvarhelyszéket Benedekfi János és Benedekfi

¹¹⁶ Székely Okl. V. 298.

Péter képviselték.¹¹⁷ A kadicfalvi Benedekfi családnak birtoka volt Szentléleken 1643-ban. Ugyancsak Török Anna (Máténé), Török Gáspár és Benedekfi Borbála leánya, Szentléleken tiltakozott Ugron Pál ellen, atyafiaival együtt az anyai birtokrész lefoglalása ellen.¹¹⁸

3.4.2. Sebestyén család

Adatunk nincs róluk. Csak emléke él a családnak. Szentléleki viszonylatban a nagyobbik csoportba tartozott. A Szenté-utca elején volt házuk, jóval nagyobb udvarral az átlagosnál. A ház zsúfedeles volt. Utca felől a két pinceablak között, falba van betéve a faragott kő, felirattal: Anno 1820. De nagygazdás család lehetett. Komoly, egyházas emberek voltak, a támadókkal ellenkezők. Ezért Pap nevet is adtak nekik. Felszegenben is van nyoma a Sebestyén utcának, a Lak felőli bejárat első negyedében.

3.4.3. Ugron család

Nem lakott Szentléleken, de volt a faluban birtoka. Az Ugron Kutat említi az 1598. évi beiktatás. Szencsed elején, a havason... nevezik. Az Ugron-család 1895 táján házasodott be Szombatfalván, a fiú ágon kihalt szombatfalvi családba.

3.4.4. Csáki család

Létezett a Szenté-utcában, régi szabású, külön utcabejáróval a házig. Ez egyszerű faház volt, de a család települése régebbi lehetett. 1914-ben csak Csáki néni élt. Fia elesett a harctéren. A családnak nyoma veszett. Csákiakkal találkozunk Csíkban: Csáki János lófő volt Csíkszentdomokoson, Csáki Lóránt és János nemesek Dánfalván.¹¹⁹ Nem székely eredetű név, Erdélybe bemenekülők lehetnek.

3.4.5. Folti család

Szentléleki Folti István 1664. február 22-én nemesi levelet kapott Apafi fejedelemtől.¹²⁰ Többet nem tudunk róla. A család nevét jelző Folt helység

¹¹⁷ Kővári László: Erdély története II. 136.

¹¹⁸ Nagy Iván: Magyarország családai. XI. sz.311

¹¹⁹ Endes Miklós i.m. 569.

¹²⁰ Pálmai I. Udvarhely vármegye nemes családjai, 8.

Hunyad megye algyógyi járásában kisközség. De ott egy már nagyobb, clókló Folthy család székel.¹²¹

3.4.6. Bakk család

A Bakk család és két fia: Bakk Mihály és Elek származtak be a faluba, a múlt század végén a Papp utca temető felőli részében laktak. De kis is származtak a háború végén.

3.4.7. Kecseti család

Régi nemes család volt Kecsetben. Ott is volt otthonuk. Címertük is volt, hitelesítve Hajdó Márton rokonuk kamarássági okmányán.¹²²

3.4.8. Bíró család

Malomfalváról származott be. Hadnagy névre hallgatott. Szolgálata után kapta a Bíró nevet, és kapta a faluban a Kis-Bíró-utca nevet is. Szentléleki Bíró Márton 1655. július 6-án kapott II. Rákóczi György fejedelemtől lófősegi rangemelését és levelet.¹²³

3.4.9. Csiki család

Szentléleki Csiki János, Báthori Zsigmondtól nyert lófősegi oklevelet 1591. június 15-én. A farkaslaki és szentléleki Csiki család egy törzsön hajtott ki. Az 1602-i névsorban nem szerepelt.

3.4.10. Miklós család

Szentléleki Miklós Jánosnak Rákóczi Ferenc fejedelem adott lófőseget, az 1602.-i névsorban még szabadként szerepelt. De 1655-ben is nyert egy Miklós lófőseget, utóbbi a család másik ága lehetett.

¹²¹ A magyar Szent Korona országainak helységnevsora. Budapest 1913, 585 - Téglás Gábor: Hunyad-megyei Kalauz, Kolozsvár, 1902, 125.

¹²² Pálmay I. i.m. Pótkötet. 2

¹²³ Pálmay I. i.n. Pótkötet. 6.

3.4.11. Osváth család

Szentléleki Osváth János szerepelt Hajdó Márton kamarasági családfáján 1741-ben, mint Hajdó Márton anyai dédapja. Osváth Annának volt az apja. Osváth János felesége szentléleki Bakk Zsuzsanna volt. Többet nem tudunk a családról.¹²⁴

3.4.12. Az Imre-nemzetség

Egymás mellett szinte, a hajdani nagy vizes kertben két Imre család tanýázott, a Pakoth utca derékszögű megtörésétől felfelé, Bogárfalva irányában. Egy törzsből kellett kihajtsanak. Újabb korban, mert 1602-ben nem szerepeltek az említett névsorban. Így hát ezt követőleg származhattak be.

3.5. Később beszármazott családok

Három legtehetősebb, férfiágon kihalt családba származtak be szomszédos falvakból. Kis Károly Bogárfalváról beházasodott a Pakoth családba, még a régi házába. Az árvíz után alább költöztek, a kertes udvarházba. Szintén tekintélyesebb nemes család volt. Kis Károly jól gazdálkodott. Fia Kiss Kálmán ügyvéd, a falubeli ellenzék fővezére volt. A család kihalt, birtoka széteszlott.

Lakatos Menyhért Malomfalváról házasodott be a Sente utca közepén lakó családba. Szerepet vitt a faluban, sokáig korcsmáros volt. Leányai falusiasan öltözködtek. Nem tartozott az ellenzékhez. Papellenes volt, de félt kinyilvánítani.

Lakatos Ákos Malomfalváról a Sebestyén családba házasodott. Házának tágas udvara volt. Nagygazdásan öltözött. Fehér csempekályha volt a házban. Kuriális alakban épített, félemeletes, oszlopos bejáratú, pítvaros ház volt. A ház utcára néző, padlásbeli oromzatának falára félkörös keretbe felfestették Hunyadi László alakját, és szőlőindával futtatták körül. Egészséges család rajzott ki belőle. A nyugdíjasok kedvelték a házat. Nyugdíjas tanító lakott a Bakk Mihály-féle telek régi házában. Ugyanitt, az új és Bakkoktól felhagyott házat vette meg s lakott benne László György szentléleki nyugdíjas kántortanító. Lakatos Gáspár nyugdíjas tanító vette meg Szentléleken a Dénes János-féle előkelő házat, s lakta népes családjával. A kántorné asszony nagyon szeretett horoggal halászni. Nyugdíjas kántortanító lakott a községháza tőszomszédságában levő, szép veteményes kerttel ren-

¹²⁴ Pálmay Pótkötet 22.

delkező kisebb házban. Csendesen éltek. Szabó Elek pálfalvi nyugdíjas plébános a községház emeletén lakott sokáig bérben.

3.6. A faluból kiszármazottak

Csak az utolsó időkből, s azokról firok, akiket személyesen mind ismertem. Átlag 1920-ban mentek el, kevesen utóbb. Nem teljes az alábbi névsoruk:

Ambrus Jánosné	Hegyi Albert	Szente Dénes
Bakk Mihály	Hegyi Lajos	Szente Eszter
Bakk Elek	Hegyi Teréz	Szente Róza
Bakk Péter	Hegyi Anna	Szente Márton
Bálint Anna	Hegyi Brigitta	Szente Kálmán
Benedek Ferenc	Hegyi István	Szente Sándor
Benedek Veronika	Hegyi József	Szente Erzsébet
Benedek József 1, 2	Imre Lajos	Szente Jóska leánya
Benedek Erzsébet	Imre Gábor	Tököli Vilma
Benedek Elvira	Imre Mózes	Tököli Veronika
Benedek Mózes	Imre Erzsébet	Tököli Menyhátrné
Benedek Károly	Jakab József	Tököli fiúk
Benedek Simon	Jakab Juliska	Tököli Róza
Benedek Lajos	Kiss Albert	Tököli Juliska
Geréb Borbála	Kiss Anna	
Hajdó Juliska	Lakatos Eszter	
Hajdó Berta	Lakatos Ágoston	
Hajdó Lajos 1	Lakatos Berta	
Hajdó Lajos 2	Miklós György	
Hajdó M. Antal	Péter Ferenc	
Hajdó Lajos 3	Simon Márta	
Hajdó Márton		

Itt is világosan kitűnik, hogy a falu törzslakóinak nagyobb számát a Hajdók, Hegyik, Szenték, Tököliek alkotják.

4. Egyházi élet

4.1. Egyház és templom

Az egyházi élet Szentléleken korán kezdődött, mindvégig kitartott és vezető szerepet vitt. Az első székely telepések még, mai szóval pogányok voltak. Csak úgy, mint a többi magyarok, a sámán-hitet vallották: a jó és rossz szellemek végzését és beleszólását az emberi életbe. Szellemi vallás volt, nem imádtak készített bálványokat. Lévnén török eredetű kóbor nép, tisztelték a napot, holdat, csillagokat és a tüzet. Épített templomuk se volt. Szent hegyeken, forrásoknál, fáknál tartották vallási ünnepeiket, szertartásait, s kapcsolatos népi játékaikat. Egyik központi szenthelyük Firtos vára helyén volt. Igazolja ezt, hogy kereszténnyé tették: kápolnát építettek helyére, ahová hosszú ideig népes búcsújárás volt. A pogány vallási helyből keresztény központ lett, a pogány összegyűlésből keresztény búcsújárás.¹²⁵ Így tettek máshol is a pogány vallási helyekkel. Közelebből csak az oroszhegyi Magyarós szenthelyét említem. A Magyaró nevű helyen Kápolnádomb, Kápolna-mező helynevek vannak. A kápolna (1723-ból) romjai is sokáig látszóttak.¹²⁶

A székelyek a magyarok példájára, s együtt tértek meg 1003 után, ahogy Szent István az erdélyi püspökséget megalapította. Térítőik a bencés szerzetesek voltak és lehet, hogy Firtoson volt egykori kolostoruk. A magyarok példájára kétszer fellázadtak a székelyek is, Béla király lecsendesítette őket. (Tévesen a Csíki Székely Krónika szerint.) Az első templom fából készült, amint száz és száz társa. Könnyen és hamar épült. Az ilyen épület is eltart jó darabig, akár száz évig is.

A kőtemplom, a templomnak már meglévő hajója, építési alkatáról leolvasva 1200 körül épült meg. Egészen a falu végén állt. Érthető, hiszen nemcsak Szentléleknek épült, hanem négy szomszédos falunak: Szentlélek, Farkaslaka, Malomfalva, Bogárfalva részére, arányosított távlatszabással. Azért a falu végén, hogy mindegyiknek közelebb lehessen. A távolság elég arányos. (A négy falu együtt tesz ki egy nagyobb plébániát.) Egyébként a legszebb részt választották: a Nyikó magas teraszát, a Firtos hegy lábfejét. Építési idejét maga az épület jelzi, a templom hajója. Kora román kori építé-

¹²⁵ Orbán B. I. k. XXIII. 128. o.; Ferenczi István: Sóvidéki várainkról, Firtos Művelődési Egylet, Hazanéző könyvek sorozata, Korond, 1994. , 16-19. ; Zepczáner Jenő: A firtosvári ásatások, a Hét, 1979. dec. 21. X. Évf. 51. sz., 8. o.

¹²⁶ Gyárfás Tihámér: Erdély műemlékei. Közművelődés, Gyulafehérvár, 1909.dec.30., 7.o

szeti jegyek vannak rajta, ezt tanúsítja a nagy közajtó és a deli kör alakú kisajtó. Szentélye kicsiny volt, alacsonyabb, fedéllel ellátva, félkörös záródással. Csak a pap, oltár és papi székek fértek benne. Ma nincs meg. Esetleg a földben lehet nyoma. A hajón rajta van még a bazilika stílus, a XI. század hagyománya: majdnem olyan széles, mint amilyen hosszú. Oszlopok csak azért nincsenek benne, mert kicsiny volta miatt nem kellettek. A XII. század építészetét jellemzi ez, a lapos mennyezettel együtt. Különben a templom-építést felső hatóság rendezte, nem egycdülői, típustemplom cz. Pontos mása megvolt még Marosszentkirályon, de már újat építettek helyette. Nyárádszentlászlóra. Mindkettőnek rajzát közölte Orbán Balázs.¹²⁷ Négy falunak nem volt-e kicsi ez a templom? Építésekor kicsik voltak a falvak, kevés lakossal. Az 1756. évi adófizetésekor a négy faluban összesen 91 kapu volt: Szentléleken 23, Farkaslakán 37, Malomfalván 22, Bogárfalván 9.¹²⁸ Az újabb templomépítési hullám átvonulásakor bővítették kissé a templomot. A kicsi körös szentélyt lebontották, s a hajóhoz csatolva építették meg a mai kora-csúcsíves szentélyt, bordázattal és bordaközi mélyítő mezőkkel. Hegyei az 1350-es évekre mutatnak. Átmeneti stílust képvisel: a hajó magasságához mérve építésekor még román ízlésű ablakokat tettek, míg a sekrestye bővítéskor készült ajtója már csúcsívesnek mutatja.

A templom belseje teljes bizonyossággal ki volt festve korabeli freskókkal, a szentély bizonyosan. Ez a középkornak elengedhetetlen törvénye és gyakorlata volt. A prédikátorok meszeltették le. De a mézsréteg alól előbukkan még a freskó. A középkori felfogás szerint a festészet célja nem annyira a díszítés volt, mint inkább a tanítás. Olvasni nem tudtak betűről, de igen a képekből. Amit az embernek tudnia kellett a világ teremtéséről, éretnyekről, erkölcsi tételekről, szentek példájáról, a falfestészettel mutatta be a középkori felfogás. Minden templom és kápolna így volt kifestve. Képek után fedezik fel az evangéliumot a hívek.

A templomnak tornya nem volt. Harangjai haranglábban csüngtek. Ez is általános volt falvakon. A szentléleki haranglábrol már volt említés 1626-ból. A templom mezején volt felállítva, a templom közelében. Faragott vastag cserefa gerendákból volt megépítve, erősen a földre rögzítve terpeszkedő lábakkal, hogy a harangokat tartsa s húzásakor a faalkotmány ne mozogjon. A harangláb általános megoldás volt. Látható ilyen még a Kolozs-megyei Vistában és a Dés melletti elhagyott néhai templomnál, Ferenczi György ny.sz. Miklósi plébános 1633-ban a nemesi vásáron csináltatott egy haranglábát. A selyei harangláb csinálásáért vettek 60 forintot.¹²⁹

¹²⁷ Orbán Balázs. IV. Marosszék. 59, 187.o.

¹²⁸ Székely Oklevéltár IV. 40-41.

¹²⁹ Regestrum Ecclesiae S. Nicolais in Gyergvó - Veszely. 144.

4.2. A temető

Törvény rendelkezett erről is. A templom körül volt a cinterem, a temető. Senkinek sem volt szabad máshová temetkeznie, csak ide. Ha valaki megszegte az előírást, kalodába zárták. A temető a templomerőd építésekor eltűnt, de addig állott. S ez magyarázza meg a déli kis ajtó vitatott talányát: miért kellett egy kis templomnak másik ajtó is? Mivel megfejthető már, úgy magyarázták, hogy a lengyelfalviak jártak be arra. De csak azért nem kellett délre nyílnia. Lengyelfalva külön plébánia volt, nem jártak onnan Szentlélekre. Ez a déli kisebb ajtó a temetőt kötötte össze a templommal, főleg a temetésekkel kapcsolatosan. De szokás volt máskor is a temetőben körmenetet tartani.

A kápolna közti kapcsolatot még jobban megvilágítja a temetői kápolna. Földben levő alapzata jól kivehető a fűben, a kerítésnél, a templom és kerítés közti mezőben. A kápolna nem volt nagy, csak széles. Középen volt a ravatal, hogy mellette két oldalt férjenek a gyászolók. Kis szentélyen oltár állott.

A kápolnába ravatalozták fel a halottakat, s innen is temették el.

Itt s így kapunk választ két halottas gyakorlatra: a koporsóba tételre és a virrasztásra. A halott csak addig volt otthon, míg rendbe szedték, és koporsóba tették. Azonnal jött a pap és hívei, akik körmenetileg vitték a koporsót a temetői kápolnába, s ott helyezték ravatalra a temetésig. Tehát ez követte a koporsóba tételt: a halott körmeneti kivitele a háztól a templomig. Emléke és gyakorlata megmaradt a Székelyföldön, csak csonkán.

A halottat nem hagyták magára, következett a virrasztás, egyházi szertartással. Rendesen volt prédikáció és zsolozsmázás. Vigília volt ennek a neve. Egyöntetűen folyt ez az erdélyi egyházmegyében régente. Végrendeletekben gyakran történik említés és meghagyás ezeknek megtartásáról. De ez volt az egyetemes gyakorlat is. Erre csatoltak egy közlést, a vigíliára és koporsóbatételre nézve Boccaccio János olasz írótól, az 1370-es évekből. Meghalt egy megnevezett nagy úr hivatalos útja közben. Este mind elmentek a barátok oda, hol szállásán holtteste feküdt. Felette nagy és ünnepélyes vigíliát tartottak. (Székelyföldön is megmaradt ez, csak a virrasztást már világi emberek tartják.) Másnap reggel - mondja a leírás - a barátok karingben és palástban, könyvekkel kezükben, keresztekkel előttük, énekszóval elvonultak a holttestért és nagy tiszteességgel és ünnepséggel elvitték a templomba. A nyomukban ment a város népe. Miután a templomba letették, következett a prédikáció. Következő napon eltemették a kápolnába vagy templomba.¹³⁰

¹³⁰ Boccaccio János: Dekameron I. 1. novella.

4.3. A szentegyház erdeje

A templomnak volt régi megnevezése a szentegyház. Ezért szerepelt az 1626. évi vizitációs jegyzőkönyvben is Szentlélek, mint szentegyházask falu, ugyanott említik a szentegyház erdejét. A templom építésében a törvény szerint segített a király. A felszerelés megadása a püspök feladata volt. A templom fenntartásáról is gondoskodtak. Törvény írta elő, hogy minden templomnak legyen kiszakasztott erdeje a falu birtokából. Ehhez járult Szentléleken még, mint láttuk, a templom mezeje, kizárólag a templom javára és hasznára. De mint az egész vonalon, ez a törvény is csorbát szenvedett a reformáció következtében. Megtört a tradíció. Volt a templom más kézen, állott árván is. Az erdő használatára mások tették rá a kezüket: eltulajdonították, kifosztották a szentegyház erdejét. Emiatt van, hogy azt se tudjuk, hol is volt a templom erdeje. Az 1598. évi Perusics beiktatáskor említik a lengyelfalviak.

Annyit megtudhattunk helyben az 1626. évi jegyzőkönyvből, hogy per alatt állt az erdő ügye, s a pert elhalasztották. Később is elhallgatták, a megfélejtésig. Máshol is így történt. Biztonságos időben a templomok rájöttek a tulajdon fontosságára, szerették volna visszaszerezni, de már nem sikerült.

A helyzetet legjobban az 1655 februárjában tartott Kolozsvári országgyűlés 34. cikke jellemezte. Helyesen látták az akkori állapotot, jól megjéjölve: „Az egész Székelységben vannak oly darab erdők, mik Szentegyház erdeinek hivatnak. Eddig a falu viselte gondját, s kezelte jövedelmét, most pedig a jogot az egyházi rend akarja magának visszaszerezni. A végzés az, hogy a régi rend tartassék meg, az abból való proviatu a templom fenntartására fordítassék.”¹³¹ Tehát tulajdonos volt a templom és haszonélvező. Az elcsúszott időben a falu tette rá a kezét. Az Egyház vissza akarta szerezni.

Szentléleken is per folyt a szentegyház erdeje felől, az egyház részéről egyházi szentszék előtt. De nem haladt előre, s végül elakadt. Messze elhúzódtott a per. Az 1626. évi vizitáción napirendre volt tűzve. A püspöki helynök az udvarhelyi esperesre bízta a további tárgyalást. Úgy látszik, hogy nem került sor rá. Megállapította, hogy már azelőtt is volt szó róla, nem vitatkozott a falu a megyével.

Érdekes esemény történt az akkori kérdés kapcsán. Az erdővel kapcsolatos érdekelt szentléleki fél egy sajtot és rókabőrt ajándékozott a helytartónak. Mikor Szovátán csomagoltak ki, kérdezte az intéző: miféle sajt és füles bőr ez? A szolgálatért! – felelte a kérdezett: „A képmutató Mihály adta Szentléleken az erdővel kapcsolatosan.” Tehát megvan a bitorló egyikének

¹³¹ Veszely i.m. I. 263.

csonka neve. A per azonban még 40 év múlva is folyt. Az erdőgyben László János püspöki helytartó még 1663. november 23-án kiszállt Szentlélekre, és tanút hallgatott ki. Ezeket vallotta Szenté János tanú.¹³²

Döntés nem is kellett. Az Egyház elvesztette az erdőt, a falu bekebelezte... Az erdő helyét keresve úgy vélem, de bizonyossággal nem állíthatom, hogy a szentléleki szentegyház erdeje a kerek-dombon állott, a Csere-tető déli oldalán, a kis hídtól Malomfalváig terjedt. Elég jó darab volt. Ezt abból következtetem, hogy látszólag az egész egyházi telepítés és birtok egy tagban volt kimérve. Lefelé jobbra esik, a kántori kert végéig, az erdő mellett, balfelől pedig egyházi birtok ismét a hídtól a faluig húzódott. Ennek bizonyossága, hogy egy vonalban, de egymástól távolabb megmaradt belőle két védett, bekerített rész, a pap két kertje.

4.4. A plébánia

A templommal közös telkekből szakították kis részét. Közvetlen szomszédságban volt a papi lakkal, gazdasági udvarral, kisebb veteményes és nagyobb gyümölcsös kerttel.

Amióta a templom van, attól kezdve papja is volt sorra. Akkori néven a telegdi-udvarhelyi főesperességhez tartozott. Ez volt a legnagyobb: 105 plébánia tartozott hozzá, három alesperességgel (a marosi, erdőháti és csíki). Az erdőháti esperesség Bögöz, Derzs, Farcád Erdőszentgyörgy, Homoród vidékét foglalta magába, 38 plébániával. Szentlélek ebben a felosztásban a 30. volt. Szentlélekkal szomszédos plébániák lettek: Énlaka, Szentmihály, Farcád, Szenttamás és Udvarhely.¹³³ Papot a püspök adott. Akkor nem is használták a plébános elnevezést. Egyszerűen csak pap volt a neve.

A pap ellátása és tartása nem esett a hívek terhére. Nem is győzték volna meg olyan kevesen. A pénz túl szegényes volt, mint a pápai tized fizetése mutatja, a falusi papok valami aprópénzt fizettek. Hanem természetben kapták fizetésüket az akkori rendtartás szerint.

Szent István törvénye szerint egy templomos papnak, mai szóval plébánosnak járt egy ekebér, amit 15 holdra becsülnek, ehhez két ház szolgánép, egy háztartó, egy szekér, hat ökör, két tehén és harminc darab major-ság,¹³⁴ (idézni nem tudom); ehhez járt még a tized huszonhatod része, ami nem sokra ment. A két szolga szolgálat fejében adómentes volt. Csak a plébánia földjén tartoztak szolgálni, a pap személyes birtokán nem. Ez a törvény a reformáció után gyakorlatilag megszűnt, de Szentléleken látszik

¹³² Vizitációs jegyzőkönyv- közli Veszely 338.

¹³³ Beke i.m. Maros Sion 1899, 855, 930-837

¹³⁴ Magyar törvénytár. Budapest I. k.

nemi nyoma. A papi udvari kert őrzi eredeti állapotát: az udvar tágas, gazdasági épületekkel, a kert nagy, szénafüves és szántó tartozik hozzá. A régi föld maradványa lehetett az említett kis terjedelmű, bekerített föld a Kövesdomb és a Nagyrét, Malomfalva felső végében. A cselédház később is működhetett, mert a papi kert utcai házából van kiszakítva. A telek hajdan egy volt. A házikó zsellér módra volt építve: egy szoba, kis udvar, apró pajta csak majorságnak. Valamiképpen a faluhoz szakadt s odatart.

A hitszakadás kora óta más gyakorlat lépett életbe. Ahogy a vizitációs jegyzőkönyvben említették: a pap- és deákfogadás és fizetés.

Nem volt püspök 1556-1716 között, aki papról gondoskodik. Maguk a hívek kerestek papot és kántort, úgymond megfogadták. „Paphívás, papmarasztás, fogadott mester” néven szerepel a menet. A paphívás és papmarasztalás iratai az 1669, 1690-es évekből maradtak fenn.¹³⁵ Ez két következményt hozott magával. Egyik, hogy a szentléleki plébánia területein a falu közössége lett a kegyúr. Így is írták a falu-egyházi kimutatásban: a plébánia a kegyúr, az egyházközség közössége.¹³⁶ A kegyurasság azt jelentette, hogy a falu tartja fenn a templomot, plébániát és összes épületeit. Kegyurasság folytán a falunak papválasztási joga volt egészen 1931-ig. A másik következmény lett az a kötelesség, hogy a pap eltartásáról a falu gondoskodik. A meglévő bel-és külbirtokok mellett fizeti a papot. És a fizetés nem pénzzel, hanem természetben történt. Egyébként kepefizetés volt a neve. Termés után jobb gazdák fizettek adóban egy rész képét a papnak, két kalangya búzát és két kalangya zabot. Kisebb gazdák fél képét adtak, egy-egy kalangyát. Megállapított napon a két falu bevitte a kepeére valót, este már asztagban állott az egész. Szegények oszporcot fizettek, kevés pénzösszeget.¹³⁷

A kepe ellen zúgolódtak egyesek. A válasz az volt: megígértük, megadjuk. A képét minden évben külön állapította meg az egyháztanács. Minden igás gazda évente vitt a papnak egy szekér tűzifát. Ehhez jöttek még a pap használatába a határban levő alapítványos földek. Cséplésnél, szántásnál, vetésnél ingyen kaláka járt, templomon, parókián minden javítást a tetőtől az alapig elvégeztek.

Gyakorlati intézmény volt a plébános mellett az egyházi vagyont segelező intézmény: templom és iskola szükségleteinek fedezését oldotta meg, egyházmegyei püspök által jóváhagyott szabályzat szerint. Tekintélyes épületek voltak, az udvaron kutakkal, ilyen látható még Korondon. Hasznosága kétségtelen, a vicei nyilvántartásban is szerepelt 1901-ben.

¹³⁵ Veszely 279-282.

¹³⁶ Csak például említjük az 1830. évet. Catalogus Cleri 1830. 163-164.

¹³⁷ Oszporc a régi török kisebb pénz, az asper után maradt fenn

4.5. Szentléleki plébánosok

Hagyományosan a római katolikus elemi népiskola igazgatói tisztét is betöltötték.¹³⁸ Régiekről nincs adat, két századról az anyakönyvek igazítanak el. De nincsenek kéznél. Így csak azokat említem, kiket előtaláltam, de pótolható a leltár. Kronológiai sorrendbe foglaltam mindazt, amit sikerült összegyűjtenem.

1335-ben Szentlélek papja Jakab, pápai tizedet fizetett.¹³⁹

1655: Bucsányi András jezsuita, mint Szentlélek plébánosa. egyezményt írt alá 1655. január 10-én. 1656-ban Zetelakára került, 1654-ben Udvarhelyen plébános.¹⁴⁰

1732: Kari Miklós, csíkszentmiklósi származású, földet hagyományozott alapítványi misére faluja plébánosával.¹⁴¹

1747-1766: Malomfalvi Lakatos Ferenc, szentléleki plébános és esperes volt.¹⁴²

1827-1852: Antalfi Ferenc, Gyergyóremetéről származott. A szabadságharc után áskálódás folytán el kellett hagynia a falut. Feljegyezték róla: Mindenki előtt kedves volt.¹⁴³

1897-1906: Péterffy József, alesperes, plébános volt. Méltóságos úr volt, kedélyes emberként ismerték, a székelyudvarhelyi esperesség papsága mentorának nevezték. Szívesen kereste fel az udvarhelyi tanári kar és kerületi papság. Mindnyájan szerették. Nyugdíjba ment 1906-ban.¹⁴⁴

1906-1911: Fuchs (Farkas) Gusztáv, lelkes, igen jó plébános volt. A szövetkezet lelkes alapítójaként tartották számon. Eltávozott a szövetkezet ellenségeinek áskálódása miatt.

1911-1931: Gegő Simon buzgó pap volt. Kiváló szónok és hitoktató hírében állott. Küzdött az egyházellenes áradattal. Az anyanyelvű felekezeti iskola harcosa volt a két világháború közötti nehéz időkben. Lelkileg megnevelte a falut. Az egyházellenes csoporttal folytatott küzdelmei miatt kellett elhagynia Szentléleket.

¹³⁸ Kovács Gyárfás: Tallózás a belső szolnoki esperesi kerület történetéből.

¹³⁹ Beke i.m.

¹⁴⁰ Veszely 424, 25

¹⁴¹ Parochialis kézikönyv, Csíkszentmiklós, 39. Veszely I. 369. 1720-26-ban alesperes.

¹⁴² Veszely 369.

¹⁴³ Kovács Gyárfás: Karcolatok egyházmegyénk 1848/49. évi történetéből. Közművelődés. 1902 15-52..

¹⁴⁴ Közművelődés 1891. 158. o. 1903. jan.31. 1906. V. 13, 192-4. o.

1932-1984: Lázár Albert esperes-plébános közel félszázadig állott az egyházközség élén. Igazi lelkipásztor volt, nehéz időszakban. Őt a Domus Historia írójaként is számon tartjuk.

1984-1990: Veress Imre, aki nyugalomba vonult.

1990-1992: Bálint László, aki betegnyugdíjazása után nemsokára elhunyt.

1992- 1993: Dr. Tankó Ferenc, aki egyetemi tanár lett Kolozsváron, ahol váratlanul elhunyt.

1993 júliusától napjainkig Benedek Sándor a plébános.

4.6. Az egyházközségben született papok

4.6.1. Szentlélekiek

Hajdó János vágási plébános Szentléleken született 1720-ban. 1768-ban értékes oltárképet adományozott szülőfaluja templomának. 1794-ben építtette a régi főoltárt és egy évvel később 500 forintos miscalapítványt is tett.

Dr. Veress Ferenc, a Bécsi Császári Udvar lelkésztanára, 1828-ban született Szentléleken. Szülőfaluja templomának mives oltáriszönyeget, két oltár-vánkost, és díszes szentség-vélumot adományozott.

Kiss Dénes esperes-plébános Szentléleken született 1877. július 17-én, meghalt 1935-ben, Tövisen. Gyergyóremetén, Zetelakán, Kadicsfalván és Tövisen teljesített lelkészi szolgálatot.

4.6.2. Szentlélekhez kötődő papok, teológusok

Simon András (1816-1885) Tölgyesen volt sokáig lelkész. A szabadságharc után alattomos vád alapján elfogta a német vezetés, s tizenöt évi fogságra ítélték. 1852-ben szabadult. Korondon lett plébános. Ott kellett hagynia újabb vádaskodás miatt. A püspök is üldözte. Több helyen volt plébános. Mint küllői esperes ment nyugdíjba. Meghalt Udvarhelyt. Múltjáról mondogatta: "Istenért hogyha nem könnyezhettem, legalább szenvedtem hazámért".¹⁴⁵

Simon János Korondon volt plébános, Simon András főesperes közeli rokona.

¹⁴⁵ Kovács Gyárfás. karcolatok. Közművelődés. 1902. március 1. 68.

Hadnagy János id. (sz. 1877. – megh. 1944, Eger) 1902. július 6-án mondta el első miséjét Szentléleken.¹⁴⁶ Végrendeletében ötvékás szántóföld miscalapítványt hagyott a papnevelde javára.

Hajdó István főesperes Bogárfalván született 1942-ben, Gyergyószentmiklóson teljesít szolgálatot.

Györgydeák Lajos Lövétén (sz. Bogárfalva – 1945) volt plébános.

Györgydeák M. János hitoktató Kézdivásárhelyen (sz. Bogárfalva – 1945).

Sebestyén Domokos plébános Oroszhegyen (sz. Malomfalva – 1943)

Tankó Géza plébános Gyimesfelsőlokon (sz. Malomfalva – 1967).

Dr. Székely Dénes teológiai tanár Gyulafehérváron (sz. Malomfalva – 1957).

Benedek Sándor plébános Szentléleken (sz. Malomfalva – 1956).

Dr. Tankó Ferenc egyetemi tanár volt (sz. Malomfalva, 1958; megh. Kolozsvár – 1997).

Jakab Lajos plébános Köhalmon (sz. Malomfalva – 1959)

László Áron lelki vezető a Gyulafehérvári Róm. Kat. Teológián (sz. Malomfalva – 1959)

Teológiát végeztek még: Szász Pál (sz. Malomfalva – 1958) és Magyar Árpád (sz. Malomfalva – 1958)

Hitoktatói képesítést szereztek (1990 után): Magyar Árpád (sz. Bogárfalva – 1956) és Geréb Ibolya (sz. Szentlélek).

Kántorképzőt végeztek Gyulafehérváron: Magyar Imre (sz. Malomfalva – 1956), Hadnagy Dénes (sz. Malomfalva – 1957).

4.6.3. Papi sírok

A kerítés déli részében nyugszik Péterfi József esperes-plébános, meghalt 1909-ben, valamint Szabó Elek, nyugdíjas pálfalvi plébános. (Gegőnek emléktábla készítendő!)

4.6.4. Ferencesek Szentlélekről^{147 148}

Papok: Gáll István, P. Balázs (1776-1851), meghalt Nagyszebenben; Hegyi József P. Péter (1907-1867), meghalt Amerikában; Benedek Simon P. Fidéll (1907-1979), meghalt Esztelneken.

¹⁴⁶ Közművelődés. 1902. július 29. 237

¹⁴⁷ György József: A Ferencrendiek élete és működése Eerdélyben, Kolozsvár, 1930., 509., 514., 570., 519.

¹⁴⁸ Pálmay6, Pótkötet 6.

Testvérek: Hajdó M. Antal Fr. Ferenc (1884-1921), meghalt Kolozsvárt; Hegyi Sámuel (1894-1918), meghalt sebesülésben Kassán; Geréb Albert Fr. Sándor (1894-1918), elesett a háborúban;

Hegyi Gáspár Fr. Vigil (1890-1969), meghalt Esztelneken; Fr. Pakot János, elhunyt Szamosújváron 1770. ápr. 2-án; Hegyi Vencel Fr. Jakab, sz. 1894, 1918. ápr. 11-én hősi halált halt. (Az elhunyt ferences szerzetesek neve legyen emléktáblán megörökítve a kerítésben!)

Idé sorolhatjuk még Hegyi Miklóst, akit Fr. Decsó néven szenteltek ferences pappá 1941-ben. 1948-ban aposztatált és megnősült. A zsilvölgyi Petrillán volt zenetanár, és több felekezet kántora még ma is. Az ottani magyarság fáradszóró lelkesítője. Szentléleken született 1917-ben.

5. Foglalkozás

A szójáték azt mondja: „Szentlélek, ott laknak a szegények”. Lehet, hogy a rigmusért hangzik így? De van benne igazság is. Gazdaságilag éppen csak hogy jól egyensúlyozni tudnak. A valóság az, hogy inkább szorgalomból élnek meg, mint a vagyonból.

A falu létszáma, népessége lezárt. Fejlődni nem tud, több lakót eltartani sem, mert nincs miből.

Alapjában véve szélsőséges arány nincs, hogy volnának nagy gazdák és földhöz ragadt szegények.¹⁴⁹ Általában a kiscgazda kategóriába tartozik szinte az egész lakosság, fő foglalkozásuknak a földművelést mondják. De ez csak keret. A falunak termő határa lezárt, kicsiny és sovány. Nagy munkát kíván, szerényebb termést hoz.

A falu összirtoka 2419 katasztrális hold. Ez elég szép birtok. De legnagyobb részt nem gyümölcsöző. Legkisebb része a termő határ. A hegy adta a személyes évi osztalékos bükkfát és száraló tűzifát, és kisebb legelőt a fél tehéncordának. Szencsed, a havas terjedelmes. Adja a sovány havasi szénát. Csupa andezit-szikla az alja, kevés a humusz rajta, és adta az osztalékos családi fenyőfát. Többlet-haszon nincs belőle. Tartód megközelíthetetlen. Ott legel ugaron a növendék szarvasmarha csorda. Fogható haszon nincs. Onnan fát haza senki nem hozott.

¹⁴⁹ Közművelődés, 1903. febr.28. 69-71. l. Catalogus Cleri. 153. A magyar szent korona országainak Helységnevtára. 1913. II. 77.

A gazdasági határ hármás forgóban dolgozott: egy rész őszi vetés, a búza, másik a tavaszi árpa, kukorica, zab, pityóka, harmadik az ugar, két-szeri nyári szántással, őszi vetéssel. Egy-egy határrész összezsugorodik. A háztáji kertek is kicsinyek. A falu hosszú ideig kicsi volt, 25-30 ház. Kicsi határ is elég volt neki. De nem is jutott több. Mai határa legnagyobb része erdőség volt. Erre utalnak az elnevezések is: Csere hegy, Cseretető, csere erdő. A Hegy alatti szalag lenyúló bükkös erdő. A völgyes rész pedig vizes. Baknya tája kavicsos és szikes, szántó földje nem sok volt. Láttuk a Perusics beiktatásánál 1598-ban, hogy a jobb gazdák szántó földjei fent a hegy lapályán voltak. Erről van emlékezet, de emlék is. Helyeik, régi határborozdáik még látszanak.

Ahogy nőtt a falu, hatszorosára kellett a föld. A falu felső határából minden erdő eltűnt, kiirtották s lefoglalták. A múlt század 60-as években okiratos tagosításkor már csak a Banya és a lengyelfalvi erdő közötti cserés és bükkös rész került kiosztásra. Ebből maradt fenn sokáig, mint osztlék Hegyi földje. Nem vágták ki a fákat, ölesre nőttek meg azok, míg legtöbb kikorhadtak. Még a Baknya feletti kerek hegyen maradt egy kis bükk tető. De az is eltűnt. A határban nincs semmi fa. Minden lépés földet befogtak.

A forgó határból két forduló gyenge, kavicsos, szikes, sovány föld, izsapos és árnyékos. Egyedül a hegyi védett talaja jó, fekete föld és déli nap járja. A falu egy részének, ha megtermett az évi kenyere. Egy részének nem volt elégséges. Határlegelője külön nincs, a szénás rész szegény volt. Szénafüve is szűkösen volt, úgyhogy a régi állattenyésztés is összeesett. Legelője a Hegyben, és messzi Tartódban van. Itt nyaraltak a növendék marhák és juhok. Szénáját Szencsed füve pótolta. Fel is dolgozták jól. Szencsedi szénával telel ki a falu.

Míg a földközösség fennállott, addig évente arányosan osztották ki művelésre a földeket, ezek voltak a nyílföldek. Ugyanúgy osztották el a havason a fűvet. Aztán átment a gazdák tulajdonába. A legelő s erdőség közös maradt. A közbirtokosság kezeli. A tagosítás megállapította, hogy kinek hány hold joga van benne. Ennek alapján kapja a szentléleki a bükk- és fenyőfa-osztléket. Azt is szabályozták, hogy családonként hány jószágot szabad a legelőre kiengedni. A falu népének belső határából és havasi nagyobb birtokából érdembeli jövedelme nincs. Alig tartja a maga szükségletét. Pénzt csak annyiban látnak, ha saját osztlékából ki-ki elad valamennyi tűzifát, évi vásárokon egy-két szarvasmarhát. De hát ezek csak a házi szükségletre mennek. Első helyen tehát a földművelés, az önellátás van. Meg is dolgozza mindenki kevés földjét, szénáját, kerti veteményét, ahhoz ragaszkodik. A munka nehéz, a jövedelem nincs arányban vele.

A föld elégtelenségét és fenntartásra kívánt költséget, főleg a pénzt, a falu szorgalomból és iparos foglalkozásból egyenlíti ki. A falu szegényebb

része eljárt rendszeren napszámoskodni. Elmentek szolgálni: a lány-népség helye volt Segesvár, Brassó, botfalvi cukorgyár. A férfiak pedig utóbb Pestre mentek. Itthon zsindekészítésből, téli kádárkodásból csináltak kevés pénzt. Gyakorlat volt eljárni az „alföldre,” a mezős alsó részekre aratni és csépelni részibe, kézigéppel hetekig. Szépen hoztak haza gabonát.

A falu a gazdálkodást nagyban nem űzhette. A havasi életet nem szerette, a szénán, fán, legelőn kívül. Havasunkat szomszéd népek ülték meg, korondiak, varságiak, oroszhegyiek. Nyolcvankét lélekre gyarapodott a számuk, iskolával, üzlettel, kápolnával, jómódúak lettek. Fával dolgoztak, marhát tarthattak és jól is termett a puha föld. Csak éppen később ért be.

Az iparos munkából az építés vonzotta a falut, s lett a pénzszerzési terület két ágon: a kőművességben és az ácsmesterségben. Jártak napszámba rendszeren. De akadtak még falubeli házépítő vállalkozók, közöttük munkáscsoportok.

1830-ban a papilak építésének halogatása kapcsán mondta Mihály János duló (járásbíró) és jegyezte fel Orbán Balázs: „a faluban sok a kőműves.” A többi egyéb vállalkozó. Az ácsok reggelenként korán indultak: hátukon körbe fogva a nagy harcsafűrész, karjukon a fejsze és rámás fűrész, a tarisznyából kilógtak a szerszámnyelek. Szombatoként összejöttek a csoportok. A vállalkozó kiborította a bőrzacskóból a sok színes pénzt és fizetett, kinek mi járt. A kőművesek, ácsok messzibb, falvakba is eljártak, meghívásra dolgozni. Építeni való mindig akadt. Nagy gyakorlatra tettek szert. Egyik mondta: amit egyszer fából lehet csinálni, mindent megcsinállok.

A Szentléleki ácsok mai napig elismertek és nagyon kerestek. Csíkból el Marosvölgyéig keresik, ha arra járnak: - Hol vannak a szentléleki ácsok? Algyógyon az építők nem tudták megoldani az épület villájának fedélszék-rögzítését. Elindultak autóval, keresni székely mestert. Szentléleken találták meg. Ebből a falu gazdag nem lett. De gazdasági egyensúlyát teljesen megtalálta, hiánytalanul megőrizte s ezzel magabiztos helyzetét is.

6. Német tárgynevek

Az osztrák uralom alatt Erdély gyarmatnak számított, főleg az ipart tekintve. Ruhaanyagot és használati házi cikkeket Ausztriából hoztak be. Edényeken rajta is voltak a városok nevei. A behozott tárgyaknak német neve volt. Ezt vette át a székely vásárló is. Tehát csak bolti cikkekről van szó. Párat felsorolok, amit a faluban használtak. Nem teljes a sor, csak úgy emlékezetből idézem. Nem szedem ábécé- sorba, hanem ahogy jön. Talán rátalálunk értelmükre, jelentésükre.

Géber	Regiment	Rodli
Platten	Frater	Verkli
Ler	Magister	Flaszter
Firhang	Zu, Zuruk	Zuspeis
Kaszten	Lajbi	Zolstock
Strimfli	Katz	Vinkli
Fuszekli	Svetter	Ziher
Serbli	Plajbász	Hüsli
Hárász	Flanel	Kapli
Rékli	Karton	Nudli
Dekeni	Tepsi	Verklis
Spikel	Suke	Mesugéber
Staneszli	Zuchsfürer	Spice

Van ennél még több is biztosan.

Mesterségeknél, úgy az ácsoknál, mint építőknél, még sok szakmai szó német eredetű. Ma is használják úgy, hogy jelentését csak ők értik.

7. A falu életéből

7.1. Önellátó székely falu

A szentléleki embert vagy asszonyt meg lehetett ismerni, ha kiment a faluból, az úton, a városban nagyon közvetlen beszédjéből. Sohasem volt túl hangos, mindig barátságosan ereszkedett szóba. Beszéde hajlamos az Ö-zésre, pl. Szentlélek, embör. Meg az átalvetőjéről is felismerhető volt. Ez volt szállító eszköze, a fekete-fehér kockás átalvató. Gyapjából készült. A fekete-fehér kockás minta érvényesült a pokróc szegésén is. A malomfalviak, farkaslakiak már szerették a piros, zöld kockásat is.

A falu népe alapjában csendesen élt. Beszokott a százados menetbe. Ment az élet a maga vágányain, apáról, fiúra, anyától lányaira. A szentlélek nevelése és neveltsége nagyon jónak mondható. Köszönhető ez tisztán az egyházas vezetésnek és a szép, örökölt, hordott, s őrzött természetes intelligenciának. Az engedelmség tökéletes volt, a fegyelmezés erős. Semmi hibát el nem néztek. Ha kellett, hamar és szigorúan büntettek. A nyilvános helyen esett szót vagy hibát akárki megrendszabályozta, ezért panaszkodni nem lehetett. A testi és lelki edzettség ma szokatlanul hangzik. Hét évtől mindennap minden iskolás templomba ment. Misézés idején az iskola be volt zárva. Akármilyen idő volt, a kitzűtött utat megtették. Akár napi esőben is mentek. A kerék szedte fel az egész ázott út agyagát, de mentek. A havasról rendszeren sötétben indultunk, éjjel jöttünk haza esőben, sárban, viharban. Sötétben úgy eltaláltuk az ösvényt, mint az állatok szokták. Ablaktalan, csupa huzatos erdei házban, csak faragott forgácson aludtunk, takaró nélkül.

Az étkezés mondhatni, hogy szerény volt átlagos viszonylatban. Reggel-este puliszka volt, tejjel, túróval, hagymás tokánnyal, tojással. Csak délben volt kenyér. Ebből is látszik, hogy mennyi búza termett. Rendszeren egy tányéros leves étel, főzelékes volt ebédre. Vasárnap kitűnt a sorból. Ilyenkor kedvenc és rendszeres étel volt a berbécstokány. Nyáron zsírban volt, hagymalevéllal. Ez meg kellett legyen vagy reggel, vagy este. Délben húsleves volt ökörhússal, utána pohár pálinka, esetleg pohár bor. Sör nagyon ritkán került a faluba. A bort elhanyagolták. A gabonapálinka volt a divat. Oszkotta a gyárból a kocsmá, a falubeli égetett szeszfordék. Érdekes, a szilvóriumot sem igen főzték. A szilvát íznek készítették, vagy megaszalták. Az aszalt szilva, a vadalma, főleg körte és vackor rendszeres ételben általános volt. Ezért volt sok a körte-, vackorfa a faluban, egykor a határban. Gyártottak házi ecetet is kádakban.

Az aszalt gyümölcsnek megvolt a rendeltetése. Fő volt úgy magára csemegének, de megfőzték és segédétel lett belőle az édesség folytán. Két szegény ételt kellett böjtben és szegény helyzetben kiegészíteni: a kását és kiszilyt. A kása természetesen a köles volt. Magára nem fogyott. Kellott melléje az édes kíséret. A kiszily zabból készített pasztaszerűség volt. Úgy nézett ki, mint a máj, csak egészen puha volt. Magában kesernyés volt, megint csak édességgel ment. E két szegény ételt kísérő jelzővel is látták el: kiszily küszöbig, kása kapuig. Kicsi a kalóriájuk.

Rége, míg szabad tüzelő volt a házban, divatozott a kispecsenyesítés. A régi táplálkozás ünnepi fogása volt. Eszköze volt ennek a nyárs. Vasból készült, a padlás gerendájához volt feltűzve. Egyik vége lándzsás, széles végződésben, a másik szűkös-hegyesben, zsírlefolyó csavaros árokkal.

A ruházat alapjában egyforma volt a férfi és női renden. Férfiaké volt: fehér harisnya fekete zsinórral. Ehhez fehér ing, fekete mellény járt, fekete vékony kabát nyáron, posztókabát télen. Ha erdőbe, messzi útra mentek nyáron, akkor földig érő hosszú posztó szokmányt vettek föl. Fekete kalap járt hozzá. Asszonyoknál hasonló öltözet volt: földig érő rokolya felül, szoknya alól. Fekete kabátot, fekete nagykendőt viseltek télen felül. Fekete vagy barnás fejkendőt, régen te fejkötőt hordtak. Lányoknál szokásos volt a piros szoknya (udvarhelyi divat), csinos blúz, fehér vagy halvány barna ruha. Végig fejkendőt hordtak a hidegben.

A ruha azonban árnyalatban különbözött, társadalmi fokozat szerint. A szegény ember bakancsban járt, cipőkben, beleeresztve a harisnyát annak szárába. A középgazdák magas szárú lágybőrű csizmát viseltek. A nagyobb gazdák keményszárú, kercken vágott szélű csizmát hordtak.

A legények csináltatták a ráncos szárút, ez rövidebb csizma volt.

A kalapok is fokozatot jeleztek. Gyerekek kalapja zöld, esetleg kis fekete volt. A legények kisebb karimájú, csinos szabású fekete kalapot hordtak. Közembereknek dukált a szélesebb karimájú és lapos tetejű kalap. A nagyobb gazdák széles karimájú fekete kalapot viseltek. Minden ruhaneműt házilag készítettek el, kivéve a kalapot és cipőt. A cipőfoltozást, egyszerű talpalást házilag is elintézték. Volt szerszámos láda hozzá.

A székely ruházatot, mint rendkívüliséget tekintik ma. Pedig valóban értéket hordoz történetileg. A legrégebb, legigazibb s egyedül általánosnak megmaradt magyar ruha s hozzá a régiség pecsétje a lovasruha. A székely nép mai napiglan sokat megőrzött a régi magyar viseletből. A cipőig érő ujjas, a dolmányra, a zeke a mentére, a szokmány a tógára emlékeztet.¹⁵⁰ Csak annyi benne, hogy házi készítmények, a szegénység folytán. Nem tellett drága színes posztóra. De Apafi és Kemény fejedelem is fehér posztó köpenyben járt télen.

A szegénység fejlesztette ki a ruházati ipart a faluban. Ágyneműtől alsó ruháig és felső öltözékük mindent házilag készítettek.

Minden házban szőttek, fontak, varrtak, szabtak, megvolt minden felszerelés a fonalvetéstől az osztovátáig, a csőrőlőig, matolláig, guzsalyig, minden. És bő foglalkozást adott az asszonyoknak s maguk megszabott idejébe.

Az első ipari növény volt a kender. A kicsi rétben, nagyrétben, a pityókaföld végében. Korábban nyűtték ki a virágost, később a magos kendent. Áztatás, szárítás a napon, tilolás, gerebenezés és léhelés által finom szálakká. Aztán matollázták, számították mennyiségét, nagy gomolyákba rak-

¹⁵⁰ Kővári László: Magyar családi és közéletű viseletek és szokások. Pest, 1860. 40.

ták. Felvetették osztóvátára. Háromféle vásznat szőttek belőle: finomat, közepest, darabost és csepűt. Ingtól gatyáig, abrosztól lepedőig, terítőruhától zsákig minden tellett belőle. A szövés télen volt.

A másik ipari termék a gyapjú volt. A juhokat elején nyírták meg. Gyapjúmosás, szárítás, fésülés után fonták meg nyáron és tették fel a szövőszékre. A gyapjúból rendszeren posztó készült, felső ruházatnak: harisnya, kabát-posztó. Ágyneműnek készült belőle: pokróc, cserge, ágytakaró; tarisznya is, átalvetőnek való.

Kabátnak szőttek keményebb szürke posztót. Feketének a fonalat megfestették. Tökéletes, fénylő feketére festették, jobb lett, mint a festődében. A festéket házilag készítették. Egyebek mellett égerfa héja kellett hozzá. Ványolni elvitték a lövétei vagy oláhfalvi ványolóba.

Készítettek esőálló kabátot is. Ha esőben városba, havasra mentek, s a szekér mellett sorban, verte őket az eső. Természetes szürke gyapjúból készült. Nagyon keményé ványoltatták. Eső át nem ment rajta. A sok esőtől rozsdás színű lett, de sokáig eltartott. 1923-ban, mikor intézetbe felvételt nyertem s a faluból kimentem, minden ruházatomat, még a nadrágot s kabátot is és ágyneműt is otthon szőtték és készítették el. Csupán kalapot és cipőt vettek a városban nekem.

7.2. Egészségügy

Segített sokat rajtuk a szabad mozgás, a jó levegő és szerény étkezés. Külön egészségügyi gondozás nem volt. Orvos csak a városban volt, falun csak oltáskor látták. Kórházba, súlyos beteget ha vittek. Hamar párnázott szekérral a városi orvoshoz vitték. Mikor tudott segíteni, mikor már késő volt.

De megvoltak a hagyományos gyógykúrák. Minden betegsége tudtak valamit, füvet vagy teát. Például az asszony futtában mezítláb belefutott a trágyás villába. Lábfejét felhasította. Rögtön küldte a gyermeket az erdőbe, hogy hozza azt a bokros levelű növényt, amit ismertek. Meggyógyította. Jól bevált a belső és külső meleg kúra alkalmazása.

Az asszonyok tudós asszonya Kati néni volt. Sokat tudott. Nagy nyugalommal magyarázta, hogy mit kell tenni, mit kel használni.

A férfiak doktora Mócsi bá' volt. Szép és bölcс öregember, nagyon ismerte a füvek titkát, sebek kötözését. Eltört édesapám lába, mert kiállott megfélekezni az elkapott lovakat. Szekérral hozták haza. Jött Mócsi bá', hóna alatt sínköteggel. Simára faragott fenyőlécek voltak, de régiek, mert a sok rakástól már sárgára zsírozódtak. Összeillesztette apám lábát, sínekkel körülrakta, bekötözte. Idejére meggyógyult. Viszont haltak meg olyan bajokban, mikén nem könnyen segítenek, de akkor nem tudták vagy elhibázták.

Zsákutcánkban négy házban heten haltak meg sorra. Három fertőzésben, két gyermek kisebb betegségben, egy fiatal leány ételmérgezésben, egy ember nem kezelt tüdőgyulladásban.

Volt a „doktoriában” némi rosszsaági eset is. Régi-régi rontás lehetett az. Tuberkulózisban kisebzett, a középkorú apa és legényfia. Anyja a legényért kétségbe volt esve. Férjét meggyógyította tört lenmag- tapasztokkal. Fiát nem tudta. Régi kuruzsláshoz fordult. Fia sebes váladékából pálinkába tett bele, megittatta két szomszéd fiaival, hogy a betegséget fiáról rájuk átvigye. Át is vitte, meghalt sebes tuberkulózisban mind a kettő. Senki észre nem vette az okát. Harmadik csak úgy maradt meg, hogy nem fogadta el a pálinkát.

Asszony-tudományhoz tartozott a körbe öntés. Ennek is a célja volt, hogy a betegséget vigyék át másra, s a beteg így szabaduljon. Sok mindent kellett összegyűjteni a betegtől, a macskahányadékgig s azt a beteg vizeletében összefőzték és a járt ösvényen körbe kiöntötték, hogy aki abba belelépik, kapja meg s vegye át a betegséget.

7.3. A halál

A halált nem félték. Úgy vették, ahogy jött. A régi székelyek közül sokan szépen haltak meg. Jó készülettel. A faluban volt halottkém megbízott ember, aki igazolta a halálozást és a temetési engedélyt. Ilyen volt id. Geréb Márton. Volt nyújtóztató ember, aki a halottat rendbe tette, felöltöztette, és a virrasztást megtartották. A harangozó vezette, ájtatos ember. Gyönyörűen énekelt, a tort is megtartotta illő fegyelmességgel. A koporsót kézzel, rudakon vitték ki. Mindenkinék a maga csoportjából való. Az asszonyokat, az asszonyok. Égő gyertyával kísérték. Érdekes és régi, még keleti hagyomány, hogy a koporsót vivő asszonyok fejkendője fehér volt s nem gyászos fekete.

A siratás nagy törvény volt. Nagy, hangos sírás és állandó bemondás, főleg a temetőben, miközben ráborultak a koporsóra. Volt benne sok őszinteség is, de meg kellett csinálni kiadósan, hogy meg legyen elégedve a résztvevők sokasága: jól mégsiratta! Lassan lemaradt a siratás. Volt benne valamennyi mesterséges vonás is. Kis Károlyné Pakot Anikóné, Gegő haragosa így siratta az urát: Jaj, jaj, a gyalázatos mégés eljőve! (Ti. a plébános a férje temetésére.)

7.4. Lelki egyensúlyozottság

Lelki egyensúlyozottság jellemzi a falu népét: derűs, hangulatos közvetlen. Szereti az éneket, táncot, mulatságot, mértékkel. A táncot szépen rendezik meg. Zavarás, verekedés nincs. A rendezőség nagyon felvigyázz erre, aki kötekedni akarna, azt kivezetik, kitiltják. Verekedés a faluban nem volt. Ami volt, azt átmenő idegenek rendezték. Egyre, ha emlékszem. Vala-

miért összeakadtak. Megfogták a kötekedőt, s egy lapos deszkával kíséret közben ülepét lapolták.

Az őszi bált is megrendezték. Rendszeresen és többször is adtak elő sikerrel színdarabot. A kaláka munkára is elmentek. Bálós időben felkérték János bácsit, hogy klarinétal muzsikáljon s táncoltak a régi nagy tölgyfa alatt. Klaribán János lett a neve. A téli fonókor nem fogytak ki a játékos mutatványokból, élcés mondásokból. Nevettek, hogy rengett a ház. Aki megsértődött, azt kijátszották.

Kántálni jártak karácsonykor csoportonként a gyermeket, legények, fiatal emberek. Fiatalemberek észrevették, hogy egyik asszony teestet akar csinálni. Odamentek kántálni. Addig forgatták a szót, míg összes rumját megitták. A gazda aztán velük ment kántálóba.

Keresztelő egész egyszerű volt. A keresztanya egyedül szorgoskodott s vendégeskedett. Lakodalom vendégsége kevésre szorítkozott. Mindig élmény volt. Ajándékba egyszerű alapon, természetben láttak el az ifjú as??szonyt házi és udvari felszereléssel, a mosdótáltól a fészekaljja csirkéig. Másnak ajándékba kapáltak.

Korábbi időben is ment a méltó ünneplés. 1907 októberében a faluban bérálás volt. Bandérium, díszkapu várta a püspököt. Vacsora alatt díszes lampionok között a szentléleki ifjúság vegyes kara énekelt. Farkas plébános tanította be és vezényelte őket.¹⁵¹ Utóbb is jó nevű énekkar működött Udvard tanító alatt.

Azt egészséges szórakozásról mutassak be egy vasárnapi délutánt.

Nagymise után indultunk haza ebédelni. Ebéd után egy kevés pihenő akadt. Begyűltek még vecsernyére. Népes volt ez is. A férfiak egyforma fehéringesen nyáron leültek sorba, a kántor kertjének félkörös külső árnyékában, jóízűen beszélgettek. Vecsernye után indult ki-ki maga útjára. Az asszonyok a ház előtti padokba gyülekeztek tereferére. A meglett emberek mentek a falu házába gyűlésre. Ezek a gyűlések hosszúak voltak és lármásak. Utána a kocsmába mentek komás találkozóra. Annyian, hogy az asztal körül már nem fértek. Székre tették a pálinkás poharakat s úgy tárgyaltak. Pálinka mellett bratyiztak, társalogtak jóízűen.

A fiatalság ment a játszókertbe. Ez nem volt sportpálya. Szentgyörgy-nap előtt, minden kert szabad volt. Mentek a Kicsi-rétre, Bartó-kertbe. Legkedvesebb volt a Csárdás-kert, Alszeg közepén. Két szélén szilvafa erdő. Közepén tágas mező volt. A gyermekek a bicskát dobták fel, s ahogy esett, úgy méricskéltek vele. Gomboztak, labdázak. Volt egy régi játék, tán a hadigyakorlatok emlékét

¹⁵¹ Közművelődés, 1907. okt.24, 5.

örzi. Hasított fát vettek s a levegőben vívtak velük csattogatva. A lányok bújócskát, forgókát játszottak, közben szaladva énekeltek. A nagylegények rendszeren játszottak 4-6-8-an. Kítűzték a korongos fát: négy ütő, négy szolgál. Ha kifogták vagy a valamelyik lyukba, betették a korongot, cserélt az egész menet. A gyengébbje a nagy szalmakazal tövében, a napsütésben birkózott. Ahogy a nap ment lefelé, a gyermekek eltűntek. Nekik záróra volt otthonról. Mindenki tudta. Naplementekor a lányok is eltűntek. Napvilág haza kellett menni. Előtte a legények letették az ütőket. A lányokhoz mentek, s egy keveset együtt játszottak cicézést, fogósdit nagy nevetés mellett.

A legények figurákat csináltak. Körbe álltak néhányan. Ezeknek vál-lára fel ugyanannyi, és fogták alul a lábukat, fenn ölelkeztek. Kettő haslag a tetején befődte a tornyot. Még forogtak is, úgy összefonódtak, hogy el nem váltak. A korcsmázó öregek is sorra mind mentek haza. Kissé pityókosan de nem részegen, hanem jókedvűleg. Helyüket a kocsmában elfoglalták a legények. Megitták a porciójukat. Aztán kitédültek az utcára. Összeölelkeztek utcaszélességben s kezdtek énekelni. Végig énekeltek a falut csengő hangon, mindig újabb nótákkal éjfélig. Éjfélkor csend állott be. Hétfőn reggel a szencsedí csűr sarkánál vették a kaszákat, hogy rendet vágjanak. Így volt a kimenő vasárnapokon.

7.5. Testvéri közösség

A testvéri közösséget nevelték, ápolták. Sok volt a koma, keresztapa, barátság. Egymást közvetlenül és nagyobb bajban is segítették. Jól haladtak a kalákával, rendszeren fát szállító, arató, építő, trágyázó kalákákkal. Egymásnak visszasegítették, jól haladtak.

Nagyon meghatott a falu részvéte. 50-ben otthon vagyok. Eleredő, esős idő van. Torkig a vész lent és fent. Dobolnak. Hirdetik, hogy Viktória nevű koros leány eltűnt, már több napja. Nem találták. Kérik a lakosságot, menjenek keresésére. S milyen finom a betegség s az eltűnés okának jelzése! Szegény fiatal lány korában búzakalásztól fél szemére megvakult. Így pártában maradt. Búslakodhatott és vékonyan is mehetett sorsa. Így mondták, hogy meglobbant, nem hogy az esze elment, vagy megbolondult.

Délután mentünk mi is a havasra. Hát jön talpig vizesen a sok férfi. Oda voltak keresni és sajnálkoztak, hogy nem találták rá. Utána egy kutya talált rá, holttestére a másik falu havasán.

7.6. Szentléleki öreg hársfák

A mostani hársfák elődjeiről van szó. Megérdemlik a megemlítést, mert hosszú ideig voltak társai és tanúi a falu életének Sok évszázadot

virrasztottak át. Kettesben álltak őrt a templom előtt, a kőkerítés közelében a bejáró sétány mellett, a templom mezeje keleti sarkán. Egyikük a XX. század elején roskadt le és múlt ki, de vastag törzsöke helyén még sokáig őrizte emlékét az a kőrakás, amellyel a haldokló fa törzsökét körülámogatták.

Félévszázad múltán a másik is követte társát. Olyan vastag volt a törzse, hogy három ember öle, ha átérhette volna. Alacsony törzséből vastag ágak nyúltak a magasba, oldalelágazás nélkül. Gyönyörű, terebélyes lombsátort alkottak. Virágzaskor bódító illatot árasztott ez a hársfa. A templomba jövő férfiak gyülekező helye volt. Mise után a falu heti dolgai is itt tárgyalták meg. Egy idő után a szálas nagy ágakat a lehasadás fenyegette, de a gondviselés sokáig óvta az öreg hársfát, s ő viszont a tomyot és az ősi templomot az észak-nyugati viharoktól. Azonban az ő ideje betelt, és megmentése időszerű lett. A nagy ágakat vaspántokkal szorították össze, s ezzel megtoldották a szentléleki sorstársak az öreg tanú életét egy pár évtizeddel, bár kezdett veszélyessé válni a léte. Egy nyári éjszaka irgalmatlan vihar támadt, amely majdnem szétszaggatta a vaspántot, és a nagy ágakat is tovább hasogatta, le a megabroncsozott fa tövéig. A helyzet tarthatatlanná vált. Az egyháztanács elhatározta az öreg hársfa kivágatását. Az árverést a felszege Geréb Áron nyerte meg, aki mester fiaival gondosan megszervezte és levezette a hatalmas, odvas belü fa veszélytelen kivágását.

Ezt megelőzően, látván a fák aggkorát, gondosan védték a gyökérből hajtott csemetéket, amelyekből aztán elődeikhez méltó terebélyes fák nőhettek ki. A második hársnemzedék kisebbik társának az 1916-os háborúkor egy eltévedt ágyúgolyó meghorzsolta a törzsét és megszaggatta a koronáját, de idő teltevel kigyógyult a sebesülése, így most ott szerénykedik az erős férfias társa mellett, hozzá simulva, nőiesen.

A hársfák nem véletlenül kerültek oda. A magyarság tudatában a hársfa az ősi kultikus cselekedetekkel kapcsolódott össze. A székelység zádog-,szádokfa néven emlegette. Virága gyógynövényként ismert. Fájából citerát, tamburát készítenek Templomok mellett állnak őrséget Énlakán (Az utolsó tatárjáráskor a leégett torony szerepét vette át, a hársfára akasztották fel a harangot), Atyhában, Kiskadácsban. A Székelyföld számtalan helyén állják a viharok dühödt rohamait, s védik a szent helyeket az elemi erők rombolásaitól.

Feltételezhető, hogy a hagyománytisztélet is közrejátszott az első, az öreg hársfák meghonosításakor. A második nemzedéknél talán csak a tudat alatt működött az ősi ragaszkodás és tisztelet, fontos az, hogy ma is állnak. Az égbenyúló, terebélyes koronájú hársfák a föld és az ég, a múlt és a jelen folytonos kapcsolatát hirdetik a mai szentléleki ember számára. Így fonódik össze a falu lelki és anyagi életének története a hársfák tanúságtételében.

BALÁZSI DÉNES
II. „Ahol a kincsetek, ott a szívetek is”

Tanulmányok Szentlélek múltjáról és jelenéről

1. Szentléleki Római Katolikus Népiskola

1.1. Az iskola mint intézmény

A feljegyzésekből ismert ELSŐ ISKOLAÉPÜLET a plébánia udvarán állott, a papilak szomszédságában. Az egyik helyiségben tanultak a gyermekek, és a másikon lakott a deák. Gáspár Sándor plébános idejében épült az első iskola, 1764-ben. Tűzveszélyessége miatt (mert közel volt ez a zsindellyel fedett épület a többi hasonlóhoz, a papilakhoz és a zsindellyel fedett templomhoz) a püspök 1831-ben elrendelte új iskola és új kántorilak építését. A meghagyás szerint az iskolát a templom telkére, a kántorilakot az úton túli telekre kellett felépíteni. Az iskolát 1872-ben fejezték be; a ma is álló kántori lakás építése 1890-re fejeződött be.

1906-ban Fuchs Gusztáv kezdeményezésére és az erdélyi püspök, gróf Majláth Gusztáv pénzbeli hozzájárulásával 1908. május 8-án, az első kőletételének megáldásával elkezdődött az új iskola építése. Ezt két tanteremnek szántak, de végül is csak egy készült el. „Ezt a hiányt igyekeztünk pótolni az 1946-1948-as években. Úgy az állami, mint az egyházi tanfelügyelők minden egyes látogatásuk alkalmával sürgették a második tanterem építését, mert nyolcvan felül volt az iskolaköteles gyermekek száma. E sorok írója állandóan sürgette a kérdés megoldását Már az 1946-os szárazság évében megkezdtek szükséges anyagok előteremtését. A három hónapig száraz Nyikó patak medréből minden ígával rendelkező család egy köbméter homokot szállított, a hegyből pedig ugyanezek követ hoztak. Megvettük (legyártattuk) a szükséges mennyiségű téglát, és Szencscedből a Közbirtokosság által adott erdőből kitermeltük a szükséges faanyagot, deszkát és lécet. Sok herce-hurcával és kellemetlenséggel járt az egész dolog. Sokat kellett harcolni az ügy érdekében a nép hanyagsága és nemtörődömsége miatt, míg minden szükséges anyagot előteremtettünk. Mikor már minden anyag be volt szerezve, a lakosság, a hívek köz munkával felépítették, és fedél alá tették.” (Domus). A második terem az elsőnek a délkeleti folytatása lett. Majd 1948 után, az új hatalom szervezte meg a harmadik terem hozzátoldását.

Az államosítás után az I-IV osztály, részben osztott 2 tanerős volt (1947-1968), majd háromra emelkedett (1968-1980), és aztán kettőre esett vissza a mai napig. Az V-VII osztályos oktatásról a nyolc osztályosra való áttérés az iskola tanulói létszámának a gyarapodásával járt. Később a kecses-kisfaludi gyermekek Szentlélekre iratkozása idején népesedett meg az iskola annyira, hogy három párhuzamos osztályra is telt (1971-1972 után). A IX.

osztály bevezetésének évében a létszámemelés csak egy tanévre szólt, mert a kísérlet nem folytatódott Szentléleken.

Ismét szükségessé vált egy új iskola építése. A szentléleki községi közigazgatás vezetői és a rajoni szervek elfogadták a tantestület és a szülői bizottság javaslatát, és 1965-ben megkezdődtek az előkészületi munkálatok az új iskola építésére, hogy aztán 1965 tavaszán elkészüljön az alap volt kántori csűr és istálló helyén, majd 1968-ig felépüljön az iskola. Az építést Bálint Dezső igazgatósága alatt kezdték el, és Boldizsár János igazgató idejében fejezték be. Az Udvarhely rajoni, majd az átszervezés után a Hargita megyei tanügyi és gazdasági szervek támogatásával, sikerült a kor színvonalát megközelítően berendezni az iskolát szaktermekkel és laboratóriumokkal, amelyek még osztálytermekként is szolgálhatnak.

A volt felekezeti iskola nagy tantermébe költözött az óvoda, 1985-ben. Az óvoda az 1960-as évek elején létesült. A volt bikaistállót alakították át erre a célra, de a kényszermegoldásról akkor is tudták, hogy csak ideiglenes. Az 1970-es és a rákövetkező árvizek meggyőzték a vezetőséget, hogy veszélyes a tanulók biztonságára és egészségére, ebből kifolyólag a volt felekezeti iskolában kapott helyet az egy tanerős óvoda. A volt kántori épületben a könyvtár (egyesített iskolai és művelődési otthoni), a szemléltető eszközök szertára és a múzeumi raktár kaptak helyet az emeleten, a pincében iskolai karbantartó műhely létesült.

Az osztálylétszám ritkán esett 20 alá. A tanulók létszámának emelkedése a gimnáziumi pedagógusok számának a növekedését hozta magával. A nyolcadik osztály kötelezővé tétele után a felső tagozaton tanítók száma 6-ról fokozatosan 11-re emelkedett. A szakképesített kadereket jól felkészült, tanítói képesítéssel rendelkező pedagógusokkal pótolták. Ezek a helyettesítők a vakációkban továbbképző tanfolyamokon vettek részt, vagy beiratkoztak az egyetem levelező karán a megfelelő szakra, és azt elvégezve kérték a véglegesítésüket a helyettesített katedrán, mint azt Boldizsár János matematikus és Balácsi Dénes filológus tették. 1974 után miniszteri rendeletre a tanári szakképesítés nélküli tanítókat áthelyezték az elemi tagozatra, ahol az oklevelük szerint taníthattak. A sorkatonai szolgálatra behívott tanerőket vagy szülői, illetve betegszabadságon lévő pedagógusokat ezután is úgy helyettesítették, ahogy tudták, leggyakrabban egyetemre készülő érettségizettekkel. A hatvanas évek elején csak néhány szakképzett tanár tanított Szentléleken: Kupán Árpád, Negraru Maria, Pap Enikő és Szabó Ilona. Életképes és színvonalas iskolának bizonyult, s ez nem utolsó sorban az itt dolgozó pedagógusok jó felkészültségének és lelkiismeretes munkájának köszönhető.

A Trianont követő impériumváltás után a román állami közigazgatás a Nagy-Romániához csatolt Erdélyben, Besszarábiában, Bukovinában, Dob-

rudzsában, a már előzőleg egyesült Havasalföldön és Moldvában, azaz Romániában egymástól eltérő, sok mindenben különböző iskolák működtek. A más-más történelmi hagyományokkal rendelkező tartományok heterogén népességéből egy egységes román nemzetet és egységes román nemzeti államot megteremteni óhajtó nacionalista hatalom útjába került az elgondolásaitól, törekvéseitől idegen nemzeti, felekezeti, autonóm iskolatípus. Az egységes nemzetállam hűségese polgárainak nevelését a központi irányítású, egységes állami tantervvel működő, nemzeti tantárgyakra épített világi iskolában vélte megvalósítani. A román nyelvet, a románok történetét, Románia földrajzát és alkotmányát román anyanyelvű pedagógusok taníthatták. Ennek az eszmének alkalmazása 1919-ben kezdődött el, hogy aztán az 1924-es Anghelescu-féle törvényben (elemi iskolai törvény) fogalmazódjon meg, és tovább bővüljön az 1925-ös magánoktatási, valamint baccalaureatusi rendelettel. A magyarság már a kezdetkor felmérte azt a veszélyt, amely az anyanyelvi oktatást fenyegette, és kereste az alkalmat, módot a tiltakozásra és önvédelemre. A Székely Közélet (1921. október 16-án) arról tudósított, hogy elsőnek a székelyudvarhelyi római katolikus egyházközség mérte fel a helyzetet, és találta meg az azonnali cselekvés formáját: iskola-fenntartás céljából bevezették az önmegadózást. Mozgósító felhívások jelentek meg a Székely Közéletben Flörich Ottó tanár és Csíki Péter tollából (1921. május 7. és 14. sz.). Ezek a cikkeek összefoglalásra és áldozatvállalásra szólították fel az erdélyi magyarságot. Felvetődött az iskolaügyi kongresszus összehívásának gondolata. Alkalmasnak látszott az 1922. évi június 3-i csíksomlyói búcsú, ahol a széles tömegekben tudatosítani lehetett volna a helyzetet és a tennivalókat. Tekintettel arra, hogy a kormány az iskolaügyet politikai kérdésként kezelte, lemondtak a csíksomlyói színhelyről. A ferencrendiek is egyetértettek ezzel: az értekezlet gondolatát támogatták ugyan, de veszélyeztetve látták a vallási, kegyességi célt szolgáló búcsó hírnevét és sikerét, valamint figyelembe vették azt a tényt, hogy a búcsú inkább a katolikuságot mozgósítja. Az összmagyarság összehívására jó alkalomnak kínálkozott Fehéregyháza és Segesváron, Petőfi Sándor születésének századik évfordulójának emlékünnepe, 1922. július 30-án. A kongresszus előkészítésére és összehívására a Magyar Szövetség központi elnöksége az Udvarhely megyei tagozatot bízta meg. Az Udvarhely vármegyei, 500 tagú szervező-rendező bizottság élén Pál István apát-kanonok plébános és szenátor állt, mint elnök, társelnöke Sz. Szakáts Péter nyugalmazott Ipar kamarai titkár volt. Felhívást küldtek az erdélyi kisebbségi egyházak vezetőinek, akik egyetértő és támogató hangú válaszokkal jelentkeztek. Csak a görög katolikus és görögkeleti egyházak, valamint az izraeliták nem nyilatkoztak a megkeresésre. Mintegy száz egyházközség és testület jelentette be részvételét, ami a kongresszus országos jellegét biztosította. Jelen volt a szentléleki római katolikus egy-

házközség és iskolája küldöttsége is. A kongresszuson elhangzott szónoki beszédek és az elfogadott határozat kidomborították az egyházak és iskolák embernevelő hivatását (ezt bizonyította a történelem, és alapul szolgál arra, hogy ezután is ragaszkodjanak hozzájuk, és igényeljék tevékenységüket). A segesvári felekezeti közti iskolaügyi kongresszus jelentőségét abban látom, hogy:

- összefogásra szólította az erdélyi magyar felekezeteket a nemzeti elnyomással és az asszimilációs törekvésekkel szemben;
- az anyanyelvi iskolafenntartás érdekében a saját erőforrások felkutatására és igénybevételére, áldozatvállalásra szólította fel a magyarságot;
- tudatosította az erdélyi magyarságban, hogy könyöradományokra nem számíthat az elnyomó hatalom részéről, csak kemény és következetes politikai harc árán követelheti ki jogait, a széles néptömegek bevonásával.

Látványos eredmények így sem születtek, sőt a fokozatos elsorvasztás politikájára nyert teret. Ezt igazolta a gyulafehérvári római katolikus egyházmegyében az elemi népiskolák számának apadása is. Kiemelendő, hogy a kongresszust előkészítő felvilágosító-mozgósító tevékenységben a szentléleki plébános, Gecő Simon is részt vett a Székelyudvarhely c. újság 1922. május 14-i számában közölt cikkével: Pünkösdi, tetterős lélek kell.

Minden tiltakozás és ellenállást semmibe véve, az Anghelescu féle törvényt alkalmazva, a hatalomnak rafinált módszerekkel sikerült megszüntetnie sok magyar felekezeti iskolát. Erről számol be a Domus Historiae: „„Udvarhely vármegyében a román uralom utolsó felében már majdnem minden községben bezártak minden egyházi magyar iskolát. A miénk, Szentléleken sok küzdelem s áldozathozatal után megmaradt. Azzal is üldözték iskolánkat, hogy bizonyos időre megvonták tőle a nyilvánossági jogot, s a tanulóknak román nyelvű állami iskolákban kellett vizsgáznuk. Természetes, hogy itt aztán elbuktatták a székely gyermekeket. Rengeteg pénzbe és utánajárásba került, míg aztán vissza lehetett szerezni a nyilvánossági jogot. Sokféle ürtüggyel próbálták bezáratni iskolánkat: „Nincsenek meg a román történelmi szemléltető képek” - mondták a revizorok és inspektorkok. Ekkor minden lehető elkövettünk, Bukarestig menve, hogy minden ilyen képet, kezdve a király és királynő képétől, beszerezzünk. Úgy tele volt aggatva az iskolaterem belső fala képekkel, hogy már több üres hely nem maradt. Ekkor sem voltak megalégedve, más kifogást emeltek: „Nem elég nagy az iskola udvara.” Persze azt nem tudták, hogy az udvar előtti térség is az egyházközségé. Ácsokkal azonnal kibővítettük az udvart, a kerítést kinnebb téve. Anyag és munkadíj 4723 lei volt. Mivel a hívektől mind nem jött be a pénz, a plébános 1500 lei adományával kipótolta a hiányt. A következő alkalommal az volt a kifogás: „Nincs ivóvíz adó kútja az iskolának.” A kifogásra azonnal jelentettük: „10 méterre az iskola mellett van kút a papi

udvaron, abból isznak a tanulók.” Legnehezebbnek látszó kifogás az volt: „Nem tud jól románul Udvard Róbert kántortanító.” Ezt a nehézséget úgy oldotta meg az egyházi főhatóságunk, hogy a tanítókat nyári szünidőben román nyelvi tanfolyamra küldte az ó-királyságba. Mivel még így is kifogásolták a tanfelügyelők a tanító román tudását, románul jól tudó kiegészítő alkalmaztunk. Az egyházi fő-tanfelügyelőség a román nyelv és a román nemzeti tantárgyak tanítására Deák Erzsébet tanítónőt (1937 febr.), majd Láiber Irént küldte, a második világháború utáni román uralom idején (1947) Bugár Katalin tanította a román nemzeti tantárgyakat.”” Ahol nem ment így, megpróbálták másként: állami román nyelvű iskolát indítottak, amely aztán elhalásztta a magyar felekezeti iskola tanulóit. Indításkor nem számított a tanulók létszáma: elég volt néhány érdekesember, megfélemlített, valamilyen kihágáson tetten ért szülő, vagy román eredetű scjtető névű, ingadozó székely, s máris indulhatott a román iskola. Egy regáti, Mihai Dinu nevű tanítót kapott a szentléleki román iskola is. A községházában kellett hogy biztosítsák a tantermet. Azok írták ide be a gyermekeiket, akik a tanítóval vagy a pappal haragban voltak valami miatt. Nem kellett viselniük az egyházi iskola fenntartási terheit sem. Az is megesett, hogy a többgyermekes családfő így gondolkozott: „ebből úgy sem lesz semmi, hátha ráragad vaj” egy román szó Dinunál.” A román tanító Udvard Róbertet arra kérte, hogy engedjen, adjon néhány jobbacska gyermeket is hozzá járnai, különben nem tud eredményt felmutatni, ha jönnek a tanfelügyelők. Slecian tanító Bözödújfalun született, magyar felesége volt, jól beszélt magyarul, ám románnak vallotta magát. Bogárfalván is tanított, majd Farkaslakára került. Ő volt a körzeti abszolválóbizottság elnöke több éven át. A bogárfalvi tanítványai igényes és jó tanítóként emlegették. 1940 szeptemberében Farkaslakára került Slecian, akit nem éppen hálás köszönettel búcsúztattak némelyek Bogárfalváról. A bécsi döntéssel megszűntek a román iskolák a vidéken. (Megjegyezni kívánom, hogy a Székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban 1940-1944 között is kötelező tantárgy volt a román nyelv, és ösztöndíjat biztosítottak. Ezt volt sárpataki román tanító collegám, Muntean Ioan beszélte el, aki részesült az Orbán Balázs alapítvány nemzetiségek fiait támogató áldásából). A román nyelvű iskolák irattára eltűnt, nyoma veszett sajnos, bár sok hasznos tanulsággal szolgálhatna az utókor számára. Csak a római katolikus iskola abszolváló-bizottsági jegyzőkönyvei maradtak meg, ezek őrzik a román nyelvű vizsgáztatás emlékét.

1940 szeptemberében egy frissen végzett anyaországi tanítónőt, Huszár Máriát neveztek ki Szentlélekre a Magyar Királyi Állami Elemi Népiskolához. A kiváló felkészültségű, igényes tanítónő az IV-V-VI-VII-VIII osztályos tanulókat tanította. Zsinórírásos osztálynaplója és az általa kiállított bizonyítványok, meg a volt tanítványok őrzik egykori tanítónőjük szép

emlékét. Sajnos csak négy tanévet dolgozott itt: 1944 őszén a nagy változás idején hazatelepedett Kiskunhalasra, de nem tudott elszakadni erdélyi, székely tanítványaitól. Sokáig levelezés útján tartotta a kapcsolatot, majd amikor a politikai légkör enyhült valamelyest a két ország között, 30 év múlva, viszontláthatták egymást az eszményített tanítónő és a hálás tanítványok (Benedekné Hajdó Ágnes Márta, Sente Dezső, Lakatos H. József, Geréb György és mások), valamint Lázár Albert plébános.

A második világháború tragikusan végződött az erdélyi magyarság számára. A román állami nyelv tanítása ismét problémát okozott a magyar anyanyelvű felekezeti iskolákban. Az 1945-1946-os tanévben Finta Teréz, majd Bugár Katalin lett a román nemzeti tantárgyak oktatója Udvard Róbert mellett. Ebben az időbe itt tanított még Schwarzenberger Etelka udvarhelyi szültesű tanítónő is. Az 1948-as közoktatási reformmal, államosítással új helyzet elé került a romániai magyar anyanyelvű oktatás.

Beindították a kötelező általános, I-VII osztályos állami elemi oktatást. A felső tagozat Nyikómalomfalván kapott helyet. Ide jártak a bogárfalvi, szentléleki és a malomfalvi V-VII osztályos gyermekek 1953-ig. A bogárfalvi és a szentléleki szülők kérésére áthelyezték a felső tagozatot a központi fekvésű Szentlélekre. A tanterem-hiány okozott gondot, hiányzott a szükséges oktatási terület. Emiatt magán házakban kellett ideiglenesen helyet bérelni, majd a felekezeti iskolával együtt államosított és kiüresített kántori lakásban rendeztek be két tantermet, ahol két váltásban folyt a tanítás. Az új államhatalom a tanügyi törvénnyel szétválasztotta az oktatást és az egyházakat, azaz világiásította az állami oktatást. Rejtett célja, amely hamar napvilágra jött, a vallástalan, ateista-kommunista szellemben való nevelés és a románosítás volt, amely fokozatosan elhatalmasodott. Ezért a volt kántortanítókat arra szólították fel, hogy mondjanak le egyházi hivatásukról, és maradjanak az állami tanítói hivataluk mellett. Akik ezt nem teljesítették, azokat büntetésből áthelyezték. Ha akkor sem engedelmessé váltak a minisztériumnak, felbontották a munkaszerződésüket. Így került Rudi kántor is Bogárfalvára tanítónak, a lakásába így költözhetett be Szentléleken az állami iskola. Elődje, László György volt kántortanító lakásában is egy osztálytermet rendeztek be. Tartalmában az oktatás átvette az istenfitt szovjet mintát, az úgynevezett materialista proletár-internacionalista nevelési elvet. Ehhez kapcsolták a politechnikai nevelési követelményt, aminek megvalósításához hiányoztak az anyagi feltételek. A volt kántori lakás pincéjében a szülői bizottság megterhelésével sikerült berendezni egy műhelyet. Ez sem egészségi, sem munkavédelmi szempontból nem felelt meg a követelményeknek, de „a menetnek menni kell” jelszóval a tanítóknak dolgozniuk kellett a kommunista párt utasítási szerint. A javadalmazás nagyon alacsony volt: egy kezdő tanító 1954-ben négyszáz (400) lei fizetést kapott, amikor egy kezdő

bútorgyári munkás havi bére 750 lei volt. Az ellátás élelmiszer- és ruházati jegyre történt, ami nagyon szűkösen volt elég. A tanítók Szentléleken albertben laktak, de ezek a legnagyobb szűkösségek voltak, mert a népes családok nem rendelkeztek kiadható lakásfelülettel. Űresen maradt régi házakban, vagy magányos öregeknél húzták meg magukat a tanítók, s úgy segítettek magukon, hogy „egy koldusból kettőt csináltak” (illetve ennek fordítottját), vagyis összeházasodtak. Így spórolták meg az egyik tüzelőfa árát, s az egyik házbért. Tiltották a tanítóknak a vallás gyakorlását, a templomba járást és az egyház szolgálatának igénybevételét. Titokban esküdtek meg az egyháznál, és titokban kereszteltették meg a gyermekeiket. A kommunista hatalom utasításait kellett követniük az iskolai nevelésben is.

1.2. Az oktatás tartalmát...

...a római katolikus elemi népiskolában a keresztény vallásos világnézet és a magyar nemzeti érzés hatotta át. Céljai voltak: a legszükségesebb, úgynevezett elemi ismeretek elsajátíttatása, a vallásérvölcsi élet megalapozása és jó magyar állampolgárok nevelése. Az iskolai naplókban és végbizonyítványokban a következő tantárgyakban felmutatott előmenetel szerint minősítették a tanulókat: hit-és erkölcsan, magyar beszéd, magyar írás, magyar nyelv, számtan, mértan, földrajz, történet, polgári jogok és kötelességek, természetrajz, természettan és vegytan, rajzolás, éneklés, kézimunka (kézügyesség), gazdaságtan (háztartástan), testgyakorlás (Geréb Gábor VI. oszt tanuló végbizonyítványa 1915-ból). Az évközi értesítőben szerepelt még a szorgalom, az előmenetel és az iskolalátogatás minősítése. Régebbi minősítési formák voltak: elsőrendű, másodrendű, jeles, jó, kitűnő; később gazdagodott a terminológia: tökéletes, kitűnő, jeles. Tantárgyanként is változott a minősítés. Az erkölcsi magaviselet lehetett: példás(1), dicséretes (2), jó (3), szabályszerű (4), kevésbé szabályszerű (5); a szorgalom: ernyedetlen (1), dicséretes (2), kellő (3), változó (4), hanyag (5); az előmenetel: kitűnő (1), jeles (2), jó (3), elégséges (4), elégtelen (5).

Az első világháború után a magyar anyanyelvű iskolákba is kötelezték a román nyelvet, amely írás, olvasás, beszéd- és értelem gyakorlat, nyelvtani elemzés és fogalmazás megnevezésekben jelenik meg a naplókban. A románok története, Románia földrajza, az állampolgári ismeretek voltak a tantárgyak, amelyeket román nyelven adtak le, és kértek vissza a tanulóktól.

1940-1944 között a magyar állami iskola a fenti minősítési rendszert alkalmazta, majd utána az erdélyi iskolák ismét a román tízes osztályozási rendszerét használták. Az ötvenes évek elején az ötös minősítést vezették be, hogy aztán végleg elbúcsúzzanak tőle. A szovjet iskolarendszer erőltetésének kora után próbálták visszakeresni azt, amit még Spiru Haret miniszter

próbált meghonosítani román oktatásban. A diktatúra iskoláját tartalmában is a szovjet utáncat jellemezte. Ez kifejezésre jutott az orosz nyelv IV. osztálytól való kötelező tanításában, a tankönyvek tartalmában, ahol a szovjet tudomány és technika világra szóló eredményeit hirdették szemrebbenés nélkül hazudozva. A történelemhamisítás most nem csak román vonatkozásokat, de szovjet túlzásokat is tartalmazott. Az anyanyelv oktatását igyekeztek csak a nyelvre korlátozni, a magyar kultúrával és történelemmel való szerves kapcsolatának bemutatását a legszűkebbre szorították. A nyolcvanas évek oktatási tartalmát a nyílt és féktelen román nacionalizmus jellemezte. Az ateista nevelés propagálója lett az iskola. Csak az úgynevezett pionírfoglakozásokon lehetett a magunk értelmezte nemzeti érzést és tudatot bevitni a kincskereső mozgálmába. A tájfutás- és tájékozódási versenyek alkalmával próbáltuk megismertetni a magyar helytörténeti vonatkozásokat, ébresztgetni a székely önismeretet. Ennek eredményeként született meg a Székelyszentléleki Tájház is, amely a tanári, tanulói és szülői összefogás eredményességét bizonyítja.

Álljon itt a Székelyszentléleki Általános Iskola (1991-től Dr. P. Benedek Fidélt Általános Iskola) pedagógusainak névsora:

ÓVÓNŐK: Gagy Julianna, Venczel Margit, Mihály Eszter, Kovács Réka, Osváth Gabriella, Boldizsár Margit és Herceg Éva.

TANÍTÓK: (akik a régi iskolákban tanítottak, a kezdetektől az 1950-es évig) Sente nevű kántortanító 1613-ból, Laszlo Janos „zent leleki Schola Mester Primpilus 1635. (Székely oklevéltár V. kötet 232, új sorozat), György nevű deák, aki a mai Györgydeák család őse lehetett; (Innentől anyakönyvi beírás után): Mátyás Márton (1719), Sándor Ferenc (1720) Bartha Antal (1924), Sándor Mihály (1831), Székely András (1850), Hajdu Ferenc (majdnem 20 évig), Gáspár János (1896-1897), László György (1899-1925), Udvard Róbert (1925-1948); román nyelvet tanítottak Udvard R. mellett: Deák Erzsébet, Láiber Irén, Finta Teréz és Bugár Katalin), Mihai Dinu (1936-ban), Huszár Mária (1940-1944); (Tanügyi reform után): Erdély József, Erdélyi Sós Olga, Both Sós István, Miklós István, Boldizsár Mária, Székely András, Szalkai Ibolya, Deák Ilona, Ungvári Ida, Tódor Katalin, Nagy Károly, Osváth Zsigmond, Simó Anna, Köllő Gizella, Simon Julianna, Gergely Erzsébet, Balázs Rózsa és Bálint Katalin, akik az elemi tagozaton tanítottak.

Szentléleki plébánosok, a római katolikus népiskola igazgatói:

1333-ban Jakab nevű pap, az első ismert szentléleki név, pápai tizedet fizetett, 1655-ben, a reformáció után a katolikus restauráció első plébánosa, Bucsányi András jezsuita, egyezményt írt alá,

1719-től Vass János neve szerepel az akkor elkezdett anyakönyvben,

1719 novemberétől 1722-ig Kari Miklós a plébános,
1722-1729 Jakó Zsigmond a plébános,
1729-1739 Kari Miklóst ismét Szentléleken találjuk,
1739-1744 Ferentzi István az egyházközség papja,
1743-1766 a toronyépítő Lakatos Ferenc a plébános,
1766-1788 Gáspár Sándor végzi a lelkeszi teendőket,
1788-1826 az egyházközség nagy jótevője, László András, a plébános,
1828-1853 az 1848-as magatartása miatt zaklatott Antalfi Ferenc állt az egyházközség élén,

1853-1883 az egyházközség épületeinek javítója, harangvásárló plébános,

Karácsonyi János helyettes esperes,

1883-1906 Péterffy József a plébános,

1906-1911 Fuchs Gusztáv plébános a lelki és anyagi megújítója az egyházközségnek,

1911-1932 nehéz időkben keményen állt az egyház és az iskola élén a hívei magyar-keresztény önazonosságának védelmében Gegő Simon plébános, harcolt a keresztény szövetkezet védelméért és a magyar nyelvű felkeleti iskola megtartásáért.

1932-1848 plébános és a népiskola igazgatója, mint elődei, Lázár Albert a Domus Historia szerzője, aki az első világháború tragikus következményei után meg kellett, hogy érje a második világháború utáni nehéz éveket, s a népiskola államosítását, kommunista diktatúra egyház és nemzetellenes terrorját 1984-es nyugalmazásáig,

IGAZGATÓK voltak: Benkő Livia 1957-ig, Hurubás János 1957-ben, Ferencz Mihály 1961-ig, Bálint Dezső 1966-ig, Boldizsár János 1981-ig, Blága Sándor 1985-ig, Szalai Klára 1989-ig, Vass Anna 1994-ig, Petrocki Judit 1998-ig; Mihály Edit a jelenben vezeti az intézményt

A GIMNÁZIUMI TAGOZATON TANÍTOTTAK tanítói vagy tanári oklevéllel, tartósabb idejű vagy végleges kinevezéssel:

Hurubás Vilma, Szécsi Margit, Bálint Margit, Kupán Árpád, Vitális Irma, Negraru Maria, Horinkár Zsuzsa, Pap Enikő, Negraru Maria, Szabó Ilona, Csüdör Margit, Demény Sándor, Balázs Dénes, Gergely Gáspár, Kovács Ilona, Derzsi Margit, Serényi Éva, Dénes Márta, Asztalos Ferenc, Dronka István, Blága Anna, Nagy Györgyi, Mester Zsuzsa, Rácz Réka, Harmath Zita, Watzatka Ágnes, Búzás Ernő, Tamás Sándor, Incze Mária, Sinka Ignác, Sinka Lakatos Ferenc, Győrfi Károly, Jakab Ferenc, Ülkei János, Geréb Ibolya, Benczédi Csilla, Szín Ferenc, Bálint Kató, András Irma.

HELYETTESÍTŐK: Hajdó Ilona, Nagy Zoltán, Szász József, Hajdu József, Bíró Levente, Bíró József, Balázs Teréz, Barabás Katalin, Fehér Kornet Irén, Bencze Judit, Szász Gergely, Szabó Gizella, Csergő Éva, Vincefi Klára, Vajda Margit, Kovács Regina, Simon Zsuzsa, Boldizsár Mária ifj., Boldizsár Paula, Balázi Erzsébet, Vass Éva, Sebők Klára, Mihály Irén, Varga Ágnes, Bálint Lenke, Izsák Lenke, Geréb Karolina, Miklós Erzsébet, Mihály Eszter, Gergely Melinda, Bálint Katalin és mások

1.3. A népiskolai tanítók nevelőmunkája

A kántortanítók nemcsak iskolai oktató munkát végeztek. Az iskolából kinőtt ifjakkal tovább foglalkoztak az ifjúsági egyesületben, ahol az énekkar és a színjátszó kör mellett nevelő tárgyú előadásokat is hallgattak. A Köz-művelődés (1897. febr. 6, 46.) beszámolt a tanítók Bözödújfaluban tartott gyűléséről. Tapasztalatcsere keretében beszéltek meg a teendőket. Az Udvarhely esperesi kerülethez tartozó egyet sóvidéki fiók köre, Szentléleken tartott téli gyűlést 1903. február. 18-án (Művelődés 1903. február. 28., 67-71), amely közös misével kezdődött. A gyűlés elnöke Sebücker, szenttamási plébános; előadók voltak: László György Szentléleki és Péterffy Béla malomfalvi tanítók. Gál Sándor oroszhegyi tanító négyzölámú kart vezényelt, Gál Imre szentmihályi, Toligán Imre fanciesali, Bálint József oroszhegyi tanítók szavaltak. A műsört négyzölámú ének fejezte be. A tudósítások arra engednek következtetni, hogy a vidéken, s így Szentléleken is a hideg időszakban (az őszi betakarodástól a tavaszi munkák kezdetéig) az iskolai oktatással párhuzamosan folyt a felnőttek és az ifjúság szervezett művelődési élete, amelynek irányítói, oktatói a kántortanítók és a lelkészek voltak. Szájhagyomány szerint a nagy farsangvégi bála egy népszínművet tanult be az ifjúság (legények-leányok és fiatal házások). A szentléleki énekkarról van egy 1935-ből való fényképünk.

A vidéken a harmincas évek közepe táján honosodott meg a „szüreti bál.” Szente Simon vallomása szerint, ezt a szokást ő honosította meg, az alföldről hozta (Dicsőszentmárton környékéről, ahová deszkát szállítottak eladni). Automatikusan átvették az ottani magyar viseletet. Ma már székely népviseletben pompázik a szüreti bálósok felvonulása. Az 1936-ból való fényképen jól látszik a magyaros fehér bő-gatya és bő-ing a fiúknál és a lányok pártás, háromszínű (piros-fehér-zöld) pántlikás, fehér gyolcs szoknya.

A lelkész és a kántortanító a katolikus népszövetség keretében foglalkoztak a felnőttek nevelésével; a Szívőárda feladata volt a gyermekek katolikus szellemben nevelése, iskolán kívüli tevékenységben. A legények és a lányok számára szervezték az Ifjúsági Egyesületet. A Domus Historiae

szerint az Ifjúsági Egyesület keretében alakult meg a 30 tagú, négyszólamú „Férfi Dalárda,” amelynek a házasemberek is tagjai voltak 1947-ig. Számos Udvarhely környéki kórustalálkozón vettek részt, Udvard Róbert karmester (kántor) és Lázár Albert plébános vezetésével. A kóruspróbákon az Erdélyi Iskola c. népnevelő római katolikus folyóirat megfelelő cikkeit olvasták fel és magyarították a hallgatóságnak; verseket és elbeszéléseket mutattak be. 1940 után az Ifjúsági Egyesület csatlakozott a KALOT-hoz, amelyet a magyarországi jezsuiták vezettek; a leányegyesületek a KALÁKA-mozgalomba kapcsolódtak be, a katolikus népfőiskolát a szociális nővérek irányították.

1.4. Szentléleki iskolában végzett, továbbtanuló diákok

A szentléleki iskola nem egy tanulója serkentette továbbtanulásra. A távoli kezdetek homályából felbukkan egy Sente diák neve, akinek a fia vallomást tett a szentegyházi erdővel kapcsolatos perben, s ugyancsak a György nevű deák, akiről már szóltunk a tanítók felsorolásakor. Az egykori székelyudvarhelyi Római Katolikus Gimnázium közelsége nagy vonzóerőt gyakorolt a szentléleki iskola végzettjeire, hogy tovább folytassák tanulmányaikat a felsőfokú iskolába. A gimnáziumi anyakönyvekben elsőnek azonosítható Joannes Hajdó 1742-ben a rhetores (szónokok) osztály tanulója, aki 1720-ban született, s majd mint vágási plébános, 1768-ban egy máig őrzött értékes Mária-képet adományozott szülőfaluja templomának. Hajdó építette 1794-ben a főoltárt (a régít), egy évvel később 500 forintos misealapítványt is tett 1838-ban Geréb Georgius és Sente Martinus neve szerepel, majd 1844-ből Sándor Mihály nevét olvashatjuk az anyakönyvben.

A régi iskola tanulója volt dr. Veres Ferenc, a bécsi császári udvar LELKÉSZ-TANÁRA, aki 1828-ban született Szentléleken. Szülőfaluja templomának műves oltári szőnyeget, két oltár-vánkost és díszes szentségvélumot adományozott. Simon András (Endre) 1816-ban született Bogárfalván, tölgyesi, korondi, majd kerelőszentpáli főesperes-plébános volt, aki 50 Ft-os misealapítványt tett ősi templomának. Gáspár István 1864-ben született Bogárfalván, 11 évig paptanár volt Székelyudvarhelyen, 7 évig a kézdívarshelyi fő-gimnáziumban tanított. Kiss Dénes (Szentlélek, 1856) Gyergyóremetén, Zetelakán, Kadicsfalván és Tövisen teljesített lelkeszi szolgálatot. Id. Hadnagy János plébános (1877) valószínű, hogy Szentléleken kezdte meg az elemi iskolát, és aztán az újonnan beindult bogárfalvi községi iskolában folytatta tanulmányait. Többek közt Székelyudvarhelyen is volt plébános. Végrendeletében ötvékas szántóföld misealapítványt, s ugyanekkora értékben kaszálot hagyott a papnevelde javára.

Szentléleki iskolakörzetből származó FERENCESEK: Fr. Pakot János, Szamosújváron hunyt el 1771-ben; Gál István Balázs (Szentlélek, 1776-1809, Nagyszében); Fr. Geréb Albert Sándor (Szentlélek, 1894) - hősi halált halt 1918. június 30-án Piavénál az Olasz fronton; Fr. Hajdó Antal Ferenc (Szentlélek, 1884) - a kolozsvári börtönben halálra kínozták a sovinszta románok 1921. május 19-én; Fr. Hegyi Vencel Jakab (Szentlélek, 1894) - 1918. április 11-én hősi halált halt; FR. Hegyi Gáspár Vigil (Szentlélek, 1890 – Esztelnek, ?). Dr. P. Benedek Simon Fidérlől külön fejezetben fogunk szólni majd.

P. Hegyi József Péter 1907-ben született Szentléleken. Benedek Fidél osztálytársa és rendi testvére volt. Tanulmányait Vajdahunyadon a ferences teológián végezte (1931-1932). Hitoktató volt Kaplonyban, majd Szatmárnémetiben és Magyarországon tevékenykedett. 1940-1942 között házfőnök volt Szamosújváron. 1943-1944-ben Désen volt káplán. A második világháború végén Magyarországra, majd az Észak-Amerikai Egyesült Államokba menekült.

Hegyi Miklós Dezső 1917-ben született Szentléleken. 1933-ban beöltözött, 1941-ben pappá szentelték. Hét évig különböző zárdákban működött, volt helyettes pap világi plébániákon is. 1945-ben az elmenekült szentléleki Lázár Albert lelkészt helyettesítette. 1948-ban Györgyfalván volt helyettes lelkész, majd aposztatált és házasságot kötött egy római katolikus tanítónővel. Jelenleg Petrillán tanár és kántor, az ottani magyar keresztény felekezetek templomaiban tevékenykedik. A bányasági magyarság lelkesítő szellemi vezéréként ismerjük a mai napig.

VILÁGI ELŐLJÁRÓK ÉS TISZTVISELŐK is kerültek ki a régi szentléleki iskolából:

Tököli Imre fogarasi pénzügyőr volt (1800 körül), akinek fia Kanadában miniszteri főtisztviselő lett. Pakoth István 1836-ban Udvarhelyszék táblabírája és pénztárnoka, emellett a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium pénztárnoka volt. A Szenté utcai Ambrus család tagjaiból kerültek ki a falu jegyzői. Sándor János 1848-ig királyi kincstári fogalmazó, 1861-ben a Kolozsvár megyei úrbéri törvényszék választott ülnöke volt Sándor József (Sándor Apollónia fia) a kolozsvári színház életében és fejlesztésében töltött be fontos szerepet.

A századforduló után világi pályán kiemelkedett magas képzettségű férfiak a faluból: Dr. Kiss Kálmán (1873-1942) ügyvéd volt Székelyudvarhelyen; Dr. Hajdó Lajos (1893-1971) ügyész volt Budapesten; Hajdó Márton (1879-1929) csendőr százados volt Debrecenben majd Déván; Imre Lajos (1908-) szövetkezeti pénzügyi főtisztviselő Budapesten.

1.5. Az írástudatlanság felszámolásáért

Először azokkal kezdeném, akik kimaradtak az oktatásból, illetve kevésbé sikerült bevonni őket az iskolai oktatás folyamatába. A közoktatási miniszter jelentése szerint 1870-ben a Székelyföldön a tankötelezetteknek átlag 40-63%-a járt tényleg iskolába. Udvarhely megyében az első, írni-olvasni tudást is számba vevő kimutatás az 1870-es népszámlálás volt. Ebből kiderült, hogy az összlakosság 13%-a csak olvas, a férfiak 28%-a, a nőknek csak 16%-a ír-olvas. „Udvarhely megyében a tankötelesek 80%-a jár iskolába, 114,5 tanköteles jut egy iskolára, egy tanítóra pedig 98,67 tanuló jut. Az iskolába járók százaléka szerint Udvarhely megye az első helyen áll, mintegy 10%-kal fölül is múlja az átlagot. Az országos átlag szerint egy iskolára 138,49 tanköteles, egy tanítóra 105,82 tanuló esik.” (Kozma Ferenc: A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota. Budapest, 1879.) Farkaslaka község területén a tanulók nagy része (100-120) egy-két osztály után abbahagyta az iskolalátogatást. A szentléleki Geréb Márton főbíró 1919. április. 14-én végezte a családok összeírását, melyből kitűnik: a falu 152 családjából, azaz 560 lakosából nem ír-olvas 193, ebből 90 férfi és 103 nő. Az írni-olvasni tudók száma 65,54% volt. A megyeihez viszonyítva a szentléleki helyzet az átlagnál jobb volt, mert 1867-ben, az induló oktatásról szóló első adatban 83 iskolás szerepelt, akiket egy kántortanító, Hajdu Ferenc tanított. Ez a tanulólétszám 1896 és 1900 között csökkent (82, 65, 88, 70, 74), de 1902-től két tanévben megugrott (109, 109), hogy aztán 75-ös átlaggal menjen 1921-ig. A lemorzsolódás jelenségét jól szemlélteti két tanév kimutatása:

1903-1904: I.o.: 30 tanuló, II.o.:16 t, III.o.:18 t, IV.o.: 11 t, V.o.:10 t,VI.o.:4 t az ismétlő osztályokba 20 tanuló van beírva, ebből 5 kimaradt és 10 tanuló „vizsgátlan”;

1905-1906: I.o.: 16 t, II.o.:17t, III.o.: 17 t, IV.o.:12 t, V.o.:13 t, VI.o.: 5 t, az ismétlőbe: 23 t, amelyből kimaradt:4 t és vizsgátlan: 13 t;

1906-1907: I. o.: 15 t, II. o.: 15 t, III.o.: 17 t, IV. o.:14 t, V.o.: 9 t, VI. o.:2 t, ismétlők: 29 t, kimaradt:5 t, „vizsgátlan”: 9 t.

A fentiekből világosan kitűnik, hogy a lemorzsolódás a negyedik osztály után volt nagy mértékű, így az ötödikből a hatodik osztályba már csak egy ötöde, egy negyede jutott el. Az ismétlő osztályokba beírt tanulók több mint fele kimaradt, vagy nem érte meg az év végi vizsgákat, mert már kora tavasszal munkába kellett állniuk a szülei mellett, vagy elszegődtek szolgálatba, amiből következett az őszi késői iskolakezdés. Az első világháború végének időszakából érdekes és megmagyarázhatatlan jelenséget figyeltem meg. Az1917-1918-as iskolai évben, év elején László György tanító a következőket jegyezte be: „nem iratkoztak be: I.o.:2, III.o.:1, IV. o.: 3, V.o.:3,

és 1917. december 31-én és 1918. január 7-én: "Kíratkoztak: I.o.:1 t, III. o.:1 t, IV. o.:2 t, V. o.: 2 t. Feltételezem, hogy a tanító és szülők közti kapcsolatban beállott rövidzárlatról lehetett szó, ami miatt a szülők nem akarták a gyermekeiket a tanítóhoz beírni. Aztán valahogy megoldódott a konfliktus, mert a tanulólétszám 71-re emelkedett, ami az előző és a rákövetkező évek átlagának megfelel. Lehet, hogy Gegő Simon plébános-iskola igazgató azon későbbi megjegyzése áll a háttérben, hogy tanító kiszakította a negatív megjegyzést tartalmazó naplólapot. Ezt igazolja az a tény, hogy a naplóból hiányzik néhány lap.

A két világháború közti időszakban a tanulók létszámában a mélypont László György öreg tanító utolsó tanítási éveiben volt (1923-1924: 52 tanuló). Az osztályozási naplóban megtaláljuk a magyarázatot: Gegő Simon plébános több alkalommal bejegyezte, hogy a tanító ismételt figyelmeztetés ellenére sem írja be az ismétlő (V. és VI. osztályos) tanulók adatait és jelenlétét. Így nem lehetett tudni, ki látogatta és ki nem az iskolát. Az újonnan megválasztott fiatal tanítóhoz, Udvard Róberthez már 80 tanuló iratkozott be. 1936 és 1940 között a tanulólétszám csökkent: 50, 50, 50 és 48-ra esett vissza, mert a faluban beindult a román nyelvű állami iskola is, amelyik a gyermekek egy részét elvitte. Közben az egy tanítós oktatási forma is változott, mert a román állami tanfelügyelőség román nyelvet jól beszélő tanító alkalmazását követelte. A négy éves magyar időben (1940-1944) a beindult magyar állami iskola is egy tanerőt kapott, így a 60 tanuló felét kellett hogy tanítsa a kántortanító a felekezeti iskolában. A csökkenő lemorzsolódás és a végzős osztályok sikeresen befejezett vizsgákról szóló eredményei szolgáltatnak bizonyítékot az iskolai munka eredményes voltáról. Az első megtalált és bejegyzett végbizonyítványok az 1914-1915-ös iskolai évből valók. Négy tanuló nyert végbizonyítványt az akkor kötelező hatodik osztály elvégzéséről. Mind a négy fiú volt: ez is beszédes, mert a lányok már tizenegy-tizenkettő éves korukban kis pesztonkáknak alkalmasak, és a szegényebb szülők elszegődítették őket szolgálónak. Hasonló a sorsuk a legényeknek is, akiket csorda vagy juhsereg mellé pakulárnak vagy szolgálónak szegődtek el a sok gyermekes, nehéz anyagi gondokkal küszködő szülők. A bogárfalvi iskolaszéki jegyzőkönyvben gyakran előfordul a kérés, hogy az ilyenszerű iskolai hiányzás vagy kimaradás miatti büntetés alól mentsek fel a szülőt. Romániában a román nyelvű abszolváló vizsgákon a magyar iskolák tanulóit egyre nehezebben engedték át: 1925-ben a vizsgára állított 10 tanuló közül hét volt sikeres. Ez a nyomás a harmincas években még fokozódott. 1934-ben csak két tanuló abszolválott, 1937-ben és 1938-ban csak 4-4-nek sikerült az abszolváló vizsgája. Az 1940 utáni iskolai törvények nagyon szigorúan vették az iskolalátogatást, és bevezették a kötelező nyolcosztályos oktatást. 1944-ben mind a kilenc VIII. o. t végbizonyítványt nyert.

Az 1948-as tanügyi reform után elbizonytalanodott a helyzet. A háború utáni szegénység, az 1946-i nagy szárazságot követő éhínség miatti nyomor és létbizonytalanság következtében sok gyermek kényszerült az iskolalátogatás megszakítására. Az ötvenes évek elején elkezdtek az analfabétizmus felszámolásáért indított nagy kampányt, abból is kiderült, hogy a község területén 100-on felül volt az írástudatlanok száma.

Sokan a négy elemi után nem akarták folytatni a tanulást. Ehhez hozzájárult az is, hogy az V-VII osztályos iskolákat községi, vagy falucsoportközpontokba vitték. A bogárfalvi és a szentléleki elemista gyermekek a harmadik faluba, Malomfalvára kellett hogy menjenek tanulmányaik folytatásáért, amit a szülők sem vettek szívesen. Ugyanakkor még a helyben maradtak otthon járták ki az V-VI. osztályt, ezeket később meg kellett ismételnék, hogy bizonyítványt kaphassanak. A zűrzavar eredménye az analfabéták és félalfabéták számának növekedése lett. Az írástudatlanok számának zömét a cigányok (romák) adták. A már fent említett falubírói felmérésben az áll, hogy Pintyi Dámi négytagú családjából senki sem ír-olvas, mert nem jártak iskolába, a nevük nem is szerepelt a naplókban. Hasonló volt a helyzet Sztojka Mihályéknál is. A magyar családok között is akadt néhány, ahol a négy személy közül senki sem tudott írni és olvasni. Ezt a családi pernefernum-levelek és végrendeletek is bizonyítják: a nevet egy írni tudó véste oda a szerződésre, és a dologban illetékes a neve előtti keresztnyelzésre csak rányomta az ujjbegyét; ez is jelzi, hogy az érintett nem tudott írni.

Az ötvenes években összeírták az írástudatlanokat Szentléleken is. Külön megterhelés volt a pedagógusok számára: ezeket a személyeket be kellett szervezzék a tanfolyamra, hogy megtanítsák legalább a nevük leírására, és levizsgáztassák. Minderről bizonyítványt kellett kiállítania a tanítóknak és jelentéseket felterjesznie a rajoni tanfelügyelőségre, a pártbizottsághoz is. 1954-ben 5 roma felnőtt analfabétával és egy magyar regrutával (aki Fenyőkút-tanyáról jött, és pakulár volt egy szentléleki majornál), foglalkoztak a tantestület tagjai az esti tanfolyamokon (Boldizsár Mária ny. tanítónő, sz. 1937-ben, visszaemlékezése). Anekdotába illő, amit Bálint Dezső ny. tanító elmesélt: „Gábornak nagyon nehezen ment az írás. Sehogy sem akart kikerekedni a betű. Azt mondja egyszer indulatosan: - Engedje meg, tanító elvtárs, kivágom ezt a betűt ollóval, pléhből! Arra ráállt a keze, mert az volt a mestersége.”

A másik történetnek fültanúja voltam az 1954 decemberében tartott tanítói konferencián. László János homoródújfalvi tanítót megbírálták a beszámolóban, hogy nem képes megoldani egy IV. osztályos beiskolázatlan és egy regruta analfabéta helyzetét. Hozzászólásában a tanító elmondta, hogy a roma regruta megszöktette a negyedik osztályba beírt, de már két osztályt is ismételt roma kislányt. Az anya a felelősségre vonáskor azt felelte: „akkor

szép a rózsza, amikar leszakajcsák.” Ez egy valós roma életgyakorlatot bizonyít!

A VII. osztályt csak az iskolakötelesek 30-40%-a végezte el 1950-ben. Például 1953-1954-ben, amíg Malomfalván volt az V-VII o., 28-ból 19 tanuló abszolvál. Viszont azután, hogy Szentlélekre felhozták az V-VII osztályokat, majd VIII osztályra emelték az iskolakötelezettséget, 1960-1961-ben 27, azután 28/35 tanuló végezte el a kötelező nyolc osztályt.

Az eredményességet valójában a középiskolát és főiskolát, egyetemet végzettek magas száma bizonyítja. Az iskola oktató-nevelő munkájának az eredménye az is, hogy megváltozott pozitív irányba a szülők iskola iránti viszonyulása. Különösen a bogárfalvi és a szentléleki szülők értették meg a gyermekeik taníttatásának hasznosságát, s ez meg is mutatkozott a tovább tanulók arányában is.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN tovább tanuló diákok, akik érettségi után a Gyulafehérvári Római Katolikus TEOLÓGIAI AKADÉMIAÁN folytatták tanulmányaikat: Györgydeák M. János, Györgydeák Lajos, Hajdó István, Jakab Lajos, László Áron, Magyarai Árpád, Sebestyén Domokos, Szász Pál, Székely Dénes, Tankó Géza, Tankó Ferenc,

TECHNIKUMON, ALMÉRNÖKIN, FŐISKOLÁN VAGY EGYETEMEN folytatták tanulmányaikat: ifj. Udvard Róbert, Szász Árpád, Sente Sándor, Sente Eszter, Sente Mónika, Sente Katalin, Bedő Erzsébet, Györgydeák Edit, Sente Erzsébet, Sente Gyula, Sente László, Sente István, Sente Ilona, Sente Livia, Sente Irén, Sente Mónika, Lakatos H. Szerénke, Hajdó Menyhárt, Hegyi Klára, Hegyi Lujza, Benedek Lajos, Benedek Veronika, Osváth Zsigmond, Osváth János, Bedő Kató, Bedő Erzsébet, Bedő Teréz, Tamás Sándor, Tamás László, Tamás Edit, Tamás Piroska, Tamás Rozália, Tamás Eszter, Tamás Margit, Tamás Gabriella, Geréb Aranka, Györgydeák Magdolna, G. Györgydeák Ibolya, Györgydeák Ernő, Györgydeák Katalin, Györgydeák Péter, Györgydeák Judit, Geréb Katalin, Geréb Klára, Geréb Ibolya S, Geréb Anna, Geréb Ágnes, Geréb Irma, Geréb Ilka, Geréb Klára, Geréb Karolina, Geréb Lilla, Geréb Mózes, Bálint Klára, Bálint Gáspár, Bálint Sándor, Barabás Margit, Bálint Ibolya, Fancsali Éva, Fancsali Piroska, Fancsali Judit, Fancsali Edit, Hadnagy Piroska, Hadnagy Eszter, Hadnagy Judit, Hadnagy Csilla, Hadnagy Erzsébet, Hegyi Szerén, Hegyi Zsuzsa, Hajdó Anna, Hajdó Teréz, Hajdó Emma, Magyarai Árpád, Magyarai Hilda, Magyarai Csilla, Magyarai Margit, Magyarai Géza, Gergely Melinda

Gergely Tünde, Simon Melinda, Simon Mária, Székely Sára, Lőrincz István, László Mária, Kiss Kálmán, Márton Éva, Kiss Péter, Márton István, Piros Ferenc, Sente Erzsébet, Boldizsár Paula, Csüdör Adél, Csüdör Erzsé-

bet, Balázi Erzsébet, Balázi Báborka, Szász Mária, Elekes Tibor, Elekes Erika, Bak Angéla, Bak László, Sinka Anna, Sinka Ignác, Péter Ibolya, Balog Matild, Balog András, Hegyi Katalin, Sebestyén Ibolya, Márton Éva.

EGYETEMISTÁK jelenleg: Balog Alpár, Geréb Melinda, Geréb Szende, Geréb Zita, Hilbel Andrea, Hilbel Rudolf, Hajdó Lakatos Barna, Kiss Endre, Sinka Arnold, Sinka Brigitta, Lakatos Éva, Farkas Árpád, Gergely Csilla, Gergely Melinda, Balázi Rózsa.

1.6. Iskolaszék

Az iskolaszék a pedagógusok és a tanulók szüleinek iskolafenntartó közös intézménye, amelynek az volt a hivatása, hogy biztosítsa az oktató-nevelő munka anyagi-szellemi-erkölcsi feltételeit a zavartalan, folyamatos tevékenység eredményessége érdekében.

Megszervezését és működését az Eötvös-féle tanügyi törvény (1868-i 38. t. c.) szabályozta. Vezetőségében helyet kapott a község politikai vezetősége, a falusi bíró és esküdtek (ha községi iskoláról volt szó, mint pl. a Bogárfalván). Szentléleken a felekezeti iskola esetében a plébános az iskolafenntartót képviselte elnöki minőségben: Péterffy József, Fuchs Gusztáv, Gegő Simon és Lázár Albert plébánosok iskola-igazgatói címet is viseltek, és a feladatot is betöltötték. A jegyzői tisztelet a legtöbbször a mindenkori kántortanító, vagy egy szépen író szülő töltötte be. A szülők közül gondnokot, pénztárost és három-négy tagot választottak be a bizottságba.

A vezetőség havonta ülésezett. Előre elküldött meghívón értesítették a tagokat a gyűlés idejéről és annak tárgyáról. Minden alkalommal jegyzőkönyvben rögzítették a határozatokat a felvetett és megvitatott kérdésekben. A következő alkalommal a jegyzőkönyvet felolvasás után hitelesítették az erre kiküldöttek. Egy ilyen bőrkötéses jegyzőkönyvtömbbel rendelkezik Bogárfalván az Iskolaszék (1880-1905). Székelyszentléleken nem találtuk meg az iratokat, de az iskolaszék tevékenységére utaló tényeket fedeztünk fel.

Az iskolaszék felelt az iskola vagyonáról, amelyet leltáron rögzített, átadott és átvett a belépő, vagy távozó tanító a gondnoktól. Pénzügyi naplót vezetett a pénztáros; beszámolt, jelentést terjesztett elő a pénzügyi helyzetről a havi vagy alkalmi elszámoltatás esetén. Jóváhagyást kért és kapott vásárlásokra, kifizetésekre. Az iskolaszék gondoskodott az oktatási felületről, helyiségről. Iskolaépítés (a Domus idevágó részeit már idéztük), javítás és karbantartás, meszelés (fehérítés), ivóvíz biztosítása (kutatás), illemhely biztosítása és kerítéscsinálás, valamint a karbantartás gondját mind az iskolaszék viselte. Melegítő kályha, tüzelőfa, tantermi felszerelések (tábla, tanítói asz-

tal. iskolapadok a tanulóknak, számológép, betűtáblák stb.) beszerzése mind az iskolaszéken keresztül bonyolódott le. Még az iskola környékének az esztétikájára is gondoltak: Bogárfalván díszfákat (akácot és eperfákat) ültettek, Szentléleken almafákkal szegélyezték az iskola udvarát.

Az iskolaszéknek anyagi forrásai, eszközei voltak tevékenységéhez. Legfontosabb volt a „róvatal”: a vezetőség által megállapított pénzösszeg, termény-, építőanyag- vagy munka hozzájárulás a tanköteles tanulók és a szülők gazdasági ereje szerint. Emellett igénybe vette: az 5%-os iskolai pótdátót, a tan- és felvételi-díjakat, az igazolatlan iskolai távolmaradásért kiróható büntetési összegeket, amelyeknek behajtásáért a falusi bíró felelt. Nélkülözhetetlen jövedelme volt az iskolaszéknek az államsegély a községi iskolánál, és a felekezetinél az egyházi főhatóságtól kapott támogatás, amely nélkül a kicsi falvak iskolái nem tudták volna fizetni a tanítóikat és fenntartani az iskoláikat (amint ez be is következett Bogárfalván az első világháború után). Szentléleken csak önfeláldozó erőfeszítések árán sikerült megmenteni a felekezeti iskolát (lásd: Domus beszámolója). Az iskolaszéki jegyzőkönyvek tele vannak a tanítói panaszokkal: nagy későre, szinte egy év múlva, többszöri sürgetés után kapta meg a tanító az állami segílyt (az osztrák-magyar impériumban is, nem is beszélve a román királyság idejéről, amikor egy udvarhelyi szekér fuvardíj-árát kapta meg a tanító egy félévi fizetése képeben; pl. az 1930-as gazdasági válság idején).

A saját bevételt gyarapította az iskolai osztályterem bái bérleti összege. Ezt évente egyszeri-kétszeri alkalommal vehették igénybe. Önkéntes hozzájárulások, alapítványtétel sem hiányoztak. A lelkesek, a tanítók, az iskola volt neves tanítványai, egyházi előljárók segítettek. Példa erre gr. Majláth Gusztáv erdélyi püspök, aki a nehezen induló szentléleki római katolikus felekezeti iskola építéséhez tetemes összeggel járult hozzá (1906-ban). A iskolaszék érdemes bevétele volt a faiskolában megvalósított pénzjövdelem, az eladott nemesített csemeték árából.

Szervezési kérdésekben is döntött az iskolaszék. Meghatározta a tanévközds és zárás napját (beindította és bezárta az iskolát), a vakációk idejét. Megszervezte az iskolai ünnepélyeket, előadásokat és a „zárvizsgát”, amelyre biztosította a kiküldött elnök ellátási és utazási költségeit, meghívta az iskolafenntartót, szülőket és vendégeket. A körzeti tanítói gyűléseken a vendégek fogadására az iskolaszék vállalkozott (1890, Bogárfalva). Megállapította az ismétlő iskolakötelesek óraszámát, napját (2 óra, minden szombat du. 2-4 óra között), és összeállította, valamint jóváhagyta a névsorukat. Igazolta vagy büntette a tanulók hiányzását, és felmentette az iskolalátogatásra alkalmatlanokat. ¶

Az iskolaszék hatáskörébe tartozott a tanítói állás betöltése, a pályázat kiírása, elbírálása, a tanító meghívása, megfogadása és a szerződés felbon-

tása is. A kiválasztott tanítóval megegyeztek a bérezés kérdésében, amely pénzbeli-, természetbeni és lakásjuttatási javadalmozást jelentett. Ezután az iskolaszék felterjesztette a tanfelügyelőséghez, az állami és egyházi főhatóságokhoz a nyertes okiratait, és kérte az illető működésének megerősítését. A tanító nyugdíjazásának feltételeit is biztosította. Az iskola karbantartó személyzetét is alkalmazta és fizette. Az iskolaszék kivizsgálta a panaszokat, állást foglalt a tanító és a szülő közt felmerülő nézeteltérések, konfliktusok ügyében. Védtek az iskola és tanító tekintélyét. Köszönetet mondtak a fizetési késéseket és más hiányosságokat elnéző tanítónak, akit ritkán tudtak anyagiakkal kárpótolni. Az iskolák 1948-i államosítása után az iskolaszék szerepét - csökkentett hatáskörrel - az iskolai szülői bizottság, újabb nevén az iskolai szülői-állampolgári bizottság vette át. A pedagógusok alkalmazását és fizetését az állami tanfelügyelőség, illetve az állami közigazgatás végezte és végzi ma is. A kommunista diktatúra, az úgynevezett „sokoldalúan fejlett szocialista társadalom” időszakában a bizottság összetételében alkalmazták a párttagok túlnyomó többségű jelenlétének és a politikai propaganda érvényesítésének elvét. Ezzel is megsértették az annyit hangoztatott népi demokráciát.

Az iskolaszék ellenőrzése alá tartozott a faiskola és az iskolaszövetkezet is.

1.7. A faiskola...

...vagy csemetekert az iskolaszék támogatásával, állandó gondoskodása révén jött létre, és ellenőrzése alatt végezte nagyon jelentős anyagi és erkölcsi haszonnal járó munkáját. Az 1893/26. sz. törvény előírta, hogy a politikai községek biztosítsanak a rendelkezésükre álló földalapról 400 négyszögöl kerthelyiséget az iskola részére, hogy abban a tanítók tudják elsajátítani a falusi gyermekekkel a gyümölcsfa-nemesítés hasznos tudományát, a falu jófajta gyümölcsfákkal való ellátása érdekében. Már azelőtt felvetődött a kérdés Bogárfalván, az iskolaszéki gyűlésen. A tanító igényelte a területet a létesítendő gyümölcsfaiskola számára 1882 márciusában. Ez nem történhetett másképpen az egyházközséghez tartozó szomszédos Szentléleken sem. A Domus Historiae beszámol arról, hogy a plébánia nagy csürkertjében kézdiszentkereszti Gáspár János kántortanító (a bogárfalvi Osváth Miklós tanító kortársa) telepítette a kitűnő fajalmafákat. Nyilván, hogy a szentléleki római katolikus felekezeti iskola mellett is létezett már akkor a jól működő gyümölcsfa iskola. Erről csak a telekkönyvi bejegyzés tájékoztat, de a gyakorlatra jól emlékeznek a mai 70- 80 évesek. A telekkönyvi B tulajdonlapra a 10. sorszám alatti, 1910. április 23/4379. könyvelés közli: „Szekelyszentlélek község javára bejegyeztetett” az a terület, amely a

római katolikus egyházközség „Templomalja” nevű dűlőjéből lett kiszakítva, amit elcsereáltak megfelelő értékű területtel a községi birtokból. Ebben az iskolakertben, faiskolakertben tanulták a vadócok nemesítését a nem éppen nagyon szelíd szentléleki havasalji gyermekek. Rudi kántor kezében működött a metszőolló és az oltókés, amelynek mozgását ellesték a fiúcskák. Eközben nádpálca is suhogott, meg a fenytő szó is keményen hangzott Gegő Simon plébános szájából, aki az erkölcsi vadhajtasokat nyesegette jövődöbeli hívei jellemének a csemetéjéről.

Az erkölcsi mellett az anyagi haszonnak is meg kellett jelennie. A bogárfalvi iskolaszéki jegyzőkönyvben Osváth Miklós tanító először 1886-ban számolt be a faiskolai tevékenysége eredményéről: 650 db oltvány (nemesített csemete), amelyből értékesített 245 db-t 31Ft- és 40 Krajcárért; 44 db ajándék a tanulóknak és a községi előjáróknak, 39db-t kiültettek községi közterületre. 1889-ben 150 oltványt értékesítettek, 12Ft/db áron. Szentléleken a gyümölcsnemesítés mesterségét sokan elsajátították a faiskolában, és otthon is sikerrel művelték ezt a tudományt: Hegyi Ferenc (Zs), Hegyi Antal (Loki), Hajdó Árpád, Geréb Áron és mások.

A VII. majd a VIII. o. bevezetése után, az ötvenes és hatvanas években a község által biztosított gyakorló területen a mezőgazdaságtant és gyakorlatot vezető pedagógusok szép eredmény értek el a zöldségtermesztés és gyümölcsfa-nemesítés terén. A hetvenes években a gyakorlati órák mellett, az őszi tanévkezdés után az iskola pártutasításra kötelezően részt vett a betakarítási munkákban. Tavasszal az mtsz földjein a növényápolásban is dolgoztattuk a tanulókat. Az iskola ugyan javadalmazást kapott az elvégzett munkáért, de elsikkadt a munka szakmai és erkölcsi nevelő jellege. Olyan eljárásokat láttak meg a mezőn dolgozó kollektivistáktól, mint a fuserálás (mennyiségi és nem minőségi teljesítmény) és a lopás (a közvagyon szégyentelen megdézsmálása), amely egyébként idegen elem volt a székely földműves erkölcsi magatartásában.

1.8. Iskolaszövetkezet...

...is létezett a Székelyszentléleki Róm. Kat. Elemi Iskolában. Ezt egy véletlen folytán megmaradt tanfelügyelői vizsgálat jegyzőkönyve bizonyítja. A bogárfalvi, sokat emlegetett jegyzőkönyv-tömbben fennmaradt a bejegyzés: az 1887 dec. 21-i gyűlésen a tanító javasolta az iskolai takarékpénztár megszervezését.

A szentléleki dokumentumból megtudjuk, hogy az iskolaszövetkezet a TRANSILVANIA nevet viselte. A tantestület részéről Bugár Katalin felelt a tanulókból alkotott szövetkezet működéséért. A megyei tanfelügyelőség erre szakosodott szolgálatának megbízottja, Varga Albert tanfelügyelő (volt

bogárfalvi tanító a negyvenes években) végezte az ellenőrzést. A jegyzőkönyvből azt is megtudjuk, hogy 1946 decemberében a szövetkezeti demokrácia elvei alapján a tanulók által maguk közül választott vezetőség fejtette ki a tevékenységet. Szövetkezeti szellemben való nevelés és oktatás folyt az iskolában. Az iskolaszövetkezeti bolt áruforgalmát a boltoskönyv, a vagyontárát a leltár rögzítette. Pénzvizsgálatot tartottak havi és rögtönzött ellenőrzések alkalmával. Az iskolaszövetkezet tiszta jövedelméből a tagok osztalékot, részesedést kaptak, az üzletrészeik arányában. Támogatták az iskolát a hiányzó taneszközök, felszélések megvásárlásában, a rászoruló szegény gyermekeknek és az éltanulóknak ajándékot, jutalmat adtak. Itt egy régebben megkezdett, működő szövetkezetről van szó, derült ki a jegyzőkönyvből. Sajnálatos, hogy a nagy országút mellett fekvő falunk elszenvedte mindkét háborúban az átvonuló hadak dúlását, emiatt hiányoznak az iratok.

Ismerjük a szövetkezeti élet vidéki és országos történetét, amelyet vázlatosan mutatunk itt be, hogy a fenti részleteket be tudjuk helyezni az általános képbe. A XIX. század második felében kibontakozó magyar szövetkezeti mozgalmat gr. Károlyi Sándor neve fémjelzi. Magyarországon 1894-ben hozták létre a Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézetét. Erdély első magyar hitelszövetkezete 1882-ben alakult meg Marosvásárhelyen. 1895-ben Gidófalvi István alakította meg a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem hallgatóiból az első iskolaszövetkezetet, amelynek működési szabályzatát maga a szervező-alapító Gidófalvi írta. Udvarhely vármegyében az első hitelszövetkezetet a Fehér-Nyikó mentén, a közeli Siménfalván hozták létre. Tehát a vidék levegőjében már benne volt az új szelek illata. Nem véletlen az, hogy a bogárfalvi tanító felvetette a gondolatot az iskolaszéki gyűlésen (1887).

Romániában 1908-ban Spiru Haret, a kiváló tanügyi miniszter bevezette az iskolákba a szövetkezeti nevelést, mint kötelező tantárgyat. Az első világháború után a román közoktatási minisztérium elrendelte a szövetkezés tudományának kötelező tanítását a tanítóképzőkben, 1934-ben pedig a gazdasági iskolákban. Az 1938-as elemi iskolai törvény az iskolaszövetkezetek létesítését tette kötelezővé minden iskolában. A 3976. sz. törvény tantervet adott a szövetkezeti ismeretek V.-VI.-VII. osztályokban való tanítására. Az 1939. május 27-i törvény elrendelte az ifjúsági TANSZÖVETKEZETEK létesítését, tanári felügyelet mellett. A négyéves (1940-1944) észak-erdélyi magyar államiság idején (magam is jól emlékszem rá) szülőfalumban, Recsenyében jól működött az iskolaszövetkezet, ahol irkát, ceruzát és más taneszközt vásároltam a nagyobb iskolás boltos leány iskolatársamtól. A homoródszentpáli iskolaszövetkezet tevékenységéről Pálffy Ákos tanító számolt be (1929 és 1942, kézirat). A Hangya Naptárban (1940) Nagy Zoltán: Az iskolaszövetkezet lényege, célja és jelentősége c. írásában tájékoz-

tatott a mozgalomról. Tankönyvet adott ki Nagy Zoltán és Balázs András Szövetkezeti ismeretek kézikönyve címen. Az erdélyi Szövetkezés c. folyóiratnak iskolaszövetkezeti rovata volt, amely tájékoztatott az iskolákban folyó szövetkezeti életéről. A szentléleki római katolikus elemi iskolában a két háborút túlélte az iskolaszövetkezeti mozgalom, erre bizonyíték az 1946-ból származó jegyzőkönyv. Az 1948-as tanügyi törvény utáni korból nincs adatunk a szövetkezeti nevelés folytatásáról iskolánkban.

2. Szentléleki Művelődési Otthon

2.1. A Népház

NÉPHÁZ volt az eredeti neve, ami a rendeltetését is magában hordozza.

Ma művelődési otthonnak mondjuk, de kultúrháznak is nevezzük. Szentléleken épült fel a Felső-Nyikómente első művelődési célt szolgáló hajléka, 1925-ben, Mihály Anti (Jakab Antal) farkaslaki kőműves-vállalkozó vezetésével. A falu lakosságának közös összefogásával és a közbirtokosság anyagi támogatásából született meg ez a közhasznú épület. A nagy terem falugyűlésnek is megfelelt, de inkább színdarabos báloknak és táncmulatságoknak adott helyet. A kisebb helyiségekben a falu kocsmája és a szövetkezeti bolt működtek. A kocsmatartási jog megőrzéséért sokat járta a törvényt a falu népe. Okmány bizonyítja, hogy sikerült visszaszerezni, de nem a falu, hanem a bíró élvezi hasznát (Lásd a Domus H. és Benedek Fidél erre vonatkozó közléseit és a Végzést!).

A falu a Parajdot és Székelyudvarhelyt összekötő sóúton közlekedő szekerek etető-pihenő állomása volt. A népház mögötti udvaron szekérszín volt, ahová beálltak a fuvarosok a szekerekkel, lovakkal, aztán a fogadóban ettek-ittak. A bíró, Kiss Károly saját területén, a Mátyus-kertben is bérbe adott egy épületet a faluba behozott izraelita szatócsnak és kocsmárosnak, akire a falu kocsmáját és a keresztény szövetkezeti boltot is rábízta. Innen származott a helybeli plébános, Gegő Simon és a falubíró közötti konfliktus.

A népház csak a hatvanas években szabadult meg a kocsmától, majd a diktatúrabeli úgynevezett „szövetkezeti bolttól,” hogy a politikai nevelőmunkának és a hasznos szórakozásnak helyet adjon a klub, amely színelőadások alkalmával a szereplők öltözőjéül is szolgált. A nagy terem is sok átalakítást szenvedett. A felhajtható színpad pódiumát rögzíteni kellett, a terem megnövelése érdekében a nyitható-csukható váiaszfalat el kellett távolítani. A gerendás mennyezet helyett stukkós mennyezetet készítettek, és

karzattal növelték a nézőteret. A villany bevezetése után a falu elnyerte a filmvetítő-gépet, amelynek a megszerzését a megfelelő helyiség, azaz vetítőfülke (kabin) megépítéséhez kötötték. Bálint Dezső művelődési otthonigazgató, a rajoni felettesek és a kollektív gazdaság segítségét kihasználva, Boldizsár János futballcsapat vezetővel összefogva, az ifjakat az építési közmunkára mozgósították. A kollektív gazdaság elnöke, Geréb Menyhárt is támogatta az akciót: fuvarral és a művelődési alap átutalásával, a sportolók számlájára. Heti kétszeri vetítési programmal, csütörtök este és vasárnap este a felnőttek, vasárnap délelőtt az iskolás gyermekek számára, a mozi népes közönséget szerzett magának. A filmvetítés előtti filmismertetések és politikai tájékoztatók, a tudományos brigád (dialektikus-materialista, ateista nevelési fórum) alkalmi hallgatóságának biztosítása a nevelési program részét képezték. Az 1980-as évek elején készült el a szűcs, nagy betonlépcső, és kicseréltük a tornác deszkázatát és oszlopait. Az épület külső és belső felújítást kapott Farkaslaka község néptanácsa alelnökének, Geréb Domokosnak, valamint jelen írás szerzőjének, Balácsi Dénesnek közreműködésével (akkor a művelődési otthon igazgatója voltam).

A FALUSI KULTÚRMUNKA, ahogy azt egy jó humorú művelődési szakember mondta: „kulturális karó” volt, amellyel a tanítók, a párt parancsára, az aktivistákkal a hátuk mögött, hajtották falusi népet a kollektív gazdaság felé. Leleményesség és bátorság kellett ahhoz, hogy ebben az embereket, intézményeket egymással szembeállító világban helyt tudjon állni a tanító, hogy a falu lakói megérezzék emberségét és magyarságát. Így emlékezik erre a korra Bálint Dezső tanító, aki községi művelődési otthonigazgató is volt jó ideig: „Ha voltak is túlkapások egyes tanügyiek részéről, mégis elmondhatjuk, hogy amikor a község vezetőségének határozatára házhelyet utaltak ki a tanügyi családoknak, akkor a józan megértés és segíteni akarás győzedelmeskedett. Ez eloszlatta azt a kételyt, hogy a falut és a tantestületet sikerült egymással szembeállítania a hatalomnak.” Hiába keresztek és esküdtek titokban a tanügyiek az egyháznál, a helybeli lelkes és a tanítók viszonyát beárnyékolta az iskola és a templom mesterséges, felülről irányított szembeállítása. Lázár Albert plébános erről így emlékezik a Domus Históriajában: „1963-tól az iskolai könyvtár (ekkor már létezett a kultúrotthon külön könyvtára is) 92 db. könyvvel rendelkezett, inkább új szakkönyvek és kommunista propaganda kiadványok voltak ezek.” Ma meghaladja a tízezret az összevont két könyvtár köteteinek a száma.

A diktatúra iskolája az „új típusú ember formálása” jelszavával a végletekig fokozta a román nemzetimádatot. A magyar iskolák és művelődési otthonok feladata volt az egyetlen nagy nemzeti, „össznépi” kultúra megteremtése, amelyet „Megéneklünk Románia” nemzeti fesztivál keretei között

próbálták kierőszoakolni a nemzeti kisebbségektől is. A leleményes és bátor tanerők épen ezt a mozgalmat használták fel a magyar nemzeti kulturális értékek megmentésére és megőrzésére. A művelődési otthon szakkörreiben a székely népdalok, táncok és népviselet újra divatba hozását valósították meg a szakkörfelelős tanerők. Így vittük színpadra Csüdör Margit tanítónő vezetésével a Farsangi képek c. műsort; a színjátszók a felülről irányított és ellenőrzött „műsorpolitikát” kijátszva adták elő a Szigligeti-népszínműveket Bálint Margit, majd Boldizsár Mária tanítónők rendezésében. A székely női kézimunkázást, szövést tanították meg az asszonyoknak Bálint Margit és Osváth Gabriella tanítónők. Csüdör Margit eredményesen vezette az iskolai szövökört is. A faragás vidéki nagymestere, Pap Ferenc után Bálint Dezső a művelődési otthont, majd az iskolát díszítette fel saját és tanítványainak székely motívumos faragványaival. Boldizsár János nemcsak a sportban, de a faragásban is méltó nevet szerzett magának és az iskolának. Az iskolai szakkörök tevékenysége is országos csúcsokat ért el. 1958-ban a Bálint Margit tanítónő vezette iskolai bábjátékosok a Magyar Autonóm Tartományi IMSZ Bizottság által szervezett kultúrverseny I. díját nyerték el. Gergely Gáspár fiatal tanár hajómodellező pionírjai: Geréb Károly és Geréb István, 1973-ban megyei, majd 1974-ben országos első díjakat hoztak; a rakétamodellező Fancsali Antal megyei II. díjat kapott 1974-ben. A vöröskeresztes pionír csapatunk két évben nyerte el a megyei első helyezést: 1978-ban és 1980-ban. Az iskolai közlekedési órjárat kétszer hozta el a körzeti verseny I. díját (1973-ban és 1983-ban); a megyei szakaszon dicséretet, 1971-ben és 1983-ban III. helyezést kaptak. Az új tájékozódási versenyen fiú csapatunk (Geréb Zoltán, Hegyi Kálmán, Sebestyén Sándor) 1975-ben az első díj birtokosa lett. Az évi osztály- és iskolai kirándulásokon jól átgondolt terv szerint arra törekedtünk, hogy a tanulókkal megismertessük Erdély, Moldva, Havasalföld, Dobrudzsa és a Partium történelmi-földrajzi, gazdasági és művelődési értékeit. Nem hiányoztak a helytörténeti gyalogtúrák, sátor-táborozások, s az országos pihenő táborokban való tömeges tanulói részvétel sem. Ézért az iskola vezetősége és a szervező pedagógusok megfelelő elismerésben részesültek. A hetvenes évek tantestületének fiatalos lendületére jó példa a János Vitéz és a Légy jó mindhalálíg közös, tanári-tanulói összefogással megvalósított színre vitele, Gergely Gáspár, Vass Anna és Balácsi Dénes rendezésében. (Az értékmentés és megőrzés sikeres tevékenységéről, amely a helyi tájház, Múzeumház létrehozásában vált valósággá, külön fejezetben kívánunk szólni, az iskolai és a falusi sport tevékenységről hasonlóképpen.) Az iskolai oktató tevékenység a környék iskoláinak a legmagasabb szintjét érte el. Diákjaink a középiskolai (líceumi, szakiskolai) felvételi vizsgákon, tantárgyversenyeken mindig az elsők között szerepeltek. A hetvenes évektől napjainkig szinte minden nyolcadik osztályt végzett tanulónk

a nappali, vagy az esti, illetve látogatás nélküli tagozaton érettségi vizsgát tett. Az általános és kötelező oktatásnak ez tagadhatatlan eredménye volt. A szakmák, mesterségek elsajátítása nemcsak a szakiskolákban és a szaklíceumokban történt, ahová az általános iskola elvégzése után bejuthatott mindenki, de a felnőtt lakosság is munkahelyi szakképesítésben részesült a közeli Székelyudvarhely újonnan épült gyáraiban.

2.2. A Székelyszentléleki Vadrózsák Művelődési Egylet

A VADRÓZSÁK Művelődési Egylet az 1924-ben hozott törvény, a 31/1954. sz. Kormányrendelet, valamint az alapító tagok által 1992. december 13-i alakulógyűlésen felvett és aláírt jegyzőkönyv alapján jött létre. Művelődési jellegű, nem termelési céllal létre hozott társulás, amelynek feladata a műkedvelő alkotó, művészi- művelődési mozgalom támogatása és a helyi néphagyományok megőrzése, és úgy működik, mint román jogi személy, az érvénybennlévő törvényekkel összhangban.

Az Egylet főfeladatának tekintette a műkedvelő művelődési-művészi és alkotó mozgalom szervezését, vezetését és szakirányítását, a helyi anyagi és szellemi népművészeti értékek, helyi néphagyományok gondozását és megőrzését. Hasonlóképpen az Egylet célul tűzte ki maga elé az egykori híres-neves római katolikus énekkar örökségének továbbvitelét és fejlesztését, valamint a hagyományos színjátszás életben tartását és a helyi néprajzi jellegű tájház gondozását, fejlesztését.

Az Egylet szándéka, hogy a nemes óhajtól fűtött, nevelő szórakoztatás, az önévelés és az emberi személyiség önkitaljesítésének eszköze legyen. A haza, a szülőföld és nép szeretetére, szabad és demokratikus szellemben szándékozunk nevelni a magyar és más szerzők műveinek színrevitele által. Ezeknek egyben hivatásuk az anyanyelv megőrzésére és művelésére, a népi alkotások és hagyományok ápolására, vagyis az etnikai önazonosság megőrzésére való mozgósítás.

Az Egylet tagjai a helybéli 15. életévüket betöltött ifjak és felnőttek, nemre, vallásra és foglalkozásra való tekintet nélkül, akik elfogadták az Egylet Alapszabályzatát, és tevékenyen részt óhajtanak venni az Egylet célkitűzéseinek megvalósításában.

A tagság összetétele: 35 alapító taggal indultunk, amelyből férfi 15, nő 20; diák 18, munkás 11, értelmiségi 6; húsz éven aluli 25, húsz-harminc közötti 5, harmincon felüli 5; végzettség szerint: középiskolát végzett 18, érettségizett 12, főiskolát és egyetemet végzett 5.

Vezetősége: elnök: Balácsi Rózsa tanfőnök, alelnök: Györgydeák Ernő egészségügyi asszisztens; titkár: Boldizsár Margit óvónő, ügyvezető: Mihály László mérnök, könyvelő: Balog Edit, pénztáros: Hegyi Éva. Tiszteletbeli

elnök: Balázi Dénes ny. tanár, 2003-tól átvállalta az ügyvezető elnöki teendőket Balázi Rózsától (aki külföldön tartózkodik tanulmányai folytatása érdekében).

Eddigi tevékenységünkbe számolhatjuk el az I. és a II. mai falusi tárgyú színdarabíró-pályázat, valamint a nyertes műveket bemutató székelyszentléleki fesztiválok sikeres megrendezését, amire az EMKE-vel közösen vállalkoztunk. Az I. Falusi Színjátszó Fesztivált 1996. dec. 15-én rendeztük Székelyszentléleken, az Illyés Közalapítvány és mások anyagi támogatásával. Első díjat a zsüri nem ítélte oda. A második díjat nyert színművet egy szentléleki elődökre néző szerzőnek, Lakatos Mihálynak az Annácska elme c. színművéért ítélte oda nagy büszkeségünkre az EMKE zsüri, és a Vadrózsák műkedvelői mutatták be nagy közönség előtt, sikert aratva. A két harmadik díjból az egyiket Jancsó Miklós kapta, Játék a halállal c. művéért, melyet a homoródszentpáli színjátszók mutattak be; a másikat Lászlóffy Csaba nyerte, Szabadon választott gyakorlat szökéshez című művével, ezt a szentlélekiek mutatták be. Mindkét darab elnyerte a közönség tetszését. A beérkezett 42 pályaműből még 7 darabot illettek dícsérrel és elismerő biztatással.

A II. Falusi Színjátszó Fesztiválra 1998. november 23-án került sor. A pályaműveket értékelő zsüri a következő sorrendet állapította meg: I. díj: Fehér József: A becsomagolt vőlegény, II. díj: Szabó László: A szent király, III. díj: Buksa Éva Mária: A szabadság szerelmesei. Az első díjas művet a szentlélekiek vitték színre Balázi Rózsa rendezésében. Sajnos az EMKE-vel a kapcsolatunk meglazult Kötő József bukaresti elfoglaltsága (államtitkárság vállalása) miatt, így az újabb színjátszó fesztiválok megrendezése elmaradt. Ellenben a Vadrózsák Művelődési egyesület tevékenysége nem merült ki csupán ebben. Sikeres 1848-1849-es emlékünneplést szerveztünk 1999-ben, kopjafaavatással és a Tájházunk 20. megnyitási évfordulóját köszöntő műsorral egybekötve. Kétévente háromnapos rendezvénnyel várjuk és fogadjuk testvérfalunkat, a Győr-Sopron megyei Györság lakóit. Utóbbi alkalommal a Tájházunk udvarán együtt ünnepeltük a Tájház létesítésének 25. évfordulóját. Rákóczi- és más katonadalokat bemutató énekes-csoport műsorral, valamint citera- és furulyaszóló számok előadásával tettük hangulatossá ünnepünket.

2.3. Sportélet Szentléleken

A székely falvak testnevelési és sporttevékenysége a negyvenes évek elején a levevő-oktatás keretében kezdett kibontakozni. Ehhez hozzájárult a városi középiskolák diákjainak az a szűnidei foglalatossága, hogy az otthon maradt társaikat igyekeztek megtanítani és bevonni a labdajátékokba. A negyvenes évek végén megalakuló demokratikus ifjúsági szervezetek kezdeményezték a falusi ifjak sportmozgalomba való bekapcsolását.

Önszerveződéses alapon kezdődött Szentléleken a labdarúgás. Kezdeményezői: a fiatal tanító Erdély József, az öreg tanító diák fia, Udvard Róbert, a sportkedvelő szabómester Bartha Miklós, a diákok: Fancsali István, Sente Sándor, Benedek István és a helybeli legény Geréb Ferenc; a bogárfalviak: Magyarai Béla, Magyarai József, Fancsali Gáspár, a malomfalvi Bálint Kálmán. Hegyi Áron cipész és a tarcsafalvi unitárius lelkész, Mester Ákos is beállt az első futballcsapatba. Saját sportfelszereléssel, saját költségen, hol gyalog, hol kerékpáron jutottak el a közeli és távoli falvakba a találkozókra, amelyek kedvtelést és nem mérkőzést jelentettek számukra. Tevékenységükre felfigyelt a község vezetősége is. Kérésre futballpályának alkalmas területet utalt ki a műúton túl, a Cserehágó alatti lapos területen, amelyet aztán a Mátyus-kerti rétre cseréltek, honnan aztán ismét visszakerült a pálya az eredeti helyre a kollektív gazdaság megalakulása után.

Az írások szerint a Nyikó Sportegyesület 1958 óta létezik hivatalosan, 54 taggal. Az első jegyzőkönyvet 1959-ben vette fel Kupán Árpád tanár az alakuló ülésen, amelyen öttagú vezetőséget választottak. 1961-ben a Nyikónak 98 tagja volt, ebből 35 iskolás; az egyesület elnöke Benedek István volt, akinek helyébe Sente László helybeli ifjút választották. A vezetőség tagjai: Tamás Andor pénztáros, Boldizsár János tanár, titkár és a kézilabda szakosztály vezető edzője, Györgydeák Ágoston szertáros, Bálint Dezső kultúrígazgató propagandista; Geréb Domokos a nyilvántartásért felelt, Ferencz Mihály és Boldizsár János technikai felelősök voltak. 1961-ben 85 tagja volt az egyesületnek. Tagsági díjat csak a tanulók fizettek rendszeresen. A falusi ifjak nem jártak rendszeresen az edzésekre, mert ingáztak, és csak a vasárnapi futballtalálkozókra vettek részt. Pénzbevételük volt: a tagsági díj és a rendezvényeken szedett belépti díj, meg a futballpálya szénafü-termesének az elárverezéséből származó összeg. Mindebből sportfelszerelést vásároltak és fizették a bírókat, meg a rendezvények kiadásait. A sportegyesületet támogatta a mezőgazdasági termelőszövetkezet, a fogyasztási szövetkezet, az állami alkalmazottak szakszervezete, az IMSZ és a helyi néptanács is bizonyos arányban, a megszavazott formában. Az MTSZ a csapat kiszállásaira kölcsönözte a teherkocsit, a szakszervezet a felszerelések

vásárlásához járult hozzá. Az iskolai atlétikai, testnevelő és sporttevékenységet a szülői bizottság, a rajoni, majd megyei testnevelési és sporttanács és a pionír szervezet támogatta. 1962-ben a Nyikó Sportegyesület egy falusi futballcsapattal és négy iskolai kézilabda csapattal vett részt a körzeti, a rajoni, majd megyei Spartakiáda-versenyeken és bajnokságokon.

Az iskolai kézilabda csapatok Boldizsár János tanár vezetésével, majd Gergely Gáspár tanár irányítása alatt a következő kiváló eredményeket érték el:

I. díj: leány kézilabda csapat, rajoni szakasz, 1960 és 1962;

fiú kézilabda csapat, rajoni szakasz 1964;

II. díj: leány kézilabda csapat, rajoni szakasz 1960,

fiú kézilabda csapat (V. o.) rajoni szakasz 1965,

fiú kézilabda csapat (VII-VIII. o. t) rajoni szakasz 1965,

fiú futball, Udvarhely körzeti szakasz 1961 és 1984;

1963-ban a ditrói Mezőgazdasági Kupáért kiírt bajnokságon a Szentléleki 7 Osztályos Iskola fiú kézilabda csapata II. helyezést ért el.

III. díjat is hoztak a fiúk a kézilabdával 1965-ben, a körzetin és a leányok a megyei szakaszon 1970-ben. Ezeket mind féltve őrzött oklevelek bizonyítják.

A falusi ifjak futballcsapata 1967-ben megnyerte a falusi csapatok Udvarhely rajoni bajnokságát. Edző Boldizsár János tanár volt, játékosok: Geréb Mihály kapus, Gergely Gáspár, Bartha Gyula, Györgydeák Ágoston, László Árpád, László Albert, László Ernő, Tamás Mihály, Sente Albert, Hegyi Imre, Hajdó Miklós, Hajdó István (F), Györgydeák Dénes, Hajdó Péter, Magyarai Pál, Sófalvi László.

1974-ben a Hargita megyei Románia Kupát hozta el a csapat. Edzők: Boldizsár János tanár és Györgydeák Imre, játékosok voltak: Györfi Károly h. tanár, Geréb Géza, Bíró József h. tanár, Bálint Albert, Hajdó Albert, Hajdó L. József, Magyarai Géza, Bálint F. László, László András, Székely Jenő, Hadnagy Géza, Hegyi György.

1990-ben a Nyikó futballcsapat körzeti bajnokságot nyert. Edző Bartha Gyula volt, a csapat tagjai: Bakó László, Lakatos Lajos, Hajdó István, Hegyi Kálmán, Györgydeák Tibor, Hadnagy István, Hegyi Sándor, Péter László, Székely Csaba, Fancsali László, Hajdó Zoltán, Hajdó Miklós, Boldizsár János ifj., Szász Sándor, Györgydeák Imre, Magyarai Csaba, Fancsali Attila, Böződi Árpád.

3. Gyermekvilág a Nyikómentén

A HARGITA alatti Nyikómentén „ésőért s gyermekért nem kell búsulni” - tartották az öregek a századforduló (XIX.-XX.) táján, mert az erdős havasalji falvakban bőséges volt a gyermekáldás, akár a csapadék. A lánynak, miután feleség, asszony lett, főhivatásává vált a szülés. „Anyám vagy hozós, vagy szoptatós volt” - emlékezett vissza az egyik adatközlőm. I. A világra hozott 12-13 gyermekből csak 3-4 halt meg különböző szokványos gyermekbetegségben. Kivételesen a rendkívüli járványok, amelyek háborús időkben vagy természeti katasztrófák idején következtek be, nagyon megtizedelték a gyermeksereget. Ilyen volt például az első világháború végén a spanyolnátha és a torokgyík. Ellenszerei, a petróleumos cukor és pálnkás kenyér némely családnál segített a védekezésben. 2. „Nekem egy tucat gyermekem lett, s abból csak kettő mert meghalni” - vigasztalta a feleségemet a negyedik lányom megszületésekor a havasi erdőpásztorné. 3. A római katolikus hitük szerint gondolkodó felső-nyikómentiek a gyermekáldást elfogadták.

Erejük és tehetségük szerint igyekeztek becsületesen felnevelni, azaz felkészíteni az életre a következő nemzedéket.

Az életre való felkészítés a hagyományos székely paraszti világban egyáltalán nem volt primitív, inkább nagyon összetett és célszerű volt. Korán bevonták a gyermeket a mindennapi élet szükségleteit kielégítő termelőmunkába. A szülők mellett, irányításuk és felügyeletük alatt kezdtek hozzá a házkörülí, mezei és erdei munkához, kor és nemek szerint. A lányok az anya mellett a háztartási munkát tanulták meg, a fiúk az apjukkal dolgoztak: az állatok gondozásában, a mezei- és erdőkitermelő, fafeldolgozó munkákban segítettek. Megművelhető földterülete kevés volt a falunak, illetve a környéknek, ezért a jövőbeni megélhetésre is gondolva, hozzá kellett szoktatni a felnövekvő nemzedéket a szülőfalutól távoli vidékeken való alkalmi, azaz idénymunkákhoz. Kapálni, kaszálni és aratni mentek az alföldre (a Küküllők vidékére), vagy az apát elkísérték a nagyobbacska fiúk a szekerességben (deszka, épületfa szállítási útján). Gyakran szolgálni szegődötték a gyermekeket: a leánykákat pesztrának, kisgyermekgondozásra, a legénykéket juhok, marhák mellé pásztorkodni, őrizni. Az alsó-nyikómenti módosabb gazdákhöz is jelentkezhettek szolgálatra, egyévi bérezésben megállapodva.

A gyermekek szocializálásának, vagyis az életre való felkészítésének ismeretes egy másik formája is, a játék. Bármennyire kemény volt a havasaljiak élete, mégis adtak időt a gyermeknek a játékra is. A játék felszabadítja a gyermeket a gátló körülmények alól, a fölösleges energiáját levezeti. Kifutja magát a gyermek - mondták a régiek. Ennél sokkal fontosabb, hogy a

játék ember- és jellemformáló értékeket hordoz magában, amelyekből az élethez szükséges viselkedési technikákat, módszereket tanulhatják meg a felnövekvő nemzedékek.

A faluközösség biztosította a gyermekek és ifjak közös, azaz társas játszodására a helyet. Ezt Szentléleken Jádzó kertnek nevezték, vagy Barabás kert néven is emlegetik a mai 70-80 évesek. Farkaslakán a Nagykertet, Malomfalván a Templommezejét nevezik meg, ha játszótér felől érdeklődünk.+1. Ezen kívül a gyermekeké volt az egész falu és határa (természetesen a falu gazdasági rendtartásának megfelelően, mindig az évszakhoz igazodva). Tavasszal a Fehér-Nyikó partján fűzfásipot (tilinkót stb.) készítettek a maguk számára, nyáron a közeli Lengyelfalvi erdőn gombásztak. A Hegyre (Gordon), nem éppen olyan szívesen, minden nap fejni jártak, és nagy kondérokban cipelték haza a kintháló tehének tejét. Nem beszélünk a fejés fáradtsággal járó nehéz munkájáról, mégis számtalan játékélményt idéznek fel erről a visszaemlékezők. A havasi szénacsinálás előtt, alatt és után sok alkalom nyílt Szencsedén eprészésre, málnászásra, szedrészésre és gombászásra. Minden valamire való fiúgyermek a maga zsebkészével készítette el a vadgyümölcs gyűjtésére alkalmas fenyőfa kéreg kászút. A marhákat őrző fiúk szabad idejükben ostort fontak, pásztorbotot faragtak, ha magányosak voltak. Ha társak is kerültek, akkor már társasjátékokra is sor kerülhetett.

A zöldugaros (hármashatár) mezőgazdálkodási rendszer idején a pihenő igásállatokkal (amelyek nem voltak csordabajárók) az őszi betakarodás után a terménytől felszabadított határrészen folyt az alkalmi vagy szerez legeltetés, amelyet már 8-10 éves gyermekekre is rábíztak. Ilyenkor több családi gazdaság állatait egybesereglették, s így az őrzés könnyebb lett, és alkalom nyílt a közös játékokra. Dr. Molnár István (+2) a következőképpen csoportosítja ezeket e játékokat:

- 1. a legeltetni első alkalommal kiment kisebbek szoktatását célzó játékok;
- ✓2. A játékok zömét kitevő mérkőző csoportos játékok (sportszerű játékok);
- 3. Az ügyességi csoportos vagy egyéni játékok.
- 1. 1. Viricshúzás: tréfát űző, szoktató játék.
- 1. 2. Téjázás: izgalomteljes, s főképpen a kisebbek „szoktatását” (elkínzását) célzó bújócskázó játék.
- 2. 1. Csürködzés kellékei: csürükpalló, csürök, hajítófa. Két választott partivezér irányítja a csapatokat. Izgalmas, sokoldalú képességfejlesztő sportjáték (hasonlít az angol baseball-ra - B. D.).
- 2. 2. Búzifutódzás: vetélkedő csapatjáték. Kellékei: búz (jelkő), labda (tehénszörből gomolyítva), ütőfa.

- 2. 3. Káposztaföldosztás: kettős, két páros mérköző lovasjáték. Vitakozó, harcra serkentő kihívással, párbeszéddel kezdődik. Keménységet, kitartást és ügyességet igénylő játék.
- 3. 1. Disznózás: egyéni siker elérésére serkentő ügyességi játék. Kellékei: fagolyó, ütőbot.
- 3. 2. Kunázás: csúfolódó ügyességi játék. Kellékei: több db, 40-50 cm hosszú pálca, a résztvevők arányában. A palcát ki kell ütni az elenség kezéből.
- 3. 3. Rakózás: egyéni siker elérésére törekvő játék. Eszköze a botyikós (matyukás) pálca.
- 3. 4. Királylova: egyéni ügyesség fejlesztését célzó játék.

Ezeken kívül játszották még a pitykézés változatait, a lábhintózást, a cserkabalázást, a rókalikbúvást, a fődbikát (az említett játékokat már 1950-ben nem játszották Énlakán - jegyzi meg a szerző).

Balázi Rózsa tanítónő+1 dolgozatában a fentiekből a 3. 1. Disznózást azonosította Felső-Nyikó mentén. Az egységes szabályú játékok csoportjában felsorolja a kótyázást, pilickézést és a pitykézést, mint ismerteket. B.R. gyűjtésében még szerepelnek a következő sportszerű játékok:

-1. Mozgásos játékok:

- 1. 1. Korsózás, 1. 2. Katonázás, 1. 3. Újévezés, 1. 4. Kifutózás, 1. 5. Karikázás, 1. 6. Kenyerezés, 1. 7. Seggbálozás.
- 2. Fogó-bújó játékok: 2. 1. Zsebkendőzés, 2. 2. Szellőzős, 2. 3. Húrkatótés, 2. 4. Málézás, 2. 5. Künn a bárány...
- 3. Botos pásztorjátékok: 3. 1. Vivődés, 3. 2. Újévezés,
- 4. Ügyességi játékok: 4. 1. Gombozás, 4. 2. Begyezés;
- 5. Egységes szabályú játékok, amelyeket már előbb is említettünk.

Ezek a sportszerű népi játékok fejlesztik a gyermek gyorsaságát, ügyességét, erejét, leleményességét és bátorságát. Sajnos, ezeknek helyét átvették a modern sportok.

Balázi Rózsa a Felső-Nyikó mentén a népi gyermekjátékok változatos formáit gyűjtötte össze, és így rendszerezte:

- Énekes-táncos gyermekjátékok,
- Ünnepekhez kötődő játékok,
- Sportszerű népi gyermekjátékok,
- Értelemfejlesztő, szórakoztató játékok,
- Pajzánkodó és nevetető mondókák és játékok.

A leggazdagabb csoport az énekes-táncos gyermekjátékoké. Közkedveltek voltak a második világháború körüli időkig, majd az ötvenes években lassan kiszorultak a gyakorlatból. Sokoldalú személyiség-fejlesztő szerepüket nem lehet eléggé hangsúlyozni. Nemzeti önazonosságunk fontos dokumentumai, megőrzésének kiváló eszközei. Nem véletlenül jöttek ide gyűjteni

Kodály és Bartók Béla, tudták, hogy itt, a Székelyföldön találják meg a legarchaikusabb dalokat, dallamokat. Ezeket az énekes, ritmikus mozgással kísért, változatos ténformákat alakító játékokat kisgyermek és serdülő leánykák kedvelték. A játékosok maguk énekeltek a dalt, ritmusát mozgással kísérték, ténformát alakító táncleépéseikkel. A szöveg és a mozgás bizonyos cselekményt fejez ki (pl. párválasztás, a pár elvitele stb.). A dallam a legegyszerűbb, a népdalok legrégebb rétegéhez tartozik. Gyakori a felnőttek termelő tevékenységét utánzó cselekményű játék (pl. zsupp-zsupp, kender-zsupp, ha megázik, kidobjuk), egyesek értelmét csak az őstörténet kutatók tudják megfejteni (pl. Egyedem-begyedem, kendentánc - a sámánizmushoz vezetnek vissza).

A népi gyermekjátékok kutatása, lejegyzése állandó feladat, de nem kevésbé fontos ezek felújítása, a köztudatba való visszahozásuk, műsorcsokorba fűzésük, betanításuk és színpadra vitelük által. Akár a mai élet ünnepi eseményeivel való összekapcsolásuk által végezhetünk hagyomány-felújítást. Ebben jeleskedett a kecsset-kisfaludi református lelkipásztor, Kiss István és neje a húszas-harmincas években, a román impérium magyarellenos törekvései idején. Munkájukat méltóképpen folytatta a Simon Sándor és Ida tanítóházaspár, a kemény kommunista diktatúra korszakában. A korábbiak a Gyöngyösbokréta nevű mozgalomba+3. kapcsolódtak bele, míg a későbbiek az internacionalista kultúrfordalom kereteit használták ki, belopva a székely népi tánc és játék dallamait a köztudatba. A kecsseti ifjak táncsoportja mellett megjelent a kultúrversenyek színpadán a kecsseti gyermekjátékokat előadó csapat is. Ezt a műsort hozta haza, honosította meg Székely-szentléleken Balácsi Rózsa tanítónő. Ugyanitt élesztette föl a hetvenes években a Pünkösödölés (Hesspávázás) nevű népi gyermekjátékot Hegyi Miklós Dezső volt ferences páter, zenetanár. A pünkösödölés ma is élő hagyomány Szentléleken. Nyolc-tíz éves kislányok csoportja gyakorolja a pünkösdi búcsú második napján. A dallamok, szövegek és a táncalakzatok a szomszédos Sóvidéken ismertekhez állnak közel. Hasonló sikeres vállalkozás volt a hetvenes években Csüdör Margit tanítónő Farsangi képek című, néphagyományokat, népi táncot, helyi népdalokat és balladákat megjelenítő műsora, melynek irodalmi rendezője Balácsi Dénes tanár volt. Ebben gyermekszereplők is színre léptek. Később is hangsúlyt kapott a farsangvégi, a húshagyókeddi multság iskolás gyermekekkel való megtartása is, amelyet este az ifjak és felnőttek vidám és játékos mulatsága követett.

Nagyon fontos nevelői értéke a népi gyermekjátéknak az a tény, hogy a játék kellékeit, eszközeit a gyermek maga készíti. A székely fiú felnőtt életre készüléseben fontos szerep jut a faragásnak. A gyermeklélektanban ismeretes a tiltott dolgok csábításának kérdése: a pozitív serkentésnél nagyobb motivációs ereje van a tiltásnak. Ismeretes az a szólás, hogy a mesterséget el

kell lopni. A székely gazda a gyermek elől elrejtette az éles szerszámokat több okból kifolyólag is. Tehát a szerszámokkal való foglalatosság módját nem az apjától tanulta a gyermek. Az elrejtet szerszámokkal való ügyeskedés lopva történt, s gyakran baleset kísérte (pl. elvágta az ujját), de az olyan tanulsággal szolgált a számára, hogy egy életen át élt vele.+4. A saját eszköz, a bicska (zsebkés) beszerzésére és használatára kényszerítette a gyermeket. Ennek nagyon sok hasznát látta, nemcsak a gyermekekben.

József Dczsó+4. dolgozatát azoknak a játékszereknek a leírásával kezdi, amelyek a felnőttek termelő tevékenységének az utánzásában szükségesek a gyermek számára. Az első az ostor, az állattenyésztés nélkülözhetetlen eszköze, aztán következik a lovazás, szekerezés szerszámainak elkészítése. Az állatgondozás alkalmával az állatok tisztításakor, vakarása és kefélcse alkalmával nyert szőr az egyik gyakori játékszercs, a labda alapanyaga lesz. A madár és állatiasztó szerszámokat egyben játékszerekként alkalmazzák. A mezőgazdasági hulladék-anyagok (pl. a kukoricaszár, amelyről az állatok lerágták a levelet, vagy a kukoricaszem lefejtése után visszamaradt csusza és a csuhé), mind nyersanyagai egy jövődó játékszernek, amelyet nagy leleményességgel és ügyességgel készít majd el a gyermek.

Alább felsorolom a Szentléleken is ismert játékszereket, de előbb megemlítem a karikázást, amelyet Balázi Rózsa felsorolásában találunk meg. Szekérkerék fentőkarikát használtak fel erre. Természetesen az elromlott kerék hányódó vaskarikájáról van szó, amelyet hat-héttm-es drót hajtóval vezettek nagyon ügyesen, hogy meg ne álljon, és el ne dőljön a karika. Az győzött, aki távolabb tudta hajtani, vezetni a karikáját. Máskor két szemben álló gyermek egymással szembe gurította: egyik dobta (indította), a másik megfogta (leállította), ha ügyes volt. Ez volt a játék tétje. A karikadobás veszélyes játék volt: a súlyosan elindított karikát kitérítette útjából egy kavics, és a felpattanó karika néha szembe szökött a fogóval, megsebezve a játékost. Ezért tiltották a szülők.

Játékszerek: ostor, fűzfaháncs gyepő, cérmakarika-szekér, szőrlabda, bőrlabda, béka fogó kosár, szöktető ágasfák magasugráshoz, hajítófa vessző, agyag-golyó, kukkozáshoz agyag tányér, brugató és kereplő madárijesztéshez, bodzafapuska, lúdtollpuska, bürökpuska (vízi), szélmalom, vízimalom kukoricaszárból, szerencsekerék, cserkabala, faláb (gólyaláb), korcsolya (kisfaszán) csáklya (fakorcsolya), mogyorókerék, pergettyű, zúgattyú (gombbal), kóré szekér, kóré tehén, gúzssekér (cserebogárral), zergő (libagégéből), fűzfaág-szánkó, bürök kecske, cseremakk pipa, fabuba, amelyet ronggyal pólyálnak körül a kislányok. Nem beszéltünk a kislányok rongybabázásáról, amely a kézügyesség fejlesztése mellett nagyon sok beleéléses játékra ad alkalmat. Külön sorolnám fel a gyermekhangszereket, amelyek

közül néhányat megemlít József Dezső is, de részletesebben István Lajos írja le +5. dolgozatában, és így emlékezik életének erre a szakaszára: „„A mi gyermekkorunkban - az 1920 -1930-as években - alig vártuk a tavaszt, hogy a patak partján a fűzfák kirügyezzenek, barkát bontsanak, fűzfavesszőn a héj megforongjon-megsuvadjon a mezgén (mézgán). A tavaszhozó szellő és a madárhangok zenéjéből nem hiányozhatott a „fűzfásíp,” „tilinkó”, és „fűmzuszika” hangja sem.”” A fentiek mellett felsorolja a fűzfafurulyát (füt??työt), a fűzfabürtöt, amely már több ügyességet kívánt a készítő nagyobbacska gyermektől. A zádokürt vagy hársfa kürt inkább legény-, mint gyermekmunkát igényelt. A fűmzuszikához kellett egy bicska, egy ceruzavasságú hengeres vessződarab és egy akkora lapos fű, mint a fácska; egy hasítás a fácskán, a lapos fű behelyezése után lehetett próbálgatni a muzsika hangját. Az uborkalapiszár-fingó és a hagymaszárfingó a fűzfabingóhoz hasonló technikával készült, a töklapiszárfingó ugyanúgy. A fűgőt Szentléleken heppeketetőnek, a Homoródméntén szipkának hívták. A bürök-síp, bürökfurulya készülhetett kinőtt zöld bürökszárból, de télen száraz bürök kóréból is. A falevél pipiriskéhez nem kellett szerszám, csak egy kis ügyesség és jó zenei hallás, már is szólhatott a dallamos ének. A kórémuzsikát már említettük, ritkább a faháncs-csattogató, amellyel a ritmust adták meg a sípok zenéjéhez. István Lajos a száraz anyagokból készült hangszerekhez sorolja a tollszár sípot, a fésűre tett papírmuzsikát, a bodzafacső-dudát, a surrogatót (deszkalap egy madzagon forgatva) és a kerepelőt vagy cserregtetőt. Az ostor pattogó hangja is lehet ütemes, s akkor már zenei elemnek számít. Modern anyagokat is fel lehet használni a csőfütty és a nylanduda készítéséhez. A gyermekjátékszerek lényege az volt, hogy a legszegényebb gyermek is hozzájuthatott, mert nem került pénzbe és siker-élményt nyújtott a leleményes, egyes készítőjének.

Külön fejezetet alkotnak a cserép hangszerek, amelyek korondi sajátosságot képeznek. A leleményes gyermek alkalom adtán hangszerré léptethet elő konyhai edényeket: tölcsért, pléhfedőt, evőeszközt, tűzkaparó kampakot, kolompot, csengettyűt, pergőt (zörgőt), lantot (kolompot). „Elemi iskolás koromban, a homoródszentmártoni V- VII o. tanulóiként az oklándi kulturversenyen „a hangszer nélküli zenekar” bejelentéssel léptünk színpadra. Hangszereink voltak: tölcsér, mellyel klarinétozott egyik, fésűre tett papírral hegedült a primás, és fa- tolltartóval az asztalra tett ujján brum-mogtatott a nagybögős. A falevél pipiriző színezte a dallamot, és az ajkait az ujjával blámlámozó adta kontrát. A siker totális volt, a közönség és a zenészek elragadtatása maradandó élményünk lett.”

Adatközlők:

Szente Dénes ifj., 1915-1989 - Szentlélek

Hegyí Dezső Miklós 1917 - Szentlélek

3. Balog Andrásné sz. Imre Berta, 1905 – Szentlélek; 1984 - Szencsed.
Bibliográfia:

- +1. Balázi Rózsa: A helyi népi gyermekjátékok felhasználása az anyanyelvi nevelésben, I. fokozati módszertani-tudományos dolgozat, Benedek Elek Tanítóképző Székelyudvarhely, 1996, Kézirat
- +2. Dr. Molnár István: A marhát őrző gyermekek játékaik Énlakán, Művelődés, 1975. 1. 45-47. , 5. 45-46.
- +3. Pálfi Csaba: Kecset-Kisfalud a Gyöngyösbokrétában, Táncstudományi tanulmányok, Zenetudományi Akadémia, Bp. 1980-1981, 317-330. .
- +4. József Dezső: A nyikómenti gyermek magakészítette játékszerei, Minerva, Bp. 1943.
- +5. István Lajos: Korondi gyermekhangszerek, Kecskemét, 1994.
- +6. Orbán Balázs: A Székelyföld lírája, A nyíreleje kertje, Európai I. Sepsiszentgyörgy, 1991, II. F. 97.o.
- +7. Kriza János: Vadrózsák, Kriterion, Buk. 1975,146.o., Gyermekjátékok és versikék a Fejér-Nyikó mellékéről
- +8. Bartalus István: Gyermek dalhon, 1860 körüli gyűjtése a vidékről,
- +9. Kerényi György: A magyar népzene tára, I, M. TA, Bp., 1951

4. Helyi népköltészeti gyűjtés

4.1. Szerelmi dalok

1. A *FEHÉRNAYIKÓ* vize mellett / egy szép kislány lakik,
Kinek párja e világon / Ritkán találkozik.
Szép szeme járása, / Gelice szólása, / Csinos mosolygása...

Ej, Istenem, mit csináljak? / Megyek Budapestre,
Mert a babám ott sétálgat / Minden szombat este.
Éjjel nem aluszom, / Nappal gondolkozom,
Hogy mi tévő legyek, / Milyen kislányt vegyek, / Kivel holtig él-
jek.+13

2. *FEHÉR FUSZUJKA* virág, / Ne jöjj hezzám, napvilág!
Gyere hezzám setétbe, / Icu, te! Hadd üljek az öledbe!

Nem maradok sokáig, / Csak tizenkét óráig.
Az a tizenkét óra / Icu, te! Annyi, mint egy félóra.

A szeretóm alcsíki / A bocskorát felcsípi.
Eccer-eccer úgy csípi, / Hogy az utcát megsepri.

Az én uram kóbori, / Meg kéne borítani.
Megborítom uramot, / S ott járok, hol akarok.+2,+32

3. *SZILAJ ÖKRÖM* a Bogár, de a Bogár,
Letörte a rezedát, a violát
Kék ibolya, viola, / Szívem vigasztalója,
Holnap este jer oda, / Csókot kapsz a kapuban, a kapuban.+29

4. *VIOLÁT VETETTEM*, várom kikelését,
Várom a babám hazajövését.
Kikelt a viola, de nem az a teljes.
Hazajött a babám, de nem az a kedves.

Elhervad az a virág, melyiket a kasza elvág,
S elhervad az a lány, akít a babája nem lát.

Én is elhervadok, mert nagyon beteg vagyok,
Ha meglátom a babám, rögtön meggyógyulok.+30

A szolgálgeény búcsúdala

5. Hozd el Isten *újesztendő* szombatját,
Köszönjem meg jó gazdámnak jóságát.
Köményleves, káposztalé, megbocsáss,
Mert mi hárman sokat húztuk az igát!+17

Katonadalok

6. *HA KIMEGYEK ÉN A BAKNYATETŐRE* ,
Vissza-visszanézek a szülőföldemre.
Szülőföldem szép határa jól látszik,
Az én édesanyám ott siránkozik.

Édesanyám, mennyen haza, ne sírjon!
Katona fiának levelet írjon!
Írja a levélbe, a babám kit szeret,
Kívárja-e értem a három évet?
//: Ha érettem három évet el nem vár,
Holtig borítsa be a fekete gyász! ://+17, +12

7. *SARJÚBUGJA*, ne gurulj, ne gurulj!
Értem, babám, ne búsulj, ne búsulj,
Mert én katona vagyok,
Még sem búsulok.
Itt az időm,
Megszabadulok.+3

Névnapi köszöntő ének

A nevezetesebb névnapok, amelyek alkalmával a szomszédok, barátok, komák és testvérek fel szokták köszönteni az ünnepeltet: Mihály, Márton, András, István, János, Sándor, József, György, stb. A névnap előestéjén az ünnepelt ajtaja előtti küszöb előtt földhöz vágta egy hamuval telt cserépedényt, amelynek nagy puffanása után az ajtó előtt állók elkezdtek énekelni:

SZENT MIHÁLY, az Isten éltesen,
Sok jóban részesítessen,

Hogy neved napjára,
Élted hajnalára
Az Isten felvirrasszon!

Szent Mihály, béeresztesz-e?
Házadnál szívesen látsz-e?
Mert hanem elmegyünk,
Más szállást keresünk,
Megyünk, ahonnan jöttünk!+12

4.2. Népballadák

NEM FÜSTÖL A CUKORGYÁR KÉMÉNYE,
Páros galamb szállott a tetejére.
Páros galamb, csengő hangon mind azt éneкли:
Jaj, de boldog, aki egymást szereti!

Leégett a Botfalusi Cukorgyár,
Benne égett háromezer magyar lány.
Verd meg Isten azt a jó édesanyát,
Ki a cukorgyárhoz elereszti a lányát!+22

2. *LETÖRÖTT A SEGESVÁRI GŐZMALOM,*
Levelemet most írja a galambom.
//:Nem kell nekem a szomorú levele,
Ha én magam nem beszélhetek vele. ://+5

3. *FARKAS JUTKA*
Ezernyolcszáz-ezernyolcszáznegyvenben,
Ej, mi történt a Cserepesi csürben?
Farkas Jutka felhágott a kaszajra,
Beleesett a masina dobjába.

- Gépész uram, álljon meg a masina!
Jutka húgom beleesett a dobba!
A masina azonnal is megállott,
Farkas Jutka piros vére kiomlott.

Farkas Jutkát feltették szekérre,
Elvitték a zsidó orvos elébe.

- Zsidó orvos, arra kérem, ha lehet
Gyógyítsa meg a régi szeretőmet!

Zsidó orvos visszafordul, s azt mondja:

- Ennek csak az Isten a gyógyítója.
Farkas Józsi bemegy a szobájába,
S ráborul diófa asztalára.
Sírva mondja: - Nincsen Isten az égbe'
Szeretőmet viszik a temetőbe!+13

4. *FARKAS JUSZTA*

Ezernyolcszáz-ezernyolcszázhetvenben
Mi történt a Budai csűrös kertben?
Farkas Juszta felmászott az asztalra,
S beleesett a masina dobjába.

De mire ezt a nagybátyja megtudta,
Az azonnal felszaladt az asztalra.
- Gépész uram, álljon meg a masina,
Juszta hűgom beleesett a dobba!

De mire a masina megállott,
Farkas Juszta piros vérben virágozott.

Farkas Jusztát feltették a szekérre,
Úgy vitték a zsidó orvos elébe.
- Zsidó orvos, arra kérem, ha lehet,
Gyógyítsa meg ezt a szegény beteget!

Zsidó orvos félre fordul, s azt mondja:
- Ennek csak az Isten a gyógyítója.
Farkas Józsi kimegy a temetőbe,
Arany gyöngykoszorút visz a kezében.
Átöleli Farkas Juszta fejfáját,
Ráteszi az arany gyöngykoszorúját+3

5. *SZABÓ GYULA*

Szabó Gyula Horvát Jolánt szereti,
De a Gyula szülei nem engedik.
- Jól van Jolán, ha nem szabad szeretni,
Meglátod, mit fogok cselekedni!

Szabó Gyula egy vasárnap délután
Találkozott Jolánkával az utcán.
Kihívta a zöld erdőbe sétálni,
Hogy ott ibolyát fognak szedni.

Kiértek a zöld erdőnek szélére.
Így szól Gyula: - Ülünk le hát a földre.
Ó, Jolánkám, nem engedem, másé légy,
Még ma itten meg kell halnunk egymásért!

- Ó, Gyulácskám, ne öljél meg engemet,
Teljesítek, mit szívemből tehctek!
De a gyilkos nem hallgatott szavára,
Kezét-lábát összevissza vagdalta,

Borotvával kimetszette a szívét,
Úgy küldte a másvilágra kedvesét.

Szabó Gyula revolvere de fényes!
Abba három golyó elégséges.
Egyet lőtt a Horvát Jolán szívébe
Másik kettőt az ő maga szívébe.

Lány barátim, a jó Isten veletek!
A síromhoz mind fehérbe' jöjjetek!
Kísérjete ki engem a sírkertbe,
Mert ti engem nem láttok életben.

Apák, anyák, mirőlunk tanuljatok,
A szerelmet soha el ne tiltsátok!
Bár erre a világra se születtem volna,
A szerelmet meg se ismertem volna.+3

6. *BARNA JANCSI*

Barna Jancsit ara kérte babája,
Hogy az anyját tegye a más világra.
Ki is hívta zöld erdőnek szélére
Éles kést szúrt édes anyja szívébe.

Véres lett a Barna Jancsi ruhája,
Nincsen anyja, ki kimossa tisztára.
- Mosd ki babám, gyors ingemet fehérre,
Holnap megyek őrmester úr elébe!

- Őrmester úr, adjon Isten jó napot!
- Adjon Isten, Barna Jancsi, mi bajod?
- Őrmester úr, szívem nyomja a bánat,
Egy kislányért megöltem az anyámat.

- Kár volt aztot, Barna Jancsi, megtenni,
Egy kislányért az anyádot megölni!
- Őrmester úr, régen volt ellenségem,
Kit szerettem, nem lehet feleségem!

Faluvégén most faragják azt a fát,
Amelyikre Barna Jancsit akasszák.
Fújja szél fekete göndör haját,
Odahaza más öleli babáját+24

7. GULYÁSLEGÉNY

Szépen legel a báróné gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Még messziről kiáltja a gulyásnak:
- Jancsi szívem, terítsd le a subádat!

- Nem terítem le én a subámat,
Ha elalszom, behajtják a gulyámat!
- Jancsi szívem, a gulyára ne gondolj,
Kiváltja az édesanyám, ha mondom!

Most faragják az erdőben azt a fát,
Melyre most a gulyáslegényt akasszák.
Hadd fújja a szél selyemrostos ruháját,
Mért csalta meg a báróné leányát!+26

SZENDRŐ BÁRÓ

Szendrő báró felnyergeli a lovát,
Felkeresi a juhászok tanyáját.
Meggördezi a számadó juhászát,
Nem látta-e az ő kedves leányát?

Báró uram, az igazat bevallom,
Három napja egy bojtárom nem látom,
Három napja egy bojtárom oda van,
Talán bizony a kisasszony vele van.

Vígaszóban most faragják azt a fát,
Amelyikre Jancsi bojtárt akasszák.
Fújja a szél fekete göndör haját,
Mért szerette Szendrő báró leányát!+18

9. *DE SZERETNÉK BETYÁR LENNI* a pusztába',
Kékibolyát, nefelejcsset kötnék bokrétába,
Oda adnám a főispán kékszemű lányának,
És azután nem bánném, ha felakasztanának,

Vasra verve visznek engem a vármegyeházba,
Az ablakból végig nézi a főispán lánya,
Két szeméből hull a könnye lila kötényére,
Ej, Istenem, mért is néztem egy fogoly legényre!+13

SZABÓ VILMA

Szabó Vilma kiment az erdőbe,
Ráfeküdt a diófa tövére.
Odamegy a szereteje, költi:
- Kelj fel, Vilma, mert meglát valaki!

Szabó Vilma nem vette tréfára,
Beugrott a szegedi csárdába.
Parancsolá csaplárosnéjának:
Fél icce bort töltsön a Vilmának!

Szabó Vilma borát meg sem issza,
Kilenc csender az ajtót rányitja.
Szabó Vilma három zsemlét veve,
Három zsemlét kilencfelé töre.

- Nocsak, tessék a csender uraknak,
Mert ezeket Szabó Vilma adja!
Csenderkáplár elkiáltja magát:
- No, legények, fogjátok meg Vilmát!

Szabó Vilmát a csender vallatja,
Szereteje az ajtón hallgatja.
- Valld ki, valld ki Vilma, valld ki bűneidet,
Hová tetted három gyermekedet?

- Egyet tettem diófa tövére,
Másodikat Tisza fenekére,
Harmadiknak én gyilkosa lettem,
Amiért én – tudom - örökös rab lettem.

Ne nézd, babám, gyászos életemet,
Mert én érted szenvedtem ezeket+31

SZABÓ VILMA kiment az erdőbe
Ráfeküdt a diófa tövére.
S odament a szereteje, költi:
- Kelj fel, Vilma, mert meglát valaki!

Szabó Vilma nem vette tréfára,
Beugrott a szegedi csárdába,
S parancsolá csaplárosnéjának:
- Két icce bort töltsön a számomra!

Szabó Vilma borát meg sem itta,
Kilenc csender az ajtót rányitja.
Csenderkápár elkiáltja magát:
- No, legények, megfottuk a Vilmát!

Szabó Vilmát hat csender kíséri,
Szereteje az ablakon nézi.
- Ne nézd, babám, gyászos életemet,
Mert teéretted szenvedtem ezeket!

Szabó Vilma lila színű szoknyája
Megakadt a börtön ajtajába.
- Arra kérem a csender urakat,
Akasszák ki a lila színű szoknyámat!

Szabó Vilmát hat csender vallatja,
Szereteje az ajtónál hallgatja.

- Valld ki, Vilma, valld ki bűneidet,
Hová tetted három gyermekedet?

- Egyet tettem a diófa tövére
A másikat a Duna fenekére,
Harmadiknak én gyilkosa lettem,
Amiért is örökös rab lettem.+13

12. BUTYKA IMRE

Hallod, pajtás a Kalondán mi történt?
Szegény csendert más pénzéért megölték.
Vérét vették, mint a fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.

Korondon még hét óraker kávézott,
Nyolc óraker piros vére kiomlott,
Piros vére kiomlott az útmártra,
Maga pedig felbukott a nagy hóba.

Hej, ha ő ezt tudta volna Istentől,
Nem félt volna három betyár legénytől!+13

.....

13. BUTYKA IMRE

Hallod, Pajtás, Kalondába' mi történt?
(Ilyés Mária, Székelypálfalva) adatközlő megszakítja közlését, és egy
közbeiktatott kiigazítással: - De ez úgy kezdődött, hogy:

"1888. február hó 15-én,

Hallod, pajtás, a Pálfalvin mi történt?
Háromszéki Butyka Imrét megölték.
Vérít vették, mint a fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.

Hat óraker Korond között kávézott,
Hétóraker piros vére kiomlott.
Piros vérít kiontották a hóra,
Maga pedig leomlott az útmártra.

De szépen szól Korondnak a harangja,
Még búsabban az erdőnek galambja.

Mér' nem viszik azt a rablót helyette,
Nem hullatnánk annyi könnyet érette!

- Butyka Imre mit gondoltál,
Mikor hazól elindultál?
- Én egyebet nem gondoltam,
Bánatos útra indultam.

- Butyka János nyisd kapudat,
Halva hozzák szép fiadat,
De nem ide, szállásodra,
A korondi kaszárnyába.

14. BUTYKA IMRE

Hallod, pajtás, Kalondába' mi történt?
Butyka Imrét más pénziért megölték.

Vérit vették, mint a fogolyadárnak
Háromszéki Butyka Imre zandárnak.

Hat óraker Korond között kávézott,
Hét óraker piros vére kiomlott
Piros vérit kiontották a hóra,
Maga pedig leomlott az útmartra.

De szépen szól Korondnak a harangja,
Még bússabban az erdőnek galambja.
Mér' nem visznek három rablót helyette,
Nem hullatnánk annyi könnyet érette.

- Butyka Imre, mit gondoltál,
Mikor hazól elindultál?
- Én egyebet nem gondoltam,
Bánatos útra indultam.

- Butyka János nyisd kapudat,
Hallva hozzák szép fiadat,
De nem ide, szállásodra,
A korondi kaszárnyába.+37

5. RÓZSA SÁNDOR

Esik cső, szép csendesen, csepercig.
Rózsa Sándor a kocsmában kesereg.
- Csaplárosné, sört ide az asztalra!
Legszebb lányát állítsa ki strázsára!

- Édesanyám, én a strázsát nem állom,
Amott jönnek a fegyveres zsandárok.
Rózsa Sándor nem vette ezt tréfára,
Felugrott a bársonyszőrű lovára.

Rózsa Sándor felugrott a lovára
Elugratott a bakonyi pusztába.
Lova lába megbotlott egy gyökérbe,
Úgy fogták el Rózsa Sándort fektébe.

- Rózsa Sándor, mit vétettél, mit tettél,
Hogy a földön olyan szépen hevertél?
- Nem loptam el senki ökrét, sem lovát,
Hogy a világ rosszat ne mondjon reám.

Rózsa Sándort most késérik lefelé,
Az aradi városháza felé.
- Az aradi városháza de sárga,
Oda leszek életfogytig bészárva.

Hátrahagyom a feleségemnek,
Viselje gondját drága gyermekeimnek.
Se tűzérnek, se huszárnak ne adja,
Legyen betyár, mint volt az édesapja!+19, +23

16. KIMEGYEK ÉN KOLOZSVÁRRA,
Kolozsvári bírósággra,
Ott látok én sok urat ülni,
Azok fognak elítélni.

Elítélnék három évre,
Három kerek esztendőre.
Megüzenem az anyámnak,
Küldjön párnát a fiának.

Erdő, erdő, de magas vagy!
Édesanyám, de messze vagy!
Ha az erdőt levághatnám,
Jó anyámat megláthatnám!

Erdő, erdő, kerek erdő,
Közepébe gyásztetető.
Fölötte egy halálmadár,
Egyik sírről másokra száll!+18

17. *TISZAPARTJÁN ELALUDTAM,*
Aj, de szépet álmodtam!
Megálmodtam azt az egyet,
Hogy a babám mást is szeret.

Amire én felébredtem,
Kilenc zsandár állt mellettem.

A tizedik kérdi tőlem,
Hol az utazólevelem.

Aj, Istenem, mit csináljak?
Elfussak-e, vagy megálljak?
Ha elfutok, föbe lőnek,
Ha megállok, vasra vernek.

Állj meg, zsandár, megmutatom,
Csak az ingem kigombolom.
Eléveszem revolverem,
Itt az utazó levelem!+19

18. *BETYÁR, BETYÁR, AZ ERDŐBEN,*
Bujdosik a sűrűségben.
Gondolkodik ő magában,
Hová lesz az éjszakában.

Éjszakáról-éjszakára,
Ki babája ablakába.
Be is kopog betyár módra,
Itthon-e a házigazda?

Nincs itthon a házigazda,
Kerülj, betyár, az ajtóra!
Készen az ágy, meg van vetve,
Hogyha tetszik, fekdj bele!

Éjfélt után három óra,
Kelj fel, betyár, indulóra!
Irigyeid sokan vannak,
A kutyák is rád ugatnak

Lovam, lovam, kis pej lovam,
Ne félj tőlem, szárcsa lovam!
Még ma reggel nyolc órára
Bevágatok Hortobágyra.

Hortobágyi híres csárda
Zsandárral van körül állva.
Azért van az körül állva,
Betyár mulat a csárdában.

- Betyár, betyár most gyere ki,
Hat vármegye vár ide ki!
- Mit ér nekem hat vármegye,
Tizenkettő jöhet ide!

Be is lőttek az ablakon,
Piros vér folyt az asztalon.
Szeretője zsebkendője
Piros vérrel van már tele.

Sír az apám, sír az anyám,
Mert mind a két fia betyár.
- Ne sírj, apám, ne sírj, anyám,
A fiadból nem lesz betyár! +27

19.HÁROM BETYÁR A PUSZTÁBAN
Így gondolkodik magában,
Így gondolkodik magában,
Hová menjen éjszakára.

Az egyikük kitalálta,
Csaplárosné ablakába.
- Annak van egy szőke lánya,
Oda mennyünk éjszakára!

Kopogtatnak betyár módra:
- Itthon van-e a ház lánya?
- De a lányom nincsen itthon,
Csak egyedül magam vagyok,

Ajtóm nyitva, hogy bejöhess,
Lócám üres, hogy leülhess
Az ágyam is fel van vetve,
Eredj, betyár, feküdj bele!

- Nem fekszem én az ágyadba,
Nem költesz fel éjjeltájban!
- Felkeltelek betyár, jókor,
Éjjél után egy órákor!

- Éjjél után egy az óra,
Kelj fel, betyár, indulóra!
Irigyeid nem alusznak,
Mind a kutyák úgy ugatnak!+17

20. *BÁLINT MARI*

Hallottátok, a Varságon mi történt?
Oroszhegyi Bálint Marit megölték.
Vérét vették, mint a fogolymadárnak,
Bálint János legkisebbik lányának.

A szencsedi Ambrus Mihályt elfogták,
Udvarhelyi milíciára hozták.
- Arra kérem a milicistákat,
Verjék vasra az orgyilkost azonnal!

Az orgyilkos behúzott a bokorba,
Azt gondolta, hogy ott leszünk maradva.

Be is takart zöld fenyőfa ágával,
De az Isten kivilágosította.

- Jertek ide, drága gyászos szüleim,
Jertek ide, kedves jó testvéreim!
Itt kapjátok Bálint Marit meghalva,
Gyenge szíve háromszor van átszűrva!

Ne sírjatok, drága gyászos szüleim,
Mert így kellett minékünk itt elveszni.
Nem gondoltunk mi erre a halálra,
Egy orgyilkos vérünket hogy így ontsa.

Fájdalmas a Bálint Mari halála,
De véle volt kilenc gyermekes anyja.
Életének boldog évét szakítá,
Egy gyilkos kéz családját árván hagyá.

- Jó ifjúság, arra kérlek titeket,
Holtestemet Oroszhegybe vigyétek!
És azután ki a gyászos temetőbe,
A jó Isten fizessen meg tinéktek!

Köszönöm, hogy elhoztatok engemet,
A jó Isten legyen már ti veletek!
Arra kérem a nagy ég urát,
Számotokra ne adjon ily halált!+17, +25

21. *HOL JÁRTÁL, TE SZÉP LEÁNY* (Népszerű ballada)

Hová ilyen korán?

Refrén: Ebben az erdőben,
Ebben a sűrűben?

/Eper szedni jártam én
- Így mondá ő -
S a babámat láttam én
Refr.

Jer hozzám, te szép vadász!
- Így mondá ő -
Csókot is kapsz majd, meglásd,
Refr.

Lovamtól sem mehetek,
Szeretőd sem lehetek,
Refr.

Kösd meg lovad a fához,
Te meg gyere babádhoz,
Refr.

Kutyámtól sem mehetek,
Szeretőd sem lehetek,
Refr.

Hadd kutyádat ugatni,
Te meg gyere mulatni,
Refr.

Puskámtól sem mehetek,
Szeretőd, sem lehetek,
Refr.

Támaszd puskád a fához,
Te meg gyere babádhoz,
Refr.

Látod, lányom, mily vak vagy?
Én apád, s te lányom vagy,
Refr.+3

22. *PISTA BÁCSI* / Népszerű ballada/

- Hol jár, kend, most, Pista bácsi,
Mikor itthon nincsen senki?
- Az apám, az anyám a szőlősbe,
Magam pedig majd bemegyek a pincébe.

Csak magamra hagytak itthon,
Hogy a ház úgy ne maradjon.
Amint így magamban üldögéltem
Nem tudtam, hogy kend jön, jaj, de félttem!

- Pista bácsi, ne játszdjon!
Ne játszdjon, ne tréfáljon!
Ráér kend még a tréfára!
Hazajön az anyám nemsokára!

- Ha hazajön az anyád is,
Itt maradok én akkor is.
Nem döntöm ki a ház oldalát,
Csak az anyád adja nekem a leányát?

- Ejnye láncos a zshiványa,
Még a lányomat kívánja?
- Vagy te vagy jó Pista - mond az anyja:
- Neked adom a lányomat, légy hát párja!

Először a paphoz mentek,
Hogy ott összeesküdjete?
Fogjátok össze a kezeteke,
A jó Isten úgy áldjon meg benneteke!+15

23. *JÁGER JÓSKA* / Népszerű vigballada/
Vásárhelyi ruhásboltba
Bément oda Jáger Jóska.
Bément oda Jáger Jóska
Kisasszonyi tunikába.

Bótos úrfi ezt nem tudta,
S kisasszonynak szólította.
- Mi tetszik a vásárfia?

✓ Nekem olyan selyemkendő,
Kinek ára nyolcszáz pengő.

Kiment onnan Jáger Jóska,
Felírta a bótajtóra:
Itt vásárolt Jáger Jóska.
Jáger Jóska nagy betyár volt,
Temetése olyan se volt
Nagy fekete gyászruhába,
Úgy vitték a sír dombjára.+3

24. MEGÁLLJ, TE KUTYA BETYÁR,

Nem fekszel az én ágyamban,
Tudja meg a világ!
Mert az én ágyamban
Széna-szalma vagyon,
Minden széna-szalma szálon
Piros rózsza vagyon.+32

KURJANTÁSOK

1. Piros rózsza, szúrós kökény, / én maradtam csak már legény!
Árpa cipó, zab lepény, /Mihók Miska vénlegény!
Fehér szegfű, piros rózsza, / szebb a babám, mint a rózsza!
Kicsi domború farom, /pityókával hizlalom!
Az anyósom a padlásán, /üldögél egy záptojáson!
Elesett a lúd a jégen, majd felkel a jövő héten!+18

4.3. Találós kérdések

1. A hegyi virág azt mondja a réti virágnak: - Mikor lesz találkozásunk?
A réti virág azt kiáltja vissza: - Mikor kenderszállra mászunk, s fenyőfa
deszkára szállunk.

Mi az?

*(A hegyi virág: a szőlő, a réti virág: a búza, a kenderszál: a vászonab-
rosz, a fenyődeszka: az asztal)*

2. Ha kifelé megy, befelé áll a szarva, ha befelé megy, kifelé áll a
szarva. Mi az?

(Eke)

3. A szép leány, melyik hónapban beszél a legkevesebbet?

(Februárban)

4. Elöl bot, közből zsák, hátul nyárs, és négy cöveken áll. Mi az?

(Macska)

5. Harminc hét osztva kétfelé, mennyi?

(tizenöt hét)

6. Hegyes a bejövetele, szőrös füstök teteje. Mit kapirgálsz a fonalban,
miért nem dugod a likába?

(A szövőszék vetőllője)

7. Melyik ló jön lassan tűzbe?

(A tapló)

8. Milyen fákat lehet látni a zöldség piacon?

(Kofákat)

9. Kalastorom torony nélkül, világít az ablak nélkül. Mi az?

10. Kint sincs, bent sincs, égen sincs, földön sincs. Mi az?
(Tojás)
11. Dombonülő Demeternek kilóg a nyelve. Mi az?
(Ablak)
12. Kerek, kemény, tövig dugják, az asszonyok jól ismerik, a lányok kívánják. Mi az?
(Harang)
13. Miért fut a nyúl a hegyre?
(Gyűrű)
14. Miért nyúl a nyúl?
(Mert nem tud alatta átbújni)
15. Mikor kívánom én a tiédet, s te az enyémet?
(Káposztalevéért)
16. Kerülj meg jól, mássz meg jól, nekem könnyű, neked jó. Mi az?
(Ásításkor)
17. Ki a legerősebb a világon?
(Cseresznyefa)
18. Kívül piros, belül szőrös. Mi az?
(A csiga)
19. Ott vakarja, ahol nem viszket Ki az?
(Rózsabogyó)
20. Vaksötétbe messze látszik, fényes nappal alig látszik. Mi az?
(Kéményseprő)
21. Ha nem látom, felveszem, ha meglátom, nem veszem fel. Mi az?
(Gyertya)
22. Amoda megy tipe-topa, hátán viszi gígye-gogya. Szeme négy, füle négy, körme pedig huszonnégy. Mi az?
(Lyukas mogyoró)
23. Fekete tehén borjudzó, borja benne borjudzó. Mi az?
(Juhász a számaron)
24. Soha sem volt, nem is lesz, még es a tavaly szilvát ett. Mi az?
(Szilva és a magja)
25. Melyik ló fogja meg a halat?
(Menyasszony)
26. Melyik ló karicsál?
(Háló)
- (Kotló)+4, +28, +33

4.4. Szentlélek falu (I. határ) határnevei

Eger, Két patak köze, Átall, Ropó, Ropó hegye, Ropó alja, Ropó tövise, Tekerőhágó, Barta János, Völgy hegye, Káposztaföld, Parasztja, Nagyszó alja, Nagyszénafű környéke, Külső Nagyszénafű, Rakottyá, Péter Györgyné körtövénye, Mákos gödör, Nagykö, Fergettyű, Somföle, Hosszútövis, Küserdő hegye, Küserdő alja, Szőlő oldal, Két patak köze, Nagyhegy oldala, Oldal, Csilla, Agyagas, Kútréte, Avas, Bükkhát, Kicsinyír, Kicsinyír dombja, Tódugás, Hegyi bükk, Bükketeje, Ülkei út alja, Baknya, Vallpad, Vallpad hegye, Vallpad oldala, Nagyrét, Mocsár, Kopaszbükk, Bírság mezeje, Bírság fele, Szotyó, Pálosné, Szilvás patak oldala, Bükkalja, Hátsó Pozsom, Darvas mező, Első Pozsom, Kicsi rét, Kicsirét fele, Templomalja, Kövöldomb, Verőfőny, Csere, Alsó-, Felső-Csere hágó, Cseretető, Cserefarok, Átal, Johoros (Juharos), Pápmocsara, Felső-Lok, Alsó-Lok, Farkasverem, Gyuri bá hágója, Sárostanorok, Bogács.

Hegy (hegybeli határnevek): Gordon, Szarvaskő, Szarvaskő útja, Nyír-oldala, Vágott út, Kűpü (fakéreg) kút, Gordontető: Bikakert, Zabkert, Pityókasarok, Tetves patak és kútja, Bodzás kútja, Bordica váluja, Hétkút váluja, Széje hegye, Széje útja, Kicsi erdő, Ördöghányasa, Kerestély pataka, Dankos útja, Életútja, Nyíres dombja, Nyíres laposa, Deák dombja, Szencsedi út, Nagyszó pataka, Kút pataka, Nagy Ferenc lika (pincéje).

4.5. A Szentléleki határ kútjai

Cserehágó kútja, Darvasmező kútja, Hidegkút (Lobogó kút), Kerekeger kútja, Vallpadkútja, Fergettyű kútja, Csokor kútja, Átal kútja, Hétválú kútja, Hegyalja kútja.

PATAKOK: Szilvás patak, Fergettyű pataka, Küserdő pataka, Átal pataka, Dió pataka, Johoros pataka.

HATÁRUTAK: Aratás útja, Cserehágó útja, Keresztút, Hegyi út, Fergettyű útja, Agyagos útja, Ülkei út, Külső-Bükkhát útja, Kicsirét útja, Szotyó útja.

SZENCSEDE-tanya (II. határrész) határnevei:

Szencsedvége, Fiskus, Aszalvány, Tiszafenyő, Mátévejke, Ugronkút tartomány, Hidegaszó bérc, Kétpálca köze, Bartó hegye, Hajdók dombja, Hegyiek mezeje, Szencsed sarka, Mező, Küküllő, Gáldomb, Tamásoké, Salamás, Szenték helye, Tisztartó helye, Páter Bálinté, Gerébkert, Bírók helye, Tatár útja.

SZENCSED kútjai és patakjai:

Hajdók kútja, Hajdó patak, Ugron kútja, Ambarus csorgója, Gerébek kútja, Hidegforrás, Hidegaszó pataka, Miklós pataka, Sárospatak, Kövespatak, Sándorpatak, Gerébkút, Futáspatak, Indi pataka.

TARTÓD nevű hargitai havasi erdős és legelős III határrész nevei:

Tündérvár, Nyaktető, Nyakoldal, Csutakos, Alsó-Tartód, Szentléleki - Tartód, Bogárfalvi-Tartód, Borbélyé, Palkónéc, (Boros, Bolygó, Hosszúkő-Oroszhegy falu területei), Jáhoros-ban van a Hármashatár: Gyergyócsomafalva, Alfalu és Oroszhegy erdeinek találkozási pontja.

VIZEI: Tartód vize, Kecskés patak, Küköllő, stb.

4.6. Határnevekhez fűződő mondák

FEHÉR-NYIKÓ: Fejér-(vagy Fér) -Nyikó a farkaslaki Veres Máté nevű fennsík taplocás (mocsaras) lankájából eredő csermely, a Hidegkút és az oroszhegyi Mogyoró meg a Nyír nevű fennsíkból eredő Tóthordód nevű patakok egyesüléséből született meg. Esős időben a Tóthordód vize színczi fehéresre (szókére) a Nyikó vizét.

BÍRSÁG MEZEJE (vagy Tódugás)

A szentlélekiek fő pénzkereseti lehetősége volt az erdőgazdálkodás. Egyik módja volt ennek a saját erdőből készített tűzifa értékesítése az udvarhelyi fapiacra. Erre a tényre utal a következő helytörténeti monda bevezetője.

Az udvarhelyi fapiacra fát fuvarozó kalákásait, hazatérőben, pálinkával vendégelte meg Imre gazda. Haza felé, a lengyelfalvi és a szentléleki határ találkozási pontján, a jókedvű kalákások hangulatát megzavarta egy esemény. Az országút mellett legelő lengyelfalvi marhacsordából kiugrott a bika, és üzekedő hajlammal rárontott az egyik szentléleki fuvaros járomba fogott tehenére. A nem kívánt látogatótól menekülő tehenek megiramodtak, összetörték a jármót, a szekeret az útszéli árokba fordították. Az emberek mindjárt fejszét ragadta az állataik és a maguk védelmére, s levágták a támadó, megneszült bikát. A lengyelfalvi báró (Orbán - B. D. megjegyzése) beperelte a szentlélekieket, s kártérítést követelt a bikájáért. A törvénytörés a báró javára döntött. A szentlélekiek B Í R S Á G- ul, kártérítésként, át kellett hogy adják a lengyelfalvi bárónak azt a határrészt, ahol a bikát leütötték. Azóta ezt a helyet Bíróságmezejének hívják a szentlélekiek. Ugyanezzel az eseménnyel magyarázta a lengyelfalvi Bencze Márton, a falu tudós öregje, a TÓDUGÁS határnév eredetét, amelyet toldás, azaz TÓDÁS, a kártérítés pótlásaként értelmeznek a lengyelfalviak.

GYURI BÁ' HÁGÓJA

Gyuri bácsit az erdőről haza felé jövet, a tűzifával megterhelt szánját tartani nem tudó ökrei letiporták a meredek lejtőn. Majd a szán is átgázolt rajta. A nyomában érkező erdőből jövők eszméletlenül találták az öregot. Felvették, hazahozták. Csak két hétig élt. A szerencsétlenség óta Gyuri bá' hágójának nevezik a meredek és veszélyes hegyi utat. Keresztfá is állott a szerencsétlenség színhelyén, amely idő teltevel kiromlott, és mert utódot nem hagyott Hegyi György, nem volt ki felújítsa a korhadtt keresztfát.

FARKASVEREM

Valamikor, a szentléleki határ Farkaslaka felőli részén farkasvermet ástak az emberek a ma is jól ismert vadcsapáson. A gödröt befedték ágakkal. A korai hó, amely az éjszaka hullott, belepette a környéket. Csunyi nevezetű, muzsikás cigány a farkaslaki táncmulatságról haza felé jövet, eltévedett. Nem a megszokott, jól ismert ösvényen jött, s nem vette észre a hóval befedett csapdát, csak amikor belezuhant. Rögtön kijózanította a vad morgás. A másik áldozatul esett társ, egy farkas volt, aki ijedtében a váratlan vendégtől a verem másik sarkába húzódtott, fogát viczorogatta a megrémült cigányra. Az ijedtében előrántotta a hegedűjét, s rázendített. A muzsikaszóra felvonított a farkas. Minél fülsértőbben húzta a cigány, annál jobban üvöltött a farkas. Így orgonált, hol szűkült meghunyászkodva, de ha megrestült a cigány keze a vonón, rögtön fenyegetően kezdett viczorogni. Reggel felé, a furcsa hangokra ébredő Szentlélek-felszegiek egyetlen húrral a hegedűjén, vacogó fogakkal, a farkas társaságában találták meg az agyonrémült muzsikust.

VALLPAD: Ezen a helyen felállított kőpadon vallatták a bűnösöket.

TATÁRÚTJA: Varság közelében, a Nagy-Küküllő völgyéből a szentléleki havasi birtok felé vezető, meredek hegyi köves szekérutat nevezik Tatárútjának.

A tatárjáráskor Szencsedbe menekült a szentléleki nép. Még a templomi szentséget is ide menekítették a rabló horda elől. Innen származtatják a havasi tanyai település nevét is.

A falu felől nem is sejtett rejtekhelyet felfedezték a tatárok. A menekültek idejében észrevették, hogy jönnek a tatárok, és hátból akarják támadni a bujdosókat. A meredek oldalon lopakodó tatárokra zúdították a sok, előre berótt szálfát. Nagy pusztítást végeztek a támadók soraiban. A bosszúállás nem késett sokáig. Az életben maradt tatárok megtalálták a Szencsedbe vezető utat, és kutatták a tetteseket, de a szentlélekiek elrejtették az asszonyaikat, gyermekeiket és az öregjeiket, és ők felkészültek a védelemre. Három diák vezette a védőket, akik bátran szembeszálltak, de nem bírtak a

túlerővel. Az egyik diákot a kútnál vágta le török, ezt róla Ugron kútjának hívják. A másik elmenekült, az erdőrészt Gergő Pál sarkának hívják; a harmadiknak jó lova volt, s az oroszhegyi Mogyoróig, a Békáskapuig ért, amikor úgy gondolta, hogy megszabadult az üldözőitől, akik messze elmaradtak mögötte.

Egy szusszanásnyira megállította a lovát. A tatár is megállt, s utána kiáltott a diáknak: - Köszönd, az Istenednek, hogy megszabadított!

A diák elbizakodva azt válaszolta: - Köszönöm a jó lovamnak!

Erre a kanca vizelni kezdett, s ilyenkor az állatot nem lehet kimozdítani a helyéből, amíg a dolgát el nem végzi. Jól ismerte a tatár ezt, s hamar utolérte a diákot, akit helyben levágott.

Úgy nevezik a helyet, hogy DIÁK. Itt tér le az út Oroszhegybe.

A TARTÓDI TÜNDÉRVÁR MONDÁJA ismerős Benedek Elek gyűjteményéből.

A ma is élő szóbeli hagyomány megemlíti a vár mély kútját, amelybe a rucát bedobták, és az a Küküllőben jött ki, vidáman úszva. Ma a várból csak a földből alig kilátszó, termésköből összerakott falmaradványokat találjuk. A nevezetes kútnak a helyén egy gödör látható, amely nemsokára a környező talajjal egy szintű lesz.

Az erdőirtáson, a mai legelőn, a zöldellő halmokról nem tudja az arrajáró, hogy azok másfél évszázaddal keletkeztek, és emberi cselekedet eredményeként jöttek létre. Hamvat égettek az ősi bükkfákból, hamuzsírnak az üvegyártáshoz.

A Tartódban pásztorkodók nagyon el voltak szigetelődve az anyafalutól. Különösen bántotta ez a helyzet a fiatalokat. Ezt az érzést fejezi ki a következő rigmus:

„Boros, Bolygó, Hosszúkö,

Verje meg a nagyménkö

Egész nyáron itt járni,

Soha legényt nem látni!” - így kesergett az oroszhegyi leány.

4.7. Keresztfák

KERESZTFÁK a határon: Kús Pétör bá' keresztfája a Vágott út tetején, a Lencsés keresztfá a Ropó hegyén, a Bálint Vencel keresztfája az Agyagastetőn (Az itt villámcsapás áldozata lett férje emlékére emelte a névadó felesége); Agyagasi keresztfát a mezei út elágazásánál, Tamás Albert állította, hálaadásképpen, mert az ebben a határrészben lévő földje szántásakor hirtelen beteg lett az egyik igás tehene. A falu gazdaközössége összefogásának köszönhetően a kényszervágásból nem lett kárvallás, így már köny-

nyen átvészelte a veszteséget. Ez van rá felvésve: Ne káromold, inkább áldjad Isten szent nevét!

A Baknyai keresztfát a bogárfalvi bekötőtűt és az országút találkozására feletti marton, a farkaslaki Jakab Zsigmond (1886-1969) állította, a veje Tamás Albert közreműködésével, hálából az Istennek azért, hogy az itt ért váratlan rosszullet után visszaadta életét, és még tizenkét évig élte, így népes családjá és a farkaslaki egyházközség tovább élvezhette az ő áldozatos atyai, megyebírói és kántori tevékenységének áldásait. Keresztfáállító ácsok Kiss Albert, Benedek Ignác és Geréb Márton voltak, a bádogos- és kovácsmunkát Tamás Albert végezte 1958-ban. Felirata: Imádunk és áldunk téged Krisztus, mert a szent keresztet által megváltottad a világot!

Imre Palkó keresztfája meggyilkolásának helyén, a Tódugásban állott, régóta eltűnt onnan. Egyesek szerint bosszúállás, mások szerint rablógylíkoság áldozata lett a városból pénzzel hazatérő ember.

Úlkei határszélen, a Bükkháton, Loki keresztfa, Farkaslaka felőli szélen, ma már nem áll a Bogáncson, de ott is volt egy keresztfa a malomfalvi szélen.

KERESZTFÁK a faluban: Felszegen, Bíró Dénes (ma a Ladó István) kapuja előtti, Pakot utcában, Szász Gáspár kapuja előtti, a loki kijárónál, Geréb Jánosné háza előtt, a Lokon, ifjú Hajdó Mátyás házában, a temetői utca sarkán, a falu központban, a Nyikó partján, Hegyi Tamásékkal szemben. Az 1913-as árvíz alkalmával Geréb Domokosné és kislánya holttestét itt találták meg a patak iszapjában, emléküket őrzi a keresztfa.

A régi, volt katolikus elemi iskola előtt áll egy feszület: faragott puhaakó alapon, fémkeresztben krisztustest. A javítást végző kőműves cementes simító anyaggal elkente a feliratot, olvashatatlan. Adatközlőm, Geréb Albert szerint, Geréb Domokos állította a váratlanul elhunyt Magduska, iskoláskorú, tíz éves kislánya emlékére 1933-ban.

A nagy betonkeresztet, a Baknyában, 1994-ben állította a négy falu népe, Szecsete László, Székely Gergely és Benedek Sándor plébánosok indítatására, hálából az Istennek, hogy megszabadította a vallásellenes kommunista diktatúrától, s ugyanakkor emlékeztetőül a hajdani egyházközségi együvé tartozásra. A helyet e célra Hegyi Pál ajánlotta fel (+35, +34, +12, +13, +28, +20, +38).

4.8. Népi elbeszélők

TRÉFÁS TÖRTÉNET

Menyek a betonúton bé Udvarhely felé, gyalogoson, ahogy szoktuk. Jön szembe velem a forgalmi milícia kocsija. Feltűnt nekem, hogy az egyik milicista mintha igen megnézett volna engem. Rögtön észbe kapok:

- Hát, szép Szűz-Máriám, én nem a jó oldalon közlekedek, a gyalogosoknak ez a drágábbik útszéle!

Gondolom, hogy amíg valaki észre venné, de különösképpen a forgalmisták, hátraarcot csinálók, s mindjárt a jó oldalon leszek. Elindulok visszafelé. Hát a rendőrautó is megfordult a Baknyatetőn, s lám jönnek szembe velem. Most légy okos, Domokos, mit mondok nekik, most? A kocsi lassított, amikor velem egy irányba ért

- Ilyen hamar megtért, bácsi? - kérdi a rendőr.

- Meg én, hallják-e, mert itthon felejtettem a városba járó szemtüvegem.

- Éppen vettem észre, tudja, bácsi, én is székely vagyok. (+33)

TANÍTÓMESE

Haldoklik az öreg rák. Hagykozik a fiainak:

- Fiaim, menjetek mindig előre?

- Apám, azt hogy tegyük, mert magától olyant nem láttunk soha!

(A legjobb tanács a példaadás! ;+33)

TAMÁS ANDRÁS BÖLCSSELKEDÉSEI:

A szegénység nem szégyen, csak egy kicsit kellemetlen!

Haragot tartani mód kell!

Ezermester mindent restell!

Amelyik kő sokat gurul, az kerekebb! (+33)

BARKÓS EMRE MÓZSI bá' mondása: „Isten örözzön meg az Emre-virtustól, a Sebestyén-haragtól, s a Szenté-akarattól!"; „Kiszi küszöbig, kása kapuig, kenyér szalonna Tartódváráig”.(+35)

GORDON

Idős Gáspár Andrástól hallottam ezt a történetet. András bácsi 1849-ben született, s a saját lakodalmát tartotta, amikor beállított az udvarukra két osztrák csendőr, s felszólították a vőlegényt, hogy azonnal vonuljon be katonának. Ott kellett hagynia a drága menyasszonyát, a síró szüleit, s a megbotránkozott násznépet. Fájó szívvel, de mennie kellett, ő sem tudta, hova. Katonáskodása során elkerült Nagyszombatra. Egy civil házhoz szál-

lásolták be őt, s a farkaslaki kollegáját. A házigazda, amikor megtudta, hogy a kvártélyosai közül az egyik farkaslaki, azt kérdezte tőle:

- Ismeri-e a Gordon nevű hegyet?

- Én jól igen.

- Tudja-e, hogy a farkaslaki ember mivel dobja az ökreit, ha azok nem jól járnak a barázdában?

- Hát mivel, ugyanbiza? - csodálkozik a farkaslaki atyafi.

- Kövel, de nem tudja szegény, hogy arannyal dobálózik.

Hosszas katonáskodás után, amint haza kerültek, a farkaslaki elmondta a furcsa történetet, amelyet Nagyszombaton hallott. A falubeliek elindultak ásóval, ki kapával, ki csákánnyal, de egy akaratlanul, hogy megtalálják a kincset, amelyről a táltos ember beszélt. Ástak, ásogattak. Jól bementek a Hegy oldalába, úgy tíz ölre, amikor egy régi csorba cserépcsuporra bukkantak, s aztán egy nyeletlen csákányra. Gondolták, jó úton vagyunk, amikor egyszer csak egy bővizű forrás fakadt fel, amelytől tovább már dolgozni nem tudtak. Aranyat ugyan nem találtak, de a forrás ma is ontja szomjat oltó, kristálytiszta vizét. A kincskereső mélyedés részben beomlott, de az emberek emlékezetében úgy él, hogy Nagy Ferenc pincéje (lika)+20

4.9. Szentlélek falu utcái

Pap utca, Papdomb (a templom környéke), Tököli utca (a temető felé), Szipte utca (A Baknya felé vezető régi út), Csáki utca (ma már nincs), Cigány utca (nincsenek cigányok már itt), Virág utca (régén Sáros utca, mezőre járó volt), Pakot utca (Bogárfalva felé vezető út), Agyagas, Bíró utca, Csilla felé, Csúnyi utca, Malomba járó út, - ez az Alszeg.

Felszege, a Lokon épült új utca után következik: Sebestyén utca, Miklós domb, Hegyi utca, Szász Mihály szorosa.

A falu belterületén található telkek (kertek): Mátyus kert, Hegyi (Gere) kert, Barabás kert (Jázdó kert), Bartó kert; Felszeg és Alszeg közt van a Hajdó rét és a Simó rét.

UDVARICSERE

Malomfalva Sükő felőli határrészének a neve. Valamikor udvari bírtok volt. Nagy csereerdő borította. Akkora fák voltak, hogy öt véka makkot is megtermettek. Ősszel itt makkoltatták a disznókat. Pásztorház is volt. Az egyik öreg fán volt egy hatalmas nagy tapló. A csordát meg-meglátogató sülldő medve ide menekült fel, ha a csorda kanja üldözőbe vette a nemkívánatos vendéget. Az utolsó pillanatban csak úgy felbüllent nagy komótosan a mackó, s vigyorgott le a fatövét agyarával hasogató-hányó dühös kanra. Egyik déli pihenőkor a pásztorok ebédeltek, s a csorda pihent. Megérkezett a

vendég. A csordakan üldözőbe vette a mackót, de az nagy kényelmesen, mint ahogy szokta, elindult a nagy cserefa felé.

- Na, most látsz csudát, Marci fiam - bökte oldalba a fiát az öreg - a reggel béróttam alulról a taplót!

Amikor a kan már-már az agyarára vegye a pofátlankodó macit, az szokása szerint felbüllent a taplóra, de rögvest le is pottyant. Nagy keserves ordítással, eszeveszetten rohant amerre látott, mert az oldalzsebét kinyitotta a kan, s az aprólékja kikandikált belőle. Néhány nap múlva a Sükei patak fejében megdögölve találtak rá a pásztorok. +28

4.10. Húshagyókeddi tánc

A farsang utolsó zenés-táncos multsága a húshagyó keddi tánc (még ma is). A táncmultság délután négy óra tájt állt be. A délutáni táncra a gyermekek mentek. Hat-hét óra tájt, utolsó külön nótá után hazaindultak a gyermekek. A nagy legény, aki komolyan udvarolt (járt egy leányhoz, kifogott szeretője volt, elment délután a leányos házhoz, és a lányt elkérezte a szüleitől a táncba. A lány szegfűcsokrot tűzött a legény kabátja (ujjasa) mellé, s így jelentek meg a falu színe előtt a táncban. Legény-leány, fiatal házasok és idősek is, mind székely népviseletbe öltöztek. A gyermekek táncra idején a férfiak a kocsmában illogattak. Estefelé bevonultak a táncterembe, borozgattak még, majd a gyermekek eltávoztása után átvették a teret a felnőttek.

A megszokott nótarend kezdődött: két nótá csárdással, majd keringővel folytatódott, és a nóták vége változott. Ezt a táncteremben a muzikusok melletti falra is kifüggesztették, mihez tartás végett. Így vették elejét az összetűzéseket, verekedéseket kiváltó külön nóták húzatásának. Első nótá a lassú csárdás: kétlépésű volt, amelyet a következő kezdősorú énekekre jártak: „Édes tejjel nevelt engem az anyám...”

„Fehér fuszulyka virág...”

„A vásárhelyi ruhásboltba...”

„Azért adtam három pengőt, Lina...”

„Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani...”

„Egy orosz, két orosz...”

„Epret-málnát szedtem a zöld erdőben...”

„Máma péntek, holnap szombat...”

„Faluvégén van egy kis ház...”

„Zöld erdőben terem a mérges kígyó...”

„Faj, de szépen esik az eső...”

„Akkor szép az erdő mikor zöld...”

„Szentléleki torony, de messzire ellátszik...”

A második nóta szintén lassú csárdással kezdődött, majd átfordították gyorscsárdásra. Az elnevezések és a táncok közt is van némi különbség. Szökőst 1 jártak az „Erdő mellett nem jó lakni...”, „Hajtsd ki rózsám a libákat...” kezdetű énekekre. Marosszékit 2 (Féloláhost) jártak a „Már minálunk az oláhok...” kezdetű nótákra. Négylépésűt 3 táncoltak az „Egy a kettő, három négy...”-re.

A harmadik nótát, a némötöst 4 (valcert, vagy keringőnek is mondták), a „Túl az Óperencián...” kezdetű közismert operett dalra vagy a „Tisza parti kisleány...” dallamára táncolták. Ezután angolkeringő jött, majd ismét gyorscsárdás következett az „Átal mennék a fahídon”-ra. Ezelőtt húsz évvel nem vetődött fel a táncrend kérdése, mert a húshagyói bálon sok csárdást húztak a zenészek, tekintettel a jelenlévő nagyszámú közép és idősebb nemzedékre. Ma viszont a művelődési otthon vezetősége kötelezi a zenészeket a csárdás nóták játszására, mert az ifjak a diszkózenét kedvelik, s még a csárdást is diszkósítják, ha tehetik.

Felvigyáztunk, hogy a nóták közti szüneteket a hagyományos módon töltsék ki. A gyermek hazaküldése utáni első nótaszünetben a férfiak összeölelkeznek a táncterem közepén, egymást kínálgatják az üveg borokkal, és az egyik mulatótárs felszólítására, hogy: - Énekeljük el a Geréb András bá' nótáját! - elkezdik fújni: „Hej, ritka búzát válogat a vadgalamb...”, és így tovább éneklük az elbeszélő stílusú, lassúbb ritmusú dallamokat, aztán rázendítenek egy zenészbiztatóra: „Tizenhárom singből van az én gagyám,

Tizenhárom este varrta a babám,
Varrd ki, babám, máskor is,
Megcsókollak, százszor is,
Mondom igazán,
Húzd rá, te kutya cigányprímás!

Tizenhárom singből van az én gagyám,
Tizenhárom singből szabta a babám.
Egyik szára rövid lett,
A másik meg hosszú lett
Látod-e, babám?
Jól elszabtad a gagyám szarát!

Tizenhárom éves sem voltam,
A lányoknak kurizálni sem tudtam,
Anyámasszony tanított,
Lába közé szorított,
Mondom igazán,
Húzd rá te kutya cigányprímás!

Tizenhárom singből van az én gagyám,
Tizenhárom este varrta az anyám.
Nagyanyám is tanított,
Ő még jobban szorított

Mondom igazán,
Húzd rá, te kutya cigányprímás!

Tizenhárom singből van az én gagyám,
Tizenhárom este szötte az anyám.
Keresztanyám tanított,
A hasára szorított,
Mondom igazán.
Húzd rá, te kutya cigányprímás! +7

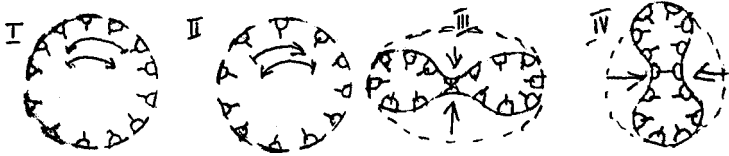
A második nótaszünetben a körben álló, összeölekezett férfiak ritmussosabb dalokat kezdenek énekelni, amelyekre csárdás lépésekkel haladnak körben, jobbra meg balra. Minden verssört helyben dobogtatással zárnak, majd az összeölekezett táncolók a kör közepe felé aprókat lépdelnek, a kör ellentétes pólusán lévők egymással szembe közelednek, a kör közepén valók találkozásukkor ismét helyben dobogtatnak. Így a kör nyolcas alakzatot vesz fel, szűkülő-táguló, lélegző mozgást végez. A férfitáncnak ezzel az archaikus formájával még nem találkoztam a szakirodalomban. A fenti tánc alakzatokat és lépéseket a következő ének dallamára végzik:

Erdő mellett nem jó lakni
Mert sok fát kell hasogatni.
Hasogattam én is eleget,
Tizenhárom öllel, s egy felet

Jaj, de piszkos a kendeje,
Talán nincsen szereteje?
Adja ide, kérem, mossam ki,
Úgysem szeret engem már senki.

Én kis kertet kerítettem,
Bele rózsafát ültettem.
Szomszédasszony barna kislánya
Rákapott a sok szép rózsámra.

Jó társaim mulassatok,
Nekem több bort ne adjatok,
Józan ember akarok lenni,
Házasodni akarok menni. 5, +8

Ősi körtánc ábrázolása

A harmadik nótaszünetben kezdődik a lipilapizás 6. A körbeállók, az ölelkezett férfiak ezt éneklük:

Három a péntek,
Három a szombat,
Lipi-lapi-lap,
Levelezőlap,
Rá van írva,
Hogy te számár vagy.

Három a fényes,
Három a képes,
Lipi-lapi-lap,
Rá van írva,
Hogy te számár vagy.+7

Az utolsó előtti sor éneklése közben egy fiatalabb embert vagy legényt, még nem ismeri a játékot, bekapják a kör közepébe, és a körben állók a erükkel lapogatják a berántott ifjú fejbűbját, amíg az utolsó sort éneklük. a jót nevetnek ezen, és előlről kezdve az éneket folytatják a játékot, de egy idősebb önkéntes áll be a körbe, hogy enyhítse az előbbi tréfa élet. szamarazásért és a fejlapogatásért senki sem szokott megharagudni, s ből nem vonja ki magát senki.

A következő táncnóta alatt néhány kezdeményező készségű fiatallem- és ifjú asszony titokban összeegyeznek, hogy beavassák a legújabb sokat Ez úgy történik hogy nóta közben közel fordulnak a

gadják a férjet, az asszonyok a feleségét, és éljenzés közben többször feldobják őket a levegőbe. Emiatt a tánc nem szakad félbe. Nóta végén a beavatott ifjú házaspár itallal köszöni meg a megtisztelést. Ezután a mulató közönség hangulata a tetőpont felé közeledik, és figurázó nótákat kérnek a zenészektől.

A második világháború táján a zenekart egy klarinétos 1 vagy tárogatós és egy cimbalmos alkotta. Előkerült még egy gordonos is néha. Táncoltak csak egy klánéta, csak egy cimbalmos, vagy csupán egy citera zenéjére is olykor, kisebb vasárnap délutáni multság alkalmával. Ma már négy-öttagú zenekar modern elektronikus hangszerekkel szolgáltatja a dobhártyarepesztő hangorkánt. Ilyenkor, a húshagyói tánc csúcán leszállnak a színpadról, és valódi zenészekké változnak: kezükben hegedű, klarinét, és így kísérik a szípen éneklő mulatókat. Ma az éneklés nem oly egyöntetűen szép, mint régen, mert már nem ismerik sokan a dalok szövegét, de még a dallamát sem, csak jópofán tárogatnak.

Egy-egy csördögölőt (2b) ismerő is van még, akit utánozni próbálnak a városi táncsoportokba műkedvelősködő ifjak. A csördögölőt „A bocskorom disznóbőr, / Apám hozta Süköből. /” kezdetű nótára járnak. Tízencgy óra után már nem járnak több táncot, Gólyával 2b zárják a páros nótákat. A gólya dallamát az amerikasok első hulláma hozta: „János bácsi a csatában...”, azaz John Brown... kezdetű ének, erre költöttek új szöveget (ezt Kerényi György az Éneklő Ifjúság-ban, az 1940-es években tárgyalja).

Az idős ember, aki évek óta vezetni szokta a seprűstáncot, tizenkét óra közeledtén előveszi rejtkehelyéről az új, suhogós nyírfaág seprűt, és elindítja a járást. A szemfülesebbek hamar a vezér után kapaszkodnak, annak, illetve az előzőnek a székelcharisnyáját fogják meg. A vezető után rezgő tánclépésben kigyózik a seprűsök libasora labirintus-vonalat követve. Szentléleken a seprűst a következő szöveg dallamára járnak:

„Elvesztettem zsebkendőmet, / Megver anyám érte,
Ha valaki megtalálja, / Csókot adok érte.

Messze jártam házasodni, / Bár ne mentem volna, /
Édes kicsi feleségem, / Bár ott vesztél volna. /

Ha az ördög olyan lenne, / Taligára tenne, /
Minél jobban rikoltoznál, / Annál jobban vinne. /

Rengesd uram, a gyermeket, / Hadd, menjek a bálba! /
Ott várnak a szép legények, / Gyöngyös bokrétaival /.” +7

A vezető seprűs váratlanul hátrafordul, és a sor végén lévőre, vagy az ügyetlenkedő tántorgóra egy seprűsapást mér. A seprű clől menekülők így kigyózva haladnak előre. A vezető seprűjével előszedi a fal melletti padokon ülő asszonyok, leányok mögé rejtőzött, visszahúzódó férfiakat, vagy a még tapasztalatlan, újonc legényeket.

A lányokat és az asszonyokat is igyekeznek bekapcsolni a játékba. A seprűs kiválaszt egy jóképű lányt vagy menyecskét, esetleg egy ráncos képű öregasszonyt, akit ő elsőnek megcsókol, és az utána sorakozó seprűs táncosok kötelesek a vezérüket utánozni. Aki húzódozik vagy ellenkezni próbál, az biztató seprűsapást kap. Az asszonyok menekülő védekezése még hangulatossabbá teszi a játékot. Az erőszakos és durva seprűst nem engedték a következő évben, hogy a sor elejére álljon. A játék és tréfa határait nem szabad átlépnie a seprűstáncnak. A seprűzés mértéktartást kívánt a vezetőtől.

Közben megszólal az éjféli harangszó, amely a húshagyó keddi mulatság végét jelzi. A seprűstánc vezetője megkerüli csapatával még egyszer a termet, és kiséprő mozdulatokat téve kivonulnak az udvarra. A harangszó után egy idősebb ember vezetésével elkezdenek imádkozni, s ezzel tudomásul veszik, hogy bcállott a nagybőjt. A buzgóbbak máris szedclőzködnék, hogy haza menjenek, de még beszélgetnek a nagy élményt jelentő seprűstáncról. Az öregek emlegetik, hogy régen éjfélkor ugyan véget ért a zenés multság, a tánc, de éjfélt után még pajzán játékokat űztek. Ilyen volt a fejés is. (5d)

Egy leleményes férfi kifordított báránybőr sapkát tett a fejére, botot vett a kezébe, és mint amikor a juhokat hajtják a fejőlyukra a juhosárban, kezdte terelni az asszonynépet a fejőpakulár elébe. Ő egy fejősajtárral várta az asszonyokat, ha pedig nem igyekeztek azok feléje, akkor ő ment el hozzájuk a sajtárral, és az asszony szoknyájához tartva, azt fejő mozgást utánzott, és a tejsorgás hangját utánózva a szájával susogtatott. Közben incselkedően a nőszemély lába köze felé nyúlt. A védekezőt így csitította a fejőember: - Na, jámbor! Ne, rugós! Ne, csintalan! Ne, kutyás! Vagy dicsérte: - Ez jó fejős, ez könnyen leadja akárkinek! Az ilyen és az ehhez hasonló csipkelődő, gúnyos megjegyzések felvillanyozták a férfiakat, de az áldozatok igyekeztek elmenekülni, megszabadulni az egyre jobban eldurvuló tréfák elől. Lassan elszállingóztak az asszonyok, a lányok, és a férfiak is elfogytak, hogy kialudják magukat, és igazi bűnbánattal ébredjenek fel hamvazó szerda reggelén.

A táncrendben már említett énekek teljes szövege:

Édes tejjel nevelt engem az anyám, / Mégsem fordít soha gondot énréám.

Hogyha tudná az én bús életemet, / Éjjel nappal megsíratna engemet

Pirittusból csinálják a pálinkát, / Azért nem lát senki rajtam jó gúnyát
Bár, csinálnák édes tejből, s ecetből, / Kutya zsidó ne élne a zsebem-
ből!+1

II. Fehér fuszulyka virág, / Ne jöjj hozzám napvilág!
Gyere hozzám, sötétbe, Icu te, / Hadd üljek az ölödbe!

Úgysem ülök sokáig, / Csak tizenkét óráig,
Az a tizenkét óra, / Annyi, mint egy víg nőta.

Le az úton le-le-le, / Piros alma levele.
Én is ettem belőle, / Meg sem haltam még tőle. (Szerelmes lettem tőle)

Piros alma csuszája, / Cukros a babám szája.
Cukrosnak is kell lenni, / Ha meg akarsz csókolni.

A szeretőm aicsiki, / A szoknyáját felesípi.
Egyszer-egyszer úgy csípi, / Hogy az utcát megsepri +13, +2.

III Jáger Jóska nagy betyár volt...(Lásd a 23. Ballada) + 3

IV. Azért adtam három pengőt Lina, Lina, / Hogy a farod járjon rez-
gőn, Lina, Lina!
Ej-haj, Lina, megetted az életemet, Lina! / Tedd a lábad a cseberbe,
Lina! +4

V. Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani, / Minden fordulásban egy pár
csókot kapni.

Szántottam, szántottam, hat ökröt hajtottam, / Minden fordulásban

VI. Egy orosz, két orosz felmászott a fára, / Belement a hegyes srappel
golyó a lába szárába.

Pizskáld ki, pizskáld ki belőle! / Nem pizskálom, egye meg a fene,
hadd maradjon benne!

(Kislányka, kislányka felmászott a fára, / Belément a szálka a
lábaszárába.+6

Pizskáld ki, pizskáld ki belőle! / Nem pizskálom, egye meg a fene,
hadd maradjon benne)

VII. Epret-málnát szedtem a zöld erdőben, / Széjjeltépte a szoknyámat!

Széjjeltépte a szívemet, a bús szívemet, / Amióta te neni jársz, amióta
én nem járok tehozzád.

VIII. Mára péntek, holnap szombat, holnapután vasárnap.
Édesanyám arra kérem, seperje ki a házat
Édesanyám arra kérem, seperje ki tisztára,
Jön a csárdás kis angyalom, nyitorog a csizmája.

Faluvégén van egy kis ház, melynek nincsen lakója.
Ablakába kinyílt a rózsza.
Én is odajárogatok, még is el van hervadva.
Az én bús szívemet nincs ki megvigasztalja.+12

El kell menni Romániába, / Itt kell hagynom a babám mással.
Nem zsebkendő, hogy zsebembe tegyem, / Nem is levél, hogy postára
tegyem.+12

IX. Jaj, de szépen esik az eső, / Annál jobban ázik a mező.
Minél szebben legel-legel a bárány, / Annál szebb a kökényszemű lány.
Egy pár csókot kaptam.+5
Én kimentem az erdőbe, / Ráléptem egy a napot, / Szabadítsd meg a
rabokot!
A rabokot a rabságtól, / Engem a szomorúságtól! +7

X. Átal mentem a fahídon, / Velem szembe jött a húgom.
Nem a húgom, a galambom, / Kinek a száját csókolom.

Jaj Istenem, mi van velem? / Valami úgy rugdos bennem!
Hadd el lányom, hadd rugdosson, / Hogy a világ szaporodjon!
Alig várom, este legyen, / Hogy a libám oda legyen,
Utána menyek, megkeressem, / A babámmal beszélgessek.

Lányom, lányom mért vagy kurva, / Mikor nem vagy rászorulva.
Hogy ne volnék rászorulva, / Mikor szép a piros szoknya.

Egy kis pálinkát is vettem, / Komámasszonyra köszöntöttem.
Addig- addig csepegettük, / Míg már egymást sem ismertük.+6

XI. Kicsi madár, hogy tudsz élni, / Mikor te nem tudsz beszélni?
Látod, tudok én beszélni, / S mégis alig tudok élni!

A korondi hajnalcsillag / A pálfalvi tetőn virraszt.
Azért virraszt olyan messze, / Vár a babám minden este.

Irigyeim sokan vannak, / Mint a kutyák úgy ugatnak.
Adok nekik egy-két hetet, / Hadd ugassanak eleget
(Adok nekik egy-két napot, / Hadd ugassák ki magokat!)

Kicsi tulok, nagy a szarva / Nem fér bé az istállóba.
A szarvából ki kell vágni, / Meg kell a babámtól válni.

Kicsi tulok, nagy a járom, / De szép kislány ez a három,
De szeretném az egyiket, / Három közül a szebbiket

Kicsi csipor, nagy a füle, / Nem fér a babám zsebébe.
A füléből ki kell vágni, / A babámtól el kell válni!

Édes lovam agyon csaplak, / Én a télből ki nem tartlak.
Ne csapj agyon, édes gazdám, / Kitelelek a sánctartján.

Édesanyám sok szép szava, / Kit fogadtam, kit nem soha.
Meggfogadnám, de már késő, / Hull a könnyem, mint az cső.

Isten, hozd el azt: egyedül hálók,
Tipegetek, tapogatok, csak falat találok.+5

XII. Ne nézz rám, ne neved, /Megtudják a faluban, hogy szeretsz!
Reám néztél, s nevedtél, / Megtudták a faluban, hogy szerettél.+11

XIII. Az ökör a földet nem magának szántja,
Az apa a fiát nem magának tartja.
Húsz évig neveli, szárnyára ereszti
S keservesen nézi, hogy káplár veri.+5

XIV. Nálunk felé az oláhok fabocskorban járnak.
Éjjelente-éjjelente, párosával hálnak.
Lám én szegény szolgálégény, csak venyigére,
Venyigéről venyigére, / Vágyik a szívem, vágyik a szívem a szőkére.

Én kimentem az erdőbe, / Ráléptem egy papirosra,
Papirosról papirosra, / Vágyik a szívem, vágyik a szívem a csinosra!
+12

XV. Nádfödeles kisházikóm leégett a héten, / Míg virágot szedegettem
odakint a réten.

Benne égett a jegykendőm, adjál babám másat, / Csókolom a csókra
termett

Ici-pici szádat! +6

XVI. Egy a kettő, három, négy, / Egy a kettő, három, négy.
Egy kettő, két kettő, / kétszer hat tizenkettő.+6, +9

XVII. Az én apám hetven éves, most házasodik.
Összeveri a bokáját, úgy ugrándozik.
Gólya, gólya, sárgalábú gólyamadár.

Az én apám disznópásztor, fia vagyok én.
Apám őrzi a disznókat, a lányokat én.
Gólya, gólya, sárgalábú gólyamadár!

Az én apám kerekese, fia vagyok én.
Apám fúrja a kereket, a lányokat én.
Gólya, gólya, sárgalábú gólyamadár!

Budapesten a nagysága maga mosogat,
A szolgáló öleli a nagyságos urat
Gólya, gólya, sárgalábú gólyamadár.

Elfogyott a mákos rétes,
Megmaradt a tál.
Énutánam barna kislány
Mindhiába jársz, //: Gólya, // 8,+8, +11, +14

4.11. Más alkalommal is énekelt dalok

Zsúpfedeles a mi házunk eleje,
Barna kislány kikönyökölt belőle.
Rég megmondtam, barna kislány, ne szeress,
Nincs egyebem, mit a két karom keres!

Nincs egyebem, csak egy vizes poharam,
Poharamban egyetlen szál virágom,
Virágomnak az a neve Ibolya,
Bárcsak soha ne szerettelek volna!+6

Ez a barna legény nem ér egy fokhagymát,
Aki a lány előtt összehúzza magát,
Összehúzza magát, eltátja a száját,
A fene egye meg a málészájúját!
Ez a barna kislány nem ér egy fapipát,
Ki a legény mellett összehúzza magát,
Összehúzza magát, eltátja a száját,
A fene egye meg a málészájúját!

Az ökör a földet nem magának szántja,
Any a leányát nem magának tartja.
Szépen felneveli, szárnyára ereszti,
Csak messziről nezi, hogy más a hátát veri.+15.

Violát vettetem, várom kikelését,
Várom a babámnak a hazajövetését
Kikelt a viola, de nem az a teljes,
Hazajött a babám, de nem az a kedves.

Elhervad az a virág, melyiket a kasza elvág,
Elhervad az a lány, akit a babája nem lát.
Én is elhervadok, mert nagyon beteg vagyok,
Ha meglátom a babám, rögtön meggyógyulok.+30

Szilaj ökröm a Bogár, de a Bogár!
Letörte a rezedát, a violát.
Kék ibolya, viola,
Szívem vigasztalója!

Holnap este jer' oda,
Csókot kapsz a kapuba', a kapuba'. +29

Lányok, lányok, bogárfalvi lányok,
Van-e nektek lerakott szoknyátok?
//: Ha nincs nektek lerakott szoknyátok,
Nem is vagytok bogárfalvi lányok,
Már ezután füttyölök reátok! ://

Kislány, kislány, bogárfalvi kislány,
Elvonnék, ha gazdagabb volnál!
//: De hiába hull a szemed könnye,

Ha a neved nincs a telekkönyvbe',
Sajnálom a régi szeretőmet! ://

Kerek erdő, kerek pusztá kerekés,
Az én babám, jaj, de nagyon szerelmes.
Kerek, kerek, kerek az ő világa,
Én vagyok a legkedvesebb virága.

Három alma három ágról leszakadt,
Hűséged kedves babám megmarad.
Áldjon, áldjon meg az Isten tégedet,
Egyek leszünk, nem válunk el sohasem! +16

Jegyzet:

A dolgozatban aláhúzással kiemelt táncelnevezések az adatközlőimtől származnak. A mai ötvenévesek és nyolcvan év körüliek egyöntetűen így hívják ezeket, csupán a marosszéki (50 évesek) néven ismert táncot nevezik féloláhosnak a nyolcvan év körüliek. A fiatalok a németös elnevezést nem ismerik, ezt keringőnek mondják, de már ritkán járják.

A táncszakirodalomban azonosítani próbáltam a neveket és a táncokat
1, 2, 4, - Balásy Dénes: Régi székely nóták és táncok, Etnográfia 1910, 21. sz., 2966-300 o.

1b - Pálfi Csaba: Kecset-Kisfalud a Gyöngyösbokrétában, Táncudományi tanulmányok, Bp. 1980-1984. Szerk.: Béres András, Szentpál Mária, 317-300. o.

2b - Vámszer Géza, Bándy Mária: Székely táncok, Kolozsvár, 1937, Minerva, 98-112. , 32-35. , 770-72. , 81.

2c - A magyar folklór, Szerk. Ortutay Gyula, Bp. , 1979. , Tankönyvkiadó, VI. b2 Marosszéki forgató.

5a - A magyar folklór táncfelosztásai szerint a keleti körcsárdások közé sorolható a szentléleki farsangvégi mulatságkezdő és a nótaközi szüneteket kitöltő, az énekelt dallamot lábdobogtatás ritmusával hangsúlyozó férfitánc. (A csárdástáncok: 3. A körcsárdás)

5b. - Körtánc, Magyar néptáncgyományok, Bp., 1980, Zeneműkiadó, Martin György: Körtáncok, lánctáncok, 45-102.71. o. " fiatalság nemek szerint elkülönülve csoportosult a tánc lényeges megkezdéséig. A lányok ilyenkor a tánc hely közelében karikáztak, míg a tánc helyet már a legények foglalták el tánckezdő férfi táncokkal... A leánykörtánc a mulatság szüneteiben is megjelent.... a párostánc megkezdéséig ..."

5c - Martin György: A magyar körtánc és európai rokonsága, Bp. 1979. , Akadémiai kiadó, 171, o.

Martonoson (Komárom megye): „Pilikézés” néven ismert gyermekjáték körtánc-szövege rokonságot mutat a szentléleki férfikörtáncsal.

A játékdal szövege is ismeretes nálunk:

Egy kis kertet kerítettem,
Abba rózsafát ültettem,
Szomszédasszonynak a lánya
Rákapott a rózsafámra.

Mikor én aztat megtuttam,
A bíróúrnak felattam.
De a bíró is azt mondta:
A leányt illeti a rózsa.

Leányt illeti a rózsa,
Legényeket a bokréta
Menyecskéket a kórója,
A legszárzabbik ága.

5d - Varga Gyula: Játékos-dramatikus táncok Biharban, Táncstanulmányokban: 1. A tréfás verbuválás leírásában (106-113) találunk olyan mozzanatokot, amelyek a seprüstánc humoros jeleneteit juttatják eszünkbe, a bizonyos tevékenységek utánzása, pl. a fejés vagy az öregasszony (cigányasszony) csokolása.

5e - Varga Gyula: A néptáncok, Néprajz egyetemi hallgatóknak 8,26.1.

6a - A lipilapizás a felnőttek nótaközi játéka, nem tudunk róla, hogy a gyermekek ezt utánozták volna régen, ma az iskolai szervezésű farsangi bálon meghonosítottuk, és gyakorolják.

Olsvainé Tamás Margit: Arhaichus táncok Lövétén, A Duna menti népek hagyományos műveltsége, Bp. 1991, 469 l. Alkalmitáncok

Kerényi György, dr.: Amerikai dal - In Éneklő Ifjúság, Budapest, 1944. jan., III. évf. 5. számában írja, hogy a „John Brown”... kezdetű dal dallamára táncolják Erdélyben a „gólya táncot”, amelynek visszatérő refrénje „sárga lábú gólyamadár”. „A dallam kissé elváltozott. Nem is csoda: amíg Amerikából Csík megyébe ért! De hát hogyan került a székelyek közé ez a tengeren túli dallam? Úgy, hogy a hazatérő kivándorlók hozták magukkal! (A „glória” változott „gólyává”) Hegyi Miklósnak hálásan köszönöm ezt az információt. Tőle származik az a felfedezés is, hogy a „János bácsi a csatában...” kezdetű diákdal a fentinek egy újra átköltött változata. John Brown neves amerikai szakszervezet vezető volt, akit tragikus sorsára való hálás emlékezés őriz, mint a mellékelt dal is példázza.

+ADATKÖZLŐK:

- +1. Hegyi Imre, 1909-1986, Szentlélek.
- +2. Lakatos Ignácné, sz. Simó Márta, 1908, Szentlélek,-megh. 1994, Malomfalva.
- +3. Szenté Albert, id., 1905- 1992, Szentlélek
- +4. Szenté Dénes, ifj., 1915-1989, Szentlélek, 6. sz.
- +5. Imre József, 1895-1985, Szentlélek
- +6. Geréb Ferencné, sz. Hadnagy Anna, 1910, Bogárfalva, - megh. 1987, Szentlélek.
- +7. Geréb András, ifj., 1920-1999, Szentlélek.
- +8. Szenté Ágoston, 1914-1997, Szentlélek.
- +9. Székely Dénes, 1897-1980, Malomfalva.
- +10. Hegyi P. Ferenc, 1911-2002, Szentlélek.
- +11. Hadnagy Mihályné, sz. Székely Rebeka, 1922, Malomfalva.
- +12. Hajdó Imre (Ferenc), 1929, Szentlélek.
- +13. Szenté Dénes, id., 1893-1980, Szentlélek, Az itt közölt változat eltér a Romániai magyar népdalok-ban (Kriterion, Bukarest, 1974, 98. 1.) megjelent szövegtől.
- +14. Hegyi Dezső Miklós, 1917, Szentlélek
- +15. Székelyné, T Viktória, 1904- 1976, Nyikómalomfalva
- +16. Fancsali Istvánné, sz. Bálint Anna, 1910-1991, Bogárfalva
- +17. Hadnagy Imre, 1927, Bogárfalva
- +18. Hajdó Albert, 1934, Bogárfalva
- +19. Márton Dénes id., 1908-1982, Bogárfalva
- +20. Sebestyén Sándor, 1910 -1996, Bogárfalva
- +21. Gergely András, 1929-1989, Nyikómalomfalva
- +22. Péter Jánosné, László Róza, 1926, Nyikómalomfalva
- +23. Márton Dénes ifj., 1934, Bogárfalva
- +24. Bakó Mária, 1926, Oroszhegy, 1953 óta Bogárfalván él
- +25. Hajdó István, 1942, Bogárfalva
- +26. Kis Józsefné sz. László Márta, 1888, Malomfalva-1972 Székelykeresztúr
- +27. Jakab István, 1960, Malomfalva,
- +28. Székely András, 1903-1979
- +29. Székely Áronné sz. Lakatos K. Rozália, 1883-1971, Malomfalva
- +30. Lakatos Áronné sz. Tankó Rozália, 1886-1972, Malomfalva
- +31. Fancsali Ferencné sz. Hajdó Vilma, 1904-2000. Szentlélek
- +32. Hajdó Dénesné sz. Hajdó Erzsébet, 1891-1973, Szentlélek
- +33. Tamás András, 1911-1978, Szentlélek
- +34. Geréb Márton, 1889-1974, Szentlélek

- +35. Imre Péter, 1902-1987. Szentlélek
- +36. László Áron, 1929, Malomfalva -1999, Szentlélek
- +37. Ilyés Mária, Asztalos, 1875-1980, Székelypálfalva
- +38. Geréb Albert, 1923, Szentlélek

A NÉPKÖLTÉSZETI ANYAG gyűjtői voltak a Székelyszentléleki Általános Iskola Tamási Áron nevét viselő folklórkör tanulói. A FEHÉRNAYIKÓ c. iskolai folyóiratunk 1971/4. számában jelentettük meg az addig összegyűjtött alkotásokat, majd a HARGITA c. megyei napilap 1972. IX. 3-i számának népművészettel foglalkozó oldala válogatást közölt ezekből. Érdemesnek tartom a gyűjtőmunkában részt vett köri tagok nevének megörökítését: Balló András, Bálint Sárka, Geréb Gyöngyvér, Jakab Jolán, Lakatos Eszter, Lakatos Ildikó, László Áron, László Irén, László Mária, Magyar Emília, Magyar Erzsébet, Magyar Julianna, Márton Piroska, Miklós Erzsébet, Sinka Márta, Székely Aranka - VI. o. t, Balog Matild, Hadnagy Piroska, Bakó Anna, Lakatos Szerén, Geréb Mária, László Erzsébet, Fancsali Mária, Györgydeák Erzsébet, Hegyi Lujza - köri elnök -VII. o. t, Miklós Matild, Péter Mária, Szente Livia-V III.o. t; körvezető tanár: BALÁZSI DÉNES.

5. A felső-nyikómenti ember hagyományos táplálkozása

A Hargita alatti Havasalja székely lakosságának életét, s így táplálkozását is a talaj, az időjárás és a termelési viszonyok, valamint a gondolkodásmód és a hagyomány határozták meg. Az itteni időjárásra jellemző, átlag alacsony hőmérséklet a lakosságtól kalóriadús táplálkozást igényelt. Ugyancsak indokoltta tette ezt a nehéz testi munka: az erdőkitermelés, a havasi pásztorkodás és a köves, agyagos talaj megművelése is. Valamikor, a letelepedés idején a vadban gazdag, majd az állattenyésztésre alkalmas erdőszelvényes vidék hústermelésével igyekeztek kielégíteni ezt az igényt.

A sertés (disznó) tenyésztésre alkalmasak voltak a legelők, a makkos erdők, majd a zabot és burgonyát (pityóka) termő dombhátak, köves hegyoldalak. A sertés (disznó)-HÚST, zsírt és termékeit, sülve, főve, feldolgozott és tartósított formában, bőségesen fogyasztották. Tápereje mellett kedvelt élelmiszerek volt azért is, mert a háznál, a falu határán, a legelőn, a messzi havason és az erdei kaszálókon könnyen fogyasztható volt. Nem volt romlandó, mert sózással és füstöléssel tartósították. A székely katonáskodás idején jó útitárs volt a borjúbőr táskában a szalonna és a sonka.

A másik alapvető élelmi cikk a KENYÉR nagy utat tett meg napjainkig, de a nevét végig megőrizte, bár a tartalma sokat változott. A története elején zablépeny volt a neve. Kézi darán vagy mozsárban tört, majd lószőr szítán átejtett zablisztriből gyúrták, és tűzben forrosított lapos kövön sütötték meg, mint később a „köre lecsent”-et (búzából). Ezt követte az árpacipó, majd a rozskenyér, aztán az elegy (búza és rozs vegyes vetésekor nyert elegyből őrlték a lisztjét), és a ma is ismert „tisza búzakenyér,” ahogy a népdal is mondja. Amint lassan meghonosodtak a zord éghajlatot bíró, és a gyenge minőségű köves, agyagos talajban is megtermő, rövidebb tenyészidejű szálás gabonafajták, úgy javult a kenyér minősége is. A búza meghonosításában fontos szerepet játszott még a hármas határrendszer bevezetése, a zöld ugarozás, az istállótrágya mellett a műtrágyák használata, mert csak így vált kifizetődővé hegyvidéki búzatermesztés. A XIX. században és a XX. század első negyedében a búza csereáru volt, behozatali cikk, amelyért a felvidéki ember épületfát, fűrészárut, feldolgozott faanyagot szállított az alföldre (a Küküllők és a Maros vidékére).

A TEJ mindennapi nélkülözhetetlen tápláléka volt a falusi családnak. A tejtermékek skálája elég széles és változatos volt. Fogyasztották nyersen, forraltan, oltott vagy altatott (aludt) formában a tehéntejet. Készítettek írósvajat is belőle, amelyet piacon is értékesítettek. Az író (a savót) a család szívesen fogyasztotta. A juhtejet feldolgozva, sajt és orda formájában vagy tartósítva, túrónak használták a juhtartó gazdák. A napi fogyasztáson felül

megmaradt túrót dézsákba zárva, hűvös helyen tárolták arra az időszakra, amikor a juhek már nem tejelnek. A major és pakulárjai az esztenán készítették zsendicét is, a frissen főzött ordából és annak a savójából. A tejtermelés csak a családi szükségletet elégítette ki. Kevés székely gazdaság termelt a piac számára. Szentlélekről csupán két családról tudunk, aki a közeli városba házhoz hordta a tejet, a tejszínt, esetleg a vaját. A hagyományos gyengén tejelő állatok tenyésztéséről át kellett térni a nagy hozamú fajták meghonosítására. Ehhez miniszteri rendeletnek és a Tusnádi Kongresszus serkentő hatású Székely Akciójának kellett jönnie, hogy a gazdakörökben felkészítsék a falusiakat a jövedelmezőbb belterjes állattenyésztésre, és a jövedelmező gazdálkodásra, a tejszövetkezetek megalakítására.

A ZÖLDSÉG fogyasztására fokozatosan tértek rá. Kezdetben nagyon csekély volt az itt termesztett zöldségféléiség. A hagyma, a fokhagyma, a retek, a saláta, a káposzta, a murok, a tövös, a kapor, a petrezselyem, a zeller, az ánizs, csombor és a vadon termő kömény és menta ismeretesek voltak, de a paradicsom, paprika és a paradicsompaprika, meg a padlizsán egészen új keletűek. A gyümölcsök táplálkozási fontosságát nem ismerték, de a régifajta gyümölcstermesztésről a nemesített alma-, szilva- és körtefajokra való áttérésnél a gazdakörök anyagi és szellemi segítségére volt szüksége a székely falunak. A gyümölcstermesztési tanfolyamokon megtanulták az új gazdálkodási módot, és a Székely Akciótól ajándékba kapott nemesített fajokat elültették. A gazdálkodási mód megváltozása a lakosság élelmezésének, táplálkozásának magasabb szintre emelkedésévvvel járt. Régen is volt gazdatanfolyam: úgy működött, hogy a székely legények elküldték a Szászföldre szolgálni, hogy a fejlettebb szinten gazdálkodóktól ellopja a mesteriséget, a lányok pedig a szászvárosok bürgemeitől tanulták a főzést és házvetést.

Ma, amikor leírjuk az elődök táplálkozási módját, történelmet írunk. Nem nosztalgizunk, mert nem sajnáljuk ledobni magunkról azt a terhet, amelyet ránk kényszerítettek a természeti, történelmi-társadalmi körülmények. Nem feledkezhetünk meg arról a helyzetről, amelyben a Székelyföld, történetesen a katolikus Havasalja a léteért küzdött, a túlnépesedés miatt. Aránytalanul kevés volt a föld, az élettér szűk a növekedett számú lakosság számára. A havasi legelők benépesültek a fálvából kirajzott telepesekkel. Az erdőirtásokon tanyák keletkeztek, mint Szencsed vagy Varság. Ezek sem oldták meg a nagy éhség kérdését. A FÖLDÉHSÉG ideiglenes és végleges tömeges kivándorláshoz vezetett. Akik itthon akarták csillapítani földéhségüket, azok a gyomrukon próbáltak takarékoskodni, spórolni, hogy megkaparintsanak egy nyomorgótól vagy lebukottól egy darabka területet. A saját szájuktól elvont tojás, szalonna, zsír, vaj árát kuporgatták össze földvásárlásra, hogy legyen, hol megtermeljék a család számára a mindennapi betevő

falatot. Nagyon szigorú táplálkozási fegyelmet és rendet kényszerítettek magukra. Annyit ettek, hogy éppen csak éljenek, és tudjanak dolgozni, nem engedték meg maguknak a dúskálást, a dúvatlankodást, sem a pazarlást.

Az évszakok és a munka-pihenés ritmusához, meg a vallási tilalmakhoz igazodva állították be a táplálkozási rendjüket. Látni fogjuk a következőkben, hogy ennek megfelelően tartották be a téli-nyári, munkanapi-ünnepnapi, nehéz munkát végző vagy házi foglalatosságban lévők, a gyermekek táplálkozásának mennyiségét és tartalmát.

Vétek volt a kenyeret, Isten áldását eldobni vagy meggyalázni. A szigorú fegyelmet feloldották az ünnepek, hogy aztán visszatérjenek az ésszerűség, a szükségszerűség és a lehetőségek határain belüli harmóniába.

5.1. A téli étrend

A TÉLI ÉTREND az őszi betakarodástól a tavaszi kiszállásig (Szent Mihály napjától Szent György napjáig) volt érvényben. Ezt a mezei munkanap megrövidülése, illetve meghosszabbodása határozta meg, például az uzsonna megszűnését ősszel, vagy bevezetését tavasszal. Ebben az időszakban háromszor étkeztek: reggel, délben és este. A reggeli tejes puliszka, túrós puliszka vagy tojásrántotta, vagy rántott kolbász volt. Délebed: leves vagy pityókás tokány. Vacsorakor elfogyasztották az ebédmaradékot.

5.2. A nyári étrend

A NYÁRI ÉTREND a mezei munkák idejére volt érvényes. Kora reggel a szántani-vetni induló férfiakat (gazdát, szolgát, napszámost, kalákást) otthon megkínálták egy pohár pálinkával és egy szelet kenyérrel. Frustokra, nyolc óra tájt, a gazdaasszony vagy a legényke kivitte a tojásrántottát, a rántott kolbászt vagy a túrós puliszkát. Némely nagygazdáné a szolgálégyénynek csak hagymatokányt és paradicsomos mártást küldött. Délebedre a gazdának és az arató családnak harangszókor vitték a levest. A szolgának más kenyeret és más ételt készítettek, s gyakran később vitték ki az ebédjét, hogy aztán az uzsonna is el maradjon ebből kifolyólag. Uzsonnára öt óraker szoktak leülni. Már az ebéddel kivittek a mezőre mindenkinek a szalonnát, kenyeret, túrót és zöldséget (hagymát, uborkát, az újabb időkben paprikát és paradicsomot is pakoltak). Étél előtt járt a pálinka is. A vacsorát otthon fogyasztották el, amikor hazaértek a mezőről, 8-9 óra tájban. Ez kenyér és tej vagy tejes kávé (vert kenyérhéjből vagy pergelt árpából, az újabb időkben bolti kávépótlékból) lett.

5.3. A böjti étrend

A BÖJTI ÉTREND régen szigorúbb volt. A hús és az állati zsiradék fogyasztását tiltotta a katolikus vallás, ma sokat engedtek belőle. Szárfított, és aszalt gyümölcsök fogyasztásával pótolták a hiányt. Böjtös levesek: tárkonyos-, fuszulyka-, kapros-, káposzta, pityóka, hagyma és köménymagleves. Böjton kívüli időben ugyanezen levesekbe húst főztek: disznó-, marha-, juh- és majorsághúst, tetszés és ízlés szerint. Ismeretesek voltak a laskafélék a búzatermesztés meghonosítása után. A böjtben árva laskalevest szolgáltak fel az asszonyok, de böjt lejártával majorság vagy marhahúst főztek a levesbe. Tavaszai leves volt a papsalátaleves. A gyümölcsös kertek déli lankáin kibújt zöld-lapit szívesen gyűjtöttek, tejes eresztékkel és tojásrántottával dúsfították. Hasonlóképpen készült a veteményesben termelt salátából az öntött salátaleves, amelybe még füstölt disznóság is került a zöld farsangon, húsvét után. Káposztalé-levest készítettek disznótorosan, aggyal és zsíros hússal gazdagítva; böjtben árván laskával, csigatésztával sűrítették, zsírtalanul. Szerették a tarhonyát, a lekváros derelyét (barátfülét) és az angyalbügyűrüt.

5.4. Az ünnepi étrend és ételek

AZ ÜNNEPI ÉTREND ÉS ÉTELEK változatosak voltak. Évközi vásárnapokon a hús fogyasztása rendszeres volt. Ezt téli időben, a karácsonyi disznóvágás után friss vagy tartósított, valamint feldolgozott formában használták. Emellett volt mézszárszék a faluban, ahol lehetett marhahúst vásárolni. A faluközösség a kényszervágáskori kölcsönös segítséget gyakorolta. Ha egy gazdának a szarvasmarháját, különösképpen igásállatát baleset érte, akkor a többi gazda kötelességének érezte, hogy vásároljon bizonyos mennyiséget a levágott állat húsból. Így a kárvallott tudott más állatot venni, és a mezei munkáját tudta folytatni. Az ünnepeknek és a jeles napoknak megvolt a hagyományos hűsfélesége, amelynek fogyasztását nem a kalendárium, de a hús előállításának időszerűsége is diktálta. Az ősz hozta a szentmártonnapi hízott libát. Volt liba és ruca böven, mert Szentlélek kétharmada a Nyikó patakpartján épült. Karácsony táján a disznóságokat fogyasztották, romlandósági sorrendben. Az ünnepen az aranyos rucazsíros laskaleves volt a főétel. Szilveszterkor az előírt ünnepi étel volt: a nemcsak borágnak való tölteléken káposzta, amelyből nem hiányozhatott a gömbec, és a többi zsíros disznóság. A hiedelem is azt diktálta, hogy akkor lesz az újévben előrehaladásunk, ha disznóhúst eszünk, mert a disznó az orrával előre túr, amerre igyekszünk mi is. A farsang végén, kövérsütörtökön bőségesen táplálkoztak, szinte dúskáltak a húsfélékben. A húsvét alkalom volt a

báránnyús fogyasztására. A juhhús fogyasztását az új pityóka megjelenése (nyárközépen) és az elmeddült juhok (a jó kövérek) selejtezésének idejéhez kötötték, nyáron vagy őszelejen készítették belőle tokányt.

5.5. A sütemények

A SÜTEMÉNYEKNEK is volt időszaki és ünnepi kötődésük. A lepényt, azaz a lepényféléket általában a kemencében, kenyérsütéskor készítették, a kenyértésztából szakították ki. A kenyerek előtt sült meg a lepény, azt frissen, melegen fogyasztották. Ugyancsak a gyermekek kedvencét, a kukorit vagy a madár formájú, kis kenyerecskét, az anya a teknőt kivakaró gyermeknek ajándékozta, jutalomként az ügyeskedéséért. Búzaszemek nyomott a tésztába, amelyek a kemence tűzében megégték, és mint a szemek feketéltettek a megsült madár fejében. Sütötték a zsíros-, cukros-, túrós-, ordás-kapros-, és tejfölslepényt, az új gyümölcsök megjelenésekor pedig a meggyes-, a szilvás- és almáslepényt. A disznóvágás utáni időszakban a lerben (a csikókályhák idejében) sütötték a tepertyús pogácsát és a hájas tésztát. A lapótyát a plattenen, azaz az érckályha (Szentkeresztbányáról) főzőlapján készítették, itt sült a szűzpalacsinta is, amely zsirtalan ételnek számított. Az ünnepi ebéd második fogása volt gyakran a serpenyőben sült vastag palacsinta, amelyet cukroztak, vagy kapros ordával, szamóca-, málna-, vagy szilvalekvárral ízesítettek. A rózsabogyóból (hecserli, hecsenpecs, seggvakaró, szaragógya, melyet a hegyi legelők bokrairól gyűjtöttek) készült lekvár ízesítőként, táplálék-kiegészítőként is nagyon értékes volt, különösen a gyenge gyümölcsstermő esztendőkből. Az ősi gócalján, a tűzhelyen parázsban, megforrósított és zsírral megkenetett lapos kövön sült a körelepcsen nevű, legősibb süteményfélése. A farsangi fánk (pánkó) és a csöröge is nagyon népszerű volt. A családi ünnepi alkalmak (névnap, eljegyzés és házassági évforduló) tésztájaként sütötték a kürtöskalácsot. Ezen kívül a lakodalomra kalácsot sütöttek, fátyolszítán átejtett búzalisztból. Általános volt a sima kalács. Sütöttek diós-, mákos-, mézes-, ordáskalácsot és termőfát, azaz prémet, amelyet a menyasszonyi kalácsba szúrva az ünnepeltet asztalára helyeztek. Újabbban ma már mazsolás és rahátos kalácsot is készítenek. A városi polgári lakodalom menüje és süteményei (tésztái) kiszorították a hagyományos falusi lakodalom étrendjét. A régi lakodalom szinte egyetlen itala a pálinka (kőményes) volt, ma mellette a bor az uralkodó, és kedvelt lett a sör fogyasztása is.

5.6. A puliszka

A PULISZKA mindennapi eledele volt a nyikómenti embernek, amióta a kukoricát a törökhódoltság idején divatba hozták Erdélyben. Ezért lett a neve törökbúza, ami a gabona rangját is jelzi, mert búzának nevezi a székely. Naponta legalább egyszer puliszkát fogyasztott, hanem a jóllakottság érzését nem érte el. Valószínűleg a haricska és a köles előzte meg a kukoricalisztból főzött ételünket. Az árpa is pótolta szükség estén, de nem érte utol sem ízben, sem népszerűségben. A nálunk jól megtermő árpa nem szorította ki a kezdetekben behozatali cikk gyanánt ismert, törökbúzalisztból főzött puliszkát. Ismerték az eresztett (hígra főzött) és a kemény puliszkát. Attól függően, hogy mivel együtt fogyasztották, változott a puliszka töménysége, de a megszokás és az ízlés is diktálta a puliszka változatát, meg a hely is. Ha a havasi kaszálón főzték, vagy a mezőre kellett vinni, és ott felszolgálni, könnyebb volt a kemény puliszkát felszeletelni a népes család számára, mint a hígat szétkanalazni.

Ma már nem készítik, és csak az adatközlők ismerik a következőket: A KISZÍJ (zablisztból készült pépes anyag), A TÚRÓS DOMIKA (forralt vízbe aprított kenyér és morzsolt túró), A TÖKKÁSA, A TÖKMAG CIBERE (takarmánytökből), AZ ASZALT SZILVALÉ, AZ ALMATÜDŐ LÉ ÉS A SÜLTHAGYMA, MEG A SÜLTALMA. Ezek mesébe illő ételeknek tűnnek a maiaknak. A túrós domika akár férfiak által, üstben az erdei kaszálókön is gyorsan elkészíthető étel volt. Könnyen emészthetőek voltak ezek a rögtönzött ételek. A kiszíj E vitaminban gazdag, és regeneráló hatású. A gyermekek szerették az édes aszalt szilva-, és almatüdő- (bagolytüdő) levét. A mai fiatalok nem hiszik el, hogy az ilyen ételekkel is be kellett érniük a régieknek. A MÁLÉT (kukoricalisztból készült süteményt) nagyon kedvelték, mert ízletes és laktató volt. A turisták bizonyára ma is szívesen fogyasztanák. A 60-70 éves asszonyok még ismerik a receptjét.

✓ Gyakori étel volt A KÁSA. A köleskása, és az árpakása után következett a búzakása korszaka. Gyorsan elkészíthetősége és a hozzávaló elérhetősége miatt kedvelték, de nem a nehéz munkát végző férfiak eledele volt. Ezért mondták: „kiszíj küszöbig, kása kapuig, kenyér s szalonna a Tartódváráig.” (Itt volt Szentléleknek a havasi erdeje és legelője, ahová pakolni kellett a tarisznyába az elmenő számára tartós és kalóriadús ételeket.)

A BÜKKMAKKOLAJról nosztalgizva beszélnek az adatközlőim. A bükkmakkban gazdag termésű esztendőkből a Gordonon (Hegyen) lévő bükkösben a fák alól összeseperték a falevelekkel együtt a lerázott bükkmakkot, gereblyével lehúzták róla a leveleket és más szemetet. Ezután kutyabőrrel készült rostával kihullatták az apróbb mocskot (földet, homokot és

kavicsokat), és zsákokba töltve haza szállították makkot. A faluban a vízimalomnak volt olajütője is, ahol aztán ki is préselték az olajat. A tökmagolajat is itt préselték. A búkkmakkolajat és a tökmagolajat a nagypénteki szigorú böjtös napon, savanyú káposztacikára öntve, jóízűen fogyasztották. A PELEFOGÁS is ilyen alkalmakkor történt. A búkkmakkon meghízott pelehús is jó eledel volt annak, aki szerette. A tájházunkban található csapdák arról tanúskodnak, hogy a nagyvadak húsát is szerették, és használták is, amikor ezt engedéllyel, vagy nélküle tehették.

5.7. Az étkezés szertartásáról

AZ ÉTKEZÉS SZERTARTÁSÁRÓL is beszélhetünk. A felsőnyikómenti katolikus székely ember az Istenáldását fogyasztja étkezés-kor. Imával kezdí és végzi a terített asztalhoz való járulását. Csendben, nem beszélgetve, nem hangoskodva, nem is sietve fogyasztja el az ételét. A jelen lévő vendégét „szívesen látjuk” hívással tessékeli az asztalhoz. Ha a vendég nem fogadja el, legalább megköszöni a hívást: „fogyasszák egészséggel nyugodtan Isten áldását!”, s távol marad az asztaltól. A mindig sictó, még az étkezést is elhabaró emberről maradt fenn a szólás: - Hamar, fiam, faljunk, s fussunk! - Nem úgy, apám, együnk, s mennyünk!

5.8. Az élelem tartósítása

AZ ÉLELEM TARTÓSÍTÁSAT a túlélési szükség diktálta. Az évszázados tapasztalat azt mutatta, hogy nem minden évben sikerül begyűjteni a szükséges ételmet. Az időjárás szélségeinek kitett ember sokszor kemény árat fizetett azért, mert nem volt tartalékolva a kellő mennyiségű tápláléka. Így jutott arra a következtetésre, hogy a bőségesen termő, gazdag évben tartalékolnia kell az ételmet a szűk esztendőkre. Raktározni lehetett a gabonát, de a romlandó ételmet tartósítani kellett. A hagyományos tartósítási eljárások széles skáláját alkalmazták: szárítás, aszalás, sózás, füstölés, fagyasztás és befőzés. Szentléleken és környékén szárították a feldarabolt almát (bagolytüdőnek hívták), aszalták az almát, szilvát, vadkörtét (vackort), befőzték lekvárnak a szilvát, a körtét és az almát is. A szilvalekvár volt a kenyér és a disznóhús után az egyik igen fontos eledel, ezért a szilvaízet is költségnek titulálták. A hígabbra főzött szilvalekvárt katyónak (gügyünek), a több ideig, keményre főzött tartósabbat szilvaíznek hívták. Két-három évig is elállott (a kompótkészítés újabb keletű). A ferges és hibás szilvából és más gyümölcsökből pálinkát főztek, kisüstit, amely kétszeri desztilláláson ment át, és elérte a 70, 80 fokot is. A szilvaízes kenyér volt a leggyakoribb iskolai tízórai, vagy az egyik étkezéstől a másikig megéhező gyermekek kibékítésé-

nek eszköze. Szokás volt a zsíros étkezés után való fogyasztása (szilvaízzel elnyomották). A szilva és a szilvaíz csereáru is volt, a csíkiakkal és a gyergyóakkal, ezért nevezték az udvarhelyieket gügyüsöknek. Az összezúzott és kipréselt vadvadalmából nyitott szájú hordókban ecetet erjesztettek. Ételfésítésre és házi gyógyszernek használták. A torma mint tartósítószer és mint a főtt húсок kísérője, a felszolgáláskor szerepelt. Tormalevesről is hallottam. A szárított csombor, kapor s a homokban tartósított murok-, petrezselyem-, zellergyökér és a szárított petrezselyemlevél nem hiányozhatott a székely gazdaasszony kamrájából és pincéjéből. Ott állt a savanyú káposztával a kád. Nemcsak a káposztát, de a levét is szívesen fogyasztották hajában főtt pityókával és vereshagymával. Kiváló böjtös vacsorának számított. A disznóhúst besózták, majd füstre tették a lakóház padlására. Később onnan levették, és zsákba vagy papírba csomagolva a kamrában őrizték, hogy meg ne avasodjon és a legyektől is távol tartsák. A kolbásznak kevesebb, a sonkának és a szalonnának több füstöt adtak. A falusi kocsmárosok és mézárosok télen jeget vágattak a patakon, és azt elvermelték, hogy áruikat tartósítsák a meleg évszakban. A módosabb gazdák is alkalmazták ezt a tartósítási eljárást. Az átlag falusi lakosság, ha a meleg időszakban friss húst akart rövidebb ideig tárolni, azt egy zsákban vagy fazékban kötélen leeresztette a kútba, ahol sem légy sem a hőség, nem bántotta.

5.9. A búza legendája

A kenyér meggyalázásával kapcsolatban hallottam a következő mondat. Az Isten a búzát úgy teremtette, hogy a szárán végig fel kalász volt rajta. Az emberek és az állatok bőségesen táplálkozhattak, mindenkinek jutott elég gabona. Egyszer egy meggondolatlan asszony sütéskor a gyermeke kakás (ürülékes) fenekét lepénnyel törölte meg. Látva ezt a gyalázatoságot az Úr Isten, megharagudott, s azt mondta, hogy az ember nem érdemli meg a kenyeret, és megfosztotta a búzaszárat a kalásztól. Jézus Krisztus arra kérte a Jó Istent, hogy ne büntesse meg az állatokat is az ember miatt. - Na, jó! Hagyok egy kalászt, de csak az égi madarak számára - mondta az Égi Atya. Azóta van csak egy kalász a búzaszáron.

5.10. Bibliográfia

1.Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, Eurid. Kft, Sepsiszentgyörgy, 1991, II. füzet: 99-104: Az oroszhegyi lakodalom, 108-111: A Nyikó-mel-
léki székely lakodalom.

2.Jakab Rózália : Hagyományos táplálkozás Farkaslakán, In: Sokszor
úgy szeretnék enni...,HMKK, Csíkszereda, 2002,7 - 44.

3.Pongráczné Gaál Elvira: Tartósítási eljárások Székelyszentléleken,
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola Győr, Háztartás-
ökonómia-életvitel tanári szak, Diplomadolgozat, 1999, kézirat

4. Balázi Dénes: Ne nézze senki csak a maga hasznát..., Székelyföld
leghasznosabb intézményei a tejszövetkezetek, Haáz Rezső Kulturális Egyec-
sület, Székelyudvarhely, 1995, 50. Idézet a Székely-Udvarhely-ből, 1906.
XII,1, 1907. XIII. 8. A kobátfalvi tejszövetkezet vajkészítéskor keletkezett
írot, savót a bogárfalvi és szentléleki szegények hordják el emberi táplálko-
zásra.

5. Hála József: A só felhasználása a Homoród-mentén, ELTE, Buda-
pest, 1975. kézirat

6. Dr. P. Benedek Fidél: Szentlélek monográfiája, 1970, kézirat
ADATKÖZLŐK:

1. Baláziné Bányai Aranka, Sárpatok (Fehéregyháza), 1948,
Szentléleken lakik 38 éve.

2. Bálintné Bedő Kató, Szentlélek, 1964. Gyűjtést végzett 1978-ban

3. Benedekné Hajdó Márta Ágnes, Szentlélek 1928

4. Boldizsárné Simó Mária, Atyha 1937, Szentléleken él 49 éve

5. Csüdörné Fancsali Margit, Farkaslaka 1938, Szentléleken él 40 éve

6. Fancsaliné Bálint Anna, Bogárfalva 1910-1991

7. Györgydeákné Hajdó Erzsébet, Szentlélek 1906-1979

8. Hajdóné Bálint Matild, Bogárfalva 1950, Szentléleken él 32 éve

9. Hegyiné Hadnagy Erzsébet Szentlélek 1914

10. Hegyiné Imre Julianna, Szentlélek 1911-1987

11. Sente Albert, Szentlélek 1905 -1992

12. Sente Dénes id., Szentlélek 1893-1980

13. Sente Dénes ifj., Szentlélek 1915 -1989

(Gyűjtési idő: 1970-2003)

14. Szenténé Baricz Ilona, Gyergyóalfalu 1921, Bogárfalván és
Szentléleken él 60 éve

6. A Székelyszentléleki Tájház

A Székelyszentlélek-Szováta 13A DN műút és a 137B DJ megyei út kereszteződésénél, a műemlék római katolikus templom (1332-es pápai dézsmajegyzék alapján) előtt található.

A Bíró utca 82. szám alatt állott ez az utolsó zsindegyel fedett faház több mint száz évet. 1976-ban telepítettük át a mai helyére, hogy teljes élet-szerré bővítsük ki majd az idők folyamán. Tájházunk az udvarhelyszéki (Hargita-alji) zetelaki háztípussal mutat nagyon közeli rokonságot. Közrendű székely gazdaságra jellemző kétszobás (kétszobás) hajlék. Az első ház (az utca felőli) itt nem a tisztaszoba, mint általában a vidéken, mert itt szerepesere történt, ez a nagyszoba a mindennapi élet színtere. A népes család itt tartózkodik a hideg időszakban éjjel és nappal. Ez a szoba a népi kismesterségek téli színhelye is, itt sző-fon a gazdaasszony is. A bútorzat, a berendezési tárgyak a hagyomány szerinti helyükön található. Itt található a zöldmázás, virágmintás csempéjű góc (szabadtüzelő), mely udvarhelyi fazekasok munkáját dicséri. A góc alatt, a szabad tűz fölött porkolátfán lóg az üst, amelyben fő a puliszka. A lábas lábasokban az eleven parázs fölött rántották a kolbászt és a tojást, nyársra húzva süttötték a szalonnát vagy a báránycombot. A kürtöskalács-sütőfán pirult pirosra a finom kalács. A korondi cserépfazékban inycsiklandóan rotyogott a töltelékes káposzta. A gazdaasszony a tüzhely körül sürgött-forgott, hogy a népes család számára minél előbb asztalra szolgálja a tápláló falatokat. Innen csupán egy lépésre van a fennringó bölcső, a csecsemő nyughelye, mellette az ültetőszék és a járóka a következő nemzedék számára, valamint a kihúzos nagy ágy, a nagyobb gyermekek éjjeli alvó helye. Az ágy bütüjénél van a guzsaly: mindig készen áll, hogyha párpercnyi ideje marad közben az asszonynak, ne üljön tétlenül. Sok kendert és gyapjút meg kellett fonnia, hogy a családot fel tudja öltöztetni a gondos anya. A hétköznapi (mijesnap) vetettágy a szoba díszé volt. Tollpíhével töltött derékaljon aludtak a fájós derekú öregek. Az ágy előtti lócán volt a tisztelt vendég vagy rokon helye. Ha a rokonság vagy a barátság foka azt diktálta, a vendéget a sarokpadok övezte kamarásasztal mellé ültették, a családfő közelébe. Ide szolgálta fel a kedvenc falatokat a kedves háziasszony a férfinépnek (a családtagok közül felnőttek számított, aki már sarlóval aratott a nyáron). Az anya a maga porcióját a gócpadkáján fogyasztotta el, miután mindenkit kiszolgált. A családfő a homoródmonti saroktécából (1854) elővett kisüstivel kínálta meg étel előtt vendégét. A lóca, a vetettágy, a sarokpadok, a kamarásasztal, a kontyosszékek, a tálaskendőszegek, a hozományosládák stb. a Székelyudvarhely környéki festettbútor nagy családjába sorolhatók be. Kivételt képeznek ez alól a

következők: a Malomfalváról származó (1847) festetlen, ácsolt hozományos-láda, a Kápolnásról való festetlen mélyfaragású tulipánmintás láda (1783); egészen elűt motívumaiban és színezésében a Süköböl Malomfalvára került, 1807-ből való százsz stílusú láda a tisztaszobából. A nagyház bútorai közül a felakasztós tálás-szekrény említésével egy helyi ismeretlen festőre gondolunk. A korondi kerámiákból a rázottas, az ecsetheggyel pingált és a barna alapú radinástalak (pocitás- vagy komatálalak) egyedi népszokásra emlékeztető darabok. Más szép cserépedényt is láthatunk itt: mázas és máz nélküli vizes korsók, virágos-mázas csicsőskorsó, szilvaíztörő lyukacsos fazék, tejforraló lábasok, csuprok, tányérok (mázas és mázatlan), szilvaízes fazakak. A pálfalvi meccón (esztergán) készült borítók (fadobozok), kupák, kelyhek, fatányérok e kismesterség remekei. A palatábla bizonyítja, hogy az itt lakók az írás-olvasást sem hanyagolták el. A sóvidéki kereszt-szemes és az udvarhelyi varrottas textiliáink az asszonyok szépérezkéről és kézügyessé-géről beszélnek.

A tisztaszobánk díszé a Küsmödi Bereczky Zsigmond fehér mázas, kékvirágos csempéiből rakott góc, amelyet a csehétfalvi Deák Zsigmond rendelt. Egyedi darab az Albert János kézjegyét őrző saroktérka. Ritka darab a siklódi főkötő, a kecsesi cifrabunda, a pipásujjas, a szeredástáskák (borjúbőrből). A valódi bokályaink (4darab) készítői helye Makkfalva lehet. Pihenjenek meg a kényelmes gondolkodószékek (duzmálószékek). Hasonló örömet szerez a kis, háts fonószerék is. Megbámulhatják a keces alakú lenringó bölcsőt. Érdemes elidőzni az 1850-ből való abásfalvi festésű saroktérkánknál, s felette található tálás kendőszegnél (1840).

Az éléskamrában, akinek még van rá ideje, nézze meg a kenyérsütés eszközeit, a tejfeldolgozás szerszámait, a népi űrmértékeket, a különböző nagyságú túrósdezsákat, szilvaízesfazakakat. A pitvar (eresz) alkalmi kiállítóterünk lett, bár jobban szeretnők, ha a faragószímben vagy a kádárműhelyben, ami még nincs e telken, szemlélhetné a látogató a kádárszerszámokat, a zsindelezés és a zsúpfedés szerszámait. A másik sarokban található a pásztorkodás eszközei. A farkasharapástól védő szögeslánc a kutya nyakára, a cifrafaragású pásztorbotok, a tűzcsiholó szerszámok, medvecsapda és a vadgyümölcszedésre alkalmas kászu, amely a falu címerébe kívánkozik, ti. Orbán Balázs és Kriza János ugyan azt a mondókát említi: Szurokszedő Szentlélek, ott (alig) élnek szegények.

A padláson a szokásnak megfelelően a gabonás szuszékok, az aszalt gyümölcsös kosarak, s mert nincs védettebb helyünk a megörzésre, itt található a szalmából és a vesszéből font méhkasok. A kézicséplés eszközei, az előhántós faeke, a festett és faragott járom, a kender és gyapjúfeldolgozás eszközei is itt őrizzük a hijuban. Raktárban, a látogatóktól elrejtve kell őriznünk a nagy kiállítási teret igénylő pálfalvi borítómetszőnket és az

orsómetsző fűrentyűnket. Ha a kedves látogató nem figyelt volna rá, nézze jól meg kimenetelkor ezt a galambdúcos, nagy kötött, székelykaput, mert a nevezetes 1848-as évből való. Feltehetően Kovács Benedek kadicfalvi faragó alkotása. A megrendelő a malomfalvi László Ferenc volt.

Búcsúzóul, ne feledje címűnkét! A Múzeumot gondozó BALÁZSI család az esztendő bármely napján szívesen áll a nemes érdeklődők rendelkezésére.

7. Cserépvető Társulás Szentléleken

A XIX. és a XX. század fordulóján a hatóság tiltotta zsúppal való épülfedést, és a zsendellyel való házfedés helyett is az égetett agyag cseréppel való fedést szorgalmazta. A tilalom oka a szalmafedél és majd a zsendelyfedél tűzveszélyessége volt. A Domus Historia 103. oldalán erre vonatkozó adatot találunk: „A legrégebbi iskolaépület, amiről tudunk, 1764-ben épült fából, zsendellyel fedve, a kántortanítói-lakással egy fedél alatt, a papi beltelken. Mivel itt erősen összezsúfolva, tűzveszélyesen, nagyon közel voltak egymáshoz az egyházi épületek, ezért 1831-ben az akkori erdélyi püspök megparancsolja, hogy a papi udvart szélesítsék ki, a kántortanítóilakás az úton túli papi kertben épüljön fel, s az iskola pedig a templom tulajdonát képező telekre tétessék át.”

A nép emlékezetében elevenen élnek a borzalmas tüzesetek. A tűzvész oka lehetett szándékos: bosszúállás, emberi gonoszság vagy gondatlanság, véletlen elemi csapás és háborús helyzet. Az okok közé tartozik a helytelen építkezési hagyomány is, a sorban és egymáshoz közel való építkezés (különképpen a szalmafedelű csűrök vagy a zsendelyes házak esetében).

Ma is csak fél szájjal említik H. S. malomfalvi betyár nevét, aki azzal fenyegette meg az egyik gazdát, aki őt a csűrében bujkálni látta, hogy „a veres kakas felszáll a csűrére, ha el találja árulni a csendőröknek a hollétét.” Szentléleken nem, de Malomfalván aratás után a behordott búzával megrakott csűrsort gyűjtotta fel, le is égett egy vasárnapi mise alatt. 1894-ben égett le a székelypálfalvi plébánia zsúpos csűre. Felsősófalván 1910-ben és 1931-ben pusztított utcasorokat a tűzvész. Az 1934-es oroszhegyi (Diafalva) nagy faluégésnek a fénye a szentlélekietek is borzalommal töltötte el. 1920 táján Farkaslakán 7-8 szomszédság égett le a Cigánydomb felőli utcában, egy gondatlanság miatt felgyúlt zsúpos csűr lángjaitól. Id. Sente Dénes visszaemlékezése szerint a XX. század közepéig Szentléleken a következő tüzesetek voltak: a Hajdó Sándor csűrét az átvonuló hadak gondatlansága gyűjtotta fel; 1957 augusztusában Hajdó Domokos szénával és gabonával telehordott csűre égett le a cséplőgépet meghajtó széngázás, tüzesgép hiányos tűzvédelmi felszerelése miatt; Lakatos István csűre (1962) a vigyázatlan hamukezelés miatt lett a tűz martaléka; Benedek Lajosék csűréből a darazsak kifüstölése végződött szerencsétlenül; Ambrus Ferenc csűrét villámcsapás gyűj-

totta fel és a tűz átterjedt a szomszéd, Sándor Ferenc csűrére is¹. Más tűz-csetekre is emlékeznek az adatközlők.

Az épületek fedélnyagában megkezdődött a váltás a XIX. század második felében, de késlekedett annak - mint minden új dolognak - az elterjedése és átvétele. Az égetett agyag- (pala) cserép gyártása elkezdődött, de csak az urasági birtokokon. Ugron Lázár bárónak cserépesüre lehetett, bizonyára Malomfalván. Ezt bizonyítja az egyik szentléleki régi középület bontásakor előkerült cserép (lásd: Székelyszentléleki Tájház kiállítási anyagában), amely a következő bekarcolt szöveget őrzi: „Malomfalvi Szász Ferencz / Irta 1873 Tamás Bálint / Ugron Lázárnak Bolondja.” A három sorban írt szöveget értelmezve azt következtetem, hogy (Pálmai József: Udvarhely Vármegye Nemescsaládjai, Kiadja Betegh Pál Könyvnyomdai Műintézet, Székely-Udvarhely, 1900 az Ugron család, 249. o.) Ugron Lázár birtokán egy malomfalvi, Szász Ferenc és egy kecseti, Tamás Bálint alkalmazott a cserépvetés alkalmával megtréfálták egymást. Ez csak akkor történhetett, amikor a cserép nyers állapotban volt, tehát helyben. Ismeretes Malomfalván az Ugronkert nevet viselő határrész. Esetleg Székelyszentmihály is számba jöhet, mert ott két Ugron udvar létezett abban az időben: Ugron János és Zsigmond uraságoké; cserépgyártás is létezett, még a közelmúltban, Bartha Andor volt az utolsó mester és tulajdonos. Kecseten már az első világháború előtt elkezdték a cserépvétést, Csehétfalván is akkoriban. A Kalonda patakában a Nagy Pál testvéreknek volt cserépcsűrük 1920 körül. Zetelakán 1930-ban kezdték el a cserép- és téglagyártást. Az első világháború után egymás után indultak meg a cserép és téglagyárak a Hargita-alji falvakban: Székelyszentkirályon, Bethlenfalván, Parajdon, 1934-ben Ugron Bubinak téglagyára volt Szombatfalván.

¹ Benedekné, Hajó Ágnes Márta (1928 Szentlélek) közlése: Az Ambrus Ferenc csűrére olyan hirtelen előjött nagy időkor csapott bele a villám, hogy a behozott szénásszekér clől alig tudták kifogni a bivalyokat. A mentők, falusi tűzoltók, szomszédok nem tudták elfojtani a tüzet addig, amíg valakinek eszébe nem jutott az a hagyomány, hogy ilyenkor a tűzbe kell dobni a sütéskor, kereszttel megjelölt és a kemencébe elsőnek bevetett kenyeret. Ahogy ezt megtették, a tűzvész csillapodni kezdett. Nagy idő ellen harangozni is szoktak. Ha otthon tartózkodik, valaki, akkor a szentelt gyertyát gyűjtja meg és a rózsafüzért mondja, hogy az Isten megóvja a szerencsétlenségtől. A faluban szervezett tűzoltó alakulat működött. Lóvontatású kocsi-ra szerelt kézi vízipuskával rendelkeztek, és a lakosságnak is kiadták az utasítást, hogy milyen védőeszközzel és hogyan kell cselekednie, ha a vést jelző harangszó vagy a trombita megszólal. 1965 utáni tüzesetek: Kerestély Árpádnál a lakóház, Hegyi K. Ágostonnál a csűr, Györgydeák Kláránál a csűr, Györgydeák Ferencnél a csűr, Balog Andrásnál a fässzín gyulladt meg különböző okok miatt, és Tamás Andornál a csűrt érte gyújtó villámcsapás.

Székelyszentléleken 1938-ban megalakult a cserépvető társulat 42 részvényes önelhatározásából, és folyamatosan tevékenykedett 1962-ig, a kollektív gazdaság megalakulásáig. A termelés azután is folytatódott, de már nem társulati alapon és nem a részvényesek jövedelmére. A demokratikusan (az önszerveződés elvén) működő társulásnak a vezetését rotációs alapon oldották meg, az elnöki, pénztárnoki teendőket szerre látták el. Cserépvető mestert szerződtek. Ő és családja tagjai végezték és irányították termelés fontosabb teendőit, a társulás tagjai és a megrendelők becséghettek a nem szakmunkákban. Az első mester a nagybaconi származású Rendi Árpád volt (Nagybacon sok cserép- és téglavető szakembert adott a vidéknek). Utána ugyancsak földijét, Szabó Ferencet hozták Szentlélekre mesternek, Csehétfalváról, ahol szakmunkásként dolgozott. Ő és utódai letelepedtek és berokonosodtak a faluba. Amíg a termelés folyt, mindvégig kiváló minőségű árut adtak a társulatnak és a vidéknek. Erről részletesen be tud számolni a mester leánya, Hajdóné (sz. Szabó Vilma, 1925 - Csehétfalva). A család 1947-ben került Szentlélekre, mert Csehétfalván megszűnt a termelés. Itt bérleti szerződéssel működött.

A cserépgyár területre és a nyersanyaga a legmegfelelőbb volt. A felszínhez közeli sárga agyagból téglát vetettek, és az alatta található, mészkőmentes, kék palából készült a cserép. A társulat tagjai Sente Bélának a Baknya alatti kertjét bérelték ki, illetve vele kötöttek hosszú lejáratú használati szerződést. A szükséges víz ott fakadt a domboldalból. Csak az 1946-os szárazság idején apadtak ki a források, de akkor a falu is alig tudta biztosítani az ivóvizét a Kerekeger forrásából. Az agyag őrlését lóvontatású géppel végezték. A szárításhoz cserépcsürr (szint) építettek közösen, a szükséges faanyagot is a részvényesek arányában adták össze. Az égetéshez száraz bükkfát használtak. A közbirtokossági erdőből és magán erdőkből be lehetett szerezni a tüzelőanyagot megfelelő áron, az erdők államosításáig, ezután nagyon nehéz lett a tűzifa-beszerzés még a lakóházak fűtésére is. Évi termelés 3 katlan cserép volt (kb. 75000 db cserép). A tagok 30%-os kedvezménnyel vásárolhatták a cserepet saját szükségletükre. Vezetők voltak több alkalommal is id. Sente Albert, Geréb Károly, Geréb Ákos, ifj. Geréb Márton, Szász Márton; részvényesek voltak: Szász Géza, Szász Gáspár, Szász Ferenc, Hegyi Albert, ifj. Geréb András, László Albert, László Bálint (két rész), két farkaslaki ember és mások, akiknek a nevére nem emlékeznek az adatközlők, mert a nyilvántartásuk elveszett. A cseréppel bizonyos mennyiségű téglát is vettek, mert a katlanba rakásnál kellett a téglá is. A szentléleki kollektív gazdaság megalakulása után még két évig vezette Hajdó Vilma a cserép- és téglagyártást, utána Judit néni (egy udvarhelyi asszony) dolgozott az mtsz részére. Utóbbi mellett Hegyi László is megtanulta a téglavetést és égetést, és sikeresen folytatta: saját csűrére és lakóházára a téglát felesé-

gével együtt vetette és égette ki 1956-ban, majd egyéni vállalkozással is próbálkozott, kis mértékben. A szentléleki új iskola tégláját Hegyi László égette ki az iskola udvarán. A cserépvetésre az erdők államosítása mérte a legnagyobb csapást: az égetéshez szükséges fát már nagyon nehezen lehetett beszerezni, és a nagy ipari, állami gyárakban előállított olcsóbb cseréppel nem lehetett felvenni a versenyt. A fogyasztási szövetkezet gépesítve és ipari méreteken kezdte gyártani téglát. A kollektív gazdaság is megpróbálta, és az új istállók építéséhez szükséges téglát a Baknya alatti, volt társulati helyről gyártották le. A szövetkezet hozzájutott a kiutalásokhoz, és új tüzelő anyagokkal is kísérletezett, pl. a kokszt és az autógumiabroncsok felhasználásával.

Adatközlők:

1. Hajdó sz. Szabó Vilma, 1925 Csehétfalva
2. id. Geréb György, 1930 Szentlélek
3. id. Sente Albert, 1905-1992 Szentlélek
4. id. Sente Dénes, 1893-1980 Szentlélek
5. Hegyi László, 1913 Szentlélek

Bibliográfia:

- Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémia, Bp. 1982, 225. o.
- Nagy Jenő: Népi téglaegetés a zilahi Míce völgyében, Ín Erdélyi Múzeum, Kv. 1945
- Pálmay József: Udvarhely Vármegye Nemescsaládjai, Betegh Pál, Székelyudvarhely, 1900, 247-249
- Dr. Molnár István: A hazai zsindefaragás térbeli-időbeli alakulásának áttekintése..., Székelykeresztúri Múzeum emlékkönyve, 1971. október, Csíkszereda, 1974
- Balácsi Dénes: Zsúpfedés a Nyikómentén, Tanári I. fokozati dolgozat (kézirat) Továbbképző Intézet, Kolozsvár, 1978

8. 1848-1849 a Nyikó mentén

(A szájhagyománytól a történelmi valóságig)

Az 1848-as események idején Udvarhelyszéken az áprilisi forradalom tüzének nemes lángját hamar elfojtották a belső és külső erők fondorlatai. Az udvarhelyi nagy nap, április elseje után néhány hónapra a Fehér-Nyikó, a Gagy és a Küsmödvize mentén dicstelen dolgok történtek. Fel kell tárunk ezeknek valós mozgatórugóit, hogy igaz képet alkothassunk az egész Udvarhely környéki székelység 1848-as magatartásáról. Ellenkező esetben megkérdőjelezhető lenne az Udvarhely környékiek magyar nemzeti érzése, a forradalom és a nemzeti szabadság ügyéhez való pozitív viszonyulása.

Helyi mondák, egyéni (magánjellegű) feljegyzések és irattárak kutatása nyomán próbálok szembesíteni az adatokat a történelemtudomány már elfogadott megállapításaival, hogy a közgondolkodásban még meghúzódo homályos bizalmatlanságot és kételkedést eloszlassam.

Mire emlékezett vissza emlékiratának papírra vetésekor a nagy életutat befutott egykori nyikómenti gyermek, később gimnáziumi igazgató-tanár? Simén Domokos 1836. július 30-án született Tarcsafalván. Apja János, unitárius lelkész volt helyben, majd Siménfalvára választották meg. Itt fia, Domokos az „oskolamester” Elekes György tanítványa lett, majd a keresztúri unitárius gimnáziumban a mester fia, József tanította. Emlékiratában elmondja, hogy a nevezetes márciusi események után, amelyek a gimnáziumi diákságot fellelkesítették: „a deákok egész enthusiasmmussal mentek fel a városba levetni az egyetlen kétféjű sast a postáról.” Le is verték, és sárba tiporták. A városiak közül sokan megdöbbentek, és rosszalták a tényt; a nagyobb rész azonban örömmel csatlakozott a tanulókhoz. Ez események után nemsokára az ifjúság honvédnek és Kossuth huszárnak állott. Az iskolai tanítás korán bevégeződött (a rendes tanév befejezése előtt), a tanulók hazamentek és a műszak hajléka két évig nélkülözte szokott lakóit. „A tanulók elszéledése után apám engem is hazavitt Elek öcsémmel együtt. Mint 12 éves gyermek, nem voltam elég erős arra, hogy honvédnek álljak. Nem volt mit tennem, tehát a gazdaság után láttam, ahol a legkisebb teendőktől a legfárasztóbbakig végeztem mindent. Különben is sok kézügyességem révén, szüleim is inkább engem használtak mindenre, mint az öcsémet. Azonban nemsokára a nemzetőrség is szervezte magát a falvakban. Én a siménfalviak dobosa lettem, s ilyen minőségben voltam egy darabig.”[1.]

Tény az, hogy Udvarhelyszéket és Keresztúr-fiúszéket az 1848. áprilisi eufórikus hangulat után társadalmi nyugtalanság uralta. Hiába sikerült Pálffy Jánoséknak kiharcolniuk a kolozsvári országgyűlésen a szabadság és egyenlőség mellett a jobbágyfelszabadítás törvényét is. Hiába vitték a dúlók a

falvakba a körleveleket, amelyeket a lelkeszek kötelesek voltak felolvasni a vasárnapi istentiszteleten. A törvény felemássága és alkalmazásának halogatása, az ellenséges propaganda, valamint a megszálló katonai erők ravasz uszító politikája mozgásba hozta az amúgyis megosztott társadalmi tagozódású vidéket. „A jobbágyság és zsellérség, valamint a hozzájuk csatlakozott szabadszékelység megtámadta az udvarházakat és kastélyokat. Nemcsak a felsőbencédi udvarházat (Pálffy Elekét), de Betfalván, Bögözön, Abránfalván, Agyagfalván, Árvátfalván, Dályán, Derzsen, Fiafalván, Homoródszentpálon, Kénoson, Kisgalambfalván, Homoródszentmártonban, Korondon, Küsmődön (Pálffy János birtoka - B. D. megj.), Magyarzsákon, Martonoson, Muzsnán, Nagygalambfalván, Patakfalván, Tarcsafalván, ahol a birtokosok jószágai pusztá kietlenné váltak. Szentmihályon, Véckén ...több helyen az ellenséges katonaság és a falusi nép együtt támadott.” [2.]

Tarcsafalvi Pálffy Dénes felsőbencédi és tarcsafalvi nemes, földesúr 1848-as bujkálásáról ezt a visszaemlékezést közölte Pap Mózes: „Nagy birtoka volt, s abban az időben vót egy megbízott emböre (t. i. Felsőbencédben - B. D. megj.), akit úgy hittak, hogy Kovács Ferenc... úgy hallottam, hogy keresték akkor az urakat, még hamar ki es végezték. Kovács Ferenc aszt montá Pálffy Dénesnek, az úrnak, hogy - maga maraggyon itt, met én magát úgy elbuttatom, hogy sose senki mög nem kapja. Valami rakásba bunkert csinált, s az öregöt oda bé, s addig vót ott, amíg lecsöndesödött a helyzet. Szépön élve mögmaratt, de mög is jutalmazta eszt a K. F.-et, met vele szömbé van egy hatalmas nagy kert, s azt neki adta. Ma es, ez K. F. leszármazottya Domokos, s az a kert az övé.”

Pap Károly Székelyszentmihályon lakik, de a bencédi ősei rokonságban álltak a bencédi Pap Józsefekkel, illetve Mózesekkel. Ugyanezt a történetet mondta el, azzal a változtatással, hogy Pálffy Dénes urat a jóembere egy „gányérakásban” (trágyadombban) készített búvóhelyen rejtette el, „a környék lázadó jobbágjai elől.” [3.]

„Templom és torony épületekben változások nem történtek, de igenis történtek siralmas romlások a parochia épületében, mert az 1848-k október 23-ra virradólag gonosz ember által támasztott tűz miatt a papi csűr a hozzatartozó pajtákkal, ólakkal együtt és a kerteknek nagy részei a mesteri háztelek is némüleg a tanító házig, nemkülönben a csűr és kertek merőben hammuvá égtének Abásfalván.” [4.]

Dr. Egyed Ákos a már idézett című dolgozatában említi, hogy „Bencédben 1848 novemberében Pálffy Elek udvarházát dúlták fel.” Itt nem a szájbéli hagyomány téved, sem a tudós történész. Arról van szó, hogy Pálffy Elek és János, az udvarhelyi vezéralak és országgyűlési alelnök testvére, Dénes adminisztrálta a nevezettek birtokait, sőt azok halála után örökösödési perrel meg is szerezte a tulajdonjogot. Erről Szabó T. Attila tájékoztat a

Pálffy Jánosról írt monográfiájában. [5.] Az 1820-as úrbéri összeírás szerint Bencédben Pálffy Dénes földesúr neve szerepelt, akinek 6 jobbágya volt. [6]

Hogy a rugonfalviak és siménfalviak szép számban ott voltak az agyagfalvi réten 1848. október 16-án, annak aztán megfizették az árát. 1848. november 25-én Heydte őrnagy megszállta a vidéket, rekvirált. Álljon itt a rugonfalvi előjáróság által aláírt jegyzőkönyv „Major Barót Heydte őrnagy” rendeletére:

- 1.) 10 drb. ló 800 ezüst Nft
- 2.) 1 pár ökör 85 Nft
- 3.) 3 tehén bivaly drb./105 Nft
- 4.) 19 drb. kihízott sertés 120 Nft
- 5.) 30 vedres hordó teli új bor 23 Nft
- 6.) óhbor '46 béli 18 veder 30 Nft

(juh-és báránybőrök a hiúból éjjel a pincéket felverték 160 véka zabot rekviráltak a faluból.[7.]

Nyilván, hogy a többi faluban sem voltak kíméletesebbek. A tordátfalvi Biblia őrzi ifj. Lukácsi Sándor feljegyzését, mely szerint: „...az oláhság hazánkat ellepvén, az udvarokat kirabolták, és minden javaikat az udvaroknak elpusztították, azt, kiket az urak közül megfoghattak, kínozták, és meg is ölték, de a székelyeket, zselléreket és szegényebb nemes embereket is nem bántották egyéb aránt, hanem élelmezéssel ellátni parancsolták, úgy, mint kenyérrrel, vágómarhával, borral, pálinkával, bocskorral tartani kellett. Hosszasan tanyáztván egy rész oláhtábor Szentmihályon, kik prédára onnan kijárván Tarcsafalvára és Martonosba...” [8.]

A tarcsafalvi és homoródszentpáli egyházközségek - hogy csak e kettőt említsem - iktatókönyvei teljesen közlik a dúlói, később a kormánybiztosi körleveleket, sőt az Erdélyi Unitárius Egyház püspökének, Székely Sándornak a lelkes hangú pásztorlevelét is. Ebben a püspök örömmel adta a lelkeszkar és a hívek tudomására, hogy a magyarországi, pozsonyi országgүйlés 1848. március 16-án módosítás nélkül elfogadta Kossuth Lajos vallásügyi javaslatát, amely a XX. törvénycikkben „az unitárius vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította Magyarország területén.” (Erdélyben már az 1568-i tordai országgүйlés óta, B. D. megj.) Ezután „minden egyházi jegyzőkönyvek és irományok egyedül magyar nyelven folynak.” Utasította az egyház papjait az 1848. április 22-i körlevélben, hogy „az Unió jótékony-sága mellett szavalni, azt a népnek értelmesen megmagyarázni, annak hasznos eredményeit felfejteni, az ellen pedig sem izgatni, sem szólani - minden pap atyánk fia tartsa szoros kötelességének - úgy a közbékét és csendet ajánlani fenntartani esmérje lélekben járó hivatásának.” [9.]

Nem sok eredménnyel járt a kihirdetés, mert ezt nem követte gyakorlati alkalmazás. Nem csak a volt jobbágyok és zsellérek voltak elégedetlenek

Székelyföldön, a felemás módon értelmezett és alkalmazott felszabadítással és földöz juttatással, de a szabadok és a nemesség sem lelkesedett a rájuk is kötelező köztelherviselésért és adózásért. A Székelyudvarhely környékét megszálló Heydte osztrák tábornoknak sikerült kihasználnia az elégedetlenségeket, s a lakosság különböző rétegeinek egymás ellen uszításával lefoglalta Habsburg-ellenes cselekvéskészségüket. Így váltak saját népük ügyének ellenségeivé a félrevezetett, dühükben elvakult emberek. Beszédes példa erre a martonosiak esete, akik székelymagyar véreiket adták az osztrák martalócok és román hordák kezére. [10.]

A honvéd táborozáskor is visszaütött a társadalmi kérdés megoldatlansága. Amint a honvéd-tárunkból is kitűnik az Egyed Ákos kimutatásában, a tiszta jobbágy-típusú faluként szereplő Recsenyédről és Homoródszentpéterről csak a szájhagyomány őrzi néhány honvéd-nevet. [11.] Ellenkező a helyzet a sok jobbággal rendelkező Tarcsafalván, Székelyszentmihályon, Kobátfalván, de Rugonfalva, Siménfalva, és a két Kadács szabadszékely népe kitett magáért. Viszont furcsa helyzet alakult ki a Felső-Nyikó mentén: Malomfalva, Székelyszentlélek, Farkaslaka és Székelypálfalva szabadszékely lakossága ellenségesen viselkedett a honvédtoborzó bizottsággal. „1848 szeptemberében a honvédsereg számára elrendelt falvankénti összeírásokat számos közösség részben vagy egészben megtagadta: Atyha, Pálfalva, Farkaslaka, Szentlélek, Malomfalva, Lengyelfalva... hangoztatták hogy nem a minisztériumnak (magyarországi – Kossuthnak, B. D. megj.), hanem a császárnak engedelmeknek.”[12.]

A felületes olvasó azt hinné, hogy a katolikus felvidék valószínűleg a papság illetve a mérsékletre intő Kovács Miklós erdélyi püspök hatásának befolyása alatt állott. A helyzet nem ilyen egyszínű katolikus felekezeti szempontból sem. Országos szinten is komoly mozgalom bontakozott ki a katolikus papság körében, a szabadelvű papság kezdeményezésére. Az élükön találjuk Veszely Károly brassói tanárt és káplánt, Miklóssy Sándor atyhai plébánost, Keresztes Márton székelyudvarhelyi tanárt és Bardócz János kolozsvári hitszónokot, akik a szabadságharc vérbe fojtása után elvették a purifikáló (igazoltató) bizottságoktól „méltó büntetésüket.” Ezek között volt a gyergyóremetei születésű székelyszentléleki Antalfy Ferenc plébános is, akit a labanc párti Raymund János székelyudvarhelyi főesperes helyett választott meg a liberális papság. Elismerése és kinevezése késett a püspök részéről, jóllehet Antalfy Ferenc nem tartozott a „túlzottan liberális eszméket” vallók közé. Viszont később Raymund visszavágott: feljelentést tett a visszatérő önkényuralom képviselőinél, hogy Antalfynál „a hivatalos körözüvények megrekednek.” Ez elég ok volt arra, hogy meghurcolják és 1853-ban Dézsaknára helyeztessék, ahol 1862-ben meghalt.

Példa értékű volt a bogárfalvi születésű Simon Endre (1818-1885) magatartása. A tölgyesi vámnál lelkészkedett a szabadság harc napjaiban. Simonel román pap barátja jelentette fel, aki egyházi beszédeinek „hűséges hallgatója” volt. A „hű barát” vallomása alapján sánc-fogságra ítélték, amelyet a gyulafehérvári kazamatákban töltött le. Azután Marosvásárhelyről a Gálfi-Török-féle összeesküvés gyanúja miatt elhelyezték, és szüntelenül változtatnia kellett állomáshelyét a nyomában szaglászó osztrák kémek miatt. Visszaemlékezve élete nehéz napjaira, azt mondogatta: „jól esik, ha nem küzdhettem, legalább szenvedhettem a hazámért.” [13.]

Hálával emlékezik a Honvéd: „Olyan clérus talán a világon nem volt, mint Tankó és Mészáros! Ó, Istenem! Ez a két esperes! Két kapisztrán, két hadvezér!” 14.]

A honvéd névtárunkban szép számmal szerepelnek unitárius diákok, papnövendékek és lelkészek, akik nem csak szóval, de karddal is küzdöttek a szabadságért, az Unióért. Nem csak Székely Sándor püspök felhívására hallgattak, hiszen jól tudták, hogy évszázadokon át, mint vallási kisebbség is szenvedték a Habsburgok elnemzettelenítő és protestáns felekezeteket elnyomó, elsorvasztó politikáját. Nemkülönb az erdélyi református kollégiumok, így a székelyudvarhelyi is, egész diáksága, tanári és lelkési kara a szabadság zászlója alá sorakozott. Jó példa erre a felsőboldogfalvi Bíró Sándor rétyi református lelkész, aki szóval, a hadilap szerkesztésével is a szabadságharcra buzdított. [15.]

Így kerül Heydte egyik tisztje kezébe a menekülőket rejtegető martonosi unitárius pap, Csegezi László is, akit aztán egy híve jótállása mentett meg a többi vádlóval szemben a mártíromságtól Szentmihályon. [16.] Az égre kiált a három ifjú unitárius papnövendék ellen elkövetett embergyalázás és gyilkosság.

Bizonyára, hogy a Felső-Nyikó mentieket is a nagy út (Udvarhely-Parajd) mellett megsarcolták. Pálffy A. állítja, hogy „Különösen nagy rémület fogta el a szentmihályiakat, midőn felismerték az oláhok vezetőjét, aki nem volt más, mint vérünkéből való vér, szentléleki születésű, de szentmihályi lakos, Pál Márton János.” [17] Hogy miként került a szentléleki származású ember Szentmihályra? Talán szolgált, vagy zsellér volt valamilyen Ugron (János vagy Zsiga) udvarában. Akkoriban a szentlélekiek Kecsetben, Süköben, Farcádiban és lenn az "Alföldön" (Alsó-Nyikó mentén) sokan szolgáltak, mert a falu határa kevés szántófölddel rendelkezett.

A székelyszentmihályi tragédia nagyon megrázhatta a Firtos alatti Nyikó- és Gagy-menti falvak népének lelkiismeretét, mert a szájhagyományt, amelyet a Bach-korszakban csak félszájjal suttogva rebegtek a bosszúálló abszolutista rendszer megtorlásaitól való félelmükben, később az

„írásdók” titkos jegyzeteikben rögzítették, és feltéve őrizték. Csak a kiegyezés után (1867) merészkedtek előjönni emlékeikkel és közölni akkor, amikor már érdem és kitüntetés lett a '48-as eseményekben való részvétel. Mint ahogy az lenni szokott, a hősök neve mellé előkerültek az árulóké is. Így emlegetik Andrásy Samu földbirtokost [18] vagy a kántortanító Kiss Mózeset. Tarcsafalvi Pálffy A. lejegyezte a szóbeszédet (Székelyszentmihályi Vértanúk, 18-19), hogy „köből búzákért fogták el azokat, melyet Heydte ígért minden fejért...” Különösen keresték a „háromszéki bujtogatókat,” valamint „Galffyt és Csegezyt.”

A Martonosi Unitárius Egyházközség irattárából megtudjuk, hogy 1847. november 27-én esperesi vizsgálószerk alkalmával T. pap a lelkész Csegezi László, „Oskola Igazgató Kiss Mózes, N. (nagyságos) Gálfi Mihály, N. Pálfi Sándor, Sebe András, K. Gálfi Mihály TKTS. (tekintetes) urak...”, a megyebíró és presbiterek voltak jelen. Aztán 1850-ben folytatódott (csak két év megszakítás után, B. D. megj.) a következőképpen: „Ama gyászos 1848-49-es években, hazánk háborús körülményei közt egyházi vizsgálat Sehol Sem, tehát ezen Sz.: egyházba Sem tartatván - előlírt év kezdetére a forradalmi zavarok valamennyire csillapodtak folyó 1850. év januárius 21-én... Helybeli pap T. Csegezi László, iskolaigazgató Kiss Mózes, számadógondnok Sebe János...”

Itt már hiányoljuk Gálffy Mihály gondnok jelenlétét (sejtjük, miért? - B. D.), Sebe András helyett Jánost jegyzett le a szűkszavúan (más egyházközségekben még a gyászos jelzöt sem merik leírni - B. D. megj.), de bátran fogalmazott Árkosi Mihály esperes és Simén János rendes jegyző. Azonos év december 8-án bekövetkezett az előre sejtett változás: a gondnok Sebe János, de T. pap Vitális Mihály, iskolaigazgató Dimény Dániel, és még egy névre felfigyelünk: Gáspár Ferencére, mert szóba kerül még a fehéregyházi csatával kapcsolatban a sírkőfaragó neve. [19]

Mi történt Martonosban? Az Unitárius Egyházközségben a tisztújításról annyit tudunk, hogy Csegezi László unitárius lelkész szülőföldjére, egy Torda melletti faluba, Bágyonba került lelkésznek. Húsz év távlatából rögzítette a martonosi 1848. novemberi „élményeit,” kéziratát eljuttatta Benczédi Gergely kolozsvári gimnáziumi tanárhoz (külön dolgozat tárgya lesz a kötetünkben ennek az elemzése a Székelyszentmihályi Vértanúkról). Kiss Mózes és Andrásy Samu sorsát nem követtem tovább.

Hasonló árulói gyanúba keveredett az énlaki Szász Ferenc, aki egy feleség tehénért árulta el Sebessy Istvánt. Sebessy Jankót emleget [20], de István és Samu az Udvarhelyszéken 1848. április 4-én megválasztott 30 küldött névsorában szerepeltek (S. J. Udv. sz. főjegyző t. honvéd őrnagy). [21]

„Sebessyt I. Martonoson alól a románok összevagdosták” - mondja Bíró Gábor, de mi tudjuk (T. Pálffy A. után), hogy Sebessyt megkötözve

Szentmihályra vitték, és ott Molli nevű tiszt mentette meg a csúffátételtől, és börtönbe kísértette Udvarhelyre. Az összevagdalt nemes Gállfy sógora volt a keresztúri Bereczky Ferenc, aki ott belehalt sebeiben, és aztán Martonosban temették el a Gállfyak temetőjében.

Szász Ferencről a falubeli öregek örökségül hagyták az utódoknak az árukat illető megvetést és kiközösítést. Ma ebből a családból egy leszármazott se él a faluban. Valahol Magyarországon lehetnek a maradékai (így emlékezik Bíró Gábor a martonosi árulásra; ti. Sebessy Csegezi lelkésznel bujkált, és vele együtt fogták és vitték el - B. D. megj.).

Egy kortárs tanú, Gálffy Mihály beszámol az eseményekről.[22]

„...az udvarhelyszéki népnek egy része a császári katonaság fedezete alatt rabolni behozott oláhok beütésével az értelmes embereket versenyezve árulta el, rabolt velük és előttük és utánuk, és úri lakosokat fogott meg, nadrágos embereket; megverte, sőt az oláhok kezébe adta. Úton-útfélén üldözte és fosztogatta.” Gálffy Mihály folytatja: (Honvéd, 620. lap, 1849. június 28) „Én is futottam, de a végpercben midőn felbujtogatott véreim egy pár óra alatt vérpadra hurcoltak volna, azon szerencsétlen hat emberrel, kikkel 200 oláhot és dragonyost kik elfogásunkra hivattak voltak a falusiak által kivertük a faluból, és társaim a falusiak által elfogtatván, midőn a negyedik faluban levő táborba érkeztek velők, már az oláhok ott is futófélben voltak. De a jelenet változott és az oláhok örömdühel ölték le az áldozatot. Uraim! E páratlan büntény még kinyomozva sincs!”

A félrevezető császáriak: „így prédikáltak nekik (zselléreknek, B. D.): ne féljetek tőlünk, mi titeket nem bántunk csak az urakat és azok javait!”

Simén János, az elmenekült siménfalvi unitárius lelkész úgy találta megítélni a helyzetet, hogy a császáriak pillanatnyilag átvették a vidék feletti uralmat, s viszonylagos rend uralkodik. A rabló martalóc seregek eltűntek a Nyikómentérről, s megválasztották az új széki vezetőket. Így az unitárius lelkész megköszönte Tordátfalvi Nemes Ferenc székelygazda vendégszeretetét és hazavonult, hogy papi és gazdasági teendőit folytassa.[23] Az újévnek kellett eljőnnie, hogy a leigázott vidék felocsúdjon Bem tábornok és Gál Sándor ezredes seregeinek trombita-hangjára, ami csatasorba szólította ismét a nyikómentieket. Simén Domokos, a lelkész fia így emlékezett a történetekre: „később Urbán (a naszói román határőrezred parancsnoka, B. D. megj.) nagy táborral jövéen Udvarhelyszék ellen, miután Siménfalva országút mellett feküdt, Urbán a Fehér-Nyikó mellett készült felvonulni, apám jónak látta, hogy mi közönséges székelyruhába öltözzünk (hogy ne tűnjön szembe az ellenségnek értelmiségi, úri mivoltuk, mert ezeket keresik és kínozzák, B. D. megj.) és míg a vihar elmúlik, a szomszéd Tordátfalvára menjünk. El is mentünk. Itt az öreg Nemes Ferenc derék nemes székely gazda adott nekünk

szállást. Amint Urbán átvonult haza mentünk, apám papi, s mi gazdasági teendőkhöz fogtunk újra.”[23]

S hogy a pap nem lett hűtlen az 1848-as eszmékhez, bizonyítja az is, hogy híveivel együtt felajánlotta a templom nagyharangját a szabadságharc céljaira. [24] A falu egy Mátyás-husár hadnagyot is adott honvédejai élére, Elekes József személyében. Jakab Elek [25] szerint Udvarhelyszék 50 mázsa ércet szolgáltatott a szabadság oltárára.[26]

A gagyí és a szentábrahámi, tarcsafalvi stb. unitárius tornyok is némán gyászolták a szabadságharcot, mert harangjaik bevonultak Gál Sándor ezredes 1849. február 16.-i felszólítására menydörgésnek, Székelyudvarhelyen át talán Bodvajba (Erdővidék), hogy ott a tűzkeresztségen átesve, a csatatereken aztán pokolra küldjék ördögi ellenségeinket. [27]

„Udvarhelyszék számára a megalázó helyzetből való kiutat Bem tábornok hadjárata jelentette. A sikeres csaták egész sora után 1849 jan. 18-án érkezett Marosvásárhelyre, ahonnan megbízottakat küldött Udvarhelyszékre is, arra buzdította lakosságot, hogy űzze el az ellenséget. Keresztúrfiúszék lakói meg is támadták Újszékelynél a megszállókat, de az ellenséget elűzni nem tudták. A székelykeresztúriai megbüntetését hiába rendelte el Heydte, a Bem által kinevezett, székelyföldi katonai főparancsnok, Gál Sándor csiki és háromszéki csapatai megérkeztek, Udvarhelyszék felszabadult. Bem tábornok csapatainak előrenyomulása eredményeként 1849 februárjában a Székelyföldön kezdődött el a komolyabb hadszervező munka. A lelkesen csatlakozó székelyekből Gál Sándor ezredes március közepéig, hozzávetőlegesen 10 ezer embert állított fegyverbe. Ez 11 új honvéd zászlóaljat (melyek később 76.-86. sorszámot kapták) jelentett.” [28]

Az erdélyi hadjárat folyamán a szabadságharc végéig szakadatlanul folyó toborozással igyekeztek pótolni a csatatereken hősi halált halt vitézeket és megrokkantakat.

„Bem erdélyi hadseregének valódi létszámát 1849. június 21-én, nem tehetjük többre 30 ezernél” - írta Szabó Sámuel [29]. Gál Sándornak a Székelyföld védelmében, főképpen a hadsereg szervezésében, úttörő szerepe volt.

Már Jellasics délvidéki garázdálkodása és vérengzése idején megszületett a független magyar kormánynak a tízezer főből álló "önkéntes sereg" létrehozásáról szóló határozata (Magyarország tíz nagyvárosában). Amikor a kamarilla fondorlatai nyilvánvalóvá váltak, az erdélyi nemzetiségek magyar forradalom elleni feluszítása által, akkor a magyar kormány a vitéz székely-

ség mozgósításával próbálta megfékezni a lázadó románságot és a szakadár százságot. [30]

Baththyány a hadsereg megszervezésének feladatával bízta meg Klapka Györgyöt, Gál Sándort és Hajnik Károlyt. Erről a toborzó útról már beszélünk, hogy éppen miért Udvarhelyszéken - a jobbágy felszabadítási törvény hiányosságai és a nagyméretű ellenpropaganda miatt - nem járt a várt sikerrel. [31]

„Október folyamán több székely faluban plakátok és falragaszok jelentek meg, hódolásra szólítva fel a lakosságot: a törvényes hatalom egyedül a királyt illeti, a magyarok lázító felhívásai nem érvényesek,” stb. [32] Az Ugron család reakciós elemei összefogtak a forradalom ellen és elkölték agitátorukat, Rácz Gergelyt, hogy az áprilisi székelyudvarhelyi határozatokat, s az azt követő követválasztást semmisnek hirdesse és új közgyűlés összehívását sürgesse. [33] Eközben az osztrák zsoldosok és félrevezetett csatlósai portyáztak a falvakban, raboltak, fosztogattak, helyenként embe- reket öltek. Kőrispatakon a papilakban ütöttek tanyát, a papot megkínózták, kirabolták, majd összekötözve elhurcolták. [34]. Etéden egy szekér ételmet szedtek össze erőszakkal, Küsmődön lovat, nyerget, hámot zsákmányoltak. Ráadásul olyan földbirtokos Küsmődön is akadt, mint Nagy Sándor, aki nyíltan ellenezte a forradalmat és a vívmányai megvédéséért a fegyverfo- gást. [35]

Az önkéntes nemzetőrség szerveződéséről és annak honvédsereggé való átalakulásáról tájékoztat T. Pálffy Aladár [36]: „Etéd sem maradt el, ott volt ő is a nemzetőr századával, melyben állítólag 400-an lettek volna, hogy a véradót is megadja a haza oltárán. Nincs község a Székelyföldön, ahonnan annyi szabadsághős került volna ki, hisz csak nekem 150-nek sikerült nevét feljegyeznem, s hányan lehettek, kiknek emlékét, ha már csak névtelen hősként idézhetjük.”

„Az egész Székelyföldön végig futott a rémhír, hogy a bécsi kamarilla által felbujtogatott és császári katonaság által is támogatott oláhság gyilkolja a magyart. Nincs tere itt, hogy elbeszéljem a fellázított kannibálok kegyet- lenségeit, csupán megemlítem, hogy Kisenyedben 1848. okt. 19-én, egy óra lefolyása alatt 140 férfit, gyermeket és nőt gyilkoltak le. Zalatnán 640 s majd néhány nap alatt ezrekre megy a legyilkolt magyarok száma, úgy, hogy Gracza György tízezerre teszi. Gyulafehérváron Mégai órást elevenen meg- sűtik, egy dombai földbirtokosnak lefűrészelték kezét-lábát s derékig ásták a földbe. Naszódon karóhoz kötözik a magyarokat, s válogatott kínzásokkal végezik ki. Borbándon Baranyai Károlynak, neje és leánya szeme láttára fűrészelték le karjait és fejét, melyet póznára tűzve feleségének kellett a rabló horda kísérete mellett Balázsfalvára vinni. Borosbocsárdon Székács gazdatisztet és Péterffy Lászlót, a nagyenyedi ev. ref. tanoda tudós tanárát

ekébe fogják, s addig hajszojják, míg halva rognak össze. Ott van a legyilkolt Brády család, melynek 14 tagja közül egyet sem hagytak életben, sőt Brády Pálné szopós kis gyereket azon elevenen temették el. Jára magyar falu népét is kiirtotta a mócok dühe.” [37]

Ily kegyetlenséggel zavarja meg a békét az a nép, amely pedig az 1848-as vívmányok által legtöbbet nyert, felszabadítottván a szolgaság jáрма alól, s csodálható-e, hogy e borzasztó jajkiáltásra Berzenczey László által 1848. október 16-ra hirdett agyagfalvi székely gyűlésre mintegy 50-60 ezer székely jelent meg, főnemes, katona, földművelő és asszony nép tarka egyvelege. „Nagyszámban jelent meg - írja Jakab E. - Etéd, Bözöd, stb. népe, szépen nyírt hajjal, pödrott bajusszal, házi szöttes mellény s talpig magyaros viselet tette őket feltünővé.” Ott volt Etéd népe is, szép számmal képviselve, s midőn a gyűlés kimondta, hogy azonnal indulnak az oláhok közé rekedt magyarok kiszabadítására. Ott volt az etédi nemzetőr század is Gagy Elek parancsnoksága alatt, mint egy kiképzett katonaság; mert jókor észrevév, hogy szükségé lehet a hazának jól képzett és bátor katonákra még a nyár folyamán kiképezik őket egy őrmester, egy tizedes és dobos vezetésé alatt, akik Csíkből jöttek volt (Birtalan László tizedes elbeszélése). Az etédieknek az első útja az agyagfalvi rétről Bethlenfalvára vezetett, s innen indulnak, Erdőszentgyörgy, Gyalakuta, Besenyőn, Szentpálon át Radnótra, ahonnan már hírt vettek volt az oláhok kegyetlenségeiről. Itt hallották meg, hogy későn érkeztek, mert a körülfekvő falvakban legyilkolták már a magyarokat, s különösen a péterlaki gyilkosság bősztítette fel őket annyira, hogy nyomban útra indították az etédi századot, mely a legnépesebb a legkiképzettebb volt. Midőn a Czintus hegy alatt mennének, egy oláh figyelmeztette őket arra, hogy katonaság van az erdőben, de nem hallgattak rá azt híven, hogy félre akarja vezetni, amint az erdő alatt menének el, egy sortűz fogadta, melynek áldozata lett vagy 25 etédi székely-nemzetőr és Br. Apor György zászlóalj-parancsnok. Aztán menekült, ki a merre tudott, s az etédi század szét volt szórva.

„Azonban Etéd hazafias népe még nem adta meg a véradót, mert a mint e szerencsétlen helyről haza érkeztek, 3-an, Ambrus József, a ki Borgónál elesett, Király András és Kiss László azonnal önként jelentkeztek honvédek. S midőn 1849. febr. 16-án Gál Sándor ezredes Udvarhelyről elrendeli a harangok beadását és a sorozatot, nyomban 54-et soroztak be honvédek s a többi csak azért nem volt besorozható, mert már öregek, rokkantak voltak. Hogy harangot adományoztak volna Gábor Áron ágyúöntő műhelyébe, erről nincs tudomásom, de hogy a véradóval adósok nem maradtak, az bizonyos. Ott látjuk Péterlakánál a Kelemen család 14 tagját, kik közül négy esett el. Ott volt Gagy István fiával, ott van az öt Király testvér,

a 3 Farkas testvér, apa fiával, itthon hagyva feleséget, gyermeket, midőn a közös édesanya, a haza volt veszélyben.”

Az Etédéről besorozott honvédek nem sokáig voltak együtt, hanem szétosztották őket, s legtöbben maradtak a II. székely és a 77-ik honvéd zászlóaljnál s a 11-ik veres sapkásoknál. Azonban a II. és 77-ik zászlóaljokból oly sokan estek el, hogy nem sokára e kettőt egyesítették, és úgy vitték el őket a délmagyarországi csataterre. Bem alatt is sokan szolgáltak s bizonyára azok közé tartoztak, a kik megszerették a székelyeket vele, s a kirkől azt írta Petőfi: „bokrétát tűznek kalapjaik mellé s dalolnak a harc mezéjén.”

Sajnos, nem tudtam mind összegyűjteni azoknak nevét, kik ott voltak a csatasorban, s amit sikerült, azt is Bertalan László volt tizedesnek köszönhetem, ki hazaszeretetének nem egyszer mutatta igazi példáját, s az ember szeretetnek, bajtársiasságnak megható tanújelét, midőn a szintén etédi Szakál István honvédet, aki Abrudbányánál megsebesült, cipelte magával, míg félholtan egy boglya tövében hagyni kénytelen, hogy az oláhok üldözése elől is menekülhessen. S hogy Etédnek teljes legyen dicsősége, ott küzdött a férje oldalán Deák Sámuelné Csiszér Katalin, ki nem egy ütközetben vett részt, a többi közt Szeben ostrománál is. Ma is itt él, itt tipeg közöttünk a vén anyóka, mint a letúnt nagy időknék élő emléke, mesélgetve a „magyar világban” átélt kalandjait. Már kihalóban van a dicső nemzedék, s e sorok írásakor már csak 10-en, illetve Deáknéval 11-en vannak életben, a kik részt vettek a hőroszi küzdelemben. Nemsokára letűnnek az élők közül, hogy a szabadság egén egy-egy újabb csillag jelenjen meg, de az élők közt sem fog elveszni emléküik, míg egy magyar fog élni a földön.

1849. július 5.-én (1526 sz. a) Horvát János kormánybiztos Gálffy Mihály alszolgabíróhoz szigorú rendeletet küldött, hogy Etéd, Siklód, Szolokma, Küsmödről 200 szekeret állítson ki hadiszerek szállítására Parajdtól Udvarhelyig. A fegyverforgató nép akkor mind a táborban volt, csak az öregek, nők és gyermekek voltak otthon [38]. „S az elcsigázott falu, melyet az oláhok is felkerestek utjokban, honnan a férfiak a táborban voltak a szabadságért, Török Lajos főélelmezési biztos 1849. július 12-én kelt felhívásra a honvédség részére, egy p. búza 4, egy p. zab 9 és egy p. szénát 4 ezüst krba számítva.”

„Szóval nyugodtan elmondhatjuk, hogy Etéd a szabadságharcban is elfoglalta méltó helyét, és első volt az elsők között, s ha kivette részét a küzdelemben. Nem volt lakóinak nyugta akkor sem, midőn a zsarnokság ülte ünnepét. Nem tudhatta senki, hogy ma nyugodtan lefeküdve másnap nem a börtön penészes falai közt ébred-e meg s különösen, akik honvédek voltak, azoknak az életük nem volt biztos.”

1850. május 28-án Bözödről Benedek György hadnagy alkerületi cs. kir. biztos adott ki rendeletet, hogy Simon Ferenc, Balázi Mózes, Bödör András, Szöcs András, István József és Szöcs Ferenc honvédekkel a bíró június elsajén a sorozó bizottság előtt jelenjen meg (adatok a község levéltárában). Így soroztattak be a honvédek, hogy aztán Olaszországban a kétféjű sas szárnyai alatt küzdjenek a népszabadság ellen. Így soroztatott be Bertalan László tizedes is, ki az egész olasz és krími hadjáratot végigküzdötte. De nem volt elég a volt honvédek üldözése, még a különben békés polgároknak sem lehetett nyugta. 1850. május 17-én Benedek biztos egy rendeletet adott ki, hogy „Czifra István, Herczegh Sándor, Kelemen Márton, Gálffy István és Farkas István még mindig fegyvert rejtegetnek maguknál folyó hó 13-án a vidéki dragonyosok által, megtaláltattak,” s ezért rendeli, hogy „ezen öt hadyönt helyből elfogatva ide bekísértesse (t. i. Bözödre), hogy őket az illető adyitörvényeszek kezébe szolgáltatassa.” Ezenkívül személyenként 10-10 pengő forint bírságot rótt ki rájuk. Ugyanezen ügyben Ambrus biztossegéd október 15-én kelt rendeletében értesítette az előljáróságot, hogy a fenti öt egyén 3-3 hónapi börtönre ítéltetett, és őket kísértesse be a büntetésük kitöltése végett (adatok a község levéltárában). Ilyen szomorú világot éltünk az ötvenes években hogy hontalan volt a magyar saját hazájában, és még gondolkozni sem volt szabad magyarul, míg végre 1867-ben megtörténvén a kiegyezés, vége lett a rémuralomnak, s Őfenségének 1867. június 8-án végbement koronázásán Etédrről is ketten voltak jelen Udvarhely megye képviselőiben, Simon Lajos és Kelemen András, kik közül az előbbi ott küzdött az olasz egységért Garibaldi zászlója alatt. [39]

Berzenczey László kormánybiztosnak Gál Sándor katonai szakértő közreműködésével sikerült azonban felállítani a székely könnyű lovasságot Székelyudvarhely és Székelykeresztúr környékén. A felállított könnyű lovasság a Kossuth-huszárezred nevet kapta, a későbbiek során Hunyadi- és végül a Mátyás-huszárezred név alatt a tíz századból álló sereg hősiessen küzdött a szabadságharc végéig. [40]

Az etédiektől eltérő útvonalon haladtak az alsó-nyikómentiek. Ifjabb Lukácsi Sándornak a családi Biblia üres lapjára bejegyzett, 1850 tájáról való visszaemlékezése erre derít fényt. [41]

„Az agyagfalvi rétről indulván az egész tábor, személyválogatás nélkül, valakik 18 és 40 esztendőök között találtattak, a fellázadt oláhságnak lecsendesítésére, két részre szakadván Keresztúr felé, a más rész pediglen Udvarhely és onnan az parajdi rétre, alól Parajdon, az hol 3-ad napig múltunk, mikor is a kolera az népet egymásra verte le. Sokan meg is holtak benne, némelyek pedig megfordultak: onnan indultak Marosvásárhely felé egy stációba Makfalvára, onnan Nyárádszeredába, onnan Marosvásárhelyre,

hol 3 hétig állottunk őrt a Maroson lévő hidakon. De csak Tordátfalva és Medesérick. Az chorella pedig meg nem szünnén, sőt mind egymásra hullott le a nép lábáról. Az többi nép pedig felhúzódván Szászrégenhez, hol a szászokkal és a polákokkal (lengyelekkel) ütközetet tartván. De hirtelen a szászok meg reterálván az boltokat az melyben az lőszerek állván maguk felgyújtván, hogy az magyarok kezekhez ne vehessék. Mely mián az egész város tűzbe borult, és minden faéptmény porrá égett. Mikor is a csíki, gyergyói és háromszékiek onnan számtalan vagyont kiraboltak és azon prédájokkal hazájokba tértek, és tovább a magyar szabadság kivívásáról nem gondolkoztak.”

Itt kívánom megjegyezni, hogy a szászrégeni szabadprédálás a parancsnoknak, Dorschnernek, volt osztrák tisztnek hadsereget szétzüllesztő szándékából eredt. Dorschner Agyagfalván esküt tett a forradalomra, de megszegte, Bem leváltotta, haditörvénszék elé idézte, és helyette Gál Sándort nevezte ki ezredesnek. [42]

A tordátfalviak önszerveződéséről így beszél Lukácsi Sándor:

„Ezen idő alatt egy kis önkéntes Zászlóaly alakult a Magyarokból az kik azon oláh Táborukkal meg ütközések után majd funditust össze nem vágták és meg ölték a csatában. Ekkor a Magyarország újra erőt vevén ellenségén. Az önkéntesek sokasodván és magokat fegyverrel el látván és az 1849-ben Februarius hónapban keményen besorozván a Honvédekkel valakik a 18 és 23 Esztendőök között születtek ezeket és nagyobb részben a Csatán kapták tanulásokat, mégis győzelemmel naponként inkább inkább haladtak elő. Március hónapjába ismét Sorozat történt mikor is 30 Évekig minden Személynek fegyvert kellett fogni a Magyar Táborból meg erősödvén fegyverrel és minden születtek a győzelemben nagy részbe elő is haladván, de Szt. János nap. tájékán a muszka 3 felől roppant táborokkal rohanván meg hazánkat mikor is nagyon véres csaták történtek, mellynél fogva a Magyarország rövid idő alatt le tette fegyverit.”

Annak ellenére, hogy a Bem József főparancsnok vezette erdélyi hadsereg olyan rátermett és vitéz tisztekkel rendelkezett, mint Gál Sándor, olyan ezermester tüzér zsenikkel büszkélkedhetett, mint Gábor Áron, olyan áldozatkész, vakmerő székelyekkel harcolt, mint amilyenekről Petőfi a csodálat és lelkesedés hangján szavalt, a szabadságharcnak tragikus vége kellett hogy legyen. Ez a kor „a koronás fők szentszövetségé-é, mely még elég erős volt, ahhoz hogy az újabb kor a Néppuralom és a Világszabadság zsenigéjét verbe tiporja.”

Milyen hitet és erőt tudott sugározni magából az a kicsi, sovány, többször sebesült ember, aki hős katonái nyelvét nem tudta nagyon, de szívüket, lelküket kitűnően ismerte és birtokolta, akit korán öszülő kobakjáért, harctéri viszontagságait őrző arcáért, és gondviselő atyai tekintetért Bem apónak

neveztek, és így holtuk után az utódaikkal is így vésették a síremlékükre a nagyapák vitézi rangját jelezve: „Bem apó fia” (Városfalvi Zoltán András sírfelirata), azt csak a honvédek végsőkéig való kitartásának határozottságából következtethetjük.

Amikor a kozákok már északon és délen betörték Erdélybe, s közvetlenül a Székelyföld határfalvait fenyegették, akkor drámai hangú felszólítás érkezett a homoródszentpáli Intzei József unitárius esperes úrhoz, Molnár György székelyközpontú kormánybiztos és K. Horváth János kormánybiztos aláírásával. Felszólították, hogy körzetében a lelkészeket mozgósítsa a szabadságharc ügyéért. A lelkészek álljanak a nép élére, és arra biztassák a férfiakat, hogy esküdjenek fel: vagy meghalnak, vagy egy ellenséget megölnek, így „egy nap alatt elvész az ellenség hazánkból.” Ahol nincsenek otthon a férfiak, ott az asszonyok „az egri és szepesi nők” példájára „nyárrsal, fejszével, oltott mésszel (homoródminti sajátosság - B. D. megj.) öljék, égessék, pusztítsák az ellenséget.”

A lelkészek bírják reá a népet, hogy az ellenség elől mindent rejtssenek el az erdőbe, a nép tömegébe gyűljön össze, és éjjel-nappal háborgassa az ellenséget, annak lemaradott tagjait verje agyon, elesését foglalja le (1849. július 6), ugyanakkor a harcoló honvédeinket segítsék a siker érdekében élelemmel, fuvarral, és bárminemű szolgáltatással. Ugyanezt az ellenségtől megtámadják, hogy kibontakozását minden módon megakadályozzák.

A homoródmenti csatározásokra Burján János homoródszentpéteri dédunokái emlékeznek (Béla és Gizella). Úgy tudják, hogy az oklándi tetőn volt egy ütközet, a futóárok védősánc-nyoma ma is látszik. [43]

Burján János honvéd az égei tetőn halt hősi halált az osztrákokkal való összecsapás alkalmával. Feltehetően a háromszékiek önvédelmi rendszere elleni Heydte-próbálkozás mozzanatáról van szó, amikor Gál Sándor 1948. december 13-án a Rika alján győzelmes csatát vívott. Ezután, 1849. január elején érkezett meg Háromszékre a hír, hogy Bem tábornok közeledik és Gál Sándort az új székelyföldi katonai parancsnoknak [44]. nevezte ki. 1849 márciusában 11-én Nagyszeben mellett, majd Fogaras és Brassó mellett győztes ütközeteket vívtak a Bem tábornok vezette székelyek. Nem csak Petőfi dicsőíti hősiességüket, maga Kossuth is, az ország kormányzója elismerte áldozatkészségüket, amikor (április 27.) a székelyek sérelmeit, orvosló rendeletet intézett Csányi László országos biztoshoz: a határhozi katonáskodás megszüntetését, s egyenlő polgári jogokat ígér a székelyeknek. [45]

Udvarhely 1849. augusztus elején látta utoljára a honvéd hadakat, mielőtt Gál Sándor Csikból Udvarhelyen, Parajdon át kivonult Marosszékre, s onnan tovább Kolozsvárra. Udvarhelyre nemsokára bevonult báró Heydte őrnagy s a Hargita környéke csöndessé vált. „miként a sír.” A lovas kozáko-

kat a gyermek Hajdó Kűs Ferkó (bá') látta Székelyszentléleken átvonulni. [46] Hová lett ifj. Szele Márton, aki a neve után ítélve szentléleki lehetett s 1848. április 4-én ott volt az udvarhelyi tüntetők közt, majd a kolozsvári küldöttség tagja volt. [47]

Az etédi Birtalan Miklós (született 1923) családi szájhagyományt ápol. Birtalan József nagyapja ott volt a héjjasfalvi csatában (értsd Fehéregyházát - B. D. megj.). Az édesanyja sokat mesélt Deák Sámuelnérről, Csizsér Katalinról, aki férjével együtt részt vett Szeben ostromában. Az öreg Király Zsuzsi né' sokszor elmesélte, hogy pendelyes leányka volt, amikor az oroszok (muszkák) vonultak át a falun. Ő fenn ült a kicsi kapu tetején és nagyon „megijedt” mert egy orosz a pikát feléje döfte, bizonyára a gyermek ijesztgetéseképpen. Pali Jancsi bá' azt mondogatta, hogy '48-ban a szénafübe (ma sportpálya Etéd közepén) az oroszok mind pikát „szartak,” ott volt a táboruk. [48]

A civil lakossággal kapcsolatos atrocitásokra nem emlékeznek az adatközlőim. A héjjasfalvi csata viszont nem volt gyermekjáték. Az énlaki Bíró Gábor üknagyapja, Kerestély Dániel feleségével Ambrus Rachellel, saját lovasszekerével vett részt az ütközetben. Az asszony hozta haza sebesült férjét, akit itthon sokáig gondozott.

A firtosváraíjai Deák Róza néni dédnagyapja, Deák Sámuel és testvérbátyja János saját lovukkal, mint Kossuth-huszárok harcoltak Héjjasfalvánál. Jancsi bácsi, aki agglégény maradt, roppant erős ember volt. Mindig azt a bánatot panasolta, hogy egy fiatalasszonyt a kicsi gyermekével át akart menteni egy nagy vízen, de szinte ő is, lova is odaveszett, s az asszony is. [49]

Pap Mózes [50] magnószalagra mondta visszaemlékezését: „Ez a bencédi Kossuth-huszár az én szülenagyapámnak, alsóbencédi Pap Mózesnek a testvére volt Pap József, megsebesült a fehéregyházi csatában, sebesülten hazakerült, idehaza halt meg, ide van eltemetve a bencédi temetőben. Aztán, hogy az emléke tovább fönmaradjon, Gyallay P. Domokos (író - B. D. megj.) nagybátyám csináltatott Bencédi Béla tanítóval egy kopjafát a negyvenes években. P. J. nem élt sokáig, met hazajött nyárba sebesülten, s hogy hogy jött, azt nem tudom, s elég az hozzá, hogy ősszel, késő ősszel már ágyba heverészett. Azelőtt Kecsetbe szolgált, s kapott volt egy cifra bundát. Mondja a bátyja: te, Józsi, azt a bundát, le kéne vetni, ne fekdügygy úgy le! Azt mondja (ő) erre: Haggya el, bátyám, met ez ingöm kiszógál! Azon a telön mög is hót.”

A székelyszentmihályi Pap Dénes bácsi dédnagyapja ugyancsak a testvérel együtt harcolt Héjjasfalvánál, fogságba kerültek, és gyalogosan kísérték őket rabláncon. A világosi fegyverletétkor engedték aztán vissza. [51]

„A muszka hadsereg segélyével a szabadságharc leverettet és az osztrák abszolút igazgatást állított fel. Ennek felállításával 1850-ben az ország csendesedni kezdett, az iskolák megnyíltak és a tanulók, bár elejinte gyéren, szállingózni kezdtek a gimnáziumokba. Én is visszamentem.” S. D. sikeresen végezte a keresztyúri gimnáziumot (1854), majd 1857-ben a kolozsvári főgimnáziumot. Már ebben az évben alkalmazta az abszolutizmus az Entwurf-öt az erdélyi magyar felekezeti iskolák ellen, úgy bosszulva meg azt, hogy a nemzeti nevelésű kollégiumokban a hazafias érzelmű tanárok és diákjaik oly lelkesen kivették részüket a forradalomból és a szabadságharcból. Az Unitárius Egyház még egy lapát ráadás is kapott: az abszolutista rezsim nem ismerte el a Székely Sándor püspök helyébe lépőt, csak főjegyzőnek. Így Székely Mózes püspökünk az egyház ügyeinek intézésében rangban és támogatásban alulmaradt, még a protestáns testvéreinkhez viszonyítva is. de mint valahányszor történelme folyamán az E. K. T hívek áldozatkészségére számított és nem is csalódott, átmentette és fenntartotta iskoláit és intézményeit a kiegyezés utáni enyhébb korszakokig. [52]

A rugonfalvi református mester (kántortanító) Makkai András nemcsak a szabadságharcot vívta végig, de annak leverése után is hitt abban, hogy a zsarnokságot meg lehet és meg kell dönteni. Ezért vállalta a Habsburg-ellenes összeesküvés kockázatát, amikor Makk ezredes beszervezte. A nyikómenti földijeivel, Elekes Józseffel (Siménfalva), Marosi Jánossal és Gálffy Mihállyal titokban találkoztak a kiskadáci Marosi-féle nagy kőházban, amelynek a széles ajtótokjába vészkijárat volt beépítve, hogy rajtaütés esetén menekülni tudjanak a besúgók és kémek elől. [53]

Martonosban ritka élményben volt részünk. Az ifjú Dimény József lelkessel felkerestük Jakabfiné Gáspár Anna nénit, aki elmondta, hogy Gáspár Gergely Petőfi Sándornak volt a tiszt szolgája. Ott volt a költő közelében a fehéregyházi (héjjasfalvit mond Anna néni is, B.D. megj.) ütközetben. Petőfi írt a hídon, amikor jöttek a muszák lóháton. G. Gergely úgy megijedt, hogy a közeli odvas fűzfába húzódott meg. Láta amint egy muszka leszúrta Petőfit és belelökte a vízbe. A történetet sokszor hallotta Anna néni Gáspár Sámuel nagybátyjától, aki G. Gergely bátyjának a szomszédja is volt. [54] A legenda itt nem fejeződik be. Tény az, hogy Gáspárok voltak Martonosban, a honvéd névtárunkban is szerepelnek, de a siklódi Gáspárok közül is valaki a saját ösét tartja Petőfi tisztiszolgájának. Talán még Szendrei Júlia is levelet írt, hogy megtudjon valamit férje rejtélyes eltűnéséről. De hová lett az a Gáspár, hol van már az a levél? Talán valaki azzal is előrukkol, ha majd ez az írás megjelenik. Anna néni nagyon felháborítja az, hogy Petőfit Barguzinban keresik – „hát itt halt meg Héjjasfalvánál, Gergé’ bátyám ott volt mellette, nem messze, két szemével látta.”

Legendáktól legendáig végigbarangoltam a Nyikó- és Homoródentét, és kérdeztem, vallattam a bozotos temetőket, a bemehosodott sírköveket: miért is volt ez a sok véráldozat a nemzet oltárán?

A történész bölcs nyugalommal elvonatkozott a székely honi tájtól, és azt mondja nekem, hogy a földesúri rendszerből, a székely rendi társadalomból átléptünk 1848-cal a polgári társadalomba.

Megszűnt a székely határőr katonaság a jobbagyság, és a zsellérek a szabadszékelységgel egyenlő jogokhoz jutnak, közös lesz a teherviselés, eltűnnek a rangok és a címek. A nemesség vesztes ugyan, de megőrizte vezető szerepét az erdélyi polgári átalakulásban. [55]

A magyar szabadságharcot leverte a reakciós erők összefogása, de nem győzte le, mert sokáig él még a hit és újabb összeesküvések szálai fonódnak, hogy folytatni kell a nemzeté lett népek a szabadságért a függetlenségéért a harcot.

A magyarság európai és nemzetközi tekintélye óriásira növekedett.

„1848-49 forradalmi mozgalmi közül csak a magyar volt képes társadalmi, illetve nemzeti céljai védelmére a kor színvonalán álló reguláris fegyveres erőt létrehozni. Ez magyarázza a magyar szabadságharc katonai sikereit, ezért tartott ki legtovább 1848-49 mozgalmi közül a kontinensen. A magyar honvédsereg a forradalom terméke volt, ám olyan haderő, amelyet nem jellemezett a sebtében szervezett forradalmi hadseregekre általában érvényes profizmus hiánya, éppen ellenkezőleg.” [56]

Tény az, hogy az idegen sanyargatás az ellentétéktől feszülő udvarhelyszékieket 1849. február közepéig úgy meggyötörte, hogy a felszabadító Bem tábornok seregébe már közel 20 Kecset-Kisfaludból, 17 Farkaslakáról, 5 Bogárfalváról, 4 Nyikómalomfalváról és 6 szentléleki jelentkezett az idegen fosztogatók kiűzésére és a szabadság védelmére. Itt már a megismert önkény és zsarnokság elfeledtette a társadalmi, vagy az esetleges vallási különbségeket és ellentéteket.

Jegyzetek

1. Simén Domokos emlékirata, In Keresztény Magvető, 1984/2
2. Dr. Egyed Ákos: A társadalmi kérdés Udvarhelyszéken az 1848-49-es forradalom idején, In ALUTA. X-XI, Sepsiszentgyörgyi Múzeum, 1980, 160-167.o.
3. Abásfalvi Unitárius Egyházközség Vizsgálószerzői jegyzőkönyvek 1834-1870, 46. és 47. O. 1849. évi jkv. adatai
4. Adatközlőim: Pap Mózes sz. 1913 szept. 1. Alsóbencéd. Pap Károly sz. 1935. Székelyszentmihály.

5. Szabó T Attila: Pálffy János emlékezései, Erdélyi Helikon, 1938 (Előszó-tanulmány)

6. Marosvásárhelyi Állami Levéltár 365/1820

7. Kolozsvári Állami Levéltár, col. 1848, nr. 59

8. Tordátfalvi Biblia, közli Hermann Gusztáv Mihály, Hargita Népe, 1998. okt. 16

9. Felsőleges Királyi Leiratokat és Egyházi Rendeleteket tárgyzó Jegyző Könyvc a Tarcsafalvi sz. Egyháznak folytatása az 1804-belinek kötetett a Bartha György Paposkodása alatt 1845-ben. 655/1848 sz. Alatt... folyó 1848-ik év Májusa 19-dikén vettem tudás és tudatás végett a Következőket: „... 1848/8-ki országgyűlés különösen és általánosan is szent vallásunkat illetőleg hozott és a legdicsőségesebb felség szentesített... XX Törvénycikk I. Az Unitaria vallás törvényesen bévett vallásnak nyilvánítottatik.”

10. Tarcsafalvi Pálffy Aladár: A Szentmihályi vértanúk, Székelyudvarhely, Betegh Pál t-sa Könyvnyomtató és Könyvkötő Intézete, 1907.

11. Honvéd, 111 sz. 1849. május 7, Kolozsvár; Az Udvarhelyről küldött tudósítás írja, hogy a Székelyföldön a zsellérkedés megszüntetését a földesurak közül szintén csak ifj. gróf Bethlen János akarja, aki „midőn zselléreinek a szabadulást kihirdették, azoknak búcsúlakomát adott, s maga is velük együtt mulatott; más senki Udvarhelyszéken; másfelől ő péterlaki (Petrilaca Radnót melletti román nemzetiségű falu, B. D. megj.) jobbágyaival 1847 végén a váltságszerében megegyezvén...”ki akarták fizetni neki a pénzt 1848 márciusában, de a gróf hivatkozott a magyarországi állami megváltásra, amelyet remél Erdélyben is érvényesülni a következőkben s ennek tudatában a felajánlott megváltási díjat visszaadja volt jobbágynak mondván, hogy nem akarja megfosztani őket attól a pénztől, amellyel, jövőendő gazdaságukat megalapozhatják.

Honvéd 154 sz. jún. 26, 1849: Gálffy Mihály cikkíró megjegyzi, hogy a lázadók szemére hányták az uraknak, hogy felszabadításkor a székely földieket nem szabadították fel, mint azt ifj. gróf Bethlen tette a péterlaki román jobbágyaival.

12. Egyed Ákos: Aluta, X-XI. 165

13. Kovács Gyárfás: Karcolatok Egyházmegyénk 1848-49-k évi történetéből, In Közművelődés, Gyulafehérvár, 1902, 8. szám, 5o., 58.o., 7.o.;

14. Honvéd 1849/35, 36;

15. Egyed Ákos: Háromszék 1848-1849, Kriterion Bukarest, 1979, 92-93 o.

16. Tarcsafalvi Pálffy Aladár: i.m.

17. Tarcsafalvi Pálffy Aladár: i. m.

18. Piroska József: Az 1848-49-es évek eseményei Udvarhelyszék falvaiban In Hazanéző, Firtos M. E. Korond 1997/1

19. A Martonosi Unitárius Egyházközség Gondnoki Számadások Eszperesi Vizsgálószerkesztői Jegyzőkönyvek 205 o.
20. Biró Gábor adatközlő, sz. 1917 Énlaka 17 sz.
21. Honvéd 1849. január 26, 611
22. Simén Domokos: i. m.
23. Urbánt tévesen emlegeti a szerző, mert abban az időben Urbán Észak Erdélyben tartózkodott (B. D. megjegyzése)
24. Orbán Balázs: Székelyföld leírása Sepsiszentgyörgy 1981, II füzet, 117 o.
25. Jakab Elek: Szabadságharcunk története, 521 o.
26. Egyed Ákos: Hargita kalendárium 1978, 115 o.
27. Szentábrahámi és Gagyai gondnoki beszámoló jegyzőkönyvek 1850-ből
28. Bóna Gábor: A szabadságharc honvédsége, Rubicon történelmi folyóirat, 1998 2. sz., 17 o.
29. 1848-1849 Történelmi Lapok, 1894 október 15/174.
30. Hőke Lajos: Magyarország újkori történelme 1815-1892, Nagybecskerek, 1893 I. kötet 347 o.
31. Egyed Ákos: Háromszék 1848-49 55 o.
32. Piroska József: i. m.
33. Tófalvi Zoltán: Sóvidékiek az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban, In Hargita Kalendárium, 1998
34. Piroska József: i.m. „Réthi Mihály: Kőröspataki Református Egyházközség története”, 1997
35. Küsmödi Ejk, 1864-ben közli Piroska József, i. m.
36. T Pálffy Aladár: Etéd község története, Székelyudvarhely, 1903
37. Hőke Lajos: i.m., 347 o.
38. Gagyai Samu: Tükördarabok (az etédi ifjúságnak emlékül össze-szedte, és keretbe foglalta), Szováta, Nagy Bálint ny. Marosillye, 1910, 45 o.
39. T Pálffy Aladár: i. m.
40. Demény Lajos: A 48-as Agyagfalvára nézve történelmi örökség, Agyagfalva, 1998, 45 o.
41. Tordátfalvi Biblia, felfedezte Ferenczi Géza tud. kutató, közreadta Hermán G. M. Hargita Népe, 1998. október 16.
42. Gál Sándor, közreadja Tamás Géza, In Az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés 150. évfordulója, Agyagfalva, 1998, 76. o.
43. Zepezčaner Jenő: Udvarhelyszék az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején, Haáz Rezső K. É, Székelyudvarhely, 1999, 50 o-n. közöltek szerint a futóárok I. Világháborús emlék lehet, mert 1849-ben „Steinburg százados a közhalmi százsz népfelkelő Szentpéteren keresztül

Udvarhely ellen vonult Tizenhárom székely falu küldöttei a századosnál fehér zászlókkal jelentkeztek, falvaik elismerték a törvényes hatalmat.”

43. Dr. Egyed Ákos: Háromszék, 1848-49, 179. o.
44. Egyed Ákos: Háromszék 1848-49, 179. o.
45. Jakab Elek-Szádecky Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégebb időktől napjainkig, Pallas Akadémia, Csíkszereda, 1994, 572. o.
46. Székelyszentléleki Róm. Kat Egyházközség Története, Domus Historia, Lázár Albert plébános (kézirat)
47. Jakab-Szádecky i.m., 39. o.
48. Birtalan Miklós adatközlő, sz. 1923, Etéd
49. Deák Róza, Firtosváralja, sz. 1923.
50. Pap Mózes adatközlő, lásd a jegyzet 3 sz.
51. Pap Dénes adatközlő Székelyszentmihály, sz. 1910.
52. Simén Domokos i. m.
53. Székely Vértanúk 1854 válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Károly Dénes, Kriterion, Bukarest, 1975, 49, 217-219.
54. Jakabfiné Gáspár Anna, sz. 1913, Martonos 133. szám.
55. Egyed Ákos: Aluta, X-XI-1680
56. Bona Gábor: i. m.

9. Hajdó Márton

Székelyszentlélek XX. századi neves embereinek egyike volt Hajdó Márton csendőr százados (kapitány). Neve ismert volt az Osztrák-Magyar Monarchia idején a belügyi berkekben, mert a fiatal lófőszékely gyorsan felívelő pályáján harmincegy évesen már főhadnagyi, majd a századosi rangot igényelte magának, amelyet el is nyert, ha rövid időre is. „A legfontosabb vármegyék élén (Nyitra, Hunyad, Nagyküllő) teljesített szárnyparancsnoki szolgálatot, s a debreceni kiképző iskola élén is több éven át, állott. Már akkor megnyilvánult szociális érzéke. F fiatal hadnagy korában írt cikkeinek alapeszméi ugyanazok voltak, mint mostani kor törekvései. Az akkori nemzetiiségi vidékeken nemcsak megértéssel viseltetett a román és tót néppel szemben, hanem azokat egyenesen megvédte a földesurakkal szemben. El lehet képzelni, hogy emiatt sok kellemetlensége volt, s szinte természetes, hogy századosi ranggal már 36 éves korában nyugdíjba tették. Csendőrtiszti működése mellett találmányokkal is foglalkozott: mentőszéke és páncélvonat tervezete annak idején nagy elismerést váltott ki. Érdekes mozzanat életében a császári és királyi udvari kamarasság megszerzése. Egy parasztszármazású ezredese folyton lenézte őt, mint falusi gazda gyermekét, s nagyra volt a maga állítólagos nemességével. Erre Hajdó, hogy megmutassa, hogy a székely gazda nem olyan utolsó, kimutatta, hogy tizenhat ízig visszamenőleg minden őse nemes. Nemesi Oklevele felmutatása után báró Fehérváry Géza, gróf Andrássy Gyula stb. ajánlották a kamarasságra. A végleges elintézését a háború zavarai akadályozták meg.”

Életének ezen a pontján találkoztunk az első, máig egészen nem tisztázott kérdéssel. Kényszernyugdíjba helyezték, századosi rangfokozatát elveszítette. Hiába kérte az ügy kivizsgálását és rehabilitálását, „... a csendőrség felügyelőjének folyó (1915) év október 7-én kelt 319/csf. – 1915 sz. rendelete alapján alakított becsületügyi tanács által Bp. 1915 évi július 26-án hozott (...) határozat folytán, tisztii rendfokozatát elveszítette...” A közlemény azt is tartalmazza, hogy „a jelenlegi hadiállapot folytán (...) fellebbezésnek helye nincs.” Hiába fordult a honvédelmi miniszterhez, a m. kir. Honvéd főparancsnokságához, hogy újra kivizsgálják ügyét, vagy legalább enyhítsék az ítéletet, fáradozása sikertelennek bizonyult. Hazakényszerült Szentlélekre. Csekély nyugdíja mellett gazdálkodni kezdett szerény birtokán.

Hajdó Márton közeli barátja volt dr. Réty Imre székelyudvarhelyi ügyvéd, aki feltételezhetően a Hargitában közölt megemlékező, a halottat méltató újságcikk szerzője is. Ő elmondta nekem, hogy a liberális gondolkodású és keresztény szociális eszmékkel telítődött (Prohászka Ottokár püspök volt a példaképe) Hajdónak székely kismesként a főúri osztály-ellenessége

párosult a fanatikus igazságszeretettel és gátlástalan szókimondással. Idézem Rétyt: „Hajdó Márton az igazságért küzdött. Azt akarta, hogy érvényesüljön. A nemes törekvésének fanatikusa (túlbuzgója) volt, s azért használt sokszor szokatlan hangot.” S amit szóban közölt Réty, az a csendőri szolgálatból való elbocsátás másik valós oka is lehetett. Ti. Hajdó Szurmai honvédelmi miniszter hűgát vette el feleségül. Szurmai közvetlen felettese volt Hajdónak. Hajdó elvált a feleségétől. Ezt követte Szurmai támadó hadjárata a volt sógor ellen. Természetes, hogy ennek célpontjai lettek a Hajdó haladó nézeteket valló újságcíkkéi. Pl. a Csendőri Lapokban megjelent újévi vezércikke, melyet megismételt a Hargita 1926. november 18.-i számában.

A szülőfalujába hazaszorult értelmiségi, mint az I. világháború táján sok hasonló, tanult székely ember, megfogta az eke szarvát és megragadta a kaszanyelet, hogy meg tudjon élni, és testvéreit is taníttatni tudja. A falu életében próbált beilleszkedni. Ebben a kezdeti szakaszban, jó viszonyban volt Gegő Simon plébánossal. A szentléleki templom oltárára nagy értékű, díszes Jézusszobrot ajándékozott. Alapítványt hozott létre a falubeli, szegény sorsú iskolásgyermek felruházására. Benne élt a falu életében, látta problémáikat és kereste a megoldást a háború utáni nemzeti, kisebbségi sors bajaira. Községi tanácsosi tisztséget is vállalt. Ismerte a közigazgatás áldatlan állapotát. Ahol csak tehetett, vitát provokált, érvelt, és igyekezett meggyőzni falus feleit vagy a vidékieket a fejlettebb mezőgazdaság, a szövetkezet és a technikai újdonságok szükségességéről. Gyötrő gondolatait papírra vetette. Úgy emlékeznek rá, mint egy utcai agitátorra, akinél mindig volt egy darabka papír és egy ceruza, hogy a hallottakat rögzítse. Érezte, hogy szűk neki ez a mozgástér, amelybe a sors belekényszerítette. Ki akart törni innen. Kereste az utat. Így jutott el 1926-ban Réty Imre udvarhelyi ügyvédhez azzal az óhajjal, hogy be szeretne kapcsolódni a politikai életbe.

Idézzük Rétyt: „Sokszor korholta a népet, hogy földi bálványokat imád az igazság örök istene helyett, s emiatt nyomorog, mert az igazságnak szabadító ereje van. Hirdette a népek egymásközi megértését, mert a gyűlölet szítása csak egyeseket gazdagít, míg a szeretet kielégíti a milliőkat. Mivel megértést hirdetett, azért nem értették meg őt egyesek, s mivel szeretet volt a törekvése, azért gyűlölték az érdekelték. Ahol lehetett, szívesen segített mindenkin, nem ismert különbséget. A szociális igazságosságot a vezető társadalmi osztályokkal szemben is érvényesíteni akarta, s így ezek érdekeibe ütközve, sok kellemetlenséget kellett vállalnia, amit a nép érdekében szívesen megtett.”

Itt ismét elérkeztünk Hajdó Márton életének egy másik vitatható, mozzanatához. Székelyudvarhely, politikai élete akkor már nyilvánvalóan polarizálódott. Múltán kérdezhetjük, hogy miért éppen Rétyhez kopogott be? Ha

csupán a két szemben álló udvarhelyi újságot követjük figyelemmel, már czeckből megtudjuk, hogy az Országos Magyar Párt helyi sajtóorgánumban, a Tompa László költő szerkesztette Székely Közéletben egyetlen Hajdó Márton aláírású cikk sem jelent meg. Viszont a Dobrotă M. Octavian (felelős szerkesztő és kiadó), majd Bărbat Gheorghe és Réty Imre által szerkesztett újságban, a Hargitában 1926-tól már megjelennek a Hajdó Márton írásai.

Hajdó még ekkor nem ismerhette a Hargitások szándékát. Valószínű, hogy az ellenzéki magatartásuk nyerte meg őt: a hivatalos kormánypárt bírálata, nép-és nemzetiség elnyomó politikája elleni lázadás, a föld népe iránti rokonszenv. A gazdapárti (sőt, kisgazdapártinak nevezték magukat) Réty újsága ilyen eszmék képviselőjeként megnyerte Hajdó tetszését. Értethető, hogy a főúri, klerikális és nagyburzsoá vezetőségű Országos Magyar Párttól idegenkedett, mert kényszernyugdíjazóinak utódait vélte felfedezni bennük.

Most ő maga ismét földművelő lett. Hogyne érezhette volna otthon magát a kisgazdaprogrammal kecsegtető Hargita-csoportban? Hátha még képviselőiséget is ígértek neki? Mert igenis jelölték: az 1927-es választásokon indult az Egyesült Ellenzék listáján. Hajdó kitűnő korteshadjárato indított. Félték is tőle. Ezért szabotálták a magyar pártiak a gyűléseiket. Botránykeltéssel, ellenszervezéssel és a római katolikus papok nyílt szószéki felhívással mozgósították a székely népet ellenük. Nemzetárulóknak, istenkáromlóknak és népellenességnek kiáltották ki Hajdóékat. Az ellenkampánynak fogantaja lett. A Liberális Pártnak erőszak és csalás révén sikerült felülkerekedni az 1927. júniusi választásokon, az Averescu-féle néppártot teljesen kiszorította a hatalomból. A Magyar Párt vezetői, akik előzőleg a Csucsai Paktum néven ismert egyezségekre léptek Averescuékkel, most új taktikát alkalmaztak a „kisebbségi blokk” létrehozásával (a Német Párttal szövetkezve). Önállóan politizált dr. Bernády György is, aki a liberálisok egy részével tartotta a kapcsolatot.

Új erőként jelentkezett a Nemzeti Parasztpárt, amely a fokozódó elégedetlenség közepette, 1928. május 6-án hatalmas tiltakozó gyűlést szervezett Gyulafehérváron a liberális kormány ellen. Ez utóbbi a közvélemény nyomására 1928 novemberében lemondott a kormányzásról, átadva a hatalmat a Nemzeti Parasztpártnak. Az 1928 decemberében tartott, aránylag szabad választáson a szociáldemokratákkal és a Német Párttal megállapodást kötött nemzeti parasztpártiak 89,3%-os győzelmet értek el a liberálisok 3,3%-ával szemben. Iuliu Maniu miniszterelnökségétől a többség demokráciát és közeleti tisztességet, a kisebbségek pedig a gyulafehérvári határozat végrehajtását várták. A Magyar Párt most első ízben indult egyedül a parlamenti választáson. Ez az elhatározás Bethlen György pártelnöknek volt köszönhető,

az ő elve volt: önálló listán kell tartani a magyarságot, megkímélve a román pártok egymás elleni harcától.

A Magyar Néppárt vezetősége (Kós Károlyék) előzőleg azt nyilatkozta, hogy visszalép a választásoktól a Magyar Párt javára (pedig sok átkot szórtak a Magyar Párt főúri korifeusaira). Kecskeméthy István református teológiai professzort mégis jelöltette szenátornak, a Nemzeti Parasztpárt listáján, Udvarhely megyében pedig Réty Imrét jelöltette képviselőnek.

Hajdó abbéli bosszújában, hogy az előző választáson kibuktatták, teljes erőbedobással agitált a Nemzeti Parasztpárt jelöltjei, és a vele szövetségesek győzelme érdekében. Lemondott a saját maga jelöltetéséről, de megbuktatóira pergőtűzet, sőt mennykővet zúdított. Így született meg 1928 húsvétjában a „Villám”, politikai, közgazdasági, társadalomtudományi és vallásbölcseleti havi folyóirat, melyet kezdetben a Hargitához csatolva terjesztettek. A lap az Országos Magyar Párttól és a katolikus papságról írt cikkével annyira erős visszhangot váltott ki a felháborodott megtámadottak részéről, hogy a Hargitások igyekeztek elszigetelni magukat, legalábbis látszólag. Azt tanácsolták Hajdónak, hogy külön lapként, tőlük függetlenül szerkessze és terjessze a „Villám”-ot. (Ezt a Szerkesztőüzencékben is közlik: Hargita, IV. évf. 30. sz.)

A Székely Közélet felvette a harcot a Hargitával, és kijelentette, hogy a magyargyűlölő Dobrotă M. Octavin és Bărbat Gheorghe, de Réty Imre is aljas tollbérencsek, a román állami konzolidáció megfizetett ügynökei. A román-magyar egység elősegítése náluk nem a megértés ápolása, csupán színlelésből hirdetik. Hajdót minden megnyilvánulásában követték, bírálták, szatirizálták, és addig mentek, hogy kegyelet és vallás megsértéséért perbe is fogták. A törvényszéki meghurcolás élete végéig tartott, de ő eközben sem pihent. Tovább szerkesztette a Villámot. Igaz, hogy az újság 2. számától eltűnt a toronykeresztre és a szentségtartóra lesújtó jelképes villám. A párt-harcot segítő és választási programot népszerűsítő cikkei közt figyelemre méltó: Az új kormány legközelebbi intézkedése a Villám szerkesztőjének Népjóléti javaslatai értelmében a következő lenne c. cikk, amely 50 pontban foglalja azokat a konkrét intézkedéseket, amelyeknek foganatosítása ma is égetően szükséges lenne. Milyen támogatásból adta ki a lapot, nem kétséges: a Hargitának szánt állami támogatásokból ide is juttattak.

Akikért harcolt azok helyeselték, biztatták, mert belőlük képviselőt, szenátort csinált Hajdó, de a falusi gazdák, akiknek a nevében küzdött, nyíltan nem vállalták a Hajdóval való azonosulást. Nemcsak ő csalódott és nemcsak őt használták ki, ezt tette Maniu és pártja az őt támogató saját fajtájával is. A szentléleki gazdák Kiáltványa a földművelő néphez c. drámai hangú felhívását csak négyen írták alá: ifj. Sente Dénes, Sente János, Fancsali Dénes és Hajdó Menyhárt. Jellemző adatként említem: csupán Hegyi Antal (Loki) és három társa merte, a papi tilalom és kiátkozás terhe

mellett megkondítani a szentléleki harangokat a tüdőgyulladásban elhunyt Hajdó Márton temetésén.

9.1. Hajdó Márton halála és temetése

A Hargita 1929. február 7-i számában a következőket írja: „Hajdó Márton nyug. csendőrkapitány, szentléleki birtokos f. évi jan. 31-ére virradóra tüdőgyulladás következtében 50 éves korában elhunyt. E gyászír hamarosan elterjedt a környéken s minden jóérezsű ember érezte, hogy egy nemes lelkű, önzetlen férfi szállt a korai sírba. Csak a gonoszok és a népnyűzók ajkán jelent meg a kaján mosoly, hogy nem kell már félniök a nagy számadásra vonótól, aki annyiszor felemelte szavát a nép érdekében, melynek védelmében nem ismert sem kíméletet, sem félelmet. Valóban a nép igaz, lelkes barátját vesztette el benne, akitől még sokat remélt.

Már néhány héttel ezelőtt erős influenzában megbetegedett. Nem heverte ki egészen s már is bejött kétszer a városba gyalog a nagy hidegben, szélben. Harmadszor is elindult, hogy bejöjjön a magyarpárti ügyvédekkel vívott sajtóperében, de oly rosszul lett, hogy az útról kénytelen volt visszatermi. Oly erős tüdőgyulladás vett rajta erőt, hogy nem lehetett megmenteni. Temetése szombaton volt nagy fényvel és 2000 főnyi résztvevővel. A katonaság díszszázadot küldött ki Novac főhadnagy vezetésével, ami a közönség körében rendkívül jó érzést váltott ki. A gyász-szertatást Nanu Aurél tábori lelkész és Salanțiu Jusztin keresztyúr gör. katolikus lelkész végezte. Mindkettő magyarnyelvű beszédet mondott, mely könnyekig meghatotta a hallgatóságot. Hangsúlyozták, hogy az elhunyt nem volt vallástalan, s a látszat nála tényleg csalt, s amit ő hirdetett azt a legtöbb ember elfogadja, csak nem meri kimondani. A nép és a Hargita újság nevében Réty Imre dr. mondott búcsúbeszédet. A temetésnél megnyilvánult nagy tisztelet és gyász mutatta, hogy Hajdó Márton törekvéseinek értékét a nép jó része felfogta, s így élete és működése nem volt hiábavaló.”

Nehéz summázni egy ilyen pályát. Mindenesetre emberi, mint mindnyájuk sorsa: adott korhoz kötődött, adott politikai-gazdasági térben meghatározott erővonalak között mozoghatott.

A talpra állási kísérlete, az első nagy bukása után, a magárahagyottságából való kitérés szándéka, bátorsága és próbálkozása mérlegelendő emberi, erkölcsi érték. Hogy tévedett a tájékozódásban? Tévedhetett, hiszen akkor is bajos volt, most is kockázattal jár az útkeresés.

10. Egy gróf a kollektív gazdaságban

Szinte egy félévszázadig tartott a kommunista diktatúra, ebből három évtizedet a kollektívval való bajlódással töltöttünk. 1962 előtt azzal rémitgettek, hogy jön a kolhoz (értsd, kollektív!). Azután beleestünk a kollektívbe, és forgódtunk-vergódtunk harminc évet, ahogy lehetett, hogy aztán 1991-ben szétrúgjuk, és civakodjunk a széttéptt, semmivé lett közös vagyton felett.

Lám, azóta is elszállt egy évtized. Rendelkezőnk azzal az időbeli távolsággal, amely szükséges ahhoz, hogy tárgyilagosabban tudjuk megítélni a dolgokat. Ne esünk tévedésbe! Nem a megszépitő messzeség retusáló gestusával akarom feimutatni a közelmúlt képét. Nem erről van szó! Nem tagadhatjuk a tényt, hogy „volt egyszer egy kollektív, és gróf volt annak a főmérnöke”. S ez nem mese, pedig az emberek mesébe illő fordulatokkal adják elő, hogy mi történt akkor, „Bethlen idejében.” Mintha egy korszak lett volna, pedig csak három évet tartott, ha jól meggondoljuk (1964-1967), mindjárt a kollektivizálás után. Ez nem a mesék, de a mesébe illő, felpumpált rekorderedmények szédítő világa volt, amikor el akarták hitetni, hogy a szovjet típusú mezőgazdasági alakulat, amely a közös (kollektív) jelzőt és a szövetkezet címet bitorolta, felsőbbrendű és igazságosabb, mint a megelőző rendszer volt. Tudjuk, hogy a szövetkezetből éppen az hiányzott, amit a lényegként sajkóztak szervezői: az önkéntesség és a demokratikus önzetetés. Ehelyett a párt-állami, felülről diktált irányítás uralkodott. Mégis „Bethlen idejében” – így kezdik emlékezéseiket a szentlélekiek. Mintha azt mondanák, hogy a törökvilágban, amikor a nagy névrokon fejedelem uralkodása idején Erdély aranykorát érte. Nemcsak a név volt közös, de a vezéri tartás is: bármilyen átkos legyen a sors, az igazi vezéregyéniség megtalálja a módját a boldogulásnak. Gróf Bethlen Gábor gazdamérnök, a kitelepített arisztokrata a dobrozdusai Szarinaszuf községben, a mahmudiai állami gazdaságban, a tatárpusztai első „szabadon választott” munkahelyi próbát derekasan kiállotta. Utána az Udvarhely rajoni Petken, majd Székelyszentléleken bizonyította be, hogy a nagy embert a hozzáértésre alapozott bátor tettekről lehet felismerni. Meglátták, felismerték a szentlélekiek a szakemberben az embert. A szakember is megtalálta az embereket, akiket munkatársakká, a nagyüzemi mezőgazdaság szakmunkásaivá próbált nevelni. Hogy ez men??nyire sikerült nekik? Feleletet a kérdésre az emlékekből próbálunk kihámozni. Bethlen Gábor mérnök emlékének idézése rendkívül időszerű mostanában, amikor az európai mezőgazdasági normák, mértékek és igények hallatán jogosnak látják a volt tanítványok, és munkatársak, a bethleni magas minőségi igényeket és gazdaságossági teljesítmény- szinteket. Ha ma

nem is gyakorolják a szövetkezeti formában, de a farmergazdálkodásban is a becsületos és a jól végzett munka viszi előre a vállalkozót. Nem a család, nem a hazugság, és nem a szélhámosság a haladás motorja: ezt tanulták a szentlélekű gróf Bethlen Gábor gazdamérnöktől. Erre kölcsönösen büszkék voltak, a mérnök és az emberei. Íme hogyan vallanak a volt munkatársak és a falubeliek hajdani mérnökökről!

„Bethlen Gáborral való ismerkedésem úgy történt, hogy a vezetőség összehívta a brigádosokat a székházba, hogy bemutassanak az új mérnöknek. Mindeniküntől megkérdezte, hogy hány ha területen gazdálkodik. Közben ő írt, jegyeztetett. Amikor mindenki beszámolt, azt mondja, hogy ide kell 400 t műtrágya. Mi csak néztük egymást nagy meglepetésünkben, de ő csak felírta ezt. Azután kérdezte, hogy kinek mennyi búzája van vetve. Én mondtam, hogy 80 ha van nekem. Na oda kell 160 mázsa – számolta a mérnök. Nemsokára elment Marosvásárhelyre, hogy megrendelje a műtrágyát a gyárnál. Tavasz előtt már megérkezett a műtrágya. Alig győztük kihordani az állomásról. Annyit kaptunk, hogy még a szomszédos tülkei gazdaságnak is juttatott a mérnök, de azzal a feltétellel, hogy a zsákokat adják vissza nekünk, mert azoknak ezután is hasznát vesszük. Jól tudta már akkor, hogy cukorrépat is kell majd vessünk. 60-70 ha cukorrépat írtak ki nekünk. Az emberek egy része nem hitte, hogy nálunk meglesz. Például, ott van a Sár-gadomb, mondtam neki: – Mérnök úr, itt soha sem volt, s nem is lesz meg. – Ne törődjön, a sárgát szereti a cukorrépa! – válaszolta ő. A vetés jól sikerült. Amikor kapáltunk, akkor mindig megjárta magát a mérnök úr. Az asszonyok csoportosan kapálták a répát. Félték a mérnöktől, mert megnézte, hogyan kapálnak. Azt mondja egy nagyszájú asszony: – Én nem félek, tőlem jöhet is, mehet is, nem most tanulok kapálni! Na, észrevétlenül oda jött a mérnök. – Adja csak ide azt a kapát! – szólította meg éppen azt az asszonyt, s megmutatta neki, hogyan kell kapálni a cukorrépat úgy, hogy a kapa jó ügyesen merüljön el a földben, de a répát ne bántsa.² A gyérlítésre is nagyon figyel-

² Bethlen István emlékirata, 1944, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988., Romsics Ignác: Bevezető 8.o.: „Szokás volt a családban az is, hogy a tizedik életévüket elérvén, minden gyermek a falusi fiúk és lányok közül választott magának egy-egy cimborát. A tanulás, a leckék után a Bethlen-gyerekek ezekkel az egyszerű és jórészt román fiúkkal-lányokkal töltötték szabadidejüket. Együtt labdáztak, horgásztak, vagy fürödtek az Aranyosban. Előfordult az is, hogy a mezőn dolgozó napszámosok, béresek között csetletek-botlottak, s a fiúk - anélkül, hogy ezt munkának érezték volna - megtanultak kaszálni, boglyát és szénásszekeret rakni. ... a fenti nevelési folyamat kétségkívül igen pozitív emberformáló jelentőséggel bír.” 11.o.: „A családi tradíciónak megfelelően meg kellett ismerkedni a paraszti munka (a lányok, főleg a konyha-és virágkertetész) szépségeivel és győtrelemeivel is. Apjuk, ugyanakkor, német és

meztette, hogy kettő ne maradjon egymás tövében, de távol se legyenek, mert akkor nem lesz meg a hektárhozam, s az a tagságnak is nagy veszteséget jelent. Így magyarázta meg a jó munka értelmét a kapásoknak. Abban az esztendőben olyan cukorrépatermésünk lett, hogy sem azelőtt, sem azután nem sikerült olyan eredményt elérnünk.

Egyszer azt mondja a mérnök úr: – Ebbe a jó területbe lent kell vetni, de előbb jól meg kell trágyázni. Mások már rég vettek volt. A lófogatokat elé, s megtrágyáztuk jól. Megszántottuk, s vettettünk, igaz az ideje el volt múlva. Ezt ő is tudta, de próbálkozott. Azt mondja egyik bogárfalvi öreg, M. S.: – Mérnök úr, ez mire való volt, itt nem lesz semmi, itt nem szoktunk soha lent vetni. – Magának az a dolga, hogy csinálja, amit mondok, s a technikai részért én felelek – válaszolta a mérnök. A vetés ideje eltolódott ugyan, de a kikelt lent nem találta a bolhák rajzása, így nem tettek kárt a vetésben. Olyan termésünk lett volt abban az évben, mint soha, sem azelőtt, sem azután.

Régen nem termeltek kukoricát a falunk határában. Korán lecsik nálunk a hóharmat. Olyan vetőmagot rendelt Bethlen mérnök úr, hogy az szerinte itt is be kellett hogy érjen a korai őszi harmatig. Azt mondja kint a terepszemlén, hogy ebbe a dűlőbe vessünk török búzát. – Ne, mérnök úr, mert nem lesz meg, megüti a harmat. – Fancsali, a múlt őszi elején megfigyeltem a hóharmat alsó határát: ott a kőkénybokrok nál van. Azon alul nyugodtan lehet vetni. A kapáláskor itt is gyéritésre figyelmeztetett, hogy ne engedjem meg a régiek szerinti ritkítást. Azt mondja a mérnök úr: – A falu végén kapál egy ember. Menjen el oda, s mondja meg neki, hogy én miként mutattam, mert azt állítja, hogy az apjától úgy tanulta, hogy két kukoricató között egy juhnek való fekvőhely kell maradjon. Mondja meg neki, hogy a talaj megkapta a szükséges istálló- és műtrágyát ahhoz, hogy ezzel a tőtávolsággal megadja a tőle telhető legjobb termést. Ha ő kivágja minden második-harmadik kukoricát, csak fele vagy harmada termésre számíthatunk.

Így jártunk el a pityókánál (burgonyánál) is, ültetéskor. Mindenik ültető asszonynak adott egy 30 cm-es pálcikát. Megmagyarázta nekik, hogy ennyire tegyék a vetőmagot egymástól, mert a sortávolság 70 cm-es volt. Még is értették.

Eszembe jut, hogy Malomfalván egyik évben március 6-án, mert korán tavaszodtunk, elültettette a pityókát. Itt ilyen korán nem szokták. A vetés után eleszött az idő, hideg lett, még fagyot is jósoltak. Zúgott a nép, hogy tönkre megy a vetőmag, hiába volt a sok munka. Ez a mérnök tönkre teszi ma gazdaságot! Gyűlést hívtak az egyesített három gazdaság (falu) tagságának. A mérnök előállt, s azt mondta, hogy jól tudja, mit zúg a nép, de jegy-

francia nevelőnőket hozatott melléjük. Így mire Budapestre kerültek internátusba és gimnáziumba, mindannyian jól beszéltek két világnyelven.”

zőkönyvre vehetik, hogy amennyiben hiány lesz a termésben, ő a kárt megfizeti. Olyan szerencsénk volt, hogy az idő helyreállt, a pityóka szépen kikelt, fejlődött, úgy, hogy mire a kolorádók első nemzedéke előbújt, a pityókánk olyan erőre kapott, hogy nem tudott neki ártani. A rossz hírral ellentétben, ami Petekről jött, itt, nálunk jó lett.” Így fejezi be a hajdani brigádos az első visszaemlékezését.³

„Találkoztam egy petki brigádosdal egy gyűlés alkalmával. Azt kérdezi tőlem a petki ember:

- No, Gazsi, hányszor szöktél ki az ablakon?

- Én egyszer sem - mondom neki.

- Mert munköt már reggel 4-5 órakor jött felkölteni, s ha nem voltunk az istállóban, s hogy ne kapjon az ágyban, az ablakon szöktünk ki, s futunk, hogy előtte ott legyünk.

- Velünk ez nem fordult elő.”⁴

„Bethlen mérnök úrnak szokása volt, hogy korán kelt télen-nyáron. Télen legtöbbször a gondozókat megelőzte az istállóban. Ott nem lehetett csalni. Abrakot szerzett a fejős tehéneknek a rajoni szerveken keresztül. Azzal kezdte a napot, hogy ott volt az abrakolásnál. A lovasokkal megcsinálta azt, hogy útra induláskor a raktár előtt osztatta szét a porciót, s ott a szeme láttára kellett abrakoltassanak, mert akik otthon tartották még a lovakat, azok nem a lovakkal, hanem a más otthoni marháikkal etették fel az abrakot.”⁵

„Ő javasolt belső, állattenyésztési brigádosnak, mert látta, hogy az én istállómban, otthon összegyűjtött marhákat hogyan gondozom. Hat eszten-deig sokat láttam tőle. Gyorsam begyűjtöttük a takarmányt, mert olyan volt az előrejelzés, de a mérnök úr utána mind átforgattatta a szénát, hogy az öngyulladástól megóvja a kellően ki nem száradt takarmányt. Megkövetelte, hogy a trágyát négyszögbe rakják az istállóban dolgozók, mert azt mondta, hogy nem csupán a szépség miatt, de az ilyen kezeléssel a trágya megérik, és megfőnek benne a gyommagvak; nem visszük vissza a határra a gyomot, s megkíméljük a talajt a gyomirtó szerek túlzott használatától. Ő maga saját kezébe vette a villát, s odaállította az állatgondozót, hogy nézze, hogy kell

³ Fancsali Péter, sz. Budapest, 1913., Bogárfalva 107., 1962-től növénytermesztő brigádos a szentléleki kollektív gazdaságban; Vörös Zászló, XVII.23., 1965. jan.29. 2.o., Szabó A. Dénes: AZ Udvarhely rajoni pártszervezet konferenciája: „...a rajoni átlagnál sokkal jobb eredményeket értek el. Így például a szentábrahámiaiak 1500 kiló búzát, 2854 kiló szemeskukoricát, 27600 kiló cukorrépát takarítottak be minden hektárról. Hasonló eredményeket értek el a SZENTLÉLEKI, keresztúri és más termelőszövetkezetek.”

⁴ Király Gáspár brigádos, Szentlélek Nr. 175. Sz. 1926, Malomfalva)

⁵ Geréb Domokos brigádos, Szentlélek Nr. 93. Sz. 1939.)

elvégezni a munkát. Nagy súlyt fektetett a silókukorica-termesztésre, a csöves silóra, mert azt mondta, hogy a tejtermelésnek ez a motorja. Évente kb. 10 ha kellett legyen vetve belőle. Megkövetelte az állatok tisztán tartását, különösen a borjakra vigyázott, hogy ne legyenek rühöscsk, varasok és tetvesek. Ha mégis előfordult, rögtön lekezellette az állategészségügyeikkel. Ellenőrizte a gondozási és fejési program pontos és tiszta betartását.”⁶

„- Az agrármérnök élete ilyen. Nem nyolcórás a munkanapja, nem is hatórás, de nem 10, sokszor 11 vagy 12, sőt több is lehet - emlékezik utódja a mérnöki poszton: - Nagyon korán kelt, s én mint fiatal mérnök resteltem, hogy tovább maradjak az ágyban (egy hónapig egy szobában laktunk). Bár marasztalt, de vele mentem már 3-4 óraker, hogy az éjjeliőröket ellenőrizzük, s a reggeli állatgondozói programot rendesen indítsuk el. Utána mentünk a gépcsítési állomásra, ahol beosztottuk a mezőgépcskéket a napi munkára. Nagyon sok szakmai titkot elmondott nekem. Negyven-negyvenöt évi szakmai gyakorlat állt a háta mögött.”⁷

„Egy félnap alatt bejárta az egész határt.⁸ A malomfalvi határ legalsóbb sarkától, a Mengecaljától, fel a bogárfalvi határ felsőfeléig, a Ligatig, mindent bebarangolt. Ez átlósan úgy 5-6 km, de keresztül-kasul háromszor annyi is lehet. Ő gyalog szeretett menni, ritkán ült szekérré, mert ilyenkor meg tudott nézni mindent, ami érdekelte: a terményeket, a munkafolyamatokat és az embereket. Az esti munkailésre már készen volt. Tudta, hogy miről számoltassa be a brigádosokat, és mi a holnapi vagy az elkövetkező napokra a tennivaló. Természetesen, az időjárás függvényében. Este-reggel meghallgatta az időjárás-jelentéseket, de nemcsak egy állomást, mert több nyelvet is beszélt. Délben pihent, de kellett is pihenjen, hanem hogy bírta volna ilyen ütemben azt a sok munkát.”

„Én, ahogy sebesen ültettem a pityókát, raktam sorban az eke után, egy elgurult. Nem volt rá időm, hogy elkapjam, megfogjam, de utána nyúltam, s hát a mérnök úr nagy kezét markoltam meg. Én úgy megjedtem, hogy még sikoltottam is. – No, ne ijedjen meg, nem történt semmi baj! – mondta nekem barátságosan. Nagyon alkalmas ember volt, nem kellett tőle félni, de olyan meglepetésszerűen jelent meg a határon, hogy az ember csak egyszer azon vette észre, hogy ott áll mellette. Egy másik alkalommal, répát kapáltunk. A sorvégén felegyenesedtünk, hogy egyet szusszanjunk. H. Jánosné, hátra nézett, s ezt mondja: - Ne, Márta, nézze meg! Jön a pünkösdi juh bárányostól! A mérnök úr jött az elnökkel, Geréb Menyhárttal, a másik

⁵Geréb Albert, Szentlélek 184, sz.1924

⁶Hilber Ferenc, agrármérnök, sz. 1944, Bélbor, Szentlélek nr. 9. G. D.

⁷Hilber Ferenc, agrármérnök, sz. 1944, Bélbor, Szentlélek nr. 9. G.D.

⁸G.D.

határból felénk. Az elnök úgy nézett ki a hatalmas mérnök mellett, mint egy bárány, pedig ő is jó közepcs ember volt.”⁹

„Udvarhelyen voltunk a moziban. Valami jó magyar film volt. Az uram hogy állategészségügyi volt, sokat járt nálunk. Mentek az állatokat lekezelni, éjjel is, ha kellett a beteg állatokhoz. Rávett, hogy menjünk el mi is a moziba. A mérnök úrnak szokása volt, hogy napközben a mikor elindította a napi menetet, beugrott a városba, egy kávéra, egy filmre vagy a színházba. Csak úgy gyalogosan vagy stoppal. Elhelyezkedünk a moziba. Megy a híradó. Füttyögtetés, kiabálás: - Az az ember, ott elől, miért nem ül le? Nem lehet látni tőle! A marha még feláll, nemhogy lehúzódná! – Hát a mérnök úr volt az. Letülve is akkora volt, mint más felállva”¹⁰

„Amikor jól kijártuk magunkat, azt mondja a mérnök úr: - Na, üljünk le egy kicsit! Leültünk egy borozdamartra, s beszélgettünk, hogy mit csinálunk holnap s a héten, s azután, hogy a dolgok rendes mederben folyjanak. Bátorkodtam, s megmondtam, hogy nekem nem tetszik az ő elvtársazása, mert olvastam, hogy ő egy igazi úr, mégpedig gróf, Bethlen Béla Erdély kormánybiztosának¹¹ a fia, és külföldön tanult mérnökhöz illik az urazás. Erre azt válaszolta nekem határozottan, de csendesesen: - Maga szólítson csak engem mérnök elvtársnak. Megkérdeztem, hogy van-e családja. Elmesélte, s én megkérdeztem megint, ha csak leányai vannak, ki viszi tovább a Bethlen nevet. – Majd valamelyik fiú unokámat magam után iratom.”¹²

„Egy alkalommal megtörtént, hogy összevesztünk. A Csillái nevű oldalban szántani kellett volna. Megelőzőben el kellett volna terítetni a trágyát. Mozgósítottam a trágyaterítőket, de nem jöttek elegenden, s az esti munkakülésen megbeszélt időre nem lett befejezve a munka, s az oda irányított traktorokat elküldtem másfelé, hogy ne álljanak tétlenül. Hát nem észrevette Bethlen, hogy a traktorok nem a helyükön szántanak. Rögtön ott termett, és megtudta, hogy én küldtem őket oda. Jött, kezdte a szidást: - A szarta szarta volna le.....! (Ezt mondta, amikor nagyon megharagudott valakire) Meguntam, s azt kérdeztem: - Mérnök úr, elvégezte-e, mert nekem is volna két szavam. – El – mondta. – Mérnök úr, nem vagyunk rabszolgák, hogy gondolkozás nélkül menjünk, a kurva ennek a világnak. Láthatja, hogy mi a helyzet, ha hibáztam, beszéljük meg, de... Hirtelen megfordult, s elment Bogárfalva felé. Este a munkakülésen egy szó sem esett arról, hogy mi történt közöttünk. A gyűlés végén azt mondja Bethlen, hogy másnap Vásárhelyre kell

⁹Bencdekné Hajdó Márta Ágnes, Szentlélek, nr. 129, sz. 1928., Szentlélek)

¹⁰Szenténé sz. Baricz Ilona, (sz. Gyergyóalfalu 1921), Szentlélek Nr.132

¹¹Bethlen Béla: Észak-Erdély kormánybiztosa voltam, Romsics Ignác, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.

¹²Audrási Péter, Nyikómalomfalva Nr. 207, sz. 1924, mh. 2001

menjen műtrágyáért, s valaki vele kellene menjen. Vita volt, hogy ki legyen az. Egyszer azt mondja a mérnök: - Én mással nem megyek, csak Királlyal! Láttam, hogy nem haragszik, hát nem volt mit tennem, vállalkoztam az útra, de nem is bántam meg, mert elvitt a családjához, s úgy fogadott az a doktornő, a felesége, mint egy jó barátot.”¹³

„Bethlen mérnök elküldött engem Háromszékre, Barátosra pityóka vetőmagért. Megkártyázta a mezőgazdasági osztállyal, hogy mi itt leadjuk az államnak azt a mennyiséget, amennyit ott majd meg fogunk kapni, mint vetni való pityókát. Megérkeztem Barátosra, de ők azt mondták, hogy nincs idejük pityókaválogatásra, vegyem át úgy ömlesztve, vegyesen. Hazatelefonáltam a mérnöknek, hogy mi a baj. Azt tanácsolta nekem, hogy csináljak próbát. Mérjek le egy bizonyos mennyiségű pityókát, válogassam ki a vetőmagnak valót, és abból számítsam ki a szükségest, adjam hozzá a többit, s azt vagonérozom be, és induljak minél előbb haza. Úgy is csináltam, de gond lett a vagonnal. Azt mondja főnök nekem: - Azt gondolja maga, hogy úgy megy, jövünk, s kérek egy vagon? Mondom a barátosi kollégának, hogy mi a helyzet. – Itt áldozni kell, barátom, másképp nem boldogulsz. Visszamentem a vasutashoz, s kértem, hogy számolja ki, mennyit kell fizetni. Semmit sem mondott. Azt mondja a barátosi mercelog (beszerző), hogy valamennyit dugjak az impiegát (forgalmista) zsebébe, s ígérjem, hogy még kap, ha gyorsan intézkedik. Két vagonba nem fért bele, a harmadikba is raktunk. Úgy kellett kihordassam az állomásra szekérrel. Az mind pénzembe került. Itthon Bethlen lemérette az egészet. Elszámoltatott töviről farkára, de amiről nem volt papírom, az én károm lett, mert Bethlen kérte a barátosi mercelogot, hogy tanúsítsa a látatlan kiadásaimat, de ő azt mondta, hogy a vasutasra neki ezután is szüksége lesz. Az lett a vége, hogy Suceavara nem mentem el a következő évben vetőmag-cserére.”¹⁴

„L. S. tudálékoskodott mindig. Bethlen nem szerette az ilyen okoskodókat, s ahol lehetett, leültette vagy elhallgattatta. Aki egyszer elvesztette a szavahihetőségét, nagyon nehezen boldogult Bethlennél.”¹⁵

✓ „Az asszonyok ültették a pityókát a malomfalvin. – Mérnök úr, ebből nem lesz termés, olyan apró! – Én másfél kilós voltam, amikor születtem, s lám mekkorára nőttem. Nem elég nagy vagyok? Ebből is lesz. Lett is.

Próbacséplést kértek a rajontól, s várták a gyors jelentést az eredménnyről. A napi program el volt indítva, s a brigádosok nem kaptak embert a cséplőgéphez. Aratni van mindenki. – Bezárjuk az irodát, ki onnan a könyv-

¹³ K. G.

¹⁴ László Sándor Nyikómalomfalva nr.150, sz.1927, könyvelő volt a három gazdaság egyesítése előtt)

¹⁵ G. D.

velőket, elő a brigádosokat! – adta ki a parancsot Bethlen. Mindenkit a helyére állított, s ő pedig megfogott egy nagy szalmahordó vasvillát és tiszta egyedül állt a cséplőgép szalmazózájához. Amit rendesen két szalmahordó és két kaszajrakó szokott elvégezni, egyedül csinálta estig. Olyan kaszajt rakott, hogy létrával lehetett csak befedni.”¹⁶

„A lenátadáskor Bethlen kezében hosszabbat mért a colstok a lenszáron, mint az átvevő Sz. bácsiéban. A lenünk meg kellett kapja a megérdemelt osztályozást, és utána a megfelelő árat. A gazdaság az ipari növényekből pénzelt, s a tagság is ebből remélt osztalékot. A cukorrépa-átvevő állomáson is ott volt. Ellenőrizte a mérleget, nem engedte meg, hogy az átvevők csaljanak a gazdaság kárára.”¹⁷

„Volt egy olyan eset, hogy a központból megjött az utasítás: október 15-ig le kell adni a cukorrépát! Kimentem Szentlélekre, és szóba álltam Bethlen mérnökkel, hogy miért nem akarja leadni a répát. – Most nem adom le, akárki mondta is, mert nagy szárazság van, a répa még nincs felkészülve a betakarításra, megvárom, hogy legyen eső, s répa húzzon, különben nagy vesztesége lesz a gazdaságnak, komoly jövedelemtől esünk el. Elbeszélgettünk mindenről. Hozzá mindig tanulni mentem. Kérdeztem: az állatállomány hogy áll, van-e meddő állata? – Nincs, mert vagy fejős, vagy vemhes. Érdeklődtem a terméketlen területek felől. Azt válaszolta, hogy lecsapolhatta a vizes földeket”¹⁸

„Követelték, hogy a heremagot adjuk le az államnak. A Brassó melletti magtisztító állomáshoz kellett beszállítani. Azt mondja a mérnök úr: - Jancsi, én jószántamból adok maguknak 300 kg-ot, 12 lejért államilag maximált áron, de a többit szabad piacon értékesítem 25 lejért. A magtisztító nem akart belemenni ebbe. Addig osztzkodtak, hogy meg kellett elégedjenek a 300 kg-mal, mert Bethlen nem engedte, hogy a gazdaság érdeke csorbuljon.”¹⁹ „A tej átadását elkísérte a fejestől a feldolgozóig. Ellenőrizte a fokolást, és az ICIL-megbízottnak megmondta, hogy jó tehencink vannak, s azokat jól kúráljuk. Nálunk nincs 4 foknál gyengébb tej. Megcsinálta azt, hogy a lefokolt kondér tejet beszállította az ICIL-hez, hogy ott is fokolják le, mert nincs megelégedve az ellenőr munkájával.”²⁰

„Bethlen Gábor kisegítette a szorult helyzetben lévő kollégáit. Az udvarhelyi állami gazdaságban dolgozó szakemberek nem kapták volna meg a

¹⁶ Geréb Imre a kollektív tehergépkocsijának sofőre, Bogárfalva nr. „sz. 1942, Szentlélek, A lakodalmán résztvett Bethlen mérnök úr. Lásd Beke György: Az utolsó Bethlen, riportok, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968, 48 – 57.)

¹⁷ G. D.

¹⁸ Antal János, mezőgazdasági titkár az Udvarhelyi rajoni RKP. Bizottságánál)

¹⁹ F. P.

²⁰ F. P.

fizetésüket, mert hiányzott néhány hektoliter tej leadása a tervükből, ha Gábor bácsi nem iratja át nekik a szentlélekiből a szükséges mennyiséget. Ugyancsak a szalmahiányuk megoldásában is segítségükre volt.²¹

„A traktoristáknak meg volt szabva, hogy mekkora területet kell megszántsanak, s a határidő is nagyon szoros volt őszi vetéskor, de megígérte, hogy a kampányzárást méltóképpen ünnepeljük majd meg. Emellett mindenkünk kapott jutányosam egy süldőt, hogy legyen mit levágjunk karácsonyra. Igaz, hogy állandóan a nyomunkban volt. Mindenikünknek adott egy mérőlécecskét, amelyen meg volt jelölve a barázda mélysége. Amikor odajött, a traktorista le kellett szálljon a gépéről, s a mérnök előtt megmérje a szántás mélységét. A fuserálást, a hanyagságot, tekerést senkinek sem nézte el.”²²

„A len leadása után jóval történt, hogy a mérnök úr hívatott az irodába. Azt üzente, hogy 2 órára legyenek ott. Megérkeztem. Mondják, hogy a mérnök úr ott a kicsi irodájában. –Mérnök úr, lejöttem. Miért hívatott? – Jól tette, hogy jött, - s a pénztárcájából kihúzott egy százast, s elém rakta. - Mondom, hogy a mérnök úr nekem nem tartozik. –Tegey csak el! Prémiumot kaptam a jó lentermelési eredményünkért, s ehhez maga is hozzájárult. Kint vártak, kíváncsiak voltak, hogy miért hívatott, mit mondott a mérnök. Csak jól mondott - feleltem nekik.”²³

„Kimentünk a Lenkesarkára heremagvetés előkészítésére, a mérnök úrral. Trágyaszéthordásra és terítésre szerveztük meg a fogatosokat. Azt mondja László Károly, csak úgy viccből: - Mérnök úr, mit fizet, ha ma elvégezzük ezt a munkát? – Én állom akár a flekkenek valót, akár az italt. Válasszanak! Hát az emberek az ital mellett döntöttek, a mérnök úr vállalta hogy elrendezi a vezetőséggel a disznóhúst. Május elseje volt. Jól ment a munka. Bencédből jó bort hozattak. Estefelére kint volt a flekkenek való is. Olyan májálisolást csaptunk az erdő alatt, hogy még a mérnök úr is énekelt. Aztán beállt a kör közepébe és tartott egy szép beszédet a munkáról és a becsületről. Másnap sikerült a szántás s vetés, s mintha meg lett volna rendelve, megjött a szép májusi eső is. Így tett ő az aratáskor is. Sokszor a saját zsebére költött, csakhogy kedvet csináljon az embereknek a munkához.”²⁴

„Petekre én vittem ki Bethlen Gábort 1961-ben, amikor az Udvarhelyi rajoni mezőgazdasági osztálynál dolgoztam. Ismertük egymást Mahmudiáról. Petken növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozott az újonnan megalakított kollektívben. Nagyon sokat dolgozott, és küzdött, mert rendet

²¹ Györfly István agrármérnök, sz. Rava, 1928., Székelyudvarhely, Céhek 17/14

²² Hajdó Mihály mezőgépezs mester, sz. Szentlélek, 1946

²³ F. P.

²⁴ A. P. és Piros Áron brigádos Malomfalva nr. 184. sz.1935 – mh. 2001

és fegyelmet akart teremteni egy nagyon elmaradott és elszigetelt faluban, ahol sok ellenállásba ütközött. Elég kellemetlen helyzet alakult ki. Vádak és rágalmak kerültek a rajoni bizottsághoz. Ezeket tisztázni kellett. Természetesen, hogy nem sikerült politikai síkra terelni a dolgokat, hogy gróf és osztályidegen stb., mert nem politizált, s kiváló szakember volt. Nagyon értette a szakmáját. Kitűnő szervezői és vezetői képességekkel rendelkezett. Megismerte az embereket, a falu határát, termékenységi fokát, és a lehetőségeket. Mi a rajoni mezőgazdasági osztálynál bíztunk benne és elismertük fáradozásait, de pártúton elérték az áthelyezését Szentlélekre, amit végül is nem bánt ő sem, mert közelebb került a Marosvásárhelyen lakó családjához.”²⁵

„Az első lépés a rend és fegyelem megteremtése volt itt is, mert úgy gondolta, hogy eredményesen termelni csak ilyen feltételek mellett lehet. Az általa összcállított program, az program volt: kötelező a fogatosra, a brigádokra és mindenkire. A termelésben, a munkahelyen mindig első volt. Őt megelőzni senki sem tudta, és utolsónak hagyta el a munkahelyet, fölmérte a teljesítményeket, hogy tudja a holnap folytatást vagy kezdést. Tevékenysége kiterjedt, és felölelte a gazdaság minden ágazatát, de tudta, hogy itt az állattenyésztésnek van igazán jövője. A tevékenységet ebbe az irányba terelt, és fő üzemággá fejlesztette. A tejtermelésben a vidék éllovasa volt. Az állatállomány részére egy szilárd takarmánybázist kellett teremtenie. Szentléleknek elég nagy kiterjedésű legelője volt, de nem azt produkálta, amit elvárt a mérnök. Egy feljavítási tervet dolgozott ki, amelynek kivitelezéséhez megkapta a rajoni támogatást.”²⁶

„Az egész Bethlen család, mely nyolcszázados életen át fejedelmeket, vajdákat, államférfiakat, hősokeket, írókat adott hazájának, 1697-ben emeltette grófi rangra. Tagjai élénken résztvettek a közügyekben, és nevüket a történet könyvének majd minden lapja fölmutatja mindig a hazafiak sorában.”²⁷⁻²⁸

²⁵ (Csete György, agrármérnök- közgazdász, sz.1932 Magyaroszovát, Székelyudvarhely, Liget sétány 12/15)

²⁶ Gál Ödön agrármérnök, RMGE Székelyudvarhely); Vörös Zászló, XVII. 292. , 1965dec. 10. , 3. o.: Vargancsik István: Három év a gazdasági-szervezeti megerősödés útján c. cikkében az állattenyésztés és a növénytermesztés fejlesztéséhez szükséges anyagi alap megteremtésének szentléleki sikereiről ír. Ezt számadatokkal igazolja.

²⁷ (Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, Nagy Iván Pest, 1857, I. k. 90. o.)

²⁸ „bethleni gróf Bethlen Gábor EMGE körvezető, földbirtokos, Marosvásárhely. Szül.: Aranyosgyéresen 1914-ben, nősült 1937-ben, mint EMGE titkára.

11. Szencsed-tanya leköltözik...

1. Nem csupán a málnászás, és nem is annyira a medve-kaland hozott ide. Régóta dédelgetet, titkos vágyam, hogy meglessem a hajnalt a Hargitán. A gyermekek pedig ...? Ők sem céltalanul jöttek velem.

Éjszaka a „szénszállodában” aludtunk, már ez olyan élmény, ami ma már nem akárkinek adatik meg. A gyerekek nem tudtak betelni vele! Az ötödikes Karcsi, meg a hatodikos Matildka úgy bebegyelte a felnőttek medvés randevúit, hogy öröm volt nézni. Kíváncsi vagyok mit nyer iskolai folyóiratunk ezzel a kirándulással. Mindenesetre a valóság alapos megismeréséhez most kell hozzászoktatnunk őket. Hogy ne csak nézelődjenek a körülöttük lévő világban, de meg is lássák benne lényeges összefüggéseket.

Mennyivel szegényebbek lennének például, ha nem láthatnók ezt a hajnalt. Azt hiszem a gyermekek színtantáziája is megsínylené. Hisz én is csak állok meredt szemekkel, mint egy pogány napimádó, amikor tűzbejön az égálja. És a sötét lilától a világoskékig minden színárnyalatot megragyogtat. Látni kell ezt a pillanatot, amikor a névtelenségből rendre előlépnek a legtávolabbi erdők is, és felvonulnak a díszes reggeli parádén. Eddig számunkra ismeretlen érzés gyökerezik meg bennünk, amint kívárvuk, hogy minket is nevünkön szólítson a havasi világ tejhatalmú ura...

2. A szencsedi tanya házai olyan biztonságosan ülik meg a Hargita vulkáni platójának ezt az emelkedőjét, mintha az örökkévalósággal egyidősek lennének. Csupa nyugalom és magabiztosság mindenik. Pedig nem számlálnak évezredek, sem pedig évszázadokat. Csupán néhány évtizedet. S talán egy évtized sem telik bele, s már itt sem lesznek. Vajon érzik-e, tudják-e ezt?

Szentléleki birtok ez a szencsedi havasi erdő, legelő ma, de hajdan kaszáló terület. Egy-egy pajta és nyári szállás volt a mai település őse. A legrégebb lakó, Balog István, közbirtokossági erdőpásztor volt. Itt telepedtek meg a fiai is: István, Dénes és András, akik apjuk mesterségét folytatták mint szentléleki, bogárfalvi és a lengyelfalvi közbirtokosság erdőpásztorai, az unokák tovább vitték a családi hagyományt. Ők is az erdő kincseiből: fájából, gyümölcséből és vadjából éltek. Aztán megtelepedtek még itt a havasi pásztorok, a maguk építette faházaikba. Majd az Albert István fűrészmalma után, a harmincas években, favágók, fuvarosok, fűrészüzemi munkások és gépészek lettek a tanya új lakói az államosításig. A kollektív gazdaság megalakulása egy új létesítmánnyel, a tejbegyűjtő központtal és a sajtkészítő üzemmel gazdagította Szencsedet. Így a tanya lakossága elérte a csúcst: a 152 személyt (1910-ben 10-zel indult, hogy 2002-ben öt lakott házban a 26-ból, összevissza csak 15 lakója maradjon). Mi ezt

láttuk még akkor, a tiszavirág életű „szocialista fejlődést”. Működött az erdei munkásokat élelemmel ellátó vegyes üzlet, a római katolikus egyház befogta az erdőre menekült „méhcsaládokat” a szép kicsi fatemplomocskájába. Zúgott, zümmögött az élet itt is, nyoma sem volt a csendnek, annak a szent csendnek, ahová a szentléleki templom szentségét elmenekítették, elrejtették a rabló tatársereg elől. Manapság félelmetes kezd lenni a csend, az elszigeteltség, a felszámolódás aggodalmai kezdtek környékezni az itt maradtakat és távoli szeretteiket, főképpen az úttalan utak miatt.

3. Sente Dénes bácsi sokszor elmondta, hogy, amikor Szencsedbe mentek kaszálni, egy fejhagymával, s egy darab kenyérral húzták a kaszát egész nap. Fejedelmi eledel volt a füstölt szalonna, s a juhtúró. A favágó élete a nyomorúság fogságában és az állandó baleset veszély árnyékában telt el. 1940-től a bogárfalvi iskola gondozásába került a tanya. Varga Albert tanító már akkor felfedezte a távoktatást, és igyekezett befogni a havasi gyermekek vadméh raját a betűvetők tanfolyam kaptárába. Egyszerre négy Balog csemete neve is szerepelt a naplóba. Első helyben lakó tanyai tanító a korondi Szász Géza volt. A háború után iskola is épült, amelyiknek egyik terme kultúr összejövetelek célját is szolgálta. Helyben lakó tanítót is nevezett ki a tanfelügyelőség, de csak a negyedik osztályig tanulhattak itt a gyermekek, akiknek szülei, s ők maguk is komolyan vették az oktatást, mert azt mondták sokan, hogy a favágáshoz, s a pásztorbóthoz nem kell nagy tudomány. Itt tanítókodott Olasz Dénes, Bálint Miklós, Szélyes József, Fülöp Mihály, Balázs Mária és Sinka Lakatos Ferenc. Akik a saját sorsukat, s a gyermekeik jövőjét is másképp akarták alakítani, azok el kellett hagyniuk a tanyát mielőtt a faluromboló buldózer megérkezett volna ide is. Sok szülő viszont még visszajárt ide az erdőre a vágterekre, mert az állami erdőki-termelő vállalathoz volt kötve, amíg új foglalkozást, illetve szakképesítést nem szerzett. Balog András vágtermester elmondta, hogy 1970 körül 25-30 munkása volt, de ez a szám télire megduplázódott. Az ellátási központot közel hozták. Itt megkapták a nehéz munkát végző favágók kedvezményesen a kiutalt élelmiszert, nem kellett érette a messzi falvak üzleteibe menniük. Mozgókonyháról álmodoznak, hogy a hetekig családjuktól távol dolgozók naponta egyszer meleg ételt kapnának, ez nem valósult meg, de aki nem restellte, az megtanult főzicsélni. Balog Kálmán olyan vacsorát készített nekünk, s magának, hogy vendégségben éreztük magunkat nála, a barakkban, igazán.

4. Szinte irigyeltem ezt a legényszállást. A második pohár pálinka után viszont a legények az otthon hagyott család gondjait kezdték előhozni, mert értük, a gyermekek iskoláztatásáért költöztek le a havasról, ki a környező falvakba, ki a közeli városokba. Most csak hétvégeken van együtt a család, ide csak a gond kíséri el, hogy ne legyen magányos a legényszállás, s ízetlen

a lacikonyhán rögtönzött melegétei. (Falvak Dolgozó Népe, 1984.VII. - B. D. nyomán)

5. Szencsedén csak tizenöt lelket számláltak 2002-ben. A tanya várja az új honfoglalókat, akik nem a Tatárútján rontanak a békés tájra, mint hajdanában, hanem útépítéssel kezdik, s azon az új úton jövő kincskeresők felfedezik, és hasznosítják a táj kimeríthetetlen értékeit.

12. Szentléleki közbirtokosság

Erdély történelmi talajába gyökerezett valóság a közbirtokosság. A Kárpátok kőszikláira épített védőbástya, amelyet azért emleltek a magyar királyok, hogy a keleti barbár rohamoktól megvédjék a keresztény Európát. A Kárpátok védővonalán őrködő székelység, a máramarosi románság, a barcasági szászok és a fogarasi románok ezért a véradózásért örökségül kapták apáról-fiúra a földet, amelyen éltek és haltak, ha kellett a hazáért és a királyért.

A Székelység számára a közbirtokosság azt a gazdasági erőt jelentette, amely első sorban a lakhelyük közelében rendelkezésükre álló faanyagával és legelőivel megélhetést biztosított ezen a mezőgazdaságilag nehezen és kevésbé hasznosítható vidéken. A székely családok számára a létet és a megmaradást jelentette és jelenti ma is.

A letelepedés utáni századokban a falvak lakóinak közös tulajdonát képezték az erdők, legelők és a szántók. A szántóföldeket évente vagy háromévente, esetenként pedig emberöltőként, a katonai státusnak megfelelően felosztották a közösség tagjai között: a gyalog katona egy nyílföldet, a lőfő két vagy három nyíltérületet, míg a főnépek 3-5 nyílföldet kaptak a közösség szántóiból és kaszálóiból, aszerint, hogy három vagy öt páncélos katonával jelentek meg a hadban.²⁹

A „székely örökség” (siculica haereditas³⁰) állandósulásával fokozatosan megváltozott a termőföldek újra felosztásának mértéke. A magántulajdonnak székely örökségként ismert formája csak a szántó és kaszálóföldekre vonatkozott. Az erdők és legelők továbbra is közös tulajdonban maradtak. Használatukat falutörvények és más rendelkezések szabályozták.³¹ A falvak

²⁹ Garda Dezső, Székely hadszervezet és faluközösség. Gyergyószentmiklós, 1994.

³⁰ Apor Károly: A székely örökség történelmi és jogi szempontból. Marosvásárhely, 1868. 27.; Székely Oklevéltár ÚS I. 162./5., I. t. Benedictus Zaz de Zentlelek, job. illustrissimi principis, j.e.f. est Thudom, hogy az darabontoknak es az en felesgemnek costeol marat coreoksegek ez peres feold...” Ebben a perben tanuvállomást tesznek Szász Benedekné (honesta mulier) östől maradt örökség mellett: Petrus Thiboldj szentléleki szabados, Stephanus Miklos fejedelmi jobbágy, Benedictus Gellerd fejedelmi jobbágy, Ambrus Pál darabont, Pakot István fejedelmi jobbágy, Gere János fejedelmi jobbágy, Georgj Pál fakaslaki fejedelmi jobbágy, Miklós Pál fejedelmi jobbágy, Fábíán Máthe fejedelmi jobbágy, Gal Martinus fejedelmi jobbágy és Zente Janos. A pert farkaslaki Petri Georgj, Matthey Mihalj és Gasparis Balint indították Mattheus Chywr de Zentlelek ellen 1591 aug.3.- megj. B.D.

³¹ Imreh István: Székely közbirtokosságok, Szülőföldünk, Sepsiszentgyörgy. 48-66.; Imreh István: Székely falutörvények, Kolozsvár, 1947. 1-40. ; Imre István: A törvény-

közföldjeit nemcsak a szántók és kaszálók körüli erdők és legelők alkották, de ide tartoztak a települések legtávolabbi részei is. Így a nyikómenti székely települések a Hargita hegység havasi legelőiből és erdeiből is részesültek, bár egyesek távol estek a nagy erdőségektől. Szentlélek falu négy részben kapta ki a birtokát: Igaz, hogy van köztük folytonosság: az első rész, a falu, a település belterülete, a második, az öt körül ölelő szántó és legelő, a harmadik, a tőle északra található Hegy, a Gordon és folytatása a Hargita alji fennsík, amely erdőt és legelőt foglal magába. Csupán itt szakítja meg az összeköttetést az orozshegyi Magyaró és Láz, pár kilométerre, de elérjük hamar Szencsedet a havasi szállásunkat és ennek már közvetlen folytatása Tartód erdeje és legelője, amely, ha falutól számítjuk, és a szállítási körülményeket figyelembe vesszük úgy 40 km. Ezt az utat lehetett rövidíteni gyalog, de 15-20 kg sajttal a hátán, nem volt gyermekjáték a tizenéves növendéknek, de még a Gordonban kintháló tehének tejének kézi vagy háti kondérokban való hazahordása sem volt leányálom. Nem kényelmesebb a helyzete Székelyszentmihálynak, amelynek havasi határrésze, a Hidegaszó, több mint 40 km-re esik a falutól. A Nagyhomoród melléki falvaknak sem közelebb mint 40 km-re, a Tizenhétfalusin, kapták ki a hargitai havasi birtokukat. Az erdők szétosztása az arányosítás rendjén történt, és csak azok a birtokosok követelheték a nekik jutott erdő kiszakítását a nekik kapott területből, akiknek 100 holdnál több erdő jutott. Azon felüli osztatlan közösségben maradt ingatlanok tették a székely közbirtokossági vagytonokat. Az arányosítás a bécsi császári udvarnak az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc utáni önkényuralmat feloldó kiegyezési korszakának egy előre lépése volt a magyar nemzettel való kibékülése útján. 1869-ben a királyi leírt, hogy a revendikált havasokat mint Csík és Háromszék oszthatatlan köztulajdonát visszaszolgáltatja a jogos örökösöknek, hogy annak jövedelmét ipari, kereskedelmi és nevelési célokra fordítsák. Ez lesz aztán a ma is visszakövetelt Csíki Magánjavak.

Az önkényuralom alatt osztrák tartománnyá súlyosított Erdélyben mégdermedt az élet, befagytak az 1848-49-ben elindított reformok. A passzív rezisztencia tehetetlenségéből az alkotóellenzéki politizálásba átlendült nemesi és polgári rétegek kezükbe veszik az elaltatott reformok sorsát, mert nem nézhették tétlenül a nemzet nyomorát. A jobbágsorsból nincstelen zsellérré vált parasztság a kivándorlás útjára tért. A székelyek az Ó-román Királyság (Regát) vagy Amerika felé indultak. Vészharangot kongatott meg

hozó székely falu, Bukarest, 1983. 303-305.: a székelyszentmihályi falutörvény 1663-ból való, ; 1826-ból való a nagymedeséri Márton János falutörvényeket tartalmazó kézírásos füzet, amelyet Hermann Gusztáv Mihály szíves közléséből ismerek. – B. D. megj.

a nagy székely radikális publicista, hogy a kormány figyelmét a székelység megmentése felé fordítsa.³² Nem véletlen, hogy még ugyanezen évben, 1902-ben összeül Csiktusnádon a Székelykongresszus az öt nagy országos testület (ma Civil Fórumnak mondanók – megj. B. D.): az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Székely Egyesület, az Erdélyi Közművelődési Egyesület, a Marosvásárhelyi Iparkamara és a Marosvásárhelyi Székely Társaság. A kongresszus elsődrendű feladatának tekinti a gazdasági felemelkedés útjának felmutatását. Kihangsúlyozza a közbirtokosságok szerepét.

Az állam is megmozdult már, hogy rendezze a túlhaladott birtokviszonyokat, hogy szabályozza a nagy birtokok és a kisbirtokok helyzetét az 1871-es arányosítási törvénnyel, amelynek, sajnos, sok igazságtalan végrehajtásának a kisbirtokosok látták a kárát. Ezt a felemás módon megoldott helyzetet követte a tagosítás, amelynek az lett volna a hivatása, hogy a gyakori és sokszori felosztás folytán nadrágszifj parcellákra forgácsolódott földeket, birtokokat egyesítse egy hatékonyabb termelés érdekében. Az újtól való félelem, egyfelől, az önzés és a kapzsiság másfelől zátonyra futtatta ezt a mentcsónaknak szánt intézkedést. Ezeket követte a közbirtokosságok államilag támogatott törvényesítése. A közbirtokosságok működését a magyar törvények és rendeletek valamennyire szabályozták, de a működésre vonatkozó rendelkezések alkalmazását nem rendelték el parancsolólag és ellenőrzésük is hiányos volt. A legtöbb közbirtokosság működéséről csak az évtizedeken át vezetett közgyűlési jegyzőkönyvek adták számot, de olyanok is voltak, amelyeknek jegyzőkönyvük sem volt. Ezek működésére vonatkozó megállapításokat nagyon gyakran csak a községi képviselőtestületi jegyzőkönyvekben lehetett megtalálni, vagy felváltva követik egymást a közbirtokossági és a képviselőtestületi jegyzőkönyvek. Ez meg is érthető, illetve magyarázható azzal, hogy a megelőző időben a képviselőtestületek tagjai fele részben virilis jogon a nagyobb birtokosokból, felerészben pedig választották a községi bírót, tehát a község vezetőségének tagjai a közbirtokosságnak is vezetői voltak, s így, ha a közbirtokossági határozatokat nem is szövegezték külön, azokat mégis az arra hívatott illetékes egyének hozták. Ezen fogyatékoságok ellenére is a közbirtokosságok újrászerveződése a XX. század elején nagy gazdasági jelentőséggel bírt és jól kitapintható lüktést adott szociális és kulturális élet számára is.

³² Benedek Elek: Halljátok, Emberek! Magyarorság, 1902. január 16.

A Szentléleki Közbirtokosság alapdokumentumából³³ megtudjuk, hogy az arányosítás 1882.április 5-én történt. Székelyudvarhelyen a Királyi Törvényszék mint Úrbéri Bíróság 1882. évi április 6-án kelt 1068 számú végzésével szentesítette a felek által elfogadott arányosítási egyezményt. Az egyezmény alapján "az 1885. évi szeptember 10-én 2044. polgári szám alatt jogerős ítélettel a jogosultakat háromszoros belsőségek és egyszeres külsőségek aránya szerint megillető járandóságok egyénenként is megállapítottak, és a megállapított egyéni járandóságok a telekkönyvben is kitüntették; a jogosultak neve és járandóságai azonban azóta nemigen tartattak nyilván." A jogosultak neveit és arányrészeit az 1902. évi május hó 17-én megtartott alakuló gyűlés állította össze és tüntette ki a szavazásra jogosultak névjegyzékében. Ezen jegyzék szerint az említett alakuló gyűlés összesen 231 egyént ismert el, az 1. paragrafusban említett erdőbirtok jogosultak közös birtokosaiul, s ezeknek arányrészeit illetve egyéni járandóságait az arányosításnál alapul vett kataszteri térfogatnak megfelelően kataszteri holdakban kifejezve akként állapította meg, hogy a jegyzékben felvett jogosult járandósága (arányrésze együttvéve 1984 hold és 1483 négyszögölnek felel meg. A jegyzék szerint 172 jogosultnak egyéni járandósága 80 k. hold 824 négyszögöl és egy kat. hold között váltakozik; 59 jogosultnak egyéni várandósága pedig egy kat. holdnál kisebb.

A továbbiakból megtudjuk, hogy az újra alakult közbirtokosság erdeinek és legelőinek a kezelését az 1898.évi XIX. t. c-ben foglalt határozatok szerint az Udvarhely-i m. k. állami erdőhivatal, illetőleg az ennek alárendelt Korond-i m. k. járási erdőgondnokság látja el.

1903. január 1-től kezdve a közös erdőbirtok és kopár anyag és pénzkezelése a község anyag és pénzkezelésétől elkülönítve a jelen szabályzat szerint kell vezetni.

A közös erdőbirtok gazdasági ügyeit a közös birtokosok gyűlése, továbbá a közös birtokosok gyűlése által választott elnök, választmány, erdőgazda, pénztárnok és jegyző intézik, ők a gyűlések határozatainak végrehajtói. Tehát elválik a közbirtokosság vezetése a politikai község képviselőtestületétől és előljárásgától.

Az I. Általános határozatok 1.paragrafus megnevezi: 1. , 2. , 3. , 4. pontok alatt a Szentléleki Közbirtokosság birtok részeit úgy mint: 1. a Szent-

³³ „SZABÁLYZAT a Szent-léleki Közbirtokosság Szentlélek és Oroszhegy község osztatlan állapotban lévő, közösen használt ERDŐBIRTOKÁNAK gazdasági ügyviteléről” 024997/1903, Föld. Min. , Gansel Lipót Könyvnyomdája, Trencsén.,2/2

5 „SZABÁLYZAT a Szent-léleki Közbirtokosság Szentlélek és Oroszhegy község osztatlan állapotban lévő, közösen használt ERDŐBIRTOKÁNAK gazdasági ügyviteléről” 024997/1903, Föld. Min. , Gansel Lipót Könyvnyomdája, Trencsén., 2. o., 2

lélek község I. határ rész közös erdeit telekkönyvi beírás szerint, 2. a Szentlélek község II. határrész közös erdeit, 3. az Oroszhegy községi telekkönyvben szereplő közös erdőt és 4. a Szentlélekközség I. határrészben szereplő kopár terület, melyet be fog erdősíteni.

Az erdőbirtok és kopár összterülete: 1934.69 k. hold. Az újra alakulási dokumentumot aláírták: Hegyi Ferenc birtok-elnök, Bíró Lajos birtokos, Geréb Márton birtokos hitelesítőül, Kovács Lajos jegyzőkönyvvezető és Dr. Keith Ferencz vármegyei aljegyző, mint a közigazgatási erdészeti bizottság kiküldöttje.

A XX. század fordulóján újraszerveződött közbirtokosságok sikeres gazdasági tevékenységéből megvalósított jövedelem nemcsak a részarány jogokkal rendelkező tagok, de a falvak életének javulásához is hozzájárult. A közös erdőalapból kiutalt faanyaggal segítik a templomok, egyházi és világi középületek: községházak, iskolák és művelődési otthonok fenntartását és építését. Szentléleken (1908) és Bogárfalván iskolák épültek ebben az időben. (Lásd a megfelelő fejezetben!) Az új paplak is ekkor készült (1913). Később épült a népház (1925). A nyikómenti felekezeti közti segítség szép példájával is találkozhatunk. A Siménfalvi Unitárius Egyházközség történetébe ezt jegyezte be Kolozsvári Sámuel lelkész a „papiház építéséről”: „...a szarvazathoz szükséges fákat a havasalji római katolikus faluk: Oroszhegy, Szenttamás, Fancsal, Bogárfalva és Szentlélek ajándékozták, minek följegyzését, ... azért láttam szükségesnek, hogy a késő maradék is láthassa, s azok maradékainak köszönhesse meg...”³⁴ Itt kívánom megjegyezni, hogy az említett forrásból következtetem, hogy a segítségnyújtás kieszközölője a szentléleki származású Pakot István séménfalvi unitárius egyházmegyei gondnok (1747) utódja ugyancsak István, Stephani Pakot de SZ. Lélek lehetett, akinek édesanyja, Pakot Mózesné, Mátéfi Rákhel (1832) volt.

A közbirtokosság egyes falvakban a helyi kölcsön-segélypénztár vagy anyag-segély intézmény szerepét is betöltötte a tagság lakás és gazdasági épület építése alkalmával. Megelőlegezte, vagy kedvezményes áron faanyaghoz juttatta az igénylő rászorulókat.³⁵ Nem véletlen az, hogy az első világháborút követő impériumváltás utáni román államhatalom célba vette a közbirtokosságokat. Elkezdte ezek korlátozását és saját érdekeinek megfelelő átgyúrását. Egyik ilyen intézkedése volt az, hogy a közbirtokossági erdőket el akarta venni, ki akarta sajátítani községi legelők címen. Az agrár-reform során ez a merénylet meg is történt. A gyanútlan lakosság a kisajátít-

³⁴ Ürmösi Kálmán: Az Alsó-Siménfalvi Unitárius Ekklezsia, Keresztény Magvető, XIV. 177. o.

³⁵ Garda Dezső: A falutörvényről a közbirtokosságig, Gyergyóújfalu monográfiája, Státus Kiadó, Csikszereda, 1998. , 263-265.

tás idején nem is sérelmezte, mert azt gondolta, hogy úgy is a faluközösség használatában marad a legelő. Csak a harmincas évek elején tudták meg – bukaresti ügyeskedőkön keresztül, hogy a kisajátított területekért kiutalt kárpótlási kötvények Bukarestben a letétpénztárnál vannak. Ezek a szíves ügyintézők vállalták, hogy a közbirtokosságot az ily módon nem várt és nem remélt pénzhez juttatják. Ez az ajánlkozás, amint később kiderült, a legrosszhiszeműbb volt, és nem volt mentes az állami intézmények haszonrészescdésétől sem. Később a politikai községeknek ki kellett fizetniük az állami kincstárnak a közbirtokosságtól kapott legelő árát, amelyet az ügynökök ügyesen már megnyirbáltak, és az infláció elértektelenített. A községnek maradt a – nagylelkűen - húszéves részletletagadásos adósága kincstárral szemben.

Egy másik székely közösségi vagyoni elleni manőver volt az, hogy a „primarok” (községi bírók) hatalmat kaptak a megmaradt közbirtokossági erdők további megnyirbálására a hadsereg és az ortodox templomok építése javára.^{36, 37}

Az 1940-1944 közti észak-erdélyi időszakot a törvényesség helyreállítására való szigorú törekvés jellemezte. Ez a közbirtokossági rendtartásra is érvényes volt. A kitermelési és újraerdősítési terveket nagyon komolyan vette a magyar állam. Sajnos a második világháború forgatagában elveszték a közgyűlési jegyzőkönyvek és a pénzügyi nyilvántartók, amelyekből az időszak tevékenységét nyomon követhetnők. Csupán néhány könyvben fedezhetjük fel a közbirtokosság pecsétjét, ami azt jelzi, hogy előfizettek, és megrendelték az ajánlott szak és művelődést szolgáló kiadványokat és könyveket Benedek Mihály közbirtokossági elnöksége idején. A második világháború végén, az 1944-es évben feltehetően nem volt beszámoló közgyűlés. Ez derül ki az 1945. november 4-i jegyzőkönyvből (a faluban egyetlen megtalálható, két miniszteri ívre ceruzával írt, feltehető az indigós másolat léte is). Jelen vannak a Székelyudvarhelyi Járásbíróság és a Korondi Erdőki-rendeltség képviselői, valamint a Szentléleki közbirtokosság 74 tagja, akik az arányjogosultak több mint 2/3-át teszik ki, és így az évi rendes közgyűlés megtartása szabályos. Az első napirendi pont az 1944-1945. évi tartódi vágteri helyezről való beszámoló és annak megvitatása. A vita tárgyát az képezte, hogy Albert István szentléleki vállalkozó, aki Szencsedben fűrészüzemmel rendelkezik megegyezett a közbirtokossággal, amely egységet a közbirtokosság 1945. augusztus 5-én határozatban hagyott jóvá. A Tartódi

³⁶ Garda Dezső i. m. :261-262.

³⁷ Kovásznai Gábor: A székely közbirtokosságok küzdelmei...In Erdélyi Mártírok és Hősök Aranykönyve, Budapest, 1942., 145 – 149.

ban beléjegyzett, majd a vevő kérésére 20%-os engedmény után 668.80 köbméter fenyőfának az 5120880 lejért való végleges eladási áráról van szó, amelyet a vevő kifogásolt, hogy a kitermeléskor nem jött ki a vágteréből az előre megegyezett famennyiség, ezért árcsökkenést kapott. Határozati javaslatot terjesztett elő Geréb Domokos, amely szerint a 4000000 lei előleg feletti összeget, ha nem fizeti ki a vevő november 6-ig, akkor a közbirtokosság értékesítse a vágteret, és az eladás után adja vissza Albert Istvánnak az előleget. A közgyűlés megszavazta a javaslatot.

A második napi rendi pontban elhatározták, hogy az 1945-1946-i fenyőfát a tartódi vágteréből az üzemterv után a közbirtokossági tagoknak osztják ki természetben arányjog szerint. A bükkfát árverésen értékesítik, s a befolyt összeget az évi kiadások fedezésére fogják felhasználni.

A harmadik napi rendi pontban elhatározták az 1943-1944. évben Szencsedben megmaradt 1010 köbméter bükkfát elárverezik, és a befolyt összeget a tagságnak kiosztják arányjog szerint.

Végül jóváhagyták az 1945-1946. évi költségvetési tervet: Bevétel: 3181890 Lei, Kiadás: 3181890 Lei.

A jegyzőkönyv clemzése nyomán megállapíthatjuk, hogy mint fennállása alatt eddig is úgy most is érvényesült a közbirtokosság életében a demokratizmus és a tagság arányos érdekeltiségének elve. A fakereskedőkkel fenntartott viszonyban is érvényesítik a méltányosság és az igazságosság elvét a közösség érdekeinek tiszteletben tartása mellett.

Az 1948-as államosítással a magán és közösségi javak a román állam tulajdonába és kezelésébe mentek át. Megszűntek a közbirtokosságok. A politikai községek többszöri átszervezésével a bizonyos erdő és legelő területek más-más községhez és állami erdészeti hatóság kezelésébe kerültek. A vagyontól megfosztott tagság nagyon sokszor saját erdeje elleni erdőkihágás áldozatává vált, s így súlyos büntetéseket kellett fizetnie, és börtönt kellett ülnie, ha tűzifához vagy épületfához nem a diktatúra által előírt bürokrácia labirintusain bolyongva próbált hozzájutni.

Az 1989-es fordulat utáni nemzetiségi politikai harcnak egyik eredmény, hogy az RMDSZ ki tudta kényszeríteni a román törvényhozásban a 2000/1 számú törvényt, amely alapján a volt közbirtokosságok visszaigényelhetik a jogtalanul elvett vagyonukat. Az 577/2000sz. bírósági határozattal Szentlélek Közbirtokossága jogi személyiséget nyert. 2000. április 8. dátummal 277 fizikai és 3 jogi személy (Római Katolikus Plébániai Hivatal 24 Ha, Szentléleki Általános Iskola 14 Ha és a Közbirtokosság saját vagyona), közel 100 év után ismét újra megszervezte a közbirtokosságot.

A tagság összetétele az államosítás óta nagyon megváltozott. Az 19848-as állapotot a telekkönyv szerint 144 tag jelentett, akik közül m, 2003 végén csak egy személy, Hegyi Albert él, nem rég hunyt el Hajdó Lázár. A köz-

birtokosság jelenben 280 taggal alakult meg. A vagyონrészek öröklésével a leszármazottak között osztódtak az arányjogok, s így a közbirtokossági vagyónrészek felaprózódtak.

2002. év végén: 1 Ha aluli vagyónrészes 50 személy 19%
1-5 Ha közötti vagyónrészes 167 személy 60%
5-10 Ha közötti vagyónrész 45 személy 16%
10 Ha-on felüli vagyónrész 15 személy 5%

Ez a helyzetkép évente módosul, s további felaprózódás következik, mert az elmúlt 2 évben 18 vagyónrész tulajdonos halt meg, tehát a közbirtokosok száma 30-40 taggal fog szaporodni. A szentléleki közbirtokosság vagyoni állása a következő volt a telekkönyvi bejegyzés alapján: Összesen: 1234,22 ha, melyből 1019,68 ha erdő, 205,03 ha legelő .s 9,51 ha más terület. Az összvágyon a következő területeken található: I. rész: NAGYASZÓ 234,48 ha

II. rész: SZENCSED 449, 68 ha

III. rész: TARTÓD 512, 53 ha

Vezetősége: elnök: ifj. Geréb György, alelnök: Tamás László, jegyző: Sente Éva, erdőgondnok: Tamás Károly, pénztárnok: Hilbel Eszter.

Alapszabály szerint működik és évi tervek alapján a megalakult magánérdekezettel együttműködve fejti ki a tevékenységét.

A közbirtokosság újra bejegyzése nagyon sok hivatali irodai munkát és utána járást igényelt. Ezt a feladatot fáradhatatlanul végezte Györgydeák Margit ny, tanácsi titkár és Hilbel Ferenc agrármérnök. Az eltelt két év a területek tulajdonjogának a tisztázásával telt el. A Közbirtokosság 2002. év szeptemberétől bejegyzett jogi személyi statust nyert a pénzügyi, ipari és munkaügy hatóságoknál, és saját bankszámlát nyitott. Az üzemterv alapján 2002. évben 1271 köbméter fát bélyegeztek le. Ebből 311 köbm-t a Parajdi Erdőkerületben és 960 köbm-t a Zetelaki Erdőkerületben. Bükkfa 433 köbm., fenyőfa 838 köbm., 293983000 Lei értékben. Az értékesítés nyílt árverésen történt a megjelent fafeldolgozó kft- k előtt. A tagság az arányjog után 393 köbm. bükkfát és 500 köbm. fenyőfát kapott. A következő 2 évi tervben szerepel Tartódban és Szencsedben újabb vágterek megnyitása, amelyeknek kitermeléséből a tagság igényeinek kielégítése mellett a tiszta jövedelemből elkészítik a Közbirtokosság székházát, és bebútorozzák a könyvelési és irattárkezelés igényeinek megfelelően. Szóbakerült a falusi művelődési otthon nagytermének lepadolása, amelyet a Közbirtokosság fog szponzorizálni.

13. Szentlélek a sajtó tükrében

„...a Nyikó mentén a csaknem összeépült faluknak egy hosszú, szakadatlan láncolata vonul le. És itten, e népes völgyben lakik fajunknak legszébbike, ott vannak a földnek talán a legszebb leányai, kikre a szép nem kifejezés méltán reáillik, mert sem a válogatott cikk gyanánt eladott georgiai szépségek, sem Olaszország ünnepelt szignorinái, se Írhon bájos mississei nem mérközhetnek a te gyöngyeiddel, szép Nyikó völgye!”

„Ha egy vasárnap átutazol e völgynek sűrűn egymást érő falvain; a szerény tiszta házaknak kacéron ékített galambbúgos kapuinál, a házak előtt szokásos kis virágoskertben vagy a kapuk mellett elmaradhatatlan fedeles ülőpadokon mindenütt láthatod ezen magyar mezben díszes alakokat, kik szendén mosolyognak rád; kikkel, ha szóba állsz, annyi természetes észít, s azzal párult kellemet találsz, mennyit bizonytal Európa egyik iskolázott népénél sem; mert a magyar, de főként a székelynél meg van a keleti népeknek az a sajátossága, hogy a természet éles ésszel, józan felfogással s egyenes lélekkel ruházta fel; oly szép, kellő kiművelés és fejlesztés által dicsővé, nagyvá váló tulajdonok, minőkkel a nehézkos gondolkodású s lomhább véralkatú nyugoti népek nem bírnak.”

„A Diafalfvánál eredő Bogárpataka már a Nyikó vidékéhez tartozik, hol a patak az észak-irányból a Nyikóba ömlik, ott fekszik Szent-Lélek és fennebb filiája Bogárfalva, melyekről, mivel határunk kicsiny s köves, azt mondja a példabeszéd, hogy: Bogárfalva, Szentlélek, ott laknak a szegények.”

(Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, XVII.: A Fehér-Nyikó vidéke)

„Kajla kucsma Lengyönfala,
Cífra bunda Malomfala,
Bogárfala bogározik,
Ördögökkel határozik,
Szuroksződő Szönlélők,
Alig élnek szegényök,
Szappanfőző Szönmihály,
Szegén útas, itt ne hálj,
Dombon ülő Pá' fala,
Sárba esött Váralja...”

(Vadrózsák, Kriza János székely népköltési gyűjteménye, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 114. o.)

„Mert, lám, ha úgy volna, a hogy a falu neve mondja, akkor Farkaslakán nem emberek laktának, hanem farkasok. De akkor Bogárfalván

is bogarak lagnának, Szentléleken pedig a Szentháromság harmadik személye, míg Holdvilágon maga a holdvilág.”

(Tamási Áron: A bölcső és környéke, Bölcső és bagoly, Kriterion Kk., Bukarest, 1976. 110. o.)

„- Kedves beszéd – mondom, s erre leül s vallani kezdi, hogy ő húsz esztendeje vánszorgott ki, s éppen a szomszédos faluból való, vagyis kereklen kimondva: az udvarhelymegyei Szentlélekre, s a neve Hajdó.

- Az enyém is a – szól belé a másik.

Furcsállom, hogy fel tudtak kutatni engem, s kérdem:

- Ugyanbiza, hogy kaptak reám?

Száraz kezeit összesűrolja Mr. Hajdó, s felel:

- Az amerikai magyar újságban olvastunk egy kesergő írást, a bctűk értelme igen-igen ismerős volt, megragadott, s ott eligazítottak s úgy. Ap-ránkint jól megered a szava, s nagyjában elmondja, hogy mennyi minden-félét dolgozott eddigelé, s hogy most ácskodik otthon: megcsinál székét, képrámát s minden a súlyt. Az amerikaiak megszerették, s már jól eltartják munkával.

- A másik, egy katonaságnál kitudósodott vénebb legény, gyárban dolgozik s hetenkint összegyűjt harminc dollárt.

- Szeretik-e Amerikát? – kérdem.

- A mi szeretetűnkkel nem sokra megy – azt mondja az öreg.

- Nem számítanak hazafelé?

- Jó volna – szól s elérzékenyül a száraz ember. Szünet után lassan mondja:

- Csak félünk.

- S ugyan mitől, valami pénzük addig bizonyosan van?

- Van – feleli, de itt meg szoktuk mondani az igazságot, s otthon baj lehetne belőle...

Sokat, jóízűen beszélgetnek. Kérdeznak a pap s kántor felől, s hogy Szombatfalva végiben él-e még a nagy odvas cserefa, új házak épültek-e, a vén zsidó eddig lát még, a disznót most is jóhajnalban ölik-e, s valakit a Baknyatetón mostanában nem véreztek-e meg végérvényesen? ...hanem tekintettel a tilalomra, az ajtót bezárom, nekiülünk, s a sikeres találkozásra ahajt, jól ivánk.”

(Tamási Áron: Székelyek között Amerikában, Ín kolozsvári Ellenzék 1924. szeptember 22.)

„Sajnos, a legtöbb helyen nem kell nagy számtantudomány a gyermek-rejek számbavételéhez. Fogatkozik, erősen fogatkozik itt a jövendő. Néhöl

alig kerül ki az első osztályra való gyermeknép, vagy éppen létszámon alul nyitják meg az iskolát...

- És ne haragudjék... van-e elegendő gyermek a faluban?

- Akad...

- Kevesebb, mint eddig? – kérdezem, mert az előbbi feleletből nem sok biztatót olvasok ki.

- Kevesebb.

- Családonként hány gyermeket számolhatnék meg?

- Mondjuk, ötöt.

Elfűttenem magamat: - Hiszen ez nagyon sok! Megnéz, lassan tagolja a szavakat: - Én is így véltem, amikor ide kerültem. Peteken, ahol először szolgáltam ebben a rajonban, alig volt gyermek. Az ott erősen egykézű vidék. Itt persze más. De azt mondják az öregebb szentlélekiek, hogy Hegyi Ignácnak valamikor huszonhat gyermeke volt. – Egy asszonytól? – Egytől. Élnek még a Hegyi gyermekek közül. Persze, nagyapák.”

(Beke György: Az utolsó Bethlen, riportok, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968, 46-47. o.)

Jegyzet:

A *-gal jelölt dűlőnevek a színhagyományban élnek párhuzamosan a hivatalos megnevezésekkel vagy a terület aleggységét jelölik csupán,

A **-gal jelölt a szomszéd falu határára átnyúló közös terület neve;

- a név pontos helyét nem tudtuk biztosan azonosítani, pl.:

Mákos-gödör, Gyuri bá' hágoja, stb. Az azonosításban közreműködtek: Udvarhelyi Kataszteresek, Györgydeák Margit (Szentlélek nr. 66., sz.1935.), Szente Dezső (Szentlélek nr. 58.,sz. 1928), Geréb Albert (Szentlélek nr., sz.1924)

14. Lakás és lakossági viszonyok alakulása az elmúlt 120 év alatt

Farkaslaka	Malomfalva	Bogárfalva	Székelyszentlélek	HELYSÉGEK	
				Terület	HA
3077	1004	339	860		
265	162	64	127	Házak	
1120	705	303	500	Lakosság	1882
299	187	91	150	H	
1327	771	439	594	F	1913
-	-	-	-	H	
-	-	-	560	F	1919
336	192	116	160	H	
1432	751	466	661	F	1944
-	-	-	-	H	
1550	757	379	658	F	1955
572	187	98	172	H	
1501	720	354	672	F	1966
-	-	-	-	H	
1527	709	354	663	F	1969
-	-	-	-	H	
1700	700	351	672	F	1981
630	270	100	245	H	
1865	733	270	634	F	1992
654	286	111	266	H	
1810	716	289	695	F	2002

15. EPILÓGUS (Utóirat)

A homokórán peregnek a végtelen idő homokszemei. Székelyszentlélek falu írásos emlékezetében a 760. év homokszeme már lepergett. Reméljük, hogy Isten kezéből tovább árad a gondviselés folyása, és elmondhatjuk bátran: - kinek múltja volt, annak lesz jövője is. Igen ám, de ehhez a mi emberi hozzájárulásunk is szükséges. Fel kell ismernünk, hogy mivel szolgálhatjuk jobban boldogabb jövőnket. Ehhez szerénykedek, a múlt és a jelen ismeretében, előlegképpen a jövőendő építése számára ajánlani néhány homokszemet.

Megnyugtató az, hogy a népességünk állandó, sőt enyhe emelkedést mutat a szaporodás. Ez a tény nem elhanyagolandó, amikor a székely falvak elnéptelenedése fájó valóság. A dolgos, szorgalmas, fiatal és jó szakembérek száma egyre gyarapodik. Takaros és a civilizáció mai igényeinek megfelelő lakásokat építenek. Az idegenben megszerzett pénzen itthon akarnak otthont teremteni maguknak. Mindez nagyon jó, de én emellett az itthoni életérnek a bővítését szeretném szorgalmazni. Arra biztatnám az ifjakat, hogy a vis??szaszerzett szántóföldek, kaszálók, erdők és legelők kínálta életlehetőségeket okosan használják ki. A havasalji vidék az állattenyésztés fokozottabb fejlesztésére bátorít. A szomszéd Bogárfalván sikeresen működik a tejfeldolgozó üzem: a tej ilyen értékesítési lehetőségére jobban oda kellene figyelnie a szentléleki fiatal gazdáknak is. A szencsedi és tartódi legelők hagyományos állattenyésztéssel való hasznosítása jóval alatta van az országos mutatóknak az országos; hát az európai szint alatt mennyivel marad le? Ha nem versenyképes, akkor nem is jövedelmező. Folytatódik az évszázados szélmalomharc a szűkös létért. Folytatni kellene a Bethlen mérnök által elindított programot. Modern állatszállások, itatók, feljavított legelők és szakszerű legeltetés mellé tejhűtőházakra, jó utakra lenne szükség, és az állatgondozóknak emberséges életkörülményeket várnának. Szencsed és Tartód turisztikai adottságai parlagon hevernek. Várják az új kincskeresőket, akik nem a múlt romjai közt, hanem a jelen talajában fedezik fel a boldogulásuk veszendő értékeit. A zöldaranyat védeni is kellene, hogy maradjon belőle az utánunk jövő nemzedékek számára is. Nemcsak a kitermelés az elsődendő feladata az újraalakult közbirtokosságnak. Az elmúlt évtized rablógazdálkodásával kopárrá tett területeket új erdőkkel kell beültetni. A szentléleki iskolás gyermeket és a serdülő ifjút ki kell vinni csemete-ültetni és gondozni, hogy ismerje meg és tudja majd megbecsülni ősei örökségét. A szabadon választott tantárgyak közt ott kell szerepelnie a gyümölcsstermesztésnek is, mert ez lesz a vidék életbőségének másik forrása.

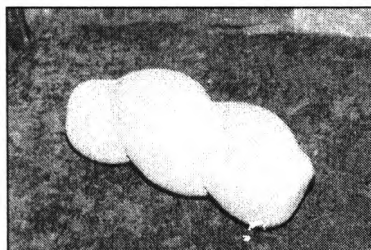
Az építés mellett a házi famegmunkálás, a népművészet, a női kézimunka jó megélhetést kínálna az ügyeskezü székelyeinknek. Ehhez csak egy kis vállalkozói bátorság kell, hogy a falusi vendégfogadással értékesíteni tudjuk a székely konyha világszerte híres ínycségeit.

Ez nem légvár. Nem vágyálom. Ez az európai holnap követelménye. Mi nem koldulni megyünk Európába. Eddig a történelem folyamán a vértünket adtuk Európa védelméért, most szorgalmas kezünket és fürge eszünket kínáljuk fel a Nyugatnak. Ne feledd, a holnap ma kezdődik! A mai ember a holnapnak nyit kaput!

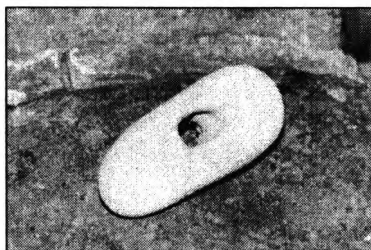
16. Kataszter

SENTELEK falu külterületének (határának) kataszteri (helyrajzi) számozása és az ahhoz kapcsolódó dűlőnevek:

- 1.Belsőség (a falu belterülete)
- 2.Alsólok,
- 3.Felsőlok, Mátyuspallagja*,
- 4.Farkasverem,
- 5.Egeralja, Átal, Árokköze, Ropó,
- 6.Kiserdő, Somföle*, Hosszútövis,
- 7.Tekerőhágó, Ropó, Lencséskeresztfa**,
- 8.Ropódombja, Nagykő, Péter Györgyné körtövélye*, Nagyszénafű*,
Parasztya*, Rakottya*, Nagyszóalja*, Mákos Gödör*,
- 9.Vőgyhegye, Barta János*, Pakot, Pakotgödre, Hegyalja, Gordon,
- 10.Gordon,
- 11.Gordon, Vőgyhegye,Gyuribáhágója*, Káposztaföld,
- 12.Fergettyű, Vőgyhegye,
- 13.Nagyhegy, Szőlőoldal,
14. Agyagas**, Nagyhegyoldala, Csillánál*,
- 15.Telek,
- 16.Ligatpatak, Kútrét,
- 17.Külső- Kútrét, Valpadalja, Baknyakert, Csorgófele, Kerekeger-
kútja*, Baknyaalja, 18.Avas, Felső-Bükkhát, Bükkhát, Hátsó-Bükkhát,
- 19.Hátsó-Bükkhát,
- 20.Nyírdombja,
- 21.Nyírdombja, Ülkei út, Kicsi-nyír, Tódugás*,
- 22.Lengyelfalvi, Nyír,
- 23.Mocsár, Kopacbükk,
- 24.Baknya, Valpad, Valpadtető, Bükk,
- 25.Bírságfele, Szotyó,
26. Szilváspatak, Szotyó, Pálosné*
- 27.Pozsony, Hidegkút, Darvasmező**,
- 28.Kicsirétféle,
- 29.Kicsirét, Templomalja*
- 30.Sárostanorok, Bogánics*,
- 31.Nagyrét, Kövesdomb*,
- 32.Verőfény**,
- 33.Verőfény, Alsó-cserehágó, Papmocsara,
- 34.Cseretető, Cseresarok, Cseréhágó,
- 35.Felsőcserehágó, Juharospatak,

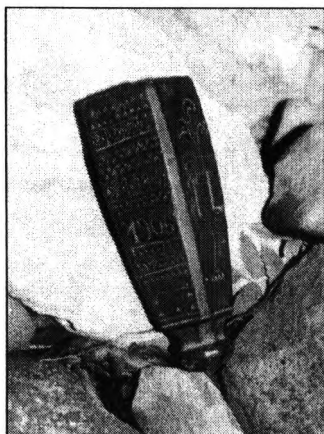
Őstengeri csiga kőülete a malomvalvi
Avasoldal homokbányájából

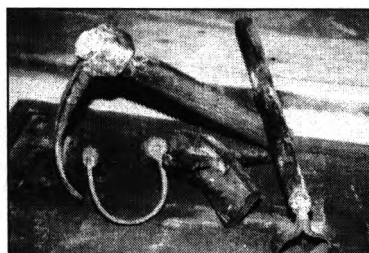
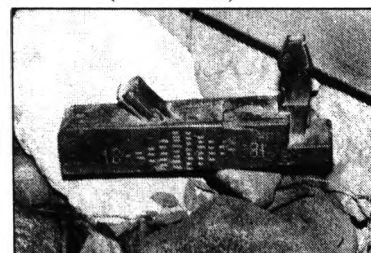
Az ősember kőbaltája
a Gordonról

Kászu (gyantagyűjtő)
"Szurokszedő Szentlélek..."
(Kríza János)

Kaszaféncőtök
pásztorfaragással díszítve

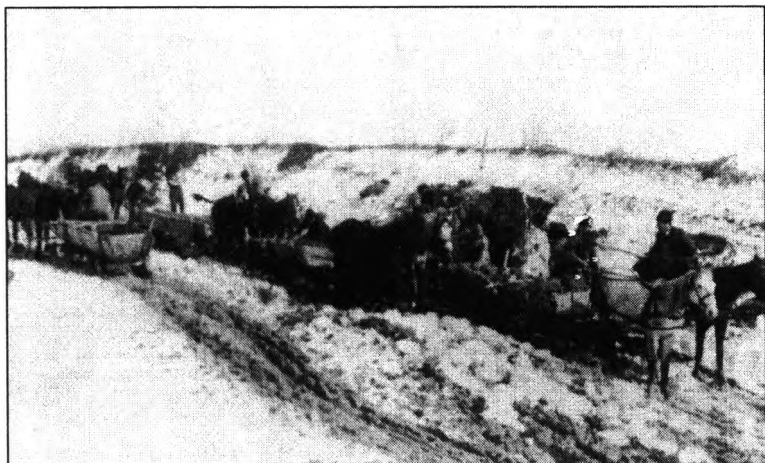
Kádárszerszámok: cifrázó gyalu és vályogvágó fejsze, dézsavájó kések
ontoravágó kés

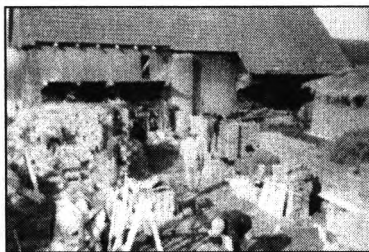
Kántor-tanító lakás és iskola (1878)

Gróf Majláth Gusztáv püspök támogatásával épült (1906-1908)
római katolikus népiskola

Az új nyolcosztájos iskola Szentlélek, Malomfalva és Bogárfalva
népének összefogásával épült

A nagy munka mozzanataiból

Huszár Mária a szentléleki magyar királyi állami népiskola igazgató tanítónője

Általános adatok.

1. A tanuló családja és utóneve: *Hajdó József*
2. A tanulónak születési helye: *Szentlélek* országa: *Románia*
3. Születési éve: *1929*, háza: *Szentlélek*, ország: *Románia*
4. Vallása: *román kat.*
5. Anyanyelve: *magyar*
6. Beszéli-e magyarul? *igen*
7. Ezenkívül mely nyelveket/keu beszéli? _____
8. Beoltatott: *és igen*
9. Tíze oltatott: _____ évben.
10. Hány órig járt óráiban? _____
11. A tanulói atyjának, anyjának, gyámijának családi és utóneve: *Kovács János*
12. A tanulónak (anyjának, gyámijának) foglalkozása: *tanár*

 Tanuló neve: *Hajdó József*, 1947. évi születési helye: *Szentlélek*, *Románia*
 Tanító neve: *Huszár Mária*
 (Igazgató-tanító)

Hajdó József értesítő könyve

A szentléleki I-VII. o. elemi iskola tantestülete az 1950-es évek végén.
 Balról jobbra: Sós Olga, Hurubás János, Simó Mária, Hurubás Vilma,
 Finta Teréz, Szécsi Margit

A szentléleki I-VII. o. elemi iskola tantestülete az 1960-as évek elején.
Álló sor: Pap Enikő, Kupán Árpád, Ferencz Ilona, Osváth Gabriella
Ülő sor: Boldizsár Mária, Boldizsár János, Bálint Dezső, Bálint Margit

A szentléleki iskolakörzet tantestülete 1963 májusában.
Álló sor: Bálint Dezső, Pap Eszter, Pap Ferenc, Fancsali Margit,
Csender Agota, Both Jolán, Csüdör Lenke, Geréb Enikő
Ülő sor: Bálint Margit, Derzsi Ibolya, Boldizsár Mária, Osváth Gabriella

A tantestület és a végzős VIII. o. tanulói 1977-ben

A tantestület és a VIII. o. tanulók 1978-ban

A tantestület és a VIII. o. tanulók 1985-ben

A tantestület és a VIII. o. tanulók 1996-ban

A KEVERMESI ÉS VÍZESI
NEMES TÖKÖLYI CSALÁD
CÍMERRE-BÉCS, MDCCCVI-III-16.

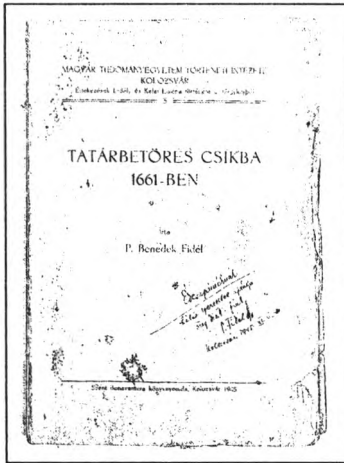
Tököli nemesi család
címere

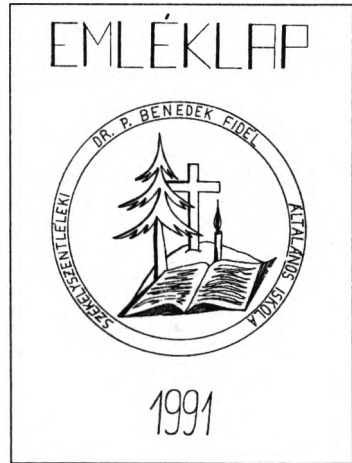
Az erdélyi Ferencrend Tartomány
főnöke: Dr. P. Benedek Fidél OFM
isolánk névadója, a falunk szülőtte

Benedek Lajos a pappá szentelt Fidél fiúkkal

Történész doktori tanulmánya

Iskolánk névadói ünnepélyének emléklapja

Az eszternelki Ferencesrenház temetőjét, ahol Fidéi atya megfáradt teste pihen minden szentléleki iskolás nemzedék meglátogatja

1960

Leány kézilabda bajnoksapat, Boldizsár János tanár edzővel

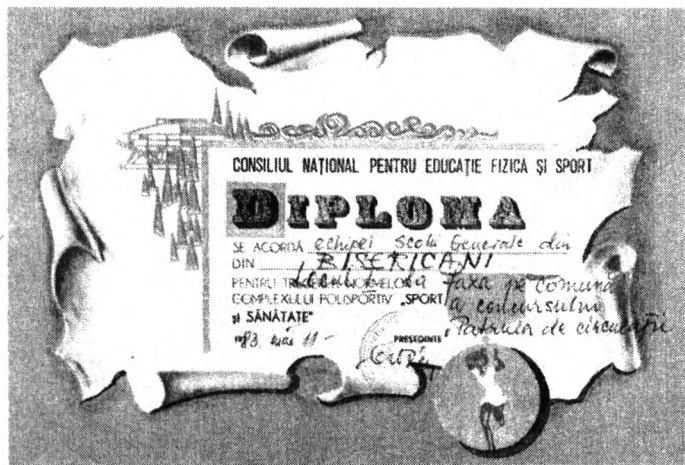

Geréb Károly I. díjat nyert a hajómodellezők országos versenyén 1973-ban

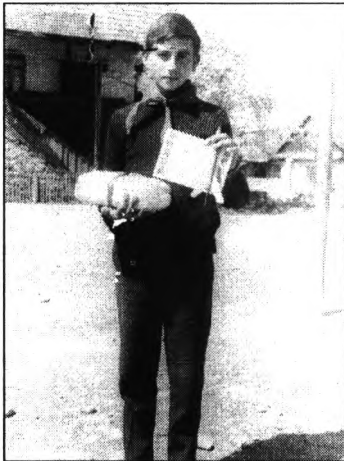

1964

Fiú kézilabda bajnokcsapat Boldizsár János tanár edzővel

Közlekedési őrjáratok versenyén I. díj.
Körvezető tanár: Gergely Gáspár

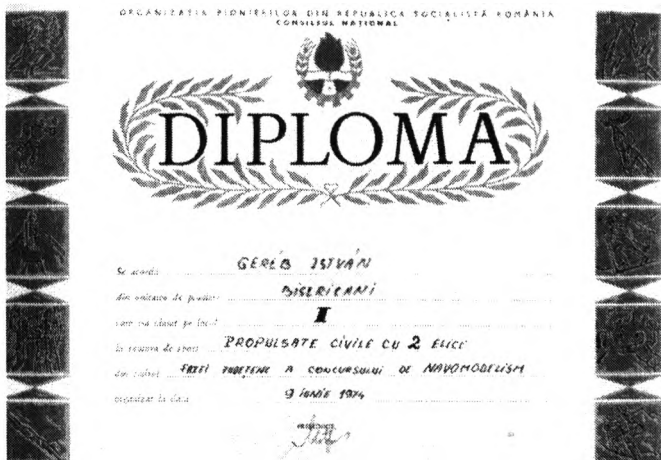
I. díj nyertes a megyei rakétaversenyen Székely Dénes.
Körvezető: Gergely Gáspár

SOCIETATEA DE CRUCE ROȘIE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

DIPLOMA

Elsősegélynyújtási csoportok versenyén I. díj. Körvezető: Csüdör Margit

1974
Hajómodellezői országos verseny I. díjazottja Geréb István
Körvezető: Gergely Gáspár

A Tamási Áron nevét viselő irodalmi és néprajzkör, Fejér-Nyikó c. iskolai folyóiratának 6/1973. száma a helyi népköltészeti gyűjtést tartalmazza.
Körvezető: Balácsi Dénes

Farsangvégi seprüst járkák a gyermekek délutáni mulatságán Húshagyókedden

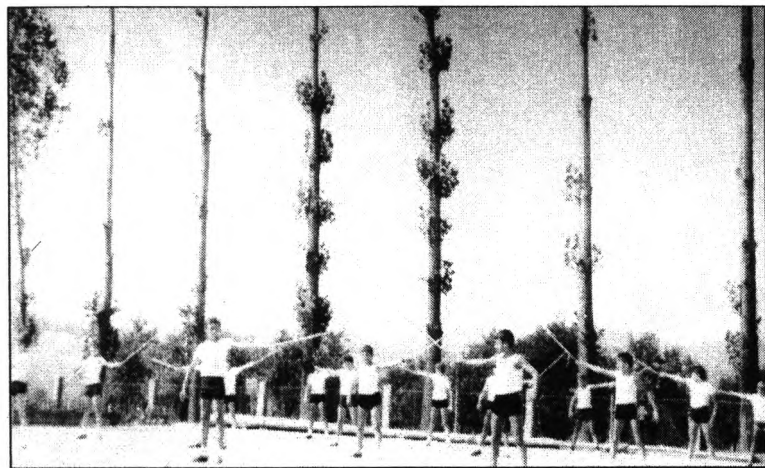
Székely táncosaink iskolai csoportja
az 1980-as években

Iskolai jelmezbáli jelenet a János Vitézből

Rajoni I. díjas bábjátékosok, Bálint Margit tanítónő
a kör vezetője

Évvégi tornaünnepély,
Dronka István testnevelőtanár vezetésével

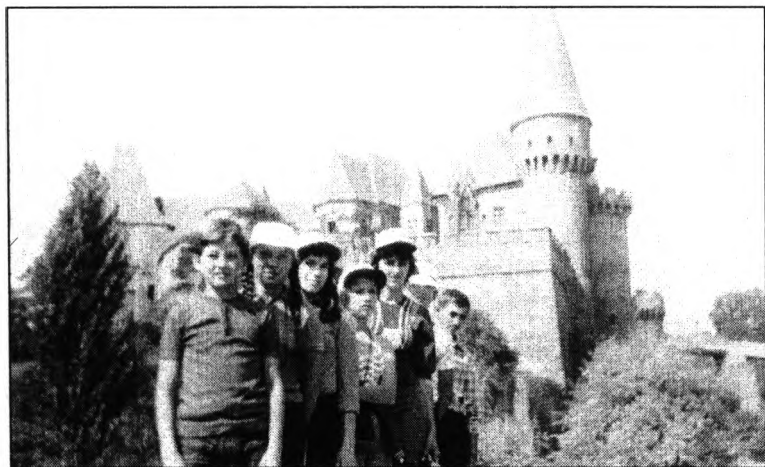
Óvodás műsor 1975-ben Gagyi Júlia rendezésében

Expedíciók a balladás Dévavárban.
Vezető tanár: Balázs Dénes

Csónakázunk a Gyilkos-tóban

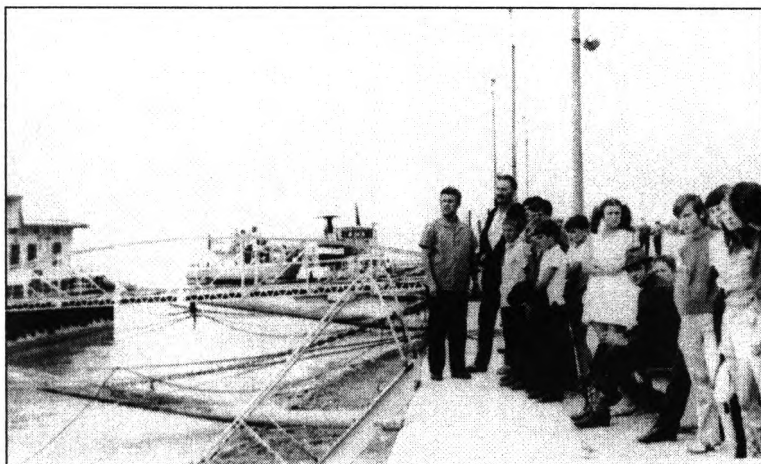
Expedíciánk Vajdahunyadon

A győrsági testvériskolásokkal a Nagy Ferenc Likánál
(Barlangjánál)

Gyalogtúra a Lengyelfalvi erdőn túlra

Országjáró kiránduláson: Galac, Dunapart

Gyermeknap-i örömeik: kötélhúzás

Gyermeknap-i örömek: zsákfutás

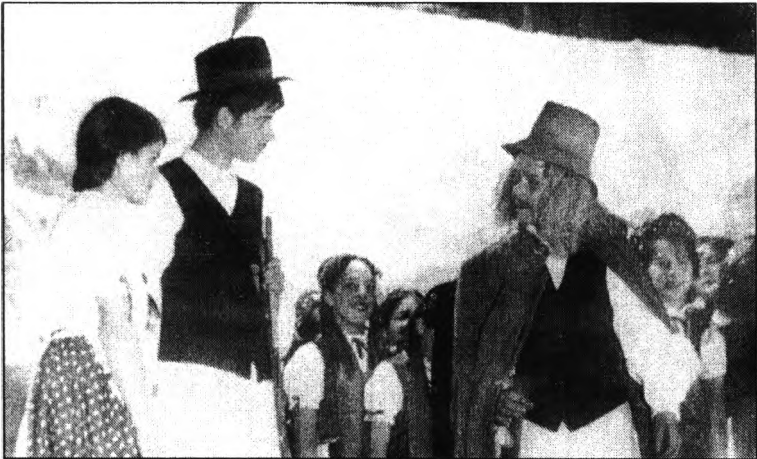

Mezőgazdaságtan-gyakorlat: iskolai melegágy gondozása

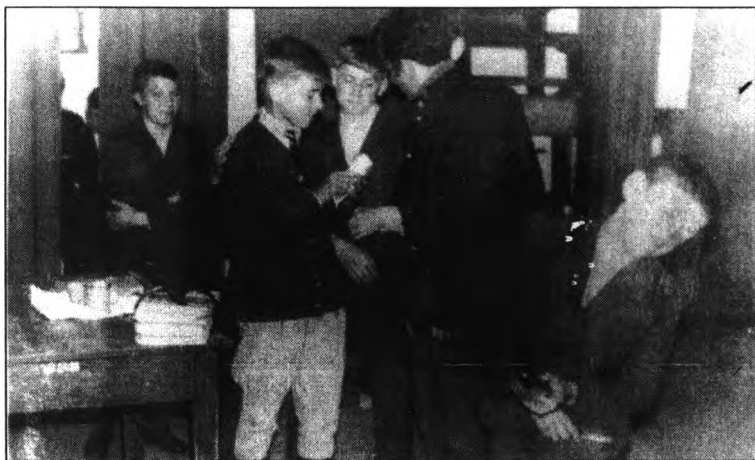

János Vitéz

Címszerepben: Tankó Lázár; Iluska: Hegyi Lujza; Bagó: Tamás László

Kacsó Pongrác: János Vitéz c. daljátékának főszereplői:
Hegyi Lujza, Tankó Lázár és Tankó Ferenc

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálíg
Nyilas Misi (Tankó Lázár) ovassa az édasanyja levelét

Látogatás a Tamási Áron szülőházánál, találkozás
Gáspár bácsival és Erzsi nénivel

Látogatás az Orbán Balázs síremléknél

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc
kopjafájának avatásán

Péterffy József
plébános,
az egyházépítő

Fuch Simon plébános,
a lelki-megújító

Gegő Simon plébános,
a keménykezű vezető
a nehéz években

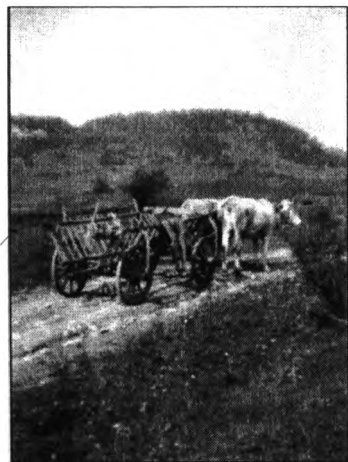

2001.

Dr. Jakubinyi György érsek, Kovács Sándor főesperes,
Hajdó István főesperes, Benedek Sándor helyi plébános és Szentlélek-
Bogárfalva még együtt működő egyháztanácsosai

Hazatérés Szencsedből

Indulás szénacsínálni
Szencsedbe

A hajdani szállásfa tővéből
új bükkfa sarjadzott

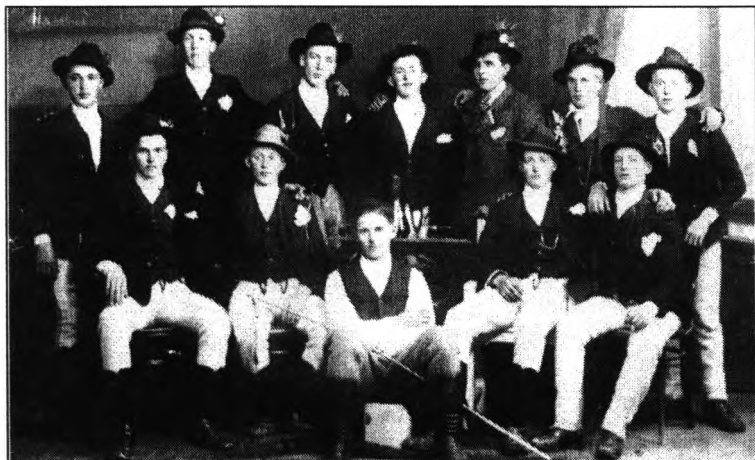
Régi szencsedi pajta

Szencsed

Tartód vára alapkövei még megtalálhatók

Sorozatra induló szentléleki regruták 1941-ben

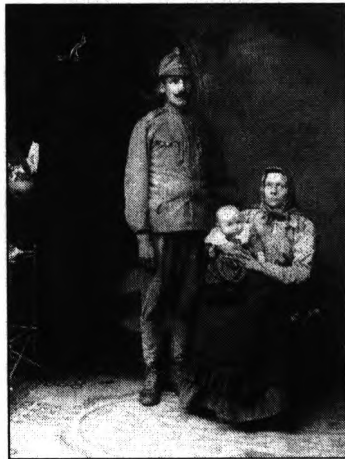
Szentléleki lányok helyi népviseletben

Az utolsó harisnyaszabó

Nagyapák

Első világháborús emlék

A Kultúrotthon asszony-táncsoportját Fancsali Margit vezette 1963-ban

Szigligethy Ede: A lelenc c. színművének egy jelenetét mutatják be Szente Iluska, Györgydeák Mária, Geréb Mária, Geréb Domokos, ifj. Bartha Gyula, 1962

Balázi Rózsa tanítónő és Bálint Gyöngyi jelenete a Sári Bíróban

Farsangi képek c. helyi folklór anyagot vitt színre Csüdör Margit tanítónő
Balázi Dénes tanár közreműködésével 1975 februárjában.
A szereplők és műsor vezetői a közönség elismerő tapsát fogadják.

Idős népdalénekesek a fonó-jelenetben:
Szente Dénes, Geréb Ferenc, Geréb András, Fancsali Erzsébet

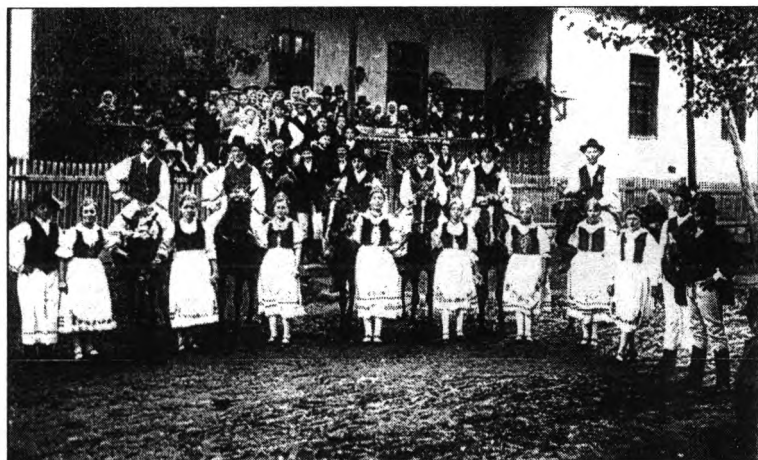
Az asszonyok szövőkörét Bálint Margit tanítónő vezette
az 1970-es években

Az iskolai szövökört Csüdör Margit tanítónő
vezette az 1970-es években

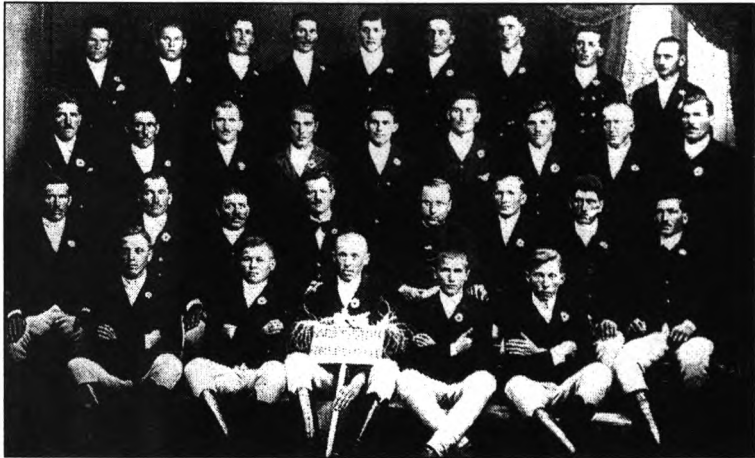
A kultúrotthon igazgató Bálint Dezső tanító, a táncsoporttal, 1970

1936-ban volt az I. szentléleki szüreti multság.
Szervezők: Szenté Simon és Lakatos Ákos.

1937-ben alföldi magyar böggyás viseletben rendezte meg ismét
szentléleki ifjúsági egyesület a szüreti műsoros ünnepélyét

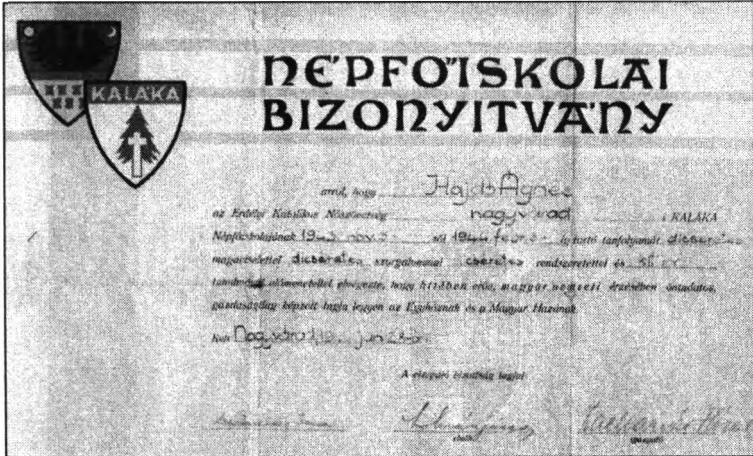
1935-ben a szentléleki négyszólamú férfi dalárda nagy sikerrel versenyzett Székelyudvarhelyen. Karmesterük Udvard Róbert kántor-tanító és lelki vezetőjük az ifjúi lendületű Lázár Albert plébános.

1940-ben a KALOT mozgalom háromnapos szociális tanfolyamán közel harminc legény vett részt

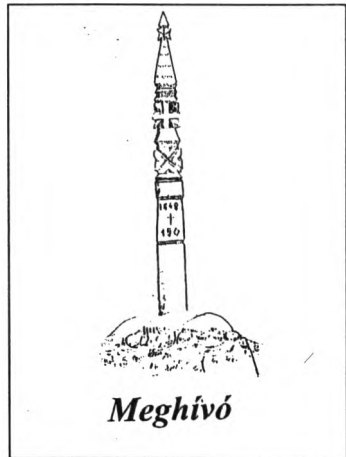
Most is a Kultúrotthontól indulnak a szüreti bálra hívó szekeres csőszök, de székely népviseletben

A KALÁKA szervezte a római katolikus Népfőiskolai tanfolyamokat, a szentléleki leendő gazdák és gazdasszonyok is sikerrel végezték el

és
II. Falusi Színhátszó Fesztivál
1999.

1998-i
Kopjafaavatásra

A farsangi őszi körtáncot próbálgatják az iskolások
Balázi Rózsa tanítónővel

Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül, a Vadrózsák M. E. előadásában 1995-ben

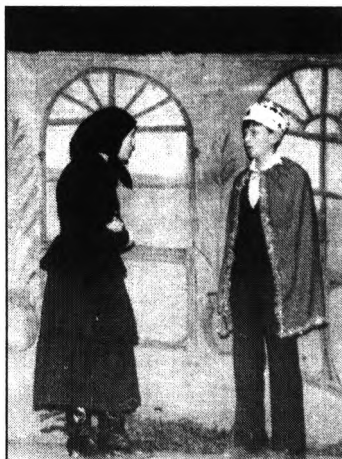
A Vadrózsák énekes csoportja az 1848-as kopjafaavatáson, 1998.

Csepreghy F.: A falu rossza, 1994

Testvér-település ünnepélyes
fogadása a Tájháznál
2001

Az iskolai színjátszók előadják
Rózsa és Ibolya c. mesejátékot,
1985

Kecseti gyermekjátékok a Tájházunk udvarán

I. évf. 4. szám **Ára 5 lei** Odorhele (Sz.-Udvarhely) 1928 okt.-nov.-dec. hó

Villám

POLITIKAI, KÖZGAZDASÁGI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ÉS VÁLLALKOZÁSI ÉRTÉKESÍTÉSI HAVI FOLYOIRAT

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Biserkani u.p. Odorhele (Sz. Udvarhely)
(Udvarhely-Szeres) 4

Nyomdák: „Minerva” Rt. Odorhele

Hirdetési díjak: az egyes oldalak után
Helyi hirdetés: 1000 lei

Érkezési díjak: a postai díj után
Helyi hirdetés: 1000 lei

Szerkesztő: Hajdó Márton

Előfizetési árak:
Fél évre 30 Lei
Egy évre 60 „
Három hónapra 15 „

Előfizetőknek a kiadványt ingyen küldjük meg, de a postai díjért meg kell fizetniük.

Minden év végekor a kiadványt postai díj nélkül küldjük meg az előfizetőknek. A kiadványt a postai díjért meg kell fizetniük. A kiadványt a postai díjért meg kell fizetniük.

Hajdó Márton százados újságja

A Nyikó futballcsapat...

...többször nyert bajnokságot

Látkép az Alsó Nyikómente felé

Székelyszentléleki Dr. P. Benedek Fidéi Általános Iskola

Indul a lovas csószök szüreti bála hívó serege

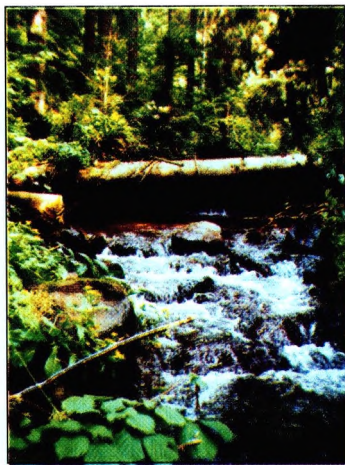
A szüreti bálos csószpárok
1985

Diószilágyi Ibolya Libapásztorlányka c. mesejátékával I. díjat nyertek a „Játsszunk együtt” elnevezésű fesztiválon 1998-ban Felsőboldogfalván.
Rendező: Balázs Rózsa

Pünkösdi királyné járatás
(2002-2003)

A Tartód vize tündértáncot jár

Felső-Nyikó menti látkép: Szentlélekkel, Farkaslakával
és Pálfalvával

25 éves a székelyszentléleki Tájház

Belső felvételek a tájházról

Belső felvételek a tájházról

Tartalomjegyzék

DR. P. BENEDEK FIDÉL OFM: SZENTLÉLEK FALU MONOGRÁFIÁJA	5
Ajánlás	5
Fidél atya, a nevelő	7
Bevezető	10
1. A falu bemutatása	12
1.1. Rátalálás a falura	12
1.2. A tűz és víz szülöttje	13
1.3. Gordon	15
1.4. A Nyikó-könyök	16
1.5. Időjárás	18
1.6. A falu neve	19
1.7. Település	20
2. A falu történetéből	22
2.1. A falu eredete	22
2.2. Szencsed	24
2.3. Tartód vára	25
2.4. Írott emlék	26
2.5. A templom bővítése	27
2.6. A székely hanyatlás előjelei	27
2.7. A közsékelyek eljobbágyosítása	28
2.8. A vár-jobbágyás	29
2.9. A falu vallási megkényszerítése	31
2.10. Új földesúr Szentléleken	33
2.11. Szentléleki főemberek 1602-ben	34
2.12. A templom visszaszerzése	35
2.13. Tárgyalás a harangláb alatt	37
2.14. A Templom-crőd	38
2.15. A semjén-háború	39
2.16. A lengyel hadjárát	40
2.17. Tatárjárás	41
2.18. Tatárjárás után	42
2.19. A falu özvegyei	43
2.20. Osztrák uralom	43
2.21. A nagy éhínség	45
2.22. Toronyépítés	45
2.23. Papilak építése	46
2.24. A templomkerítés bővítése	47

2.25. Az 1848-as szabadságharc	47
2.26. Kis község	47
2.27. Liberális kor	48
2.28. Belső harc	48
2.29. Pestről érkezett rontás	49
2.30. Papellenes klikk	50
2.31. Új papilak építése	50
2.32. Világháború	51
2.33. A falu hősi halottai	52
3. A falu jellegzetességei	52
3.1. A falu jellege	52
3.2. Lakossága	53
3.3.1. Szentléleken meggyökerezett családok	54
3.3.2. Délszláv jövevények	55
3.3.3. A Pakoth család	55
3.3.4. A Csűr család	56
3.3.5. Bartó család	56
3.3.6. Ambrusok	57
3.3.7. A Sándor család	57
3.3.8. A Szente család	58
3.3.9. A Hajdó család	59
3.3.10. Gerébek	60
3.3.11. Tököliek	61
3.4. Betelepedett családok	62
3.4.1. Benedek család	62
3.4.2. Sebestyén család	63
3.4.3. Ugron család	63
3.4.4. Csáki család	63
3.4.5. Folti család	63
3.4.6. Bakk család	64
3.4.7. Kecseti család	64
3.4.8. Bíró család	64
3.4.9. Csiki család	64
3.4.10. Miklós család	64
3.4.11. Osváth család	65
3.4.12. Az Imre-nemzetség	65
3.5. Később beszármazott családok	65
3.6. A faluból kiszármazottak	66
4. Egyházi élet	67
4.1. Egyház és templom	67
4.2. A temető	69

4.3. A szentegyház erdeje	70
4.4. A plébánia	71
4.5. Szentléleki plébánosok	73
4.6. Az egyházközségben született papok	74
4.6.1. Szentlélekiek	74
4.6.2. Szentlélekhez kötődő papok, teológusok	74
4.6.3. Papi sírok	75
4.6.4. Ferencesek Szentlélekről	75
5. Foglalkozás	76
6. Német tárgynevek	79
7. A falu életéből	79
7.1. Önellátó székely falu	79
7.2. Egészségügy	82
7.3. A halál	83
7.4. Lelki egyensúlyozottság	83
7.5. Testvéri közösség	85
7.6. Szentléleki öreg hársfák	85
BALÁZSI DÉNES:	
II. „AHOL A KINCSETEK, OTT A SZÍVETEK IS”	87
1. Szentléleki Római Katolikus Népiskola	88
1.1. Az iskola mint intézmény	88
1.2. Az oktatás tartalmát...	94
1.3. A népiskolai tanítók nevelőmunkája	97
1.4. Szentléleki iskolában végzett, továbbtanuló diákok	98
1.5. Az írástudatlanság felszámolásáért	100
1.6. Iskolaszék	104
1.7. A faiskola...	106
1.8. Iskolaszövetkezet...	107
2. Szentléleki Művelődési Otthon	109
2.1. A Népház	109
2.2. A Székelyszentléleki Vadrózsák Művelődési Egylet	112
2.3. Sportélet Szentléleken	114
3. Gyermekvilág a Nyikómentén	116
4. Helyi népköltészeti gyűjtés	123
4.1. Szerelmi dalok	123
4.2. Népballadák	125
4.3. Találós kérdések	140
4.4. Szentlélek falu (I. határ) határnevei	142
4.5. A Szentléleki határ kútjai	142
4.6. Határnevekhez fűződő mondák	143

4.7. Keresztfák	145
4.8. Népi elbeszélők	147
4.9. Szentlélek falu utcái	148
4.10. Húshagyókeddi tánc	149
4.11. Más alkalommal is énekelt dalok	158
5. A felső-nyikómenti ember hagyományos táplálkozása	164
5.1. A téli étrend	166
5.2. A nyári étrend	166
5.3. A böjti étrend	167
5.4. Az ünnepi étrend és ételek	167
5.5. A sütemények	168
5.6. A puliszka	169
5.7. Az étkezés szertartásáról	170
5.8. Az élelem tartósítása	170
5.9. A búza legendája	171
5.10. Bibliográfia	172
6. A Székelyszentléleki Tájház	173
7. Cserépvető Társulás Szentléleken	176
8. 1848-1849 a Nyikó mentén	180
Jegyzetek	196
9. Hajdó Márton	200
9.1. Hajdó Márton halála és temetése	204
10. Egy gróf a kollektív gazdaságban	205
11. Szencsed-tanya leköltözik...	215
12. Szentléleki közbirtokosság	218
13. Szentlélek a sajtó tükrében	226
14. Lakás és lakossági viszonyok alakulása az elmúlt 120 év alatt	229
15. EPILÓGUS (Utóirat)	230
16. Kataszter	232
KÉPMELLÉKLET	233

Cuprins

DR. P. BENEDEK FIDEL OFM:	
MONOGRAFIA SATULUI BISERICANI	5
Argument	5
Părintele Fidel, pedagogul	7
Introducere	10
1. Prezentarea satului	12
1.1. Descoperirea satului	12
1.2. Născut din foc și ape	13
1.3. Gordon	15
1.4. Cotul Nicoului	16
1.5. Vremea	18
1.6. Numele localității	19
1.7. Așezarea	20
2. Din istoria satului	22
2.1. Originea satului	22
2.2. Sâncel	24
2.3. Cetatea Tartod	25
2.4. Un document scris	26
2.5. Extinderea bisericii	27
2.6. Începutul regresului secuimii	27
2.7. Îniobăgirea secuimii libere	28
2.8. Iobagii cetății Odorhei	29
2.9. Impunerea religiei protestante	31
2.10. Un nou moșier la Bisericanii	33
2.11. Oamenii liberi din 1602	34
2.12. Catolicii redobândesc biserica	35
2.13. Disputa sub clopotniță	37
2.14. Biserica fortăreață	38
2.15. Războiul semien	39
2.16. Expediția din Polonia	40
2.17. Năvălirea tătarilor (din sec. XVII)	41
2.18. După ce au dat tătarii	42
2.19. Văduvele satului	43
2.20. Dominația austriacă	43
2.21. Foametea cea mare	45
2.22. Construirea turnului clopotniță	45
2.23. Construirea casei parohiale	46
2.24. Prelungirea zidului din jurul bisericii	47

2.25. Luptele pentru libertate din 1848-1849	47
2.26. Comună mică	47
2.27. Epoca liberală	48
2.28. Lupte interne	48
2.29. Rolul nefast al celor veniți din Pesta	49
2.30. Clica contra preoților	50
2.31. Construirea clădirii noi a parohiei	50
2.32. Primul război mondial	51
2.33. Eroii căzuți la război	52
3. Caracteristicile satului	52
3.1. Caracterul satului	52
3.2. Locuitorii	53
3.3.1. Familiile stabilite (în rădăcinate) în Bisericanii	54
3.3.2. Venetici iugoslavi	55
3.3.3. Familia Pakoth	55
3.3.4. Familia Csur	56
3.3.5. Familia Barto	56
3.3.6. Ambrușești	57
3.3.7. Familia Sandor	57
3.3.8. Familia Szente	58
3.3.9. Familia Hajdo	59
3.3.10. Gerebești	60
3.3.11. Tokolieștii	61
3.4. Familiile așezate pe parcurs	62
3.4.1. Familia Benedek	62
3.4.2. Familia Sebestyen	63
3.4.3. Familia Ugron	63
3.4.4. Familia Csaki	63
3.4.5. Familia Folti	63
3.4.6. Familia Bakk	64
3.4.7. Familia Kecseti	64
3.4.8. Familia Biro	64
3.4.9. Familia Csiki	64
3.4.10. Familia Miklos	64
3.4.11. Familia Osvath	65
3.4.12. Neamul Imre	65
3.5. Familii așezate târziu	65
3.6. Cei plecați din sat	66
4. Viața bisericească	67
4.1. Biserica și parohia	67
4.2. Cimitirul	69

4.3. Pădurea bisericii	70
4.4. Parohia	71
4.5. Preoții din Bisericiani	73
4.6. Preoții originari din Bisericiani	74
4.6.1. Preoții născuți tocmai din Bisericiani	74
4.6.2. Teologii, preoții legați de Bisericiani	74
4.6.3. Mormintele preoților	75
4.6.4. Călugări franțiscani	76
5. Ocupațiile locuitorilor	76
6. Denumiri germane (nemțești)	79
7. Din viața satului	79
7.1. Economia naturală a satului	79
7.2. Asistența sanitară	82
7.3. Moartea	83
7.4. Echilibrul sufletesc al oamenilor	83
7.5. Conviețuirea frățescă	85
7.6. Teii cei bătrâni din Bisericiani	85
II. BALÁZSI DÉNES: “UNDE AVEȚI TEZAURUL VOSTRU, ACOLO VEȚI AVEA ȘI SUFLETUL”	87
1. Școala primară confesională romano-catolică	88
1.1. Școala ca instituție	88
1.2. Conținutul instrucției	94
1.3. Munca educativă a învățătorilor	97
1.4. Absolenții școlii și cei care si-au continuat studiile	98
1.5. Pentru lichidarea analfabetismului	100
1.6. Comitetul de susținere a școlii	104
1.7. Grădina de creștere a puiștilor	106
1.8. Cooperativa școlii	107
2. Căminul cultural din Bisericiani	109
2.1. Casa de cultură a poporului	109
2.2. Asociația Culturală Trandafiri Sălbatici din Bisericiani	112
2.3. Viața sportivă	114
3. Universul copilăriei pe valea Nicoului Alb	116
4. Culegere din creație populară locală	123
4.1. Cântece de dragoste	123
4.2. Balade populare locale	125
4.3. Întrebări cu tâlc	140
4.4. Denumiri de hotar	142
4.5. Fântânile de la hotar	142
4.6. Legende legate de unele denumiri de hotar	143

4.7. Crucile	145
4.8. Povestitori din popor	147
4.9. Ulițele satului	148
4.10. Hora de le sfârșitul carnavalului	149
4.11. Cântecce de alte ocazii	158
5. Hrana tradițională a oamenilor de pe valea superioară a Nicoului	164
5.1. Regimul de iarnă	166
5.2. Regimul de vară	166
5.3. Regimul de post	167
5.4. Bucatele și masa de sărbătoare	167
5.5. Prăjiturile	168
5.6. Mămăliga	178
5.7. Eticheta țărănească la masă	170
5.8. Conservarea alimentelor	170
5.9. Legenda grâului	171
5.10. Bibliografie	172
6. Casa-Muzeu din Bisericani	173
7. Societatea țiglarilor din Bisericani	176
8. 1848-1849 în valea Nicoului	180
Însemnări	196
9. Hajdo Marton	200
9.1. Moartea și înmormântarea lui Hajdo Marton	204
10. Un grof în gospodăria colectivă (în c.a.p)	205
11. Cătunul Sâncel se mută la vale	215
12. Composesoratul din Bisericani	218
13. Bisericani în oglinda presei	226
14. Statistica locuințelor și a locuitorilor din ultimii 120 de ani	229
15. Epilog (Postfață)	230
16. Cadastru	232
FOTOGRAFII	233

Contents

DR. P. BENEDEK FIDÉL OFM:	
THE MONOGRAPHY OF THE VILLAGE SZENTLÉLEK	5
Argumentation	5
Father Fidél, the educator	7
Introduction	10
1. The introduction of the village	12
1.1. Discovering the village	12
1.2. The offspring of fire and water	13
1.3. Gordon	15
1.4. The elbow of Nyikó	16
1.5. The weather	18
1.6. The name of the village	19
1.7. The settlement	20
2. From the history of the village	22
2.1. The origin of the village	22
2.2. Szencsed	24
2.3. The castle of Tartód	25
2.4. Written document	26
2.5. The expansion of the church	27
2.6. The beginnings of the Szekelydecline	27
2.7. The transformation of private Szekelys into serfs	28
2.8. The serfs of the castle	29
2.9. The forcing to Protestant religion of the village	31
2.10. A new lord in Szentlélek	33
2.11. The free men of Szentlélek in 1602	34
2.12. The regaining of the church by the Catholics	35
2.13. Discussions under the belfry	37
2.14. The fortress church	38
2.15. The Semjén war	39
2.16. The Polish expedition	40
2.17. The Tartar invasion	42
2.19. The widows of the village	43
2.20. The Austrian reign	43
2.21. The great starvation	45
2.22. The building of the steeple	45
2.23. The building of the parish house	46
2.24. The expansion of the wall of the fortress	47

2.25. The war for independence from 1848	47
2.26. The small village	47
2.27. The liberal age	48
2.28. Internal fights	48
2.29. The baneful influence of those who came from Pest	49
2.30. The anti-priest clique	50
2.31. The building of the new parish house	50
2.32. The World War	51
2.33. The heroic deads of the village	52
3. The characteristics of the village	52
3.1. The characteristic of the village	52
3.2. The inhabitants	53
3.3.1. The families which have the roots in Szentlélek	54
3.3.2. The Yugoslavian newcomers	55
3.3.3. The Pakoth family	55
3.3.4. The Csűr family	56
3.3.5. The Bartó family	56
3.3.6. The Ambruses	57
3.3.7. The Sándor family	57
3.3.8. The Szente family	58
3.3.9. The Hajdó family	59
3.3.10. The Gerébs	60
3.3.11. The Tökölis	61
3.4. The settled down families	62
3.4.1. The Benedek family	62
3.4.2. The Sebestyén family	63
3.4.3. The Ugron family	63
3.4.4. The Csáki family	63
3.4.5. The Folti family	63
3.4.6. The Bakk family	64
3.4.7. The Kecseti family	64
3.4.8. The Bíró family	64
3.4.9. The Csiki family	64
3.4.10. The Miklós family	64
3.4.11. The Osváth family	65
3.4.12. The Imre family	65
3.5. Later settled down families	65
3.6. Those who left the village for good	66
4. The ecclesiastical life	67
4.1. Parish and church	67
4.2. The cemetery	69

4.3. The forest of the church	70
4.4. The parish	71
4.5. The priests from Szentlélek	73
4.6. The priests born in this parish	74
4.6.1. The people from Szentlélek	74
4.6.2. Priests and theologians who are connected to Szentlélek	74
4.6.3. The burial places of the priests	75
4.6.4. The Franciscans from Szentlélek	76
5. The occupations of the people from Szentlélek	76
6. Names of objects of German origin	79
7. Aspects from the life of the village	79
7.1. Self-providing Szekely village	79
7.2. Medical assistance	82
7.3. Death	83
7.4. The spiritual stableness	83
7.5. Sister community	85
7.6. The old lime trees from Szentlélek	85
 BALÁZSI DÉNES:	
II. „ Where is your wealth, there is your heart”	87
1. The Roman-Catholic School from Szentlélek	88
1.1. The school as an institution	88
1.2. The content of education	94
1.3. The educational work of the teachers from the people’s school	97
1.4. The list of the students who continued their studies after they finished the school from Szentlélek	98
1.5. For the liquidation of the illiterate	100
1.6. The Committee for supporting the school	104
1.7. Tree nursery	106
1.8. The co-operative of the school	107
2. The Culture House from Szentlélek	109
2.1. The people’s house	109
2.2. The „Vadrózsák” cultural association from Szentlélek	112
2.3. Sport life in Szentlélek	114
3. The children’s world along the Nyikó	116
4. Local collection of popular poetry	123
4.1. Love songs	123
4.2. Popular ballads	125
4.3. Riddles	140
4.4. The names of the lands of Szentlélek	142
4.5. The wells of the lands of Szentlélek	142

4.6. Legends connected to the names of the lands	143
4.7. Crosses	145
4.8. Popular story tellers	147
4.9. The streets of the village Szentlélek	148
4.10. The dance danced on Shrove Tuesday	149
4.11. Songs sung on other occasions	158
5. The traditional nutrition of the man living in the upper valley of the Nyikó	164
5.1. The winter menu	166
5.2 The summer menu	166
5.3. The menu in the Fast	167
5.4. The menu and food in holidays	167
5.5. The cakes	168
5.6. The corn porridge	168
5.7. The ceremony of eating in peasant houses	170
5.8. The conservation of food	170
5.9. The legend of wheat	171
5.10. Bibliography	172
6. The museum house from Szentlélek	173
7. The Association of Tilers from Szentlélek	176
8. Along the Nyikó between 1848 – 1849	180
Notes	196
9. Hajdó Márton	200
9.1. The death and burial ceremony of Hajdó Márton	204
10. A count in the collective farm	205
11. The Szencséd farm moves house...	215
12. Commonage	218
13. Szentlélek in the mirror of the press	226
14. The situation of the houses and population in the past 120 years	229
15. Epilogue (Postscript)	230
16. Cadastre	232
PHOTOS	233

INHALT

DR. P. BENEDEK FIDEL OFM:	5
MONOGRAPHIE DES DORFS SZENTLÉLEK	
Empfehlung	5
Vater Fidel, der Erzieher	7
Einleitung	10
1. Vorstellung des Dorfs	12
1.1. Begegnung mit dem Dorf	12
1.2. Kind des Feuers und des Wassers	13
1.3. Gordon	15
1.4. Die Nyikó-Kurve	16
1.5. Das Wetter	18
1.6. Der Dorfname	19
1.7. Die Siedlung	20
2. Aus der Dorfgeschichte	22
2.1. Ursprung des Dorfs	22
2.2. Szencsed	24
2.3. Die Tartód-Burg	25
2.4. Schrifterinnerung	26
2.5. Die Kirchnerweiterung	27
2.6. Die Vorzeichen des Szekler-Untergangs	27
2.7. Die Leibeigenschaft bei den Szeklern	28
2.8. Die Burg-Leibeigenschaft	29
2.9. Zwang im Religionsleben des Dorfs	31
2.10. Der neue Gutsherr in Szentlélek	33
2.11. Die Leiter von Szentlélek im Jahre 1602	34
2.12. Das Zurückbekommen der Kirche	35
2.13. Verhandlung unter dem Glockenfuss	37
2.14. Die Kirchenfestung	38
2.15. Der Semjen-Krieg	39
2.16. Der polnische Feldzug	40
2.17. Tatarenzug	41
2.18. Nach dem Tatarenzug	42
2.19. Die Witwen des Dorfes	43
2.20. Österreichische Herrschaft	43
2.21. Die grosse Hungersnot	45
2.22. Turmbau	45
2.23. Bau des Pfarrenhauses	46
2.24. Erweiterung des Kirchenzaunes	47

2.25. Der Freiheitskampf von 1848	47
2.26. Kleines Gemeinde	47
2.27.	48
2.28. Liberale Zeit	48
2.29. Verderben von Pest	49
2.30. Eine Clique gegen dem Pfarrer	50
2.31. Bau von einem neuen Pfarrerhaus	50
2.32. Weltkrieg	51
2.33. Die Heldentoten des Dorfes	52
3. Die Charakteristiken des Dorfes	52
3.1. Der Dorfcharakter	52
3.2. Bevölkerung	53
3.3.1. Die in Szentlélek verwurzelten Familien	54
3.3.2. Südslawische Kömmlinge	55
3.3.3. Die Familie Pakoth	55
3.3.4. Die Familie Csúr	56
3.3.5. Die Familie Bartó	56
3.3.6. Die Familien Ambrus	57
3.3.7. Die Familie Sándor	57
3.3.8. Die Familie Szente	58
3.3.9. Die Familie Hajdó	59
3.3.10. Die Familien Geréb	60
3.3.11. Die Familien Tököli	61
3.4. Eingesiedelte Familien	62
3.4.1. Die Familie Benedek	62
3.4.2. Die Familie Sebestyén	63
3.4.3. Die Familie Ugron	63
3.4.4. Die Familie Csáki	63
3.4.5. Die Familie Folti	63
3.4.6. Die Familie Bakk	64
3.4.7. Die Familie Kecseti	64
3.4.8. Die Familie Bíró	64
3.4.9. Die Familie Csiki	64
3.4.10. Die Familie Miklós	64
3.4.11. Die Familie Osváth	65
3.4.12. Der Stamm Imre	65
3.5. Später eingesiedelte Familien	65
3.6. Die aus dem Dorf ausgesiedelten	66
4. Das kirchliche Leben	67
4.1. Kirche und geistliches Leben	67
4.2. Der Friedhof	69

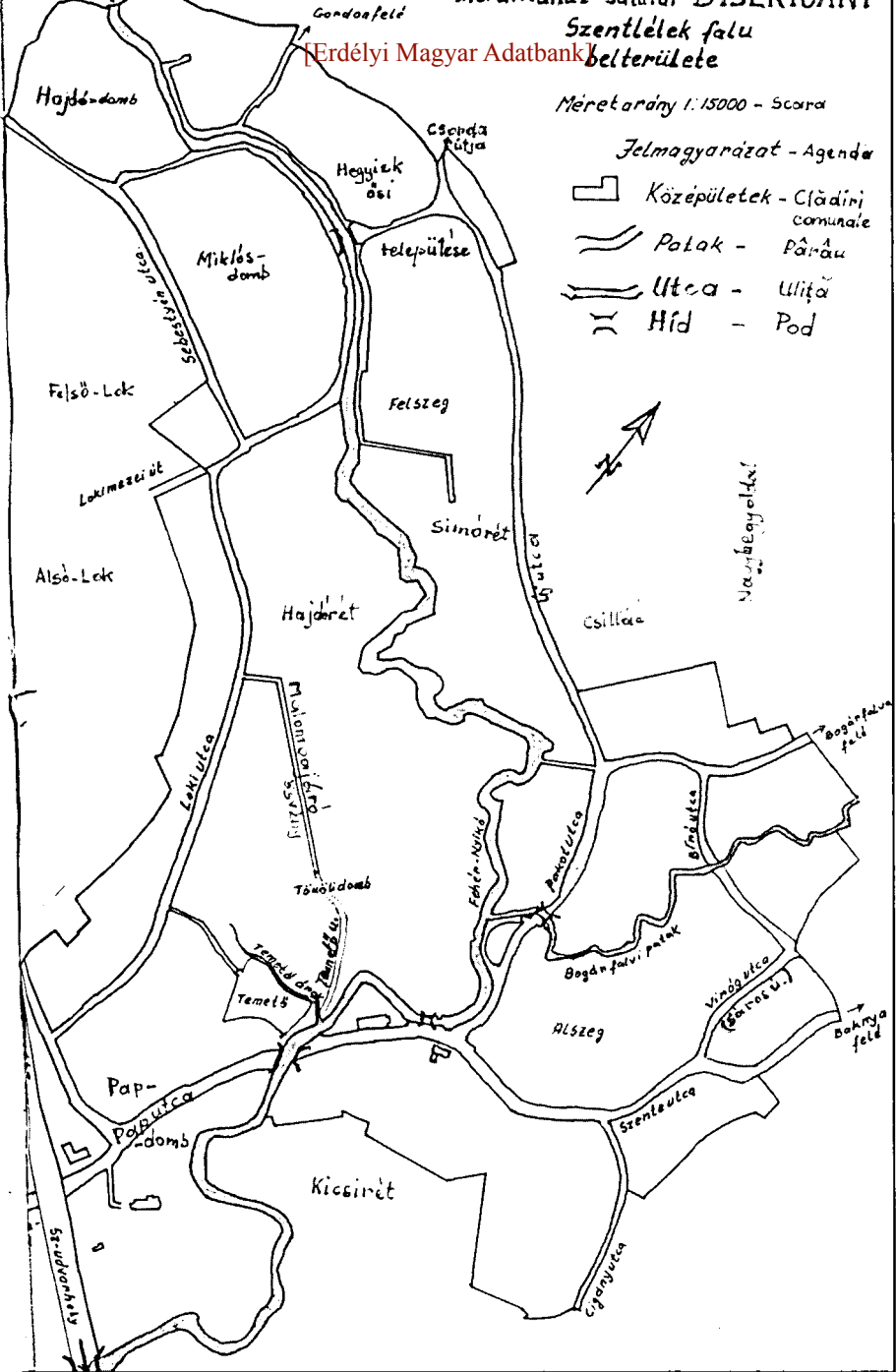
4.3. Der Wald der Kirche	70
4.4. Das Pfarrerhaus	71
4.5. Pfarrer von Szentlélek	73
4.6. Die im Kirchengemeinde geborenen Pfarrer	74
4.6.1. Pfarrer von Szentlélek	74
4.6.2. Pfarrer und Theologen in Beziehung mit Szentlélek	74
4.6.3. Pfarrergräber	75
4.6.4. Franziskaner über Szentlélek	76
5. Berufe	76
6. Deutsche Gegenstände-Namen	79
7. Aus dem Dorfleben	79
7.1. Das selbständige szeklerische Dorf	79
7.2. Sanitärwesen	82
7.3. Der Tod	83
7.4. Seelisches Gleichgewicht	83
7.5. Brüdergemeinschaft	85
7.6. Alte Lindenbäume von Szentlélek	85
BALÁZSI DÉNES:	
II. "Wo euer Schatz, dort auch euer Herz"	87
1. Römisch-katholische Volksschule von Szentlélek	88
1.1. Die Schule als Institut	88
1.2. Inhalt des Unterrichts	94
1.3. Erzieherische Arbeit der Volksschullehrer	97
1.4. Weiterlernende Schüler von Szentlélek	98
1.5. Für die Liquidierung vom Analfabetismus	100
1.6. Schulstuhl	104
1.7. Die Baumschule...	106
1.8. Schulgenossenschaft....	107
2. Kulturhaus von Szentlélek	109
2.1. Das Volkshaus	109
2.2. Das "Vadrózsák" Kulturverein von Szentlélek	112
2.3. Sportleben in Szentlélek	114
3. Kinderleben am Nyikó entlang	116
4. Lokale Volkkunstsammlung	123
4.1. Liebeslieder	123
4.2. Volksballaden	125
4.3. Rätsel	140
4.4. Die Dorfflurnamen von Szentlélek (I. Flur)	142
4.5. Die Brunnen im Dorf flur	142
4.6. Sagen zu den Flurnamen	143

4.7. Kreuzbäume	145
4.8. Volkserzähler	147
4.9. Die Strassen von Szentlélek	148
4.10. Der Tanz vom Fastenabend	149
4.11. Andere Lieder	158
5. Die traditionellen Speisen des Menschen längs des Flusses Nyikó	164
5.1. Die Winter-Speisenfolge	166
5.2. Die Sommer-Speisenfolge	166
5.3. Die Fasten-Speisenfolge	167
5.4. Die Speisenfolge und die Speisen der Feier	167
5.5. Die Gebäcke	168
5.6. Der Maisbrei	168
5.7. Über die Ess-Zeremonie	170
5.8. Die Konservierung der Lebensmittel	170
5.9. Die Legende des Weizens	171
5.10. Bibliographie	172
6. Das Gemeindehaus von Székelyszentlélek	173
7. Die Dachziegelbrenner-Gesellschaft von Szentlélek	176
8. Die Ereignisse von 1848-49 längs des Flusses Nyikó	180
Notizen	196
9. Márton Hajdó	200
9.1. Tod und Begräbnis von Márton Hajdó	204
10. Ein Graf in der LPG	205
11. Gehöft Szencsed siedelt sich ab	215
12. Kompessorat	218
13. Szentlélek im Spiegel der Presse	226
14. Wohnungen und Wohnverhältnisse im Laufe der letzten 120 Jahre	229
15. EPILOG	230
16. Kataster	232
BILDANHANG	225

Méretarány 1:15000 - Scară

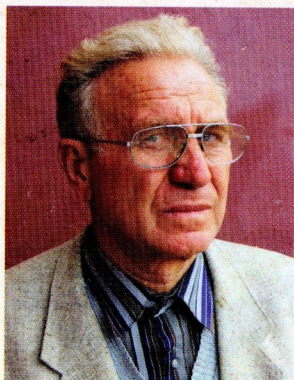
Felmagyarázat - Agender

- Középületek - Clădiri comunale
- Patak - Pârâu
- Utca - Uliță
- Híd - Pod

Hibaigazítás

- 2. oldal: „Popa Ioanida” helyett: „Popa Ioan Eneida”
- 75. oldalon: „Györgydeák Lajos Lövétén (sz. Bogárfalva – 1945) volt plébános” helyett: „Györgydeák (sz. Bogárfalva – 1945) Lövétén plébános”.
- 152. oldalon az utolsó bekezdés helyesbítve: „A következő táncnóta alatt néhány kezdeményező készsége fiatalember és ifjú asszony titokban összeegyeztetnek, hogy beavassák a legújabb házasságokat. Ez úgy történik, hogy közben közel fordulnak a felkészültendőkhez, majd egy megadott jelre a férfiak váratlanul megragadják a feleségeket a feleségét, és éljenzés közben többször feldobják őket a magasba...”
- 228. oldal: a Jegyzet(*, **) a 232. oldalon található 16. Kataszter-hez tartozik.
- 230. oldal: „15.Epilógus (Utóirat) első bekezdés második sorában: „760” helyett „670”
- 233. oldal: „vályogvágó fejsze”- helyett - „vályúvágó fejsze”
- 235. oldal: „Az új nyolcosztályos...”- helyett - „nyolcosztályos”

„...a Nyikó mentén a csaknem összeépült faluknak egy hosszú, szakadatlan láncolata vonul le. És itten, e népes völgyben lakik fajunknak legszebbike, ott vannak a földnek talán a legszebb leányai, kikre a szép nem kifejezés méltán reáillik, mert sem a válogatott cikk gyanánt eladott georgiai szépségek, sem Olaszország ünnepeelt szignorinái, se Írhon bájos mississei nem mérkőzhetnek a te gyöngyeiddel, szép Nyikó völgye!”

„Ha egy vasárnap átutazol e völgynek sűrűn egymást érő falvain; a szerény tiszta házaknak kacéron ékített galambbúgos kapuinál, a házak előtt szokásos kis virágoskertben vagy a kapuk mellett elmaradhatatlan fedeles ülőpadokon mindenütt láthatod ezen magyar mezben díszes alakokat, kik szendén mosolyognak reád; kikkel, ha szóba állsz, annyi természetes ésszt, s azzal páruult kellemet találsz, mennyit bizonyos Európa egyik iskolázott népénél sem; mert a magyar, de főként a székelynél meg van a keleti népeknek az a sajátossága, hogy a természet éles ésszel, józan felfogással s egyenes lélekkel ruházta fel; oly szép, kellő kiművelés és fejlesztés által dicsővé, nagyvá váló tulajdonok, minőkkel a nehézkes gondolkodású s lomhább véralkatú nyugoti népek nem bírnak.”

„A Diafalvánál eredő Bogárpataka már a Nyikó vidékéhez tartozik, hol a patak az észak-irányból a Nyikóba ömlik, ott fekszik Szent-Lélek és fennebb filiája Bogárfalva, melyekről, mivel határuk kicsiny s köves, azt mondja a példabeszéd, hogy: Bogárfalva, Szentlélek, ott laknak a szegények.”

(Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, XVII.:
A Fehér-Nyikó vidéke)

